

MÁTISNÉ PÁJI GRÉTA
ÍRÓI NÉVADÁS
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ
PRÓZÁJÁBAN

Gondolat-Jel 7.

Sorozatszerkesztők:

KOCSIS ZSUZSANNA, KRIZSAI FRUzsINA

MÁTISNÉ PÁJI GRÉTA
ÍRÓI NÉVADÁS
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ
PRÓZÁJÁBAN

*Az életmű legfontosabb
személynevei és a Sárszeg helynév*

Szépirodalmi Figyelő Alapítvány
Budapest, 2026

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

*Nemzeti
Kulturális
Alap*

A kötetet lektorálta: Slíz Mariann

Minden jog fenntartva. A könyv elektronikus formában történő utánnyomása, másolása, terjesztése vagy digitalizált tárolása a jogtulajdonos előzetes írásbeli engedélyéhez kötött.

© Mátisné Páji Gréta (2023), 2026 (PDF)
© Szépirodalmi Figyelő Alapítvány (2023), 2026 (PDF)

TARTALOM

1. A KÖTET TÉMÁJA, CÉLJA, MÓDSZEREI	11
2. A KÖTET ELMÉLETI ÉS MÓDSZERTANI HÁTTERE A SZAKIRODALMI ELŐZMÉNYEK TÜKRÉBEN	17
2.1. Az írói névadás kutatásának kezdetei	18
2.2. A TÖBBJELENTÉSŰ JELENTÉSSZERKEZETEK VIZSGÁLATÁNAK ELMÉLETI ALAPJAI A KOSZTOLÁNYI-ÉLETMŰBEN	19
2.3. Az interkontextualitás vizsgálatának ELMÉLETI ALAPJAI AZ ÍRÓI NÉVADÁSBAN	20
2.4. A KÖNYV INTERTEXTUALITÁS-FELFOGÁSÁRÓL DIÓHÉJBAN	21
2.5. A KÜLÖNBÖZŐ NÉVELEMZÉSI MÓDSZEREK ELMÉLETI ALAPJAI	22
2.6. A MEGSZÓLÍTÁSOK ÉS EMLÍTŐFORMÁK VIZSGÁLATÁNAK ELMÉLETI ELŐZMÉNYEI.....	23
3. KOSZTOLÁNYI NYELVSZEMLÉLETÉRŐL	27
3.1. Kosztolányi Dezső nyelvszemlélete és a nyelvről VALÓ GONDOLATAINAK FELDOLGOZOTTSÁGA.....	27
3.2. A NYELVSZEMLÉLET TOVÁBBGONDOLÁSA	28
3.3. KOSZTOLÁNYI NYELVSZEMLÉLETÉNEK FORRÁSAI ÉS ÖSSZETEVŐI – A TELJESSÉG IGÉNYE NÉLKÜL	29
3.3.1. Az írói nyelvművelés formái Kosztolányinál	29
3.3.2. A századforduló nyelvi állapotáról, nyelv és irodalom kérdéséről a nyelvművelésben.....	31

3.3.3. KOSZTOLÁNYI NYELVSZEMLÉLETE ÉS A MODERN NYELVÉSZETI IRÁNYZATOK	32
3.3.4. A NYELVSZEMLÉLET EGYÉRTELMŰSÖDÉSE, A KOSZ- TOLÁNYI-REGÉNYEK KORTÁRS NYELVÉSZETI SZEMPONTÚ ÉRTÉKELÉSE	34
3.3.5. A KOSZTOLÁNYI NYELVSZEMLÉLETÉT KIFEJTŐ VITACIKKEK ÉS A NYELVI IDEOLÓGIÁK	36
3.4. TANULSÁGOK.....	38
4. KOSZTOLÁNYI NÉVSZEMLÉLETE ÉS NÉVVÁLASZTÁSSAL KAPCSOLATOS ELJÁRÁSAI	39
4.1. A NÉVSZEMLÉLET ALAPJAI AZ ÉLETMŰBEN ÉS EGY LEHETSÉGES MEGKÖZELÍTÉS.....	40
4.2. VISSZATÉRŐ NEVEK, INTERKONTEXTUÁLIS OLVASATI LEHETŐSÉG, MEGSZÓLÍTÁSOK, NÉVTELENSÉG.....	44
4.3. A NÉVTEREMTÉS LEHETSÉGES IHLETFORRÁSAI.....	45
4.4. A SZEREPLŐKET ÉS A HELYSZÍNT ÉRINTŐ NÉVVÁLTOZTATÁSOK.....	46
4.5. A NEVEK JELENTŐSÉGÉNEK NYOMA KOSZTOLÁNYI LEVELEZÉSÉBEN.....	47
4.6. KOSZTOLÁNYINÉ ÉLETRAJZI REGÉNYE MINT AZ ÍRÓ NÉVSZEMLÉLETÉNEK VISSZATÜKRÖZŐJE	49
4.7. TANULSÁGOK.....	50
5. POLISZÉM JELENTÉSSZERKEZETEK AZ ÉDES ANNÁBAN	53
5.1. A NÉV MINT A MEGÉRTÉST SZERVEZŐ, FIGYELEMIRÁNYÍTÓ SZÖVEGBELI ELEM	54
5.2. MEGNEVEZÉS ÉS JELENTÉSSZERKEZET	56
5.3. ELMÉLETI ALAPOK A KOGNITÍV NYELVÉSZET KÖRÉBŐL	57
5.4. POLISZÉM SZERKEZETEK AZ ÉDES ANNÁBAN	59

5.5. SZÓTÁRI JELENTÉSEK ÉS AZ ÉDES, ANYA, ÉDESANYA JELENTÉSHÁLÓZATOK	63
5.6. TANULSÁGOK.....	65
6. INTERKONTEXTUÁLIS OLVASÁSI LEHETŐSÉGEK	
AZ ÍRÓI NÉVADÁS KAPCSÁN	67
6.1. AZ INTERTEXTUALITÁS NÉVTANI SZEMPONTÚ VIZSGÁLATA	
AZ ESTI KORNÉL-SZÖVEGCSOPORTOK ESETÉBEN	67
6.1.1. A NÉV INTERKONTEXTUÁLIS VOLTA	68
6.1.2. AZ ESTI KORNÉL-FIGURA AZ ÉLETMŰBEN	70
6.1.3. AZ ESTI KORNÉL-SZÖVEGCSOPORTOK	73
6.1.4. MŰFAJI KÉRDÉSEK ÉS BIZONYTALANSÁGOK.....	74
6.1.5. HASONLÓSÁGOK ÉS KÖVETKEZETLENSÉGEK	
AZ ESTI KORNÉL NÉV KÖRÉ SZÓTT TULAJDONSÁGEGYÜTTESBEN	76
6.1.6. ESTI A MAI MAGYAR SZÉPIRODALOMBAN	80
6.1.7. TANULSÁGOK.....	81
6.2. A SÁRSZEG HELYNEVEK KONTEXTUÁLIS HASONLÓSÁGAI	
ÉS KÜLÖNBΣÉGEI A KOSZTOLÁNYI-ÉLETMŰ SZÖVEGEIBEN	82
6.2.1. A SÁRSZEG HELYNÉV AZ ÉLETMŰBEN	
ÉS A BESZÉLŐ NÉV TERMINUS KÉRDÉSKÖRE	82
6.2.2. ÉLETRAJZI INDÍTÉKOK ÉS FIKCIÓ	83
6.2.3. SÁRSZEG-KÉPEK, BESZÉLŐ NÉV, KONTEXTUS	85
6.2.4. VALÓS HELYNEVEK ÉS A SÁRSZEG	90
6.2.5. A SÁRSZEG-ÁBRÁZOLÁSOK ÖSSZETETT VOLTA	91
6.2.6. TANULSÁGOK.....	95
7. ÍRÓI NÉVADÁSI TENDENCIÁK ÉS STRATÉGIÁK	
A NOVELLÁK ALAPJÁN	97
7.1. A KIS TERJEDELMŰ SZÖVEGEKBEN ALKALMAZOTT NÉVHASZNÁLATI	
ÉS ÍRÓI NÉVADÁSI STRATÉGIÁK	97

7.2. AZ ÍRÓI NÉVADÁSRA VONATKOZÓ VIZSGÁLATOK ALAPJA A KIS TERJEDELMŰ KOSZTOLÁNYI-SZÖVEGEK ESETÉBEN	102
7.3. KOSZTOLÁNYI ÉS A SZÖVEGVÁLTOZATOK A NOVELLÁK TÜKRÉBEN	103
7.4. A VIZSGÁLT NOVELLAANYAGRÓL	104
7.5. A NÉV MINT A VILÁGRÓL VALÓ TUDÁS RÉSZE ÉS A MEGNEVEZÉS MINT KÖZÖSSÉGI-TÁRSADALMI CSELEKVÉS.....	105
7.6. A NÉVRŐL VALÓ ELMÉLKEDÉS MINT SZÖVEGSZERVEZŐ MOTÍVUM	114
7.7. IDENTITÁSVESZTÉS ÉS NÉVVESZTÉS	116
7.8. APÁK ÉS FIÚK NEVEI A NOVELLÁKBAN.....	117
7.9. TANULSÁGOK.....	118
 8. A SZEREPLŐKET ÉS A HELYSZÍNT ÉRINTŐ NÉVVÁLTOZTATÁSOK ÉS EGY KÉRDŐÍVES VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI	 121
8.1. TERMINOLÓGIAI KÉRDÉSEK	121
8.2. KOSZTOLÁNYI ÉS A SZEREPLŐKET ÉRINTŐ NÉVVÁLTOZTATÁSOK	124
8.3. A SZEREPLŐKET ÉS A HELYSZÍNT ÉRINTŐ NÉVVÁLTOZTATÁSOK A SZÉPPRÓZAI MUNKÁKBAN.....	125
8.4. EGY NÉVASSZOCIÁCIÓS VIZSGÁLAT KÉRDÉSEI	129
8.4.1. AZ ASSZOCIÁCIÓS VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI – KVANTITATÍV EREDMÉNYEK.....	131
8.4.2. AZ ASSZOCIÁCIÓS VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI – KVALITATÍV EREDMÉNYEK	156
8.5. INTERKONTEXTUALITÁS A NÉVVÁLTOZATOK KAPCSÁN	166
8.6. TANULSÁGOK.....	167
 9. A NÉVTELENSÉG FUNKCIÓI KOSZTOLÁNYI ÍRÓI NÉVADÁSÁBAN	 173
9.1. A NÉVTELENSÉG TÉMÁJA A SZAKIRODALOMBAN.....	173
9.2. A MEGNEVEZÉSRŐL ÉS A NÉVTELENSÉGRŐL ÁLTALÁBAN	175
9.3. A KÖZSZÓ ÉS A TULAJDONNÉV JELENTÉSE.....	176
9.4. A NÉVTELENSÉG ÉS A NÉV SZOCIOKULTURÁLIS BEÁGYAZOTTSÁGA	177

9.5. A NÉVTELENSÉG ESETEINEK RENDSZEREZÉSÉRE SZOLGÁLÓ SZEMPONTRENDSZER	179
9.6. A NÉVTELENSÉG ESETEI KOSZTOLÁNYI PRÓZAI MŰVEIBEN.....	180
9.7. TANULSÁGOK.....	184

10. MEGSZÓLÍTÁSOK ÉS EMLÍTŐFORMÁK PRAGMATIKAI SZEMPONTÚ MEGKÖZELÍTÉSE AZ ARANYSÁRKÁNY, AZ ÉDES ANNA

ÉS EGYES NOVELLÁK ALAPJÁN.....	185
10.1. A MEGSZÓLÍTÁSOK ÉS EMLÍTŐFORMÁK VIZSGÁLATA A NÉVTANI KUTATÁSOKBAN	185
10.2. A VIZSGÁLAT SZEMPONTJAI ÉS MEGKÖZELÍTÉSMÓDJAI.....	186
10.3. A FUNKCIONÁLIS KOGNITÍV PRAGMATIKAI SZEMLÉLETMÓD A MEGSZÓLÍTÁSOK ÉS EMLÍTŐFORMÁK VIZSGÁLATÁBAN	190
10.4. A NYELV INTERSZUBJEKTÍV MEGISMERŐ ÉS INTERPERSZONÁLIS KAPCSOLATTEREMTŐ METAFUNKCIÓJA.....	191
10.5. PERSPEKTIVIKUSSÁG, IMPLICIT JELENTÉS, METAPRAGMATIKAI TUDATOSSÁG.....	192
10.6. KONTEXTUS ÉS KVALITATÍV MEGKÖZELÍTÉS	195
10.7. SZEMÉLYDEIXIS, ATTITÜDDEIXIS	196
10.8. A VIZSGÁLT ANYAGRÓL	197
10.9. A MEGSZÓLÍTÁSOK ÉS EMLÍTŐFORMÁK VIZSGÁLATA MINT A NÉVTANI VIZSGÁLATOKAT KIEGÉSZÍTŐ KUTATÁS	198
10.10. A LEHETSÉGES PRAGMATIKAI SZEMPONTOK ALKALMAZÁSA A MEGSZÓLÍTÁSOK ÉS EMLÍTŐFORMÁK KUTATÁSÁBAN.....	200
10.11. A MEGSZÓLÍTÁSOK ÉS EMLÍTŐFORMÁK AZ ARANYSÁRKÁNYBAN	202
10.11.1. A FŐBB VIZSGÁLT JELENSÉGEK	202
10.11.2. AZ ÉLETKORRA TÖRTÉNŐ UTALÁS	203
10.11.3. A SZEMÉLYKÖZI VISZONYOK MEGJELÉNÍTÉSE	205
10.12. A MEGSZÓLÍTÁSOK ÉS AZ EMLÍTÉSEK SZEREPE A SZEMÉLYKÖZI VISZONYOKMEGKONSTRUÁLÁSÁBAN AZ ÉDES ANNÁBAN.....	210

10.12.1. TEGEZÉS, MAGÁZÁS, TETSZIKELÉS; MÉLTÓSÁGOS ÉS FIAM MEGSZÓLÍTÁSOK.....	211
10.12.2. A METAPRAGMATIKAI TUDATOSSÁG	213
10.12.3. A BESZÉDAKTUSOK	215
10.12.4. TANULSÁGOK	215
10.13. A MEGSZÓLÍTÁSOK ÉS EMLÍTŐFORMÁK A NOVELLÁKBAN	216
10.14. TANULSÁGOK.....	222
11. ÖSSZEGZÉS, KITEKINTÉS.....	223
12. FELHASZNÁLT FORRÁSOK	227
13. HIVATKOZOTT IRODALOM	231
14. MELLÉKLETEK	245

1. A KÖTET TÉMÁJA, CÉLJA, MÓDSZEREI

Kosztolányi Dezső (1885–1936), a Nyugat című folyóirat első nemzedékének tagja, egyúttal a 20. századi magyar széppróza és líra egyik legnagyobb alakja. Verses és prózai műveivel a legkedveltebb, legnépszerűbb, legtöbbet idézett magyar irodalmi szerzők között foglal helyet. A prózai munkásságát ismerő olvasó előtt nem titok, hogy nagy hangsúlyt kap szövegeiben a névválasztás és a nevekre való reflektálás. A könyv ennek fényében Kosztolányi Dezső írói névadásával foglalkozik, a szerző regényeiben és novelláiban előforduló nevekre, főként a személynevekre és kisebb számban a helynevekre koncentrálna. Az életműben nagyobb számban lelhetőek fel, és éppen ezért szembevetőbbek is a személynevek a többi névtípushoz képest, emellett névtani tekintetben is figyelemre méltóbbnak mondhatók, ezért a könyv további részében (az egyszerűség kedvéért használt) *név* terminus alatt többnyire a személyneveket értem. A szövegek elemzésénél nem törekszem az egyes írások összes nevének számbavételére és elemzésére, hanem a valamilyen szempontból feltűnő vagy az életmű több művében visszaköszönő nevekre összpontosítok. A fentiekből következik, hogy a kötet nem tartalmazza a vizsgált művekben előforduló neveknek a felsorolásjellegesen ilyen értelemben túl nem mutató, összesítő jegyzékét sem. Amellett, hogy a munkának nem volt célja az életmű összes nevének feldolgozása, olyan elemzési módszereket sem alkalmaz, amelyek a kizárólagosság érvényével kerülnének bemutatásra egy-egy szöveg esetében. A teljes körű szempontrendszerek megmutatása helyett inkább az a célom a vizsgált anyag megközelítésekor, hogy olyan újszerű szempontokat alkalmazzak, amelyek fogódzóként szolgálhatnak az adott mű névtani elemzéséhez, meghagyva annak lehetőségét, hogy ugyanennek a szövegnek más meg-

közelítésű vizsgálata is lehetséges és éppoly termékeny lehet. A célom ezzel az, hogy megmutassam, a névtani témájú elemzések közel sem egyformák: más-más aspektust domboríthat ki egy megközelítésmód a szöveg onomasztikai vizsgálata során, illetve nem szükségszerű, hogy a szerző életművének névtani vizsgálata következetesen csak néhány szempont szerint történjen meg, szövegről szövegre haladva, ugyanazokat a kritériumokat érvényesítve. Úgy gondolom, a vizsgálat szemléletmódja rugalmasan alkalmazkodhat a kutatás anyagához, és egy-egy szöveg elemzése több névtani szempontból is lehetséges. Mindvégig szem előtt tartom, hogy a felhasznált megközelítések olyannyira általánosak maradjanak, hogy más szerző más szövegei esetében is eredményes lehessen alkalmazásuk. Emellett azt is fontosnak tartom leszögezni, hogy több megközelítésmód (pl. névtelenség, megszólítások és említések) közel sem mondható előzmény nélkülinek a kötetben. Ezek olyan szempontok, amelyek kisebb kifejtettséggel vagy melléktémaként megtalálhatóak más névtani szempontú munkákban is, de úgy gondolom, érdekes lehet következetes alkalmazásuk nagyobb terjedelmű szövegek esetében is, vagy az írói életműre általánosságban értve. Bár a könyvben bemutatott kérdőíves kutatás sem nélkülözi a módszertani előzményeket az írói névadás vizsgálatában (vö. pl. Slíz 2014a), mégis igyekeztem újat mutatni a névasszociációs kutatással is, amelynek többek között az is a célja volt, hogy a számos kvalitatív jellegű válasz mellett valamelyest mérhetővé, összehasonlíthatóvá tegye az egyes írói nevekhez köthető olvasói asszociációkat.¹

Az alábbiakban röviden előrebocsátom azokat a megközelítésmódokat, illetve vizsgálati kérdéseket, amelyeket a kötetben alkalmazni fogok.

a) A név és a poliszémia. Kosztolányi szorosabban vett „névszemléletének” és tágabban értett nyelvszemléletének áttekintését követően azt mutatom be, hogy a

1 A kötetben nem tárgyalom a Nero, a véres költő című regény írói névadását, ugyanis történelmi témájánál fogva kevés nevet tartalmaz, amely fiktív írói névnek tekinthető. A regény elemzésére alkalmas lenne a Tóth László (2014) és a Vácziné Takács (2018) által is bőven tárgyalt és az elemzett szövegeik kapcsán részletesen alkalmazott fiktív és kvázivalós nevek felosztásán alapuló módszer. Mivel a két szerző disszertációjában kimerítően tárgyalta ezt a megközelítést, ezért ebben a munkában eltekintek tőle.

többjelentésű szavak hogyan képesek hatni az olvasóra és az olvasói asszociációkra egy-egy mű interpretációja közben. Ezt a jelenséget az Édes Anna című regény főszereplőjének nevén keresztül vizsgálom részletesen. A közszoói jelentéssel bíró nevek vizsgálatában nagy segítségemre van a kognitív szemantika jelentésfelfogása. E szerint a felfogás szerint a kommunikációs szituáció résztvevői nem kész jelentéseket dolgoznak fel, hanem maguk a résztvevők konstruálják meg őket a szöveggörnyezetnek és a beszédhelyzetnek megfelelően. Ez a jelentésfelfogás jól illeszkedik a kiadvány egyéb témaköreihez is: például a név aktuális megvalósulásainak kontextusfüggő voltával kapcsolatos tapasztalataimhoz, valamint a névnek mint alapvetően interkontextuális nyelvi képződménynek az értelmezéséhez. A név közszoói jelentésrétegeinek többjelentésű értelmezése során is az ilyen szempontból feltűnő nevekre összpontosítok, tehát nem veszem számba a regény összes személynevét.

b) A név mint interkontextuális nyelvi egység. A Kosztolányi-életmű vizsgálata során – és a kérdőíves kutatásom is a hipotézisemet megerősítő eredményeket hozott – arra jutottam, hogy az interkontextualitás a nevek alapvető tulajdonságaként fogható fel. Ez alatt azt a jellemzőt értem, hogy a név asszociatív úton, az olvasó/befogadó számára többé vagy kevésbé tudatos módon felidézi korábbi, a befogadó által ismert szöveggörnyezeteit, megvalósulásait (vö. pl. Kulcsár-Szabó 1995; Szikszainé Nagy 1999). A fejezet egyik fő témája az *Esti Kornél* nevet tartalmazó szövegek csoportja, amelyek darabjainak létrejötte nemcsak időben kiterjedt, szétszórt, hanem tudatosan nem is kívánja a regényszerű egységesség és következetesség benyomását keltetni. Érdekes azonban, hogy az egyes szövegdarabokban más-más aspektusból ismerhetjük meg az e nevet viselő szereplőt, sőt az egyes darabokat lineárisan olvasva még ellentmondásra is találunk példát a történetek között. Hasonló jelenséget láthatunk a fejezet második részében tárgyalt *Sárszeg* helynév kapcsán is. Ez az egyetlen olyan helynév, amelyet részletesebben vizsgálók a kötetben.

A név közszoói volta és a legtöbb megvalósulás egy negatív konnotációt implikálhat a név kapcsán. A kérdőíves kutatásom igazolja, hogy számolnunk kell

azokkal a szubjektív befogadói asszociációkkal is, amelyek az aktuális megvalósulástól függetlenül, a korábbi névvel, illetve névviselővel kapcsolatos tapasztalatok révén aktualizálódnak az olvasó elméjében. Így lehetséges, hogy egy zömében negatív konnotációjú névhez pozitív képzettársítások is kötődhetnek a különböző szöveggörnyezetek és asszociációk révén, hiszen ezek a képzettársítások folyamatosan újrakonstruálódhatnak az értelmezés folyamán.

c) Írói névadási tendenciák a rövidebb terjedelmű Kosztolányi-szövegekben. Ebben a nagy fejezetben főként a kisebb terjedelmű szövegek, a novellák írói névadásával foglalkozom, mert azt feltételezem és kívánom igazolni, hogy a nagyobb terjedelmű szövegekhez hasonló írói eljárások a kisebb szövegekben is érvényesek lehetnek. Ezeken túl számolhatunk a terjedelmi okokból következő, a megnevezést illető műfaji sajátosságokkal is. A novellák írói névadását tekintve három nagyobb névadási és névhasználati stratégiát feltételezek. Az első ilyen az Édes Anna című regény kapcsán már megfigyelt stratégia, a név közszói jelentése révén keltett hatás. A második az olvasónak a névről és a névhasználatról való szociokulturális ismereteire épít. Ezekben az esetekben tulajdonképpen a név vagy a névhasználat válik valamilyen módon hangsúlyossá a szövegben, így alkalmas stratégia lehet kisebb terjedelmű, a név és a névhasználat útján tömören jellemző szövegek esetében is. A harmadik stratégiának a névtelenséget tartom. A novellák sokszor egy-egy lényeges szereplő körüli történésekre épülnek, és a történet mellékszereplői több esetben nem is névvel, hanem a főszereplőhöz való szerepeik révén vannak megnevezve. Az sem ritka, hogy a főbb szereplők sem viselnek nevet, hanem szintén a történetbeli szerepük határozza meg a szövegbeli említésüket.

d) A szereplőket és a helyszínt érintő névváltoztatások és a kérdőíves kutatás mint a névtani vizsgálatokat kiegészítő módszer. A Kosztolányi írói névadásával kapcsolatos vizsgálatomat tekintve is szerencsés körülmény, hogy az MTA–ELTE Hálózati Kritikai Szövegkiadás Kutatócsoport munkája nyomán a 2010-es évek elején elindult a Kosztolányi-életmű kritikai kiadásának önálló kötetekben, jegyzetelt formában történő megjelentetése. Az egyes, a mű keletkezése során felmerülő szövegváltozatokat is feldolgozó kötetek betekintést engednek

az írói alkotás folyamatába, így a nevek megváltoztatásának folyamata is nyomon követhető bizonyos esetekben, ez pedig, ahogyan a fejezetből kitérünk, nem is ritka a neveket nagy műgonddal megválasztó Kosztolányinál. Ennek nyomán a kéziratlapokból, korai fogalmazványokból, szedőpéldányokból kitérünk, hogy mely szereplők, mely nevek esetében alkalmazott névváltoztatást Kosztolányi az optimális változat megtalálása érdekében. A kérdőíves kutatás révén a mai befogadók asszociációinak vizsgálata azért lehet érdekes, mert az író a saját asszociációival és az olvasónak tulajdonított képzettársításokkal dolgozik, ugyanakkor a korabeli és a mai olvasói képzettársítások az íróétól és természetesen egymástól is eltérőek lehetnek ugyanazon nevek kapcsán. Ennek érdekében egy két részből álló kérdőívet tölttettem ki 100 első- vagy másodéves magyar szakos egyetemi hallgatóval. A neveket a szöveggörnyezetből kiragadva vizsgálom. Bár a nevek szöveggörnyezet nélkül szerepeltek, mégis érdekes az adatközlők előképzettségének fényében, hogy meglehetősen kevés adatközlő asszociált róluk Kosztolányi műveire.

e) A névtelenség vizsgálata az írói névadásban. Azért szentelek külön fejezetet a névtelenség jelenségének, mert kutatásaim elején még érdekes, kisebb hatókörű és mellékes témakörnek tűnt, de egyre inkább arra a megállapításra jutottam (akárcsak a név interkontextuális jellege esetében), hogy a névtelenség sokkal kiterjedtebb jelenséggörnyet ölel fel az írói névadás kutatásában, mint az alaposabb vizsgálat nélkül sejtethető volna.

f) A megszólítások és említőformák vizsgálata mint kiegészítő kutatás. Kosztolányi regényei között találunk olyanokat (például az Édes Annát vagy az Aranysárkányt), amelyeknek a vizsgálata során az egyéb névtani szempontok mellett a megszólítások és említések számbavétele is fontos lehet. Ebben a fejezetben is a nyelvi szempontból valamilyen módon feltűnő jelenségek elemzésére, kiemelésére törekszem a kognitív pragmatika elméleti alapjainak hasznosításával. A szöveg létrehozásakor, a megnevezésben megnyilvánuló szerzői stratégiák alkalmazásakor az író számolhat a befogadó társas megnyilatkozásokkal kapcsolatos tapasztalataival, ismereteivel. Ahogyan a kognitív szemantika, úgy a kognitív pragmatika is elsősorban az adott megnyilatkozások során dinamikusan létrejövő jelentést

vizsgálja. Ennélfogva jól illik a kötet általános szemléletmódjához, amely a nevek, a névhasználat aktuális megvalósulásait tartja mindvégig szem előtt. Fontos a vizsgált nyelvi elemek során tekintetbe venni továbbá, hogy a megszólítások és említések mindig egy adott nézőpontból konstruálódnak meg, egyúttal többféle szociológiai változóra is utalnak.

2. A KÖTET ELMÉLETI ÉS MÓDSZERTANI HÁTTERE

Az alábbiakban azokat a szakirodalmi előzményeket tekintem át, amelyeket a monográfia elméleti háttéréhez használok fel. Fontosnak tartom megemlíteni, hogy nemcsak névtani munkák tartoznak ide, hanem számos olyan kutatás, amely elméletével vagy módszertanával mintát adott a könyv elkészültéhez. Számba kell venni azokat a kognitív szemantikai és pragmatikai köteteket és tanulmányokat, amelyek sokat hozzátesznek a munka elméleti háttéréhez (vö. pl. Tolcsvai Nagy 2008, 2013; Tátrai 2011, 2017; Slíz 2012a), keretet adva ezáltal számos újszerű megközelítésnek, mint amilyen például a név közszói jelentésének vagy a megszólításoknak és említéseknek az elméletileg kellően megalapozott vizsgálata. Utóbbi témával kapcsolatban érdemes megemlíteni például olyan, a szociolingvisztika tárgykörében készült munkát is, mint Domonkosi Ágnes írása (2002), a Megszólítások és beszédpartnerre utaló elemek nyelvhasználatunkban, amely számos információt szolgáltatott a névtani kutatásokat kiegészítő pragmatikai fejezethez. Feltétlenül szót érdemelnek a Kosztolányi kritikai kiadás kötetei, amelyek azon túl, hogy betekintést engedtek a művek keletkezési folyamatába, a szövegközlést követő kísérőtanulmányok révén is számos új adalékkal szolgáltak a névtani vizsgálatokhoz.

Fontos megemlíteni azt a három nagyobb terjedelmű munkát is, amely az utóbbi években az írói névadás témakörében készült, és felépítését, szemléletét, valamint az alkalmazott terminológiát tekintve is inspirálták a kötetet (G. Papp 2009; Tóth 2014; Vácziné Takács 2018). G. Papp Katalin Lázár Ervinről szóló munkájából származik a Kosztolányi Dezső írói névadásának vizsgálatához is kölcsönvett *névérzékenység* fogalma, Vácziné Takács Edittel pedig részben párhuzamosan készítettük monográfiánkat. Bár karakterében teljesen más írói életművel dolgoztunk, a két

szerző munkássága mégis egy korszakhoz, a századfordulót követő időszakhoz és az irodalmi modernséghez köthető.

2.1. AZ ÍRÓI NÉVADÁS KUTATÁSÁNAK KEZDETEI

Ha az írói névadással foglalkozunk, megkerülhetetlen az írói névadás témakörben született első magyar munka, Kovalovszky Miklósnak Az irodalmi névadás (1934) című, kis terjedelmű monográfiája. Ahogyan azt Korompay Klára megfogalmazta (2011: 89–91), Kovalovszky az irodalmi névadás fogalmát egészen tágan érti, a műve ember és név viszonyát állítja a középpontba (2011: 89). Korompay úgy találja, hogy az irodalmi névadás egy általánosabb fogalomként érthető, amely a névadás és az irodalom kapcsolatára utal, az irodalomban való névadásra pedig manapság egyre inkább a szűkebben értett írói névadás fogalom foglalódott le (vö. még Mikesy 1959). Mindezek alapján írói névadás alatt azt értjük tehát, amikor az író nevet ad szereplőinek, így a könyvben is ezt az egyre inkább elfogadottabbá váló terminust alkalmazom.

Kovalovszky könyve az első olyan írás, amely tematizálja az írói névadás kérdéskörét. A munkám kapcsán az alapvető kérdésfelvetések mellett fontosnak tartom megemlíteni, mert Kosztolányitól kifejezetten sokat idéz, sok példát hoz Kovalovszky, ami igazolja, hogy olyan szerzőről van szó, akinél a sok szöveghely, a téma feltűnően gyakori megjelenése miatt is indokolt annak kutatása. Bár az írói névadással foglalkozó mai munkákhoz mérten nem mondható minden kérdésben időtállóan néhány megállapítása, számos olyan vizsgálandó területre felhívta a figyelmet, amelyek a mai kutatásokban is nagy szerepet kapnak. Az írói névadás tudatosságán túl beszél az általa *névhangulat*nak nevezett jelenségről, amely nem más, mint a névhez kapcsolódó képzettársítások összessége. A kérdőíves kutatásom szempontjából fontos az a tény, hogy már maga Kovalovszky is számontartja a befogadók névhez kötődő szubjektív asszociációit, amelyek az előzetes tapasztalatok alapján kapcsolódnak a névhez. Lényeges megjegyzése, hogy a név jelentését, jelentéshangulatát, illetve a hangalakhoz köthető asszociációkat befolyásolja az olvasó műveltsége, képzelete (Kovalovszky 1934:

14, 18), tehát a névhez kötődő képzettársítások, valamint azok értelmezésének szociokulturális meghatározottságára utal. Emellett említést tesz a kollektív asszociációk meglétéről is (1934: 19, 41). Érdekes, hogy az irodalmi névadás típusainak felsorolásakor, bár nem így nevezi, de megemlíti első kategóriaként a névtelenséget (1934: 36). Ő is éppen azokat a műfajfüggő eseteket sorolja ide, amelyeket Kosztolányinál a rövidebb terjedelmű szövegek kapcsán találtam, tehát azokat az említéseket, amikor a szereplőnek nincs neve, csak valamilyen szerepében van megnevezve: „tanácsos úr, a grófnő, az orvos, az asszony, a férfi” (uo.).

2.2. A TÖBBJELENTÉSŰ JELENTÉSSZERKEZETEK VIZSGÁLATÁNAK ELMÉLETI ALAPJAI A KOSZTOLÁNYI-ÉLETMŰBEN

A kötet szemléletmódja általában, de az első nagyobb megközelítésmóddal foglalkozó fejezet is támaszkodik Slíz Mariann Tulajdonnév és kategorizáció című kétrészes tanulmányára (2012). Ennek a munkám szempontjából kiemelendő elgondolása, hogy megkülönbözteti a prototipikus és kevésbé prototipikus neveket, és a névtípusokat skála mentén képzei el a tipikusság tekintetében (2012: 284). A szerző kiemeli, hogy a megnevezés mindig egy adott nézőpontot érvényesít (2012: 286), így valaminek vagy valakinek több neve is lehet. A névasszociációs kérdőív témaköréhez fontos az a megállapítása, hogy a tipikus nevek feldolgozásához kisebb erőfeszítés szükséges, mint a kevésbé tipikusakéhoz (2012: 288). Kiemelendő észrevétele még a kétrészes tanulmánynak, hogy a névként való értelmezésben jelentős a beszédhelyzet és a szöveggörnyezet szerepe, valamint hogy a nevek jelentésében fontos szerepet játszanak a névhasználó által a névhez kötött szubjektív mozzanatok is (2012: 290–291).

A név közszoí jelentésének többjelentésű voltával kapcsolatos magyarázathoz a kognitív szemantika poliszémiafelfogását veszem alapul (vö. pl. Tolcsvai Nagy 2013: 232–255). E szerint az elgondolás szerint a poliszémia a nyelv belső jellemzője,

valamint a világról való tudásunk hálózatokba rendeződik és nyitott, bővíthető. A kognitív szemantika szerint a poliszémia a szavak szerkezetes jellege és dinamikus feldolgozása révén valósul meg, az egyes jelentések pedig a részleges megfelelések révén kapcsolódnak egymáshoz. Ez az elgondolás nagy segítséget nyújtott az Édes Anna című regényben az *édes* szó kiterjedt jelentéseinek és ezáltal az írói név összetett jelentésszerkezetének értelmezéséhez.

2.3. AZ INTERKONTEXTUALITÁS VIZSGÁLATÁNAK ELMÉLETI ALAPJAI AZ ÍRÓI NÉVADÁSBAN

Az intertextualitással kapcsolatos nagyobb fejezettel kapcsolatban két névtani munkát kell kiemelni, amelyek hatással voltak a kötetben alkalmazott elméleti elgondolásokra. Az egyik Slíz Mariann 2013-as, a paródia névadásával foglalkozó tanulmánya, mely hangsúlyozza a névnek azt a tulajdonságát, hogy felidézi korábbi szöveghelyeit, valamint Benyovszky Krisztián (2018) kutatása, amely szerint a teljes vagy részleges névegyezés egy intertextuális olvasási módot tesz lehetővé.

A Sárszeggel foglalkozó fejezet terminológiájához szemléletével sokat hozzátesz J. Soltész Katalin helynevekre alkalmazott, újraértelmezett és Tolnai Vilmos meghatározásához képest árnyaltabb *beszélő név* definíciója (J. Soltész 1958; vö. Tolnai 1931), amely szerint az író nem magát a helyet, hanem az ott élő embert akarja jellemezni a név által. J. Soltész csak azokat a helyneveket tekinti beszélő helyneveknek, amelyeknek a köznévi jelentésükön keresztül az író bizonyos célzatot szán, és nem mutatható ki a közsói jelentés és a hely jellege között közvetlen természeti kapcsolat.

Az interkontextualitással foglalkozó fejezet kapcsán fontos megemlíteni a Kosztolányi kritikai kiadás kötetei közül elsősorban az Aranysárkány, az Esti Kornél és a Pacsirta című köteteket. A szövegváltozatok összefüggéseinek ismertetésén túl, a szövegközléseket követő kísérőtanulmányok fontos információkat szolgáltatnak a vizsgált nevekkal és a neveket tartalmazó művek keletkezésével, alakulástörténetével kapcsolatban (Tóth-Czifra 2011a, 2011b; Bucsics 2013a, 2013b; Bengi 2014; Parádi 2014).

2.4. A KÖNYV INTERTEXTUALITÁS-FELFOGÁSÁRÓL DIÓHÉJBAN

Megállapítható, hogy az intertextualitásnak nagyon gyakori módja egy alkotó saját szövegei közötti kapcsolat (Szikszainé Nagy 1999: 339). Jelen munka elfogadja és hasznosíthatónak véli Szikszainé Nagy azon definícióját, amely az intertextualitást konkrét szövegek között asszociatív úton létrejövő kapcsolatként határozza meg (1999: 338). Ennek megfelelően egy adott életművön belül a különböző szövegekben visszatérő név ilyen, alapvető intertextuális, sőt, interkontextuális jellegű nyelvi egységnek tekinthető, ugyanis a nevek a környezetük nélkül is képesek felidézni más műveket, történelmi kontextusokat (Slíz 2013: 81). Többek között a későbbiekben felmerülő, az 1933-as Esti Kornél-kötetben található következetlenségek magyarázatához is kapcsolható az a gondolat, hogy a másik szöveget magába fogadó szöveg, az intertextus a jelentéssűrítéssel gazdagabbá válik, és ez mindig legalább kétféle olvasatot feltételez, mégpedig az aktuális értelem mellett a megidézett szöveggel harmonizáló vagy annak ellentmondó értelműt (Szikszainé Nagy 1999: 331).

Magát az intertextualitást mint jelenséget, valamint ezentúl a név által létrejövő interkontextuális olvasatokat a kötet olyan jelenséggént fogadja el, amely az irodalom történetiségének egyik legalapvetőbb eleme, s mely minden korszakban gyakori és ismert funkció volt (Kulcsár-Szabó 1995: 497, 500), így az irodalmi hagyomány „létmódjának” alapvető jellemzője (1995: 500), tehát nem újkeletű technika, hanem olyan jelenség, amely az irodalomtörténeti fejlődésben végig jelen van (1995: 497). További lényeges szempont, hogy az intertextualitás olyan jelenség, amely nem csupán az alkotásai folyamat felől értelmezhető, hanem a befogadási folyamat egyik alapvető jellemzőjeként (vö. 1995: 501). E monográfia intertextualitás-fogalma leginkább a restriktív intertextualitás-felfogással rokonítható, amely elgondolás a radikálisan tág intertextualitás-értelmezést leszűkíti a szövegek között megragadható konkrét utalásokra és kapcsolatokra (Gyuricza 2016: 73). A nyelvtudományi vizsgálatok számára Gyuricza Katalin (2016: 74) szerint leginkább ez a restriktív intertextualitás-koncepció bizonyult alkalmazhatónak. Mivel a mindennapi társalgást is átszövik az intertextualitás különféle

típusú megnyilvánulásai (Kulcsár-Szabó 1995: 537), a nyelvészeti irányultságú intertextualitás-vizsgálatoknak az az alapvetése, hogy az intertextuális összefüggések a hétköznapi szövegek esetében is funkcióval bírnak (Gyuricza 2016: 71).

2.5. A KÜLÖNBÖZŐ NÉVELEMZÉSI MÓDSZEREK ELMÉLETI ALAPJAI

a) Az írói névadási stratégiák elméleti alapjai. Az írói névadási tendenciákkal és stratégiákkal foglalkozó fejezet elméleti alapvetéseit tekintve illeszkedik a könyv korábbi fejezeteihez, ugyanis ezeket a szövegeket a regényekhez hasonló szempontok szerint vizsgálom, csupán műfaji jellegüket tekintve feltételezek eltérést a terjedelmi különbségekből adódóan. Ebben a fejezetben szóba kerül a korábban tárgyalt interkontextualitás, a név szociokulturális beágyazottsága, illetve a későbbi fejezetekben tárgyalt szövegváltozatok, névváltoztatások és a névtelenség kérdésköre is. A továbbiakban az utóbbi három témával kapcsolatban alkalmazott szakirodalmi előzményeket veszem számba dióhéjban.

b) A szereplőket és a helyszínt érintő névváltoztatások elméleti alapjai. A szereplőket érintő névváltoztatások vizsgálata mindenekelőtt terminológiai egyértelműsítést kíván, mert szükséges elkülöníteni a tematizált jelenséget, a szövegkeletkezés során végrehajtott szereplőket érintő névváltoztatásokat azoktól az esetektől, amelyekben a szűzsé része a névváltoztatás (ez utóbbira l. pl. T. Somogyi 2009, Vácziné Takács 2009). Ebben a kérdésben olyan munkák vannak segítségemre, amelyek maguk is a terminológiai egyértelműsítés jegyében születtek (Mikesy 1959; Korompay 2011, Kornyané Szoboszlai 2014), illetve amelyek a terminológiai egységesítés szükségességére hívják fel a figyelmet (Farkas 2011; Slíz 2012b).

Az szereplőket érintő névváltoztatások vizsgálatában természetesen segítségemre vannak a Kosztolányi kritikai kiadás már említett kötetei. A kötetek közül kiemelendő az Aranysárkány című regény, mivel ez a legnagyobb egységes kézirat-együttes, amely a szerzőtől fennmaradt, így a legtöbb névváltozatot, változtatást is ebben a szövegben kísérhetjük nyomon (l. Parádi 2014: 1038–1040). Bár a

Pacsirtában kevesebb névváltoztatás történt a szöveg keletkezése során, e regény is bevonható volt a vizsgálatba, mivel igen látványos benne a *Sárvár*-ról *Sárszeg*-re történő helyszínt érintő névváltoztatás, amely végigvonul a szövegen (Bucsics 2013: 622–623). Ugyanígy az Édes Annában is találunk néhány kisebb névváltoztatást (Veres 2010: 660–661).

c) A névasszociációs kérdőív elméleti alapjai. A névasszociációs kérdőívre épülő vizsgálat módszertana sokat merít Slíz Mariann kutatásából (2014a), melyben Lázár Ervin neveit vizsgálta hasonló kérdőíves módszerrel, feleletválasztós és szabadasszociációs kérdéseket használva az olvasói képzettársítások feltérképezésére. A könyvem szemléletmódja szempontjából fontos, hogy Slíz is nagy szerepet tulajdonít a közszói jelentésnek és a hangalakiságnak az asszociációk értelmezésében és csoportosításában (2014a: 220–222).

d) A névtelenség elméleti alapjai. A névtelenséggel kapcsolatos fejezet ötlethez az elméleti alapokat főként Farkas Tamás *A névtelenség és a megnevezés* alapkérdéseiről című tanulmánya adja, melyben a tulajdonnéviség kérdéskörének körbejárásán túl a névtelenségnek három alapesetét különíti el (vö. Farkas 2014: 133). Ezenkívül olyan egyéb munkák vannak segítségemre, amelyek a tulajdonnévvel való megnevezés elméleti kérdéseit vetik fel, vagy a közszavakkal való összevetésben értelmezik a tulajdonneveket, valamint a tulajdonnév funkcióit veszik számba (vö. pl. Tolcsvai Nagy 2008; Hoffmann 2010, 2014; Bauko 2014).

2.6. A MEGSZÓLÍTÁSOK ÉS EMLÍTŐFORMÁK VIZSGÁLATÁNAK ELMÉLETI ELŐZMÉNYEI

A megszólítások és említések vizsgálatához felhasznált munkák közül meg kell említenem Vácziné Takács Megszólításformák Vámos Miklós Apák könyve című regényében címmel megjelent tanulmányát (2009), ugyanis munkájának hasonló célja volt, mint a könyvem megszólításokról szóló fejezetének. A szerző a beszédpartnert jelölő elemek változatait gyűjtötte össze, és a regényben a megszólítások révén működő kommunikációs hálózatot igyekezett megmutatni. Módszertanát

tekintve fontos, hogy kifejezetten névtani szempontból vizsgálta és többféle szociológiai változó mentén osztályozta e nyelvi elemeket.

Ördög Ferenc Személynévvizsgálatok Göcsej és Hetés területén című (1973) monográfiája a *szólító-* és *említőnevek* terminuspárral inspirálta a megszólításokról szóló fejezet elkészültét. A szólítónevek körébe Ördög a megszólításokra használt különféle névtípusokat és a különböző szociológiai változókra utaló névhelyettesítőket sorolja (1973: 80). Az említőnevek az ő felfogásában a szóbeliségben, a beszédhelyzetén kívül eső személy „szóba hozására” szolgálnak. Bár a fejezet éppen azokat a nevek mellett vagy név nélkül előforduló nyelvi elemeket vizsgálja, amelyeket Ördög nem sorol a nevek körébe, a *megszólítások* és *említőformák* terminusok hasonlóak az Ördög által a szóbeliségben használt nevek elkülönítésére alkalmazott fenti két terminushoz.

A megszólításokkal foglalkozó fejezet elméleti alapjaiban sokat merít a kognitív pragmatika elgondolásaiból, így Tátrai Szilárd Bevezetés a pragmatikába, Funkcionális kognitív megközelítés (2011) című könyvéből, valamint az Osiris Kiadónál megjelent Nyelvtan című összefoglaló munka Pragmatika fejezetéből (2017a). A kognitív pragmatika elméleti alapjait tekintve lényeges a munkám szempontjából az az elképzelés, hogy az emberek a világreprezentációk létrehozásával egyidejűleg, személyközi kapcsolataikat is alakítják (2011: 19), így megnyilatkozásaikban az interszubjektív megismerő és az interszónális kapcsolatteremtő funkció együttesen van jelen; a beszédhelyzettől függ, hogy melyik kerül előtérbe. Fontos alapot nyújt a fejezethez a funkcionális kognitív pragmatika azon elgondolása is, hogy az emberek saját kontextusfüggő kiindulópontjukból hozzák létre a diskurzusokat, és ez a kiindulópont hatással van a jelentésképzés lehetőségeire (2011: 9, 17). A jelentést létrehozónak és befogadónak, illetve akár egy harmadik személynek a nézőpontja a megszólításokban és említésekben is érvényesül. Fontos kiemelni az elméleti alapok tekintetében a kognitív pragmatika kontextusfogalmát is. Ebben a felfogásban ugyanis a kontextus magában foglalja a résztvevők kapcsolatát, egymáshoz képest elfoglalt társadalmi helyzetét (2011: 52) és egyéb relációit is, ami a megszólítások és említések jelentésének értelmezésében kulcsfontossággal bír.

Domonkosi Ágnes disszertációjának szemlélete is segítségemre volt a kiadvány elkészültében, ő ugyanis a beszédpartnerre utaló nyelvi elemek jelentésének összetett voltát vallja. Eszerint a megszólításoknak elsődleges jelentésük mellett minden esetben megállapítható a szociális jelentésük, vagyis a társadalmi viszonyrendszerre utaló jelentésrészük is (Domonkosi 2002: 52).

3. KOSZTOLÁNYI NYELVSZEMLÉLETÉRŐL

A Kosztolányi nyelvszemléletével, illetve nyelvművelő tevékenységével kapcsolatban fellelhető szakirodalom kifejezetten gazdag, jóval gazdagabb, mint a szerző írói névadásával kapcsolatos írások. Sokan írtak ebben a témakörben az összefoglalás igényével (vö. pl. Szegedy-Maszák 1994; Heltainé Nagy 2000; Szili 2009, 2010; Bengi 2012a; Bucsics 2018) vagy egy-egy részterületet érintve (vö. pl. Ádám 1992; Szitár 2000). Ennek oka abban keresendő, hogy a nyelvvel kapcsolatos megnyilatkozásai kimondottan gyakoriak, kiterjedtek mind publicisztikájában (Radics 2002; Láncz 2003; Szili 2010), mind szépirodalmi munkáiban (vö. 5., 7., 10. fejezet), így joggal kerültek és kerülnek a mai napig a laikus és a tudományos figyelem középpontjába.

3.1. KOSZTOLÁNYI DEZSŐ NYELVSZEMLÉLETE ÉS A NYELVRŐL VALÓ GONDOLATAINAK FELDOLGOZOTTSÁGA

Ahogy azt a későbbi értékelések is kiemelik – Kosztolányi nem volt nyelvész (Deme 1946, 1960; Ferenczy 1956), nem is beszélt magáról nyelvészként (Kosztolányi 1922/1998: 470, 1930/2002: 84), és nem lépett fel a nyelvvel kapcsolatos gondolatainak szintézis jellegű rendszerezésével. Ahogyan Bengi fogalmaz, nyelvtudományos vagy nyelvbölcseleti kifejtést nem adott, nem is törekedett adni (2012a: 198), holott maga is tervezhette, hogy a „nyelvészeti anyagból”, a nyelv kérdéseiről írt műveiből önálló kötetet állít össze.

Ahogy az majd a későbbiekben is szóba kerül, Kosztolányi G. Papp szóhasználatával élve névérzékeny (vö. G. Papp 2009; 5. fejezet) írónak tekinthető,

tágabb összefüggésben pedig rendkívül tudatosan nyelvérzékeny író. Erre a nyelvérzékenységre számtalan írása közül példaképp idézhető Schöpflin Aladárral folytatott vitájának egyik epizódja, amelyben saját témabeli jártasságával, nyelvi kérdések iránti fogékonyságának hangsúlyozásával reflektál a nyelvművelő mozgalom és saját tevékenysége kapcsán Schöpflin által említett kifogásra, a nyelvi sovinizmusra. Kosztolányi megcáfolja és át is értelmezi a vádat a cikkben: „Nem rokonszenves, nem éppen hízelgő szó. De azért nem ijedek meg tőle. Szerencsére úgy ismerem a szavakat, mint régi cimboráimat [...] Van-e nyelv, mely holmi értelmi intelemre és belátásra hallgatva, lemond családi hagyományairól, vonzalmairól és rendhagyó ígéről, csak azért, hogy elősegítse az emberiség merőben gyakorlati célját, a megértést, akár egy pályaudvaron az utasok, akár egy nemzetközi nagygyűlésen a tudósok között? Nyilvánvaló, hogy ilyen nyelv nincs.” (Kosztolányi 1933/2002a: 173–178). Bár több ponton részleges egyetértés alakul ki közöttük, Schöpflin Aladár hangsúlyozza, hogy nem ugyanazt értik a nyelvi sovinizmus kifejezése alatt: „Amit ő mond, az az anyanyelv szeretete, a hozzá való ragaszkodás. [...] A sovinizmus fogalmában nemcsak a saját nemzete vagy annak valamely tulajdona iránti szeretet van benne, hanem az idegen elleni gyanú vagy gyűlölet is.” (Schöpflin 1933). Kiegészítésül érdemes megjegyezni, hogy Kosztolányi a vita további fordulójában, a Nyugatban megjelent válaszában megerősíti a Meillet-hez címzett nyílt levélből ismerős álláspontját: „Szükségtelen hangsúlyoznom, hogy a nyelvek között nem ismerek rangkülönbséget” (Kosztolányi 1933/2002b: 185).

3.2. A NYELVSZEMLELET TOVÁBBGONDOLÁSA

A téma széles körű feldolgozottsága miatt felmerülhet a kérdés, hogy lehet-e még újat mondani Kosztolányi nyelvvel kapcsolatos elgondolásairól, illetve érdemes-e ezzel a kérdéskörrel foglalkozni. Úgy gondolom, hogy igen, ugyanis, ha új nézőpontból tekintünk a témára, akkor az eddigihez képest új szempontok merülhetnek fel, amelyek gazdagíthatják az eddigi elképzeléseket. Magam a vizsgálat tárgya miatt a

névtan felől közelítve foglalkozom Kosztolányi névszemléletével, illetve ennek a szemléletnek a szerző szépirodalmi és publicisztikai műveiben való megnyilvánulásával (vö. 4., 5., 7., 10. fejezet), érdeklődésem az írói névadás vizsgálata felől jutott el a tágabb összefüggésben felfogott nyelvszemlélet összetevőinek kérdésköréhez, valamint ahhoz a felismeréshez, hogy a minél alaposabb megértéshez nélkülözhetetlen megismerni a szerző nyelvvel kapcsolatos gondolatait.

Ezért az alábbiakban ennek a bemutatására, a korabeli nyelvtudományi hatások kontextusába helyezett általános áttekintésére vállalkozom, az író névadásának minél sokrétűbb, minél tágabb összefüggések közé helyezett megértése érdekében. Az áttekintésben törekszem képet adni mind az irodalomtudomány, mind a nyelvtudomány felől érkező értelmezésekről.

3.3. KOSZTOLÁNYI NYELVSZEMLELETÉNEK FORRÁSAI ÉS ÖSSZETEVŐI – A TELJESSÉG IGÉNYE NÉLKÜL

A következőkben kitérek Kosztolányi nyelvszemléletének néhány forrására és összetevőjére, így röviden említést teszek Kosztolányi nyelvműveléshez való viszonyáról és a nyelvművelő mozgalomban betöltött szerepéről, nyelvünk állapotáról a századforduló idején, valamint arról, hogy milyen modern nyelvszemléleti irányzatokkal hozhatóak összefüggésbe Kosztolányi nyelvről vallott elképzelései. Kitérek a szerző nyelvszemléletének alakulására, egyértelműsödésére, valamint bemutatom azokat a vitacikket, tudományos párbeszédet is, amelyek nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy világosabb képet kapjunk Kosztolányi nyelvvel kapcsolatos elképzeléseiről, hiszen ezekben részletesen kifejtette nézeteit vagy vitába szállt mások elképzeléseivel.

3.3.1. Az írói nyelvművelés formái Kosztolányinál

Heltainé Nagy Erzsébet az írói nyelvművelésnek legalább két megjelenési formájáról beszél Írói nyelvművelés Magyarországon a 20. század első felében című

munkájában (2000: 9). Az egyikre úgy tekint, mint amely az adott életműbe beépülve, közvetve van jelen, és összegyűjtéséhez az egész életmű számbavétele szükséges. Az írói nyelvművelés másik megjelenési formája szerinte az írók tudatos nyelvészeti, nyelvművelő tevékenysége, amelynek során az irodalmi alkotó tudatos megfigyelésekként fogalmazza meg saját meglátásait a nyelvről. Ilyenkor Heltainé Nagy szerint a tudományos és az írói, művészi szempontok keveredésének lehetünk tanúi.

Kosztolányinál mindkét megjelenési formára találunk példát. Vannak olyan megnyilatkozásai, amelyek a műveiből közvetve gyűjthetők össze; elég itt az Esti Kornél-novelláknak a nyelvet valamiképpen tematizáló darabjaira (vö. 6.1. fejezet) vagy az *édes* szó összetett jelentésszerkezetére gondolnunk az Édes Anna című regényben. (vö. 5. fejezet).

Emellett publicisztikai jellegű írásaiban bőven találunk olyanokat is, amelyekben kifejti nyelvvel kapcsolatos elképzeléseit. Példaként megemlíthető számos folyóiratbeli cikke mellett az 1932-es Pesti Hírlap Nyelvőre, mely a két háború közötti nyelvművelő mozgalomnak külön kötetként, a Nyelvőr mellékleteként megjelent terméke, és Kosztolányi volt a szerkesztője. Az előszóként szolgáló, Használati utasítás című írás, melyet szerkesztőként ő fogalmazott meg, nyelvfelfogásának esszenciájaként is tekinthető (Kosztolányi 1932/2002a: 155–160). Kitűnik belőle, hogy Kosztolányi a névvel megjelent írásaiban támogatta a nyelvművelő mozgalmat és az őt ért vádak ellenére igyekezett többnyire árnyaltan és szélsőségektől mentesen fogalmazni mind a nyelvhelyesség kérdéséről, mind a nyelvi változásról és sokszínűségről, mind az idegen szavak alkalmazásáról. Mint Szili Katalin megfogalmazta, Kosztolányi nyelvi kérdésekben folyamatosan képezte magát, így nézeteinek állandó jellemzői folyamatosan új és új vonásokkal bővültek (2010: 175). Szintén Szili hívja fel a figyelmet arra a tényre, hogy Kosztolányinak a nyelvművelés elveit fejtegető írásaiban mindvégig jelen van az óvatos, egyensúlyt kereső magatartás, a kizárólagosság tudatos kerülése (2010: 177).

A Használati utasítással kapcsolatban még érdemes röviden utalni Kosztolányi bevett publikálási szokására – vagyis arra az eljárásra, hogy korábbi gondolatai,

ötletei más szövegekben is visszaköszönnek – mely úgy tűnik, hogy a nyelvi tárgyú cikkeiben is érvényesül. A Használati utasításban tudniillik visszatérnek az 1931-es Túlvilági séta mondatai is; ez utóbbi írás egy képzelt beszélgetés Szarvas Gáborral, a Nyelvőr egykori szerkesztőjével (Kosztolányi 1931/2002b: 104–122). Visszaköszönnek a szövegben ezenkívül a *fantasztikus* szóra javasolt szinonimák is, amelyek önálló cikkben 1926-ban jelentek meg a Pesti Hírlap hasábjain (Kosztolányi 1926/2002: 62–63).

3.3.2. A századforduló nyelvi állapotáról, nyelv és irodalom kérdéséről a nyelvművelésben

Ahhoz, hogy Kosztolányi tevékenységét értelmezzük, érdemes nagyon röviden szólni a századforduló nyelvi állapotáról. Az irodalmi nyelv és a köznyelv kialakult, megállapodott ugyan, de továbbra is sok új elemmel bővült (Szathmári 1989: 105–20; Heltainé Nagy 2009: 31). A napjainkban és a 20. században köznyelvként ismert nyelvváltozat beszélt variánsának kialakulása is a századforduló körüli évtizedekre tehető (Kiss 2003: 44). Ennek változatnak kettős forrása volt: egyrészt az írott köznyelvet követő beszélt nyelvi gyakorlat, másrészt azok a nyelvjárások, amelyek a világvárossá alakuló Budapesten nagyobb arányban voltak képviselve, a különböző nyelvjárásokat beszélő és a fővárosba tömörülő emberek viszonylagos nyelvi egységesülése útján (vö. Kiss 2003: 44–45). Formálódtak a nagyvárosi, polgári nyelvváltozatok, a napilapok fórumain gyakran megjelentek a nyelvhelyesség aktuális kérdései (Heltainé Nagy 2009: 31). A nyelvi változások felgyorsultak ebben az időszakban, és többek között az új sajtótermékeknek köszönhetően nyilvánosabbak lettek, mint korábban. A századfordulón a nyelvi globalizációs jelenségek egyre erőteljesebbé váltak, a kommunikációs mobilitás egyre kevésbé vette figyelembe a nyelvi határokat és a nyelvi divatjelenségek megjelenése is egyre gyakoribb volt (Zsilinszky 2005: 804). A globalizáció következtében a nyelvi átvételek, az új képződmények gyorsabban terjedtek, ugyanakkor az értelmiség tagjai az újítások megvalósítását is többféleképpen képzelték el (Heltainé Nagy 2009: 31). Mivel a Nyugat vezető költői, írói polgári, középosztálybeli családokból

származtak, a sztenderdet, az irodalmi nyelvet belülről szemlélték (Tolcsvai Nagy 2004: 62). Ekkor formálódott az a látásmódjuk, amely szerint a sztenderdet nem statikus változatnak, hanem folyamatosan létrehozandó, tökéletesítendő nyelvnek tekintették (Tolcsvai Nagy 2004: 62).

Kosztolányinak a nyelvművelő mozgalomhoz való viszonyával kapcsolatban utal arra Szili, hogy a nyelvművelők munkásságuk egyik hiteles, megerősítő alakjának tartják (2010: 165), de azt is szokás kiemelni, hogy Kosztolányi mintegy kívülről támogatta a mozgalmat. A Nyelvtudományi Bizottság Nyelvművelő Szakosztályának a tagja volt ugyan (vö. pl. Ferenczy 1956: 404; Fábíán 1986: 259; Szili 2010: 165) az Akadémia Nyelvművelő Szakosztályának hivatalos lapjába, a Magyarosanba viszont nem írt. Fábíán figyelmeztet rá, hogy az író a mozgalom iránti minden rokonszenve ellenére feltehetőleg igyekezett megőrizni függetlenségét azon belül, valamint ragaszkodott saját elképzeléseihez (1986: 259).

Ha nemcsak az író közismert nyelvművelő tevékenységére irányítjuk a figyelmet, hanem tágabb, történeti összefüggésbe akarjuk helyezni Kosztolányi nyelvvel kapcsolatos tevékenységét, akkor érdemes Heltainé Nagynak arra a megjegyzésére utalni, hogy a nyelv és az irodalom kérdése még a nyelvújítás idején is teljesen együtt jelent meg: íróink, költőink ugyanúgy írtak poétikai, retorikai, nyelvtudományi témájú munkákat, mint szépirodalmi műveket. Az írói, művészi megközelítésű és a tudomány szempontja szerinti nyelvművelés különválása az irodalomban jóval később, Arany Jánosnál figyelhető meg először (Heltainé Nagy 2000: 10), de markánsan csak a 20. században következett be. Lényegében ugyanezt a gondolatot fogalmazza meg Deme László is, amikor arról beszél, hogy Arany után Kosztolányi az az írónk, aki a nyelvnek nemcsak művésze, hanem művelője is volt (1946: 34, 1960: 137).

3.3.3. Kosztolányi nyelvszemlélete és a modern nyelvészeti irányzatok

Kemény Gábor veti fel Kosztolányi nyelvészeti írásai kapcsán, hogy az író ilyen témájú gondolatai nem alkotnak összefüggő rendszert, hanem csak részkérdéseket

ragadnak ki ötletszerűen, és belső ellentmondásoktól sem mentesek (1986: 281). Fontos megjegyezni, hogy a Kemény által kifogásolt ötletszerűséget pozitívként is értékelhetjük a szerző nyelvről való gondolkodása kapcsán. Ha arra gondolunk, hogy Kosztolányi nyelvi tárgyú cikkei konkrét nyelvhasználati tapasztalatokból, megfigyelésekből indulnak ki, könnyebb megértenünk az ötletekből szerteágazó gondolkodásmód okát. Ezek az ötletek felfoghatók úgy is, mint Kosztolányi nyelv iránti nyitottságának, széleskörű érdeklődésének útjelzői, nyelvről való gondolkodásmódjának sajátosságai.

Bengi László szerint Kosztolányi nem is tűzte ki célul a gondolati ellentmondások elsímítását: írásaiban a viszonylagosság nyelvre vonatkoztatott fogalma a maga gazdagságában, logikailag ellentmondó sokféleségében bontakozik ki (2012: 203). Többen fontosnak tartják leszögezni, hogy Kosztolányi nem volt nyelvész (Deme 1946, 1960; Ferenczy 1956), ezért egységes nyelvelméleti keretben való gondolkodást nem is lehet írásain számonkérni. Azt azonban érdemes megvizsgálni, hogy az évtizedek alatt formálódó gondolataira milyen elképzelések hatottak.

Szegedy-Maszák Mihály elgondolásában Kosztolányi nyelvvel kapcsolatos nézetei leginkább Humboldt nyelvölceseletével rokoníthatók; Kosztolányi gondolatairól beszélve többnyire a leggyakrabban emlegetett hivatkozási pont Humboldt felfogása (Szegedy-Maszák 1994: 48; Humboldt 1985). Mindkettejük gondolkodásában megjelenik például az az elképzelés, hogy a nyelv a nemzetjellem kifejeződése.

Ha olyan, a magyar nyelvészetre Kosztolányi koránál jóval később ható iránnyal hozzuk összefüggésbe, amely szintén táplálkozik Humboldt elképzeléseiből, akkor megemlíthető a funkcionális nyelvészet is mint időben távolabbi kapcsolódási pont. Kosztolányi nyelvi tárgyú cikkei, ahogyan már említettem, igen gyakran konkrét nyelvhasználati tapasztalatokból, a nyelv társadalmi működésének megfigyeléséből indulnak ki, és nem ritka, hogy szépirodalmi szövegeiben a jelentések összetett hálózatát dolgozza ki írói stratégiájának részeként. A nyelvre szubsztanciaként tekintő nézet Humboldton keresztül szintén rokonítható Kosztolányi elképzeléseivel. Ebben a felfogásban a nyelv és a nyelvet beszélő ember kölcsönhatásban állnak, alakítják egymást (Tolcsvai Nagy 2017: 38). A nyelv azáltal

nyelv ebben az elképzelésben, hogy a beszélők részben egyedi, részben közösségi módon mindig újraalkotják. A nyelv elválaszthatatlan a cselekvéstől, és a nyelv és a cselekvés elválaszthatatlan a megismeréstől.

Kosztolányi nyelvszemlélete kapcsán idézi meg Láncz Irén (2003) Humboldt-nak azt a felfogását, hogy egy nyelv egy adott világszemléletet ad, és a különböző nyelvek más-más módon tagolják a valóságot, a nyelvi különbségek világképbeli különbségeket tükröznek. Láncz tesz rá utalást, hogy ez már el is vezet a nyelvi relativizmus fogalmához, a Sapir–Whorf-hipotézishez (vö. pl. Evans–Green 2006: 95–202).

Kosztolányi többször is utal arra, hogy a nyelv meghatározza a beszélő világlátását; elég csak a már említett, Használati utasítás című előszóra gondolni. Nem valószínű, de kizárni sem lehet teljesen, hogy Kosztolányi ismerte Sapirnek a 20-as évekbeli *The Dial* hasábjain publikált munkáit; mindenesetre a folyóiratot említette egy tanulmányában. Szegedy-Maszák szerint Sapir némely tanulmányai kísértetiesen emlékeztetnek Kosztolányi harmincas évek elején tett nyilatkozataira (Szegedy-Maszák 1994: 50; Szili 2009: 22).

3.3.4. A nyelvszemlélet egyértelműsödése, a Kosztolányi-regények kortárs nyelvészeti szempontú értékelése

Mind Szili, mind Bengi hivatkozik Kosztolányi nyelvszemléletével kapcsolatban a Gombocz Zoltán által gyakorolt hatásra (Szili 2009: 18; Bengi 2012a: 207). Az író és a nyelvtudós gondolatai között valóban több párhuzam is kimutatható. Gombocz a nyelvet se nem logikusnak, se nem illogikusnak képzei el, sokkal inkább alogikusnak. Kosztolányi is utal arra, hogy a nyelv nem észszerű (Kosztolányi 1932/2002a: 156). Kosztolányi szerint „a nyelvművelés [...] elsősorban nem az igazságot keresi, hanem a szépséget” (Kosztolányi 1933/2002c: 170), Gombocz pedig úgy gondolja, hogy az irodalmi nyelvhelyesség kérdése nem grammatikai, inkább stilisztikai jellegű probléma (1931: 11). Kosztolányinál Bengi szerint igen hangsúlyos a viszonylagosság fogalma a nyelvről való gondolkodás kapcsán. Ez

nyilatkozik meg abban a nyelvi purizmussal kapcsolatos gondolatában, hogy „teljesen »tisztá« nyelv nincsen és nem is lehet” (Kosztolányi 1932/2002a: 159), tehát a saját és idegen szavak szétválasztásának problematikája az idegen nyelvekből átvett szavak miatt éppoly viszonylagos, mint a nyelvhelyesség többi elve (Bengi 2012a: 209). Gombocz pedig már idézett tanulmányában azt hangsúlyozza, hogy a nyelvhelyességi elméletek nagy részének közös hibája egyoldalúságuk (1931: 9). Szerinte „a nyelvhelyesség a szociális nyelv, a nyelvészociológia problémája” (Gombocz 1931: 11). Úgy véli, hogy helyesnek az tekinthető, ami egy nyelvközösség szokásaival megegyezik, helytelennek pedig az, ami ezzel ellentétben áll (uo.). Kosztolányinál a már idézett Használati utasításban az alábbi gondolatot olvashatjuk: „mi dönthet arról, hogy egy nyelvben mi a helyes és mi a helytelen? Néha az ösztön, néha az ízlés, s néha – legtöbbször – a nyelvszokás. A jelenkori Európa vezető nyelvészei azt a nézetet vallják, hogy azok a fordulatok, melyeket a remekírók és műveltek többsége elfogadott, helyesek” (Kosztolányi 1932/2002a: 157.)

A nyelvszemlélet időbeli alakulásával kapcsolatban Szegedy-Maszák hangsúlyozza, hogy Kosztolányi nyelvre vonatkozó elképzelései változtak ugyan az évek során, de alapvető átalakulás helyett inkább egyértelműsödésről lehet beszélni (1994: 48). Az egyértelműsödés bizonyos események hatására hullámszerűen írható le (Bucsics 2018: 131). A trianoni békeszerződés traumájára adott azonnali, szélsőséges reakciója az Új Nemzedéknél töltött 1919–1921 közötti rövidebb időszakban figyelhető meg, amikor az anyanyelvvvel kapcsolatban a veszedelemérzetre adott válasz kerül előtérbe. 1921-ben azonban Kosztolányi a Pesti Hírlapnál kapott állást, ami erőteljes hangnembeli-tematikai váltást kívánt meg (Bucsics 2018: 131). Az idegen nyelvi hatások bírálata ekkor sem tűnt el ugyan a gondolkodásából, de 1922 folyamán visszaszorult (Bengi 2012a: 200). A Pesti Hírlapnál eltöltött időszakban írta meg nyelvileg rendkívül kimunkált regényeit (Bucsics 2018: 132). Bucsics arra a nyelvtudományi, stilisztikai szempontból érdekes tényre világít rá, hogy Kosztolányi Pacsirta című regényét két nyelvész – Horváth Mária (1959a) és Deme László (1960) – is értékelte abban az időszakban, amikor az irodalom-

tudomány még meglehetősen kevés figyelemmel fordult e felé a regény felé. Egy későbbi értelmezés pedig ebben a műben véli felfedezni Kosztolányi nyelvszemléletének allegóriáját (Bucsics 2018: 138). Horváth Mária tanulmányának fontos megállapítása, hogy mind a Pacsirta (1923), mind az Aranysárkány (1925), mind az Édes Anna (1926) idegen szavai meghatározott beszédmodok megidézésének eredményei (vö. Horváth 1959a; Bucsics 2018: 138). Az Édes Anna idegen szavai például azt a fővárosi nyelvet idézik meg, amely tele van idegen kölcsönzésekkel, divatszavakkal.

3.3.5. A Kosztolányi nyelvszemléletét kifejtő vitacikkek és a nyelvi ideológiák

Bengi ezután éles váltást érzékel Kosztolányi nyelvfelfogásában: ez a Meillet-hez írt nyílt levél időszaka. A Meillet-levélben Kosztolányi kifogásolja az összehasonlító nyelvtudomány tanárának, a francia Antoine Meillet-nek az elméletét, a nyelvek kis és nagy nyelvek szerinti osztályozását, valamint a nyelvek egységesítésére vonatkozó gondolatait, illetve cáfolja a magyar nyelvvel kapcsolatban általa megfogalmazott állításokat (Kosztolányi 1930/2002). Ezt követően lesz Bengi szerint a magyar nyelv iránti kíváncsiság, szeretet közösségi-társadalmi feladattá Kosztolányinál (2012a: 201).

Ebben az időszakban, a harmincas években Kosztolányi többrészes vitacikkekben fejti ki a nyelvművelő mozgalommal kapcsolatos elgondolásait. Ilyen a Supka Géza Magyarosan, rangosan című cikkére adott reakciója Négyesy László védelmében (Nyelvtisztítók és nyelvpiszkitók, Kosztolányi 1932/2002b). 1933-ban Kosztolányi és Schöpflin Aladár között bontakozik ki többrészes vita a Pesti Hírlap és a Nyugat hasábjain (Bábel tornya, Nyelvművelés). Ezekben a szövegekben a már említett nyelvi sovinizmus mellett Kosztolányi cáfolja Schöpflinnek azt az állítását, hogy a nyelvművelő mozgalom a Szarvas Gáborék-féle új ortológia egyenes folytatója, és az új szavak létrehozása miatt a mozgalmat inkább a neológiaiával hozza összefüggésbe. A viták közül említhető még a dr. Nékám Lajoshoz írt nyílt levél, a Nyelvünk ügye, amelyben Kosztolányi mintegy pártjára kel a magyar nyelvnek

Nékám azon vádjaival szemben, hogy nyelvünk csiszolatlan és nehéz (Kosztolányi 1934/2002: 220).

Ha az említett vitákra, illetve a vitatkozó felek álláspontjaira gondolunk, fontos megemlítenünk – érintőlegesen – a nyelvi ideológiákat. Ezek olyan gondolatoknak, gondolatrendszereknek tekinthetők, amelyek szorosan beágyazódnak az érintett közösségek kultúrájába, és ha nem is mindig tudatosan, de befolyásolják az emberek nyelvről való gondolkodását, nyelvi viselkedését (Lanstyák 2009: 28). Lanstyák hangsúlyozza, hogy ezek az ideológiák gyakran csak implicit módon vannak jelen, de mindenféle nyelvalakító tevékenységet befolyásolnak, a tudományos kutatást is (2011: 14, 16). Ezeknek a legnagyobb része nem a tudományos leírásból ered, hanem a beszélő ember megfigyeléseiből; a nyelvtudomány egyes irányzatai ezeket a vélekedéseket hajlamosak lehetnek becsatornázni a tárgyilagosabb leírásba is (Tolcsvai Nagy 2017: 32). A fent említett vitákkal kapcsolatban érdemes utalni arra a tényre, hogy gyakran az ideológiaellenességet hirdetők is erős ideológiai alapon állnak, szintén egy ideológiai keretből támadják a többi ideológiát (Tolcsvai Nagy 2017: 42). Schöpflin a purizmus vádját hozza fel Kosztolányi és a nyelvművelő mozgalom ellen, ahogy ő fogalmaz: „igazi vita kettőnk között csakis a purizmus kérdésében van” (Schöpflin 1933). Kifejti, hogy tulajdonképpen a nyelvi sovinizmuson a purizmust érti, tehát azt az elképzelést, hogy az idegen nyelvi minta nélküli, belső keletkezésű nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint az idegen mintára alkotott formák (Lanstyák 2011: 55). Kosztolányi elismeri, hogy teljes nyelvtisztaság nincs, és az idegen szavak megítélésére nyelvtörténeti érvet hoz: a döntő szempont szerinte az, hogy egy szó mennyire honosodott meg nyelvünkben. A *tiszta* szó példáját említi: „Már hét-nyolc évszázada itt élt az ajkakon és az agyvelőkben [...] teljesen a miénkké váltották. Csak az új, vad beözönlésnek kellene gátat vetnünk” (Kosztolányi 1933/2002b: 191). Meillet kis és nagy nyelvekről való véleményében leginkább a nyelvi homogenizmus és a nyelvi nacionalizmus ideológiája azonosítható, Kosztolányi pedig a nyelvi pluralizmus eszményével érvel mindez ellen.

Ha Kosztolányi nyelvvel kapcsolatos tájékozott, árnyalt, felkészült gondolkodásmódját emlegetjük, de tágabb összefüggésben és elfogultság nélkül gondolunk róla, akkor érdemes legalább egy olyan jelenséget is kiemelni, amely ma már elavultnak mondható. Kosztolányi ugyanis támogatta a Nyelvművelő Szakosztálynak azt a határozatát, hogy az idegen személyneveket is a magyar hagyomány szerint írjuk. Így jönnek létre például a *Dumas Sándor*, *Wagner Richárd*, *Wilde Oszkár*, *Mann Tamás* jellegű névalakok. Ezzel kapcsolatos érveléseit a Pesti Hírlap hasábjain, Zweig István és Alexander Petőfi című cikkében fejtette ki (Kosztolányi 1936/2002: 262–264). Ez a jelenség azért tűnik kifogásolhatónak, mert már Kosztolányi korában sem volt népszerű gyakorlat a személynévelemek sorrendjének és a keresztnévnek a magyarosítása, noha, az említett sorrend követendő voltához a szabályzatok még évtizedeken át ragaszkodtak és csak az 1984-ben megjelent 11. kiadás mondta ki egyértelműen, hogy a fenti típus kivételnek tekintendő (vö. Korompay 2003: 783, 785).

3.4. TANULSÁGOK

Megállapítható, hogy a Kosztolányival kapcsolatos nyelvészeti és irodalomtudományi kutatások esetében fontos szempontokra világíthat rá az író nyelvvel kapcsolatos írásainak a történelmi és tudományos kontextusban való áttekintése, esetenként újraértelmezése. A kép még így is rendkívül sokszínű és szerteágazó. Szili például úgy értékeli Kosztolányi fentebb taglalt tevékenységét, hogy történelmünk egyik feszültségekkel teli időszakában felkészültséggel, felelősséggel kereste a választ a nyelvvel kapcsolatban akkoriban felmerülő társadalmi kérdésekre (Szili 2010: 181). Bengi Kosztolányi számos, nyelvvel kapcsolatos elgondolását nagyszerű sejtésnek véli, de nem jelentéktelen számú felvetését avultnak, kétségesnek gondolja (2012a: 217). Úgy gondolom, erről a sokféle ágazó és összetett tevékenységről való korszerű vélekedés csakis a fenti két gondolat szem előtt tartásával lehetséges.

4. KOSZTOLÁNYI NÉVSZEMLÉLETE ÉS NÉVVÁLASZTÁSSAL KAPCSOLATOS ELJÁRÁSAI

A Kosztolányi Dezső nyelvszemléletével (Szegedy-Maszák 1994), valamint nyelv-művelő tevékenységével (vö. pl. Szili 2010) kapcsolatos elképzelések ismertek a szélesebb tudományos közönség előtt. A különböző nyelvészeti és irodalmi tárgyú tanulmányok gyakran idézik szépprózai műveiből vett „neves” szöveghelyeit, illetve az azok kapcsán tett, nevekkal, névadással kapcsolatos nyilatkozatait is (l. pl. Ádám 1992). Az irodalmi névadással foglalkozó első elméleti jellegű összefoglaló munka, Kovalovszky Miklós hatvankét oldalnyi monográfiája (1934) több mint tíz alkalommal hivatkozik Kosztolányira vagy idézi szövegeit, így ő a folytatásokban a Magyar Nyelvben napvilágot látott, majd önálló kiadványként is megjelent tanulmányban az írói névhasználatról, névadással kapcsolatban legtöbbször felmerülő szerző. Hogy milyen jelentőséget tulajdonított Kosztolányi a névvel kapcsolatos asszociációknak, konnotációknak, arra jól rávilágít akár egyetlen, Kovalovszky által hosszasan idézett, a Pesti Hírlapban megjelent cikke is, melyben az írónak Arany János nevével kapcsolatos benyomásait taglalja (1934: 12–13). Az írói névadás tudatosságának, az irodalombeli név mágikus voltának, a névválasztás fontosságának az igazolására is Kosztolányi szavait hívja igazolásképp Kovalovszky monográfiájában: „Felületes dolog azt hinni, hogy a név csak afféle külsőség. Ha az élet nem külsőség, akkor a név sem az. Ha pedig fontos a valóság, akkor a név is fontos” (1934: 5). Olyan, az alábbi vizsgálat szempontjából is fontos kérdést, mint a név és az ahhoz köthető képzetek viszonyát – jelen esetben az életkorét – igazolandó is Kosztolányi-műre, a későbbiekben a novellák kapcsán említett Öregurak című novellára hivatkozik.

Szegedy-Maszák az Édes Anna szövegében felbukkanó tulajdonnevek írói használatát mint a regény „nyelvi megmunkáltságára” utaló „ékes bizonyítékot”

tárgyalja (Szegedy-Maszák 2010a: 315), a regény kritikai kiadásának a keletkezéséről szóló fejezete pedig kiemeli, hogy az író névválasztásai kifejezetten tudatosnak mondhatók, egyes szereplők nevét megváltoztatja a szerző (Veres 2010: 657–660). A továbbiakban ennek fényében tárgyalom a névszemlélet alapjait Kosztolányi Dezső munkásságában.

4.1. A NÉVSZEMLÉLET ALAPJAI AZ ÉLETMŰBEN ÉS EGY LEHETSÉGES MEGKÖZELÍTÉS

A fejezetcímbe említett *névszemlélet* terminus Kosztolányinak a nevekhez való viszonyára vonatkozik, és magától értetődően az író nyelvszemléletének szerves részeként értelmezhető (1. Szili 2009, 2010; Szegedy-Maszák 2010a; 3. fejezet), azaz – mint az előbbiekben láttuk – egy szerteágazó nyelvszemléletnek, a nyelv iránti tágabb értelemben vett érdeklődésnek a részeként. A névszemlélet kifejezés más korábbi, írói névadással foglalkozó munkákban is rendre felbukkan (vö. Tverdota 1984; Heltainé Nagy 2008, 2010; Korompay 2011) a természetesen adódó összetétel részletesebb magyarázata, definíciója nélkül. A kötet további részeiben a névszemlélet kifejezést Kosztolányi nevekkel kapcsolatos gondolatainak, elképzeléseinek összességére érve, következetesen alkalmazom.

Kosztolányinak általában a névvel, illetve közelebbről a névadással kapcsolatos nyilatkozatainak, valamint a regény- és novellabeli „neves” szövegrészeknek a mennyisége és gyakori idézettsége ugyanis kifejezetten indokoltá teszi e viszonynak az interdiszciplináris megközelítésű, nyelvészeti és irodalomtudományi szempontokat egyaránt érvényesítő vizsgálatát. Mindemellett az ilyen jellegű szövegeknek a gyakorisága hitelesíti az írói névadásnak és névhasználatnak a névtan mint önálló tudomány részterületeként felfogható, a jelen monográfia elkészülésével is igazolható relevanciáját. Az életmű kritikai kiadásának megjelent és készülő kötetei révén hozzáférhetővé válnak az író műveinek egyes szövegváltozatai, a mindenkori olvasóközönség által ismert szövegek előzményei és/vagy – a publikált vagy az első nyilvános megjelenés előtt elvetett – párhuzamai, mintegy megjelenítve

az alkotás, a szövegkeletkezés és -alakítás folyamatát. Ez a tény az írói névadás és névhasználat vizsgálatát tekintve is jelentős mérföldkőnek tekinthető, amelynek révén lehetőség nyílik az egyes névváltozatok összevetésére, valamint egy-egy, az életműben visszatérő név tágabb szövegösszefüggésekben történő értelmezésére.

Indokolt leszögezni, hogy Kosztolányi „sem fordult bizalommal a sarkítottan életrajzi célzatú olvasás felé”, ahogyan arra Bengi is felhívja a figyelmet: „azt a típusú irodalomtörténeti módszertant már legkorábbi írásaitól kezdve határozottan elutasította, amely a mű magyarázatát az író életében vagy az alkotás körülményeiben keresi” (Bengi 2012b: 163, l. még 2013: 328). A Hogyan születik a vers és a regény? című írás kapcsán úgy gondolja, akár „arra is gyanakodhatunk, Kosztolányi csupán játszik, talán a rejtélyt akarja növelni írásai és személye körül, olyan mitikus atmoszférát teremtve, amely az olvasó érdeklődését izgatja” (Bengi 2012c: 91–92).

Éppen ezért Kosztolányi nevekkal kapcsolatos nyilatkozatai, műveit megemlítő levelei is kritikával kezelendők, illetve csak közvetetten kapcsolhatóak a művekhez és névválasztásaihoz, hiszen ezek a megnyilvánulások – legyen szó akár egy családtagnak szóló levélről, akár egy újságban közzétett nyilatkozatról –, olykor nem mentesek a retorikai stratégiáktól. Ahogyan Bengi az Aranysárkányról tett írói megnyilatkozásokkal kapcsolatban (Indiszkreáció az irodalomban; Hogyan születik a vers és a regény?) hangsúlyozza: „Egyik vallomás sem tagadja meg élesen az intimitásokra éhes olvasók érdeklődését, de ellenpontozza is azt, amikor a regényíró élményeit másodlagosnak, majdnem esetleges kiindulópontoknak mondja” (Bengi 2013: 333). Ugyanezt a gondolatkört Szilágyi Zsófia is említi az Aranysárkány kapcsán: „Kosztolányi több ízben erőteljesen hátrította az effajta olvasatot [ti. a személyes életével összekapcsolhatót] – máskor meg szinte magára húzta, hiszen tudta, az olvasók szeretik, ha egy író a nyilatkozataiban személyes élményeket, emlékeket tesz az egyes művek mögé” (2017: 132).

Szintúgy óvatosan kezelendő a nevekkal kapcsolatos visszaemlékezések tekintetében Kosztolányi Dezsőné férjéről írott életrajzi regénye, hiszen a szöveg „az írói emlékezéseire való visszatekintéseken, részben talán Kosztolányi saját önéletrajzi följegyzésein, netán Kosztolányi-művek motívumainak ön-

életrajzi átfordításain” (Bengi 2012b: 137) is alapulhat. Azonban annyi bizonyos, hogy Kosztolányiné regénye igyekszik valamit visszaadni férje műveinek és nyilatkozatainak nevekkal, névhasználattal kapcsolatos attitűdjéből. A feleség Kosztolányi naplójára is támaszkodhatott, ugyanis az alábbi női nevek közül több is felbukkan az 1933–1934-es naplóban (egy esetben Kosztolányiné visszaemlékezéséhez képest eltérő utónévvel: *Keserű Etelka – Keserű Zsuzsanna*) (Kosztolányi 1933–1934/1998: 818, 829, 861): „Névben, minden névben őskori, babonás varázst érzett, és reggelente, ha az újságot kinyitotta, először a halálozás és házasság rovatot nézte, hátha valami különös és érdekes, sokatmondó névre bukkan. A temetőben is mindig kereste a furcsa neveket. Jegyzőkönyvébe is bejegyezte, beragasztotta a felöltő neveket: »*Keserű Zsuzsanna, Lassú Katalin, Kása Ilona, Csecs Böske, Nyers Szidónia, Eper Erzsike*«” (Kosztolányiné 1938/2004: 279).²

Visszakapcsolva az életrajzi célzatú olvasáshoz, az egyértelműen értett, névvel kapcsolatos magyarázatok és azok olvasói „dekódolása” helyett Kosztolányi névszemléletének vizsgálatakor célszerűbb az író névadásbeli, nevekkal kapcsolatos, magukban a szövegekben tetten érhető attitűdjeit megvizsgálni, ezeknek a szövegbeli működését tekintve. Többek között az is figyelembe veendő, hogy a névhasználat és a névválasztás milyen írói stratégiákkal társul egy szövegben (vö. 7. fejezet), azaz ezeknek milyen típusai körvonalazhatóak a névadás és a névhasználat alapján. Ilyen tekintetben nemcsak a nevek jelentése (vö. Szitár 2000) és szövegbeli gazdag, poliszémiákon (vö. Benyovszky 2012: 32–39) és hasonló hangalakon alapuló asszociációinak motívumrendszere, stilisztikai értéke lehet érdekes, hanem azok nyelvi vonatkozású társadalmi-közösségi megnyilvánulása és feldolgozása is. Ilyen az olvasónak az adott névvel és annak használatával kapcsolatos, nyelvközösségleg begyakorolt tudása, azaz, hogy nyelvileg mi mindent jelképez egy név. Kosztolányinak, mint azt korábban megfigyeltem, az a módszere, hogy egyaránt számít az olvasó névvel kapcsolatos tudására és egyéni asszociációira (vö. 7. és 8. fejezet). Így lesz a név egyfajta beszédes nyelvi „sűrítmény”, amelyről a gondolkodás és a

2 A kiemelések a teljes szövegben, ideértve az idézeteket is, tőlem származnak.

beszéd többet mond a pusztá nyelvhasználatnál, az író tehát ebben a tekintetben is „társalkotóvá lépteti elő a befogadót” (Szegedy-Maszák 2010a: 345).

Joggal vonatkoztathatjuk ezt az elgondolást a nevekre és a névvel kapcsolatos történetelemekre is: „Azok a könyvek, melyek könyvtárak polcain szunnyadnak, még nem készek, vázlatosak, magukban semmi értelmük. Ahhoz, hogy értelmet kapjanak, te kellesz, olvasó. Bármennyire is befejezett remekművek, csak utalások vannak bennük, célzások, ákombákomok, melyek pusztán egy másik lélekben ébrednek életre. A könyvet mindig ketten alkotják: az író, aki írta, s az olvasó, aki olvassa” (Kosztolányi 1928/2002: 443–444). Ez a szövegrészlet jól igazolja Szegedy-Maszáknak azt az állítását, mely szerint Kosztolányi írásaira igen jellemző az a szemlélet, hogy a „prózaírónak nem az a földadata, hogy üzenetet közvetítsen olvasóihoz” (2010a: 519).

Nagy valószínűséggel jól érzékeli Ádám Anikó Kosztolányi nyelvszemléletének lényegét, amikor azt az elgondolást hangsúlyozza, hogy az „ember és a nyelv egyszerre egyedi és társadalmi”, emellett pedig az „egyéni és társadalmi élmények” egymásba játszását említi (1992: 389, 392), és ezek felől gondolja felderíthetőnek az író nevekkal kapcsolatos elképzeléseit. A szövegben használt neveknek és azok adott kontextusban történő hangsúlyozásának, valamint a hozzájuk fűzött, olvasói értelmezésre számot tartó implicit megjegyzések révén válik az olvasó a nevet és annak jelképrendszerét közösségi és egyéni nyelvi szinteken értelmező befogadóvá.

Abban a jelenetben, amikor Vizyné tudomást szerez Anna nevéről, benyomásainak narrációbeli kommentálása is mintegy „utalás, célzás” azzal kapcsolatban, hogy a szerző olvasójának hasonló emlékeire, asszociációinak felidézésére számít. Arra tehát, hogy számára is ismerős és gyakori a megidézett szituáció, hogy egy újonnan bemutatkozó személlyel kapcsolatos asszociációinkba a bemutatkozás pillanatában önkéntelenül belejátszanak az általunk ismert, azonos nevet viselő személyek tulajdonságai. Emellett a befogadó számára az adott névvel kapcsolatos „jelentés” a néviselők tulajdonságaiból tevődik össze és vonódik el.

Beszédes és szemléletes a névnek mint sokértelmű jelképnek a használata például a Borotva című szövegben: „Sokszor egymás után kimondta nevét, halkán, a

fal felé fordulva, belesúgta a vízbe, a csapokba, a szobát megtöltötte vele. Nagyon elcsodálkozott, hogy neve is van és hogy épp így hívják, *Kasornya Kálmán*. Nem valami dallamos vezetéknev, de van benne valami szomorú muzsika. Alapjában véve az is furcsa, hogy néhány betű jelent egy egész embert. Ez a név őt jelenti, fájdalmát, éhségét, testét” (KDE. 348).

4.2. VISSZATÉRŐ NEVEK, INTERKONTEXTUÁLIS OLVASATI LEHETŐSÉG, MEGSZÓLÍTÁSOK, NÉVTELENSÉG

Szilágyi is hangsúlyozza Kosztolányi-könyvének bevezetésében, hogy az író szövegeit tekintve „azt látjuk, hogy egyes ötletei (legyenek azok témákat, motívumokat, alakokat érintők) hosszú éveken és szövegek során át csiszolódtak, értelmetlenné téve azt, hogy egy művet vizsgálva pusztán a közvetlen életrajzi magyarázaton gondolkodjunk” (2017:13). Kimondottan igaz ez a megállapítás a nevekre is.

Nem csak a közismert, több szövegben felbukkanó *Sárszrege* mint helynévre gondolhatunk, amellyel kapcsolatban érdekes példaként merül fel az Oligocén és eocén, Bácska, majd végül Gőzfürdő címen megjelent szöveg, amelyben a korábbi *Szegvár* helynévváltozatot *Sárszeggé* alakítja Kosztolányi, utólagosan kapcsolva az akkor már megjelent, sárszegi helyszínen játszódó *Pacsirtához* és *Aranysárkányhoz* (Horváth 1959b: 423–428; Szilágyi 2017: 148–149). Ezzel az eljárással mintegy az olvasói előismeretekre, egyfajta interkontextuális olvasásmódra tart számot (vö. pl. Slíz 2013: 81–89). Ehhez hasonlóan érdekes visszatérő név például az *Anna*, mely *A rossz orvosban* és a *Boszorkány* című novellában is az Édes Anna egyfajta előzményeként megjelenő „cselédnévként” bukkan fel. A *Boszorkányban* félelemből és tévedésből gyilkoló cseléd *Anna* néven jelenik meg (KDE. 11–14), míg *A rossz orvosban* a Tirolból érkező *Anna* nevű lány már kifejezetten „édesannás” tulajdonságokat visel, *Vizyné* cselédjének előképeként. Az író a választott névvel mintegy összeköti ezeket a szövegeket: „A gyereken kívül még egyet szeretett: a tisztaságot. Gyűlölt (!) minden port és

piszkot, üldözte és felkutatta, mint kopó a vadat és bútorok alatt, vagy a pókhálós sarokban, ahova a szemét el szokott bújni – ösztönösen és szenvedélyesen – megsemmisítette. Ilyen vadászat után fáradt volt, de azért tovább dolgozott, ablakokat tisztított, kilincseket és gyertyatartókat fényesített, aztán valami bús, állati kielégüléssel lefeküdt” (Kosztolányi 1921/2015: 127).

Az író névhasználati szokásaihoz, stratégiáihoz kapcsolhatók a szövegbeli szereplők, jelen esetben a szülők egymás közötti megszólítására használt kifejezések is. Ezeknek az egyik, a gyermek nézőpontját érvényesítő nyelvi megnyilvánulása A rossz orvoson kívül bővebben kibontva és talán még több olvasói következtetésre lehetőséget adva jelenik meg a Pacsirtában (vö. Bucsics 2013a: 726–727). Az alábbiakban A rossz orvos szövegét idézem példaképp, de a Pacsirta második fejezetéből is idézhető lenne olyan szövegrész, amelyben a narrátor *Any*a és *Apa* említőnevet használ Pacsirta szüleiéről beszélve (Kosztolányi 1924/2013: 27). „A szülők bizonyos idő múltán (!) így szoktak beszélni: **Any**a megy, **apa** jön. Mire a gyermek megtanulja a nagy szót, hogy »én«, ők elfelejtik és holtuk napjáig csak **anyák**, **apák** maradnak, személytelenek” (Kosztolányi 1921/2015: 129).

4.3. A NÉVTEREMTÉS LEHETSÉGES IHLETFORRÁSAI

Az Aranysárkány névadásának ihlető figurái, valamint Kosztolányi különböző nyilatkozatai és alkalmazott retorikai stratégiái, a szövegben használt névteremtő eljárásai tekintetében érdekes Parádi Andrea (2013: 319–327) vizsgálata, amelyet az Aranysárkány egyetlen kéziratlapja kapcsán végzett. Ezzel összefüggésben érdemes feleleveníteni az író édesanyjának címzett, szintén sokat idézett, 1925. március 30-án kelt levelét, amely az Aranysárkányt is megemlíti: „Olvassátok el ezt a regényemet, melyben egy tanár tragédiáját írtam meg, a lelkem lelkéből. Az alakokban ne keressetek élő személyeket. Öt-hat emberből formáltam egyet, mint az álomban” (Kosztolányi 1933–1934/1998: 507). Ehhez hasonló némileg az 1927-ben a Nyugatban megjelent Indiszkreció az irodalomban című szöveg alakteremtéssel kapcsolatos, írói műhelytitoknak szánt megnyilvánulása is; igaz, ez már nem pró-

bálja meg távolítani a regényszereplőket valaha élt vagy élő figuráktól: „Mindegyik alakomnak meg tudnám adni a pontos lakáscímét. Gyakran több lakáscímet is, mert némelyik kettőből-háromból van összeróva. [...] Pacsirta annyira közel van a szívemhez, hogy a regény megjelentetése előtt – lelkiismeretem nyugtatására – sürgönyöket váltottam hozzátartozóival, s noha ők határozottan lebeszéltek közzétételéről, mégse fogadtam meg tanácsukat; az Aranysárkány minden szereplője szintén él vagy élt” (Kosztolányi 1927/2002: 307).

Az előbbi idézet a családtagoknak szóló levélbeli útmutatásként értelmezhető az Aranysárkány szereplőivel kapcsolatban. Egyfajta megelőző jellegű, távolító magyarázat a Pacsirtát kulcsregényként olvasó értelmezésekkel és a szerző hűgát, Kosztolányi Máriát egyértelműen Pacsirtával azonosító olvasatokkal szemben (Bucsics 2013a: 712–723). A második idézet, ha nem is konkrétumokkal, de igazolni látszik ezt.

A Parádi-féle, már említett vizsgálat azzal a lappal foglalkozik, amely az Aranysárkány kéziratgyűjteséből a történet tanárainak vázlatos karaktervonásait tartalmazza. A szerző arra hívja fel a figyelmet, hogy a karakteralkotást tekintve az összeillesztés helyett a szétDarabolás, az egybeolvasztás helyett a különválasztás technikája figyelhető meg. Például a *Haverda*³ nevével jelzett karaktervonások végül több szereplő figurájába szóródtak szét (Parádi 2013: 323), de a vázlat több alakja is jelentős átalakítás után került be a regénybe. Hasonlóképpen, Csajkás Tibor figurájának névhihetője a *Csajkás Mihály* nevet viselő tanár volt, míg a karakterek tekintetében talán Novák Antal alakja őrizheti leginkább az „életrajzi” Csajkás jellemvonásait (Parádi 2013: 324–325).

4.4. A SZEREPLŐKET ÉS A HELYSZÍNT ÉRINTŐ NÉVVÁLTOZTATÁSOK

Ahogy arra már szó esett, az írói névadással foglalkozó vizsgálatok számára is fontosak a Kosztolányi-életmű kritikai kiadása kapcsán hozzáférhetővé vált szö-

3 Haverda a szabadkai gimnázium igazgatója volt Kosztolányi Árpádot megelőzően.

vegváltozatok, miként a bennük fellelhető névváltozatok összehasonlíthatósága is. A szövegváltozatok kritikai kiadásban megjelenített rétegei bizonyos mértékig nyomon követhetővé teszik azt a folyamatot, amikor a szerző nevet választ szereplőjének, megváltoztatja azt, esetleg később visszatér hozzá, vagy a név és az alak törlésével a korábbi változathoz képest „kiírja” a szövegből. Természetesen ahogyan az alakteremtés, úgy a névválasztás vagy -változtatás eseteihez sem kell és lehet egyértelmű életrajzi vagy az alkotás folyamatára vonatkozó végleges magyarázatokat kötnünk. Emellett azonban mind a névváltoztatások ténye, mind az alább idézett, névváltoztatással kapcsolatos nyilatkozat visszaad valamit abból, hogy Kosztolányi nagy jelentőséget tulajdonított a nevek akkurátus megválasztásának: a nevekre mint konvencionalizálódott és képlekenyebb jelentésrétegekkel egyaránt bíró, jelentéses és jelentős stilisztikai hatással rendelkező nyelvi elemekre tekintett.

A kritikai kiadás köteteinek szövegváltozatai valójában éppen a nevek közötti keresgélésnek, a megfelelő név megtalálásának a folyamatát világítják meg. Értékeljük bárhogyan is az említett nyilatkozatot, annyi bizonyos, hogy itt az író is hitelesíti a fennmaradt kéziratokból kikövetkeztethető – kifejezetten jellemző – szereplőket és a helyszínt érintő névváltoztatás jelenségét.

A legérdekesebb és legszemléletesebb változtatások talán a Pacsirta és az Aranysárkány kéziratában figyelhetőek meg, melyeket a szereplőket és a helyszínt érintő névváltoztatások módszere kapcsán bővebben taglalok majd.

4.5. A NEVEK JELENTŐSÉGÉNEK NYOMA KOSZTOLÁNYI LEVELEZÉSÉBEN

A nevek fontosságát jelzi nemcsak az életműben, hanem az író gondolkodásmódjában is, hogy a névvel kapcsolatos megjegyzések Kosztolányi levelezésében is tetten érhetőek, így az alábbiakban erre hozok néhány példát. A regényekkel, szereplőkkel kapcsolatban tett nyilatkozatokhoz képest ebben az esetben az lehet a különbség, hogy a magánlevelekben talán őszintebben nyilvánulhat meg a névhez

fűződő elemi viszony, és kevesebb retorikai stratégiával kell számolnunk, mint a regényekkel, illetve azok névválasztásával foglalkozó írásokban. (Kivételként kezelendő a családnak szóló, fentebb már említett „útmutató” az Aranysárkány szereplőiről.) Ezek a névre, névhasználatra utaló levélrészletek igazolják, hogy a névről való gondolkodás mennyire szerves része az író gondolatvilágának a szorosabb értelemben vett fikcionalitáson túl is.

A nevekkel kapcsolatban érdekes, de hétköznapiak mondható a korai levelezésből az a példa, amikor a Jövendő című folyóirat név nélkül közli Kosztolányi versét. Ezt több ízben nehezményezi Csáthnak írott, egyre türelmetlenebb hangvételű leveleiben is (vö. Kosztolányi 1933–1934/1998: 48–50): természetesnek tekinthető, hogy a fiatal, még pályája elején álló szerző ragaszkodik neve feltüntetéséhez a folyóiratban.

Különösen szemléletes Kosztolányinak a levelezésből is előtűnő névszemléletét és nevekhez való viszonyát illetően a Babits Mihálynak 1907 decemberében írott levél. Ebben tájékoztatja a költőt versének a Népszava karácsonyi mellékletében, név nélkül történő megjelenéséről, és egy Csáth Gézával együtt kitalált álnevet javasol Babitsnak: „Kívánságod szerint nem tettem alá a nevedet. Ellenben én és Csáth Géza hosszas tanakodás után egy az egyéniségedet és költői fizionómiádat jellemző nevet adtunk neked: a **Deér Dénest**. Ez arisztokratikus, szójátszó, amellet eltagadhatatlanul sovány név. Meg vagy elégedve irodalmi keresztapáiddal? [...] Igazán szeretném, ha valahogy elhagynád odúdat, és a Deér Dénes névvel meghódítanád szegény országunkat” (Kosztolányi 1933–1934/1998: 136).

Szintén tartalmaz az írói álnévadással kapcsolatos gondolatokat Kosztolányi 1924 augusztusában édesapjához írott levele, melyben engedelmet kér, hogy az idősebb Kosztolányi Árpád által talált *Vén Sas* név helyett mást ajánlva ő adjon neki írói álnevet: „Engedd meg, hogy irodalmi keresztapád legyek. Te annak idején nekem adtál nevet, most én adok neked” (Kosztolányi 1933–1934/1998: 500).

Érdekes lehet még a korai levelezésből például az 1907. május végén Ady Endrének írott levél, amelyben a költő nevével kapcsolatos személyes benyomásairól

is ír a fiatal Kosztolányi: „Az ön nevének hangzása – bocsássa meg ezt a gyerekes naivságot – mindig úgy hatott rám, mint valami fehérség, valami kékesen csillogó tisztaság” (Kosztolányi 1933–1934/1998: 125).

Ez a levélrészlet némileg megidézi a Pesti Hírlapban Arany János neve kapcsán tett jóval későbbi, már említett nyilatkozatot is.

4.6. KOSZTOLÁNYINÉ ÉLETRAJZI REGÉNYE MINT AZ ÍRÓ NÉVSZEMLÉLETÉNEK VISSZATÜKRÖZŐJE

Mint már említettem, Kosztolányi Dezsőné férjéről írott regényes életrajza nem is a megírt adatok és emlékek pontosságában és hitelességében, hanem inkább abban a tekintetben figyelemre méltó – és azzal tükrözi Kosztolányi névszemléletét –, hogy igazolja: valóban fontos volt az író számára a nevek megválasztása. Fontos abból a szempontból is, hogy a névvel kapcsolatos szövegrészekben nyelvileg is mintha Kosztolányi hangja, szemléletmódja köszönne vissza, melyet családtagként, kortársként jól ismerhetett Kosztolányiné, akár a mindenkor olvasó által hozzáférhető „neves” szöveghelyeken túl is. Igaz ugyan, hogy jelentéssel kapcsolatos névmagyarázatot nemigen találni Kosztolányinál, de mintha a nevek életműbeli fontossága indokolná rögtön az életrajz elején, hogy a feleség megadja a *Desiderius* név jelentését, és kicsivel később a *Kosztolányi* név latin és szlovák etimológiáját (Kosztolányiné 1938/2004: 7–9), majd fejezetekkel később az édesanya, *Eulália* nevének jelentését is (Kosztolányiné 1938/2004: 114).

Szintén az álnévadáshoz, az „irodalmi keresztapasághoz” köthető a műből talán leginkább ismert, névvel kapcsolatos gesztus, hogy Kosztolányi Dezsőné a *Görög Ilona* írói álnevet férjétől kapta: „Átnézi fordításomat, kijavítja, ő választja számomra a **Görög Ilona** nevet is, azt mondja, olyan szép, gömbölyű név, illik hozzám. Igazi nevemet, a Harmos nevet nem szereti. – Semmi értelme – mondja” (Kosztolányiné 1938/2004: 204). Érdemes megjegyezni, hogy a névválasztás a *Görög Ilona* címet viselő népballada nyomán akár a tudatos és nem tudatos irodalmi eredetű névadás lehetőségét is felveti.

Esti Kornél nevével kapcsolatban nem találni olyan szerzői magyarázatot, fejtegetést, mint az *Édes Anna* név vagy a többi regény szereplőinek ihletforrása kapcsán tett nyilatkozatok. Érdekes azonban, hogy maga Kosztolányiné megpróbálja megmagyarázni a név eredetét az életműben. A magyarázat Kosztolányi modorában történik, az Indiszkreció az irodalomban és a Hogyan születik a vers és a regény? kulisszatitkait idézve meg nyelvileg, talán hasonló célzattal, mint ahogyan az említett szövegek is készülhettek – a szépirodalmi szövegeket ismerő olvasók érdeklődésének megnyerésére és fenntartására: „**Esti Kornél**? Hogy hogyan támadt ez a név? Igazán magam sem tudnám megmondani. Talán a pesti polgár alakjából, aki derűs, világos, egyszerű, mint a nappal, de baljós és kétes, akár az este, keresztnéve **Kornél**, tehát polgár, akár Vízny Kornél, Édes Anna Vízny Kornélja, de sokkal-sokkal bonyolultabb és veszélyes, furcsán ön- és közveszélyes, kissé az elmebaj határán, irracionális, mint maga az emberi élet. Tetszett neki ez a név, de sohasem elemezte keletkezését” (Kosztolányiné 1938/2004: 279).

4.7. TANULSÁGOK

Az elmondottak alapján látható, hogy Kosztolányi esetében indokolt az írói névadás és az ennek alapjául szolgáló névszemlélet vizsgálata, hiszen kimondottan a névérzékeny (G. Papp 2009: 7) írók körébe sorolható. A minél teljesebb összkép érdekében célravezető a témát egyidejűleg nyelvészeti és irodalomtudományos szempontokkal, interdiszciplináris kiindulópontból megközelíteni. Az eddig hozott példákból kiderül, hogy ennek eredményeképpen milyen névszemlélet rajzolható meg Kosztolányi Dezső névvel kapcsolatos nyilatkozataiból, írásaiból, illetve ez a szemlélet miképp tükröződik szépprózai szövegeiben, és hogyan harmonizál a nyelvvel kapcsolatos elgondolásaival. Ezeken túl utaltam rá, hogy milyen szempontok szerint lehet érdemes közelíteni az életmű egyes szövegeihez névtani tekintetben. Ezeket a megközelítéseket a későbbiekben az életmű konkrét szövegein keresztül mutatom be, hangsúlyozva, hogy egy-egy művel kapcsolatban természetesen többfajta megközelítésmód, többfajta stratégia is felmerülhet.

Amint látható, az életmű kritikai kiadásának már megjelent és készülő kötetei kiemelkedő fontosságúak a Kosztolányi írói névadásával kapcsolatos újabb kutatásokban. Ezek a kötetek a szövegváltozatok közlése révén összehasonlíthatóvá és láthatóvá teszik az esetleges és nem is oly ritka szereplőket érintő névváltoztatásokat, megvilágítják a megfelelő név megtalálásának eseményét a szövegkezelés folyamatában.

5. POLISZÉM JELENTÉSSZERKEZETEK AZ ÉDES ANNÁBAN

A Kosztolányi Dezső névadásával foglalkozó munkák általában nem a teljes életmű névanyagát dolgozzák fel: kutatási tárgyuk csak valamely részterületre, például egy-egy regény névanyagára korlátozódik. Horváth Mária (1959b) csupán egyetlen, több prózai műben felbukkanó jellegzetes helynév, a *Sárszeg* elemzését tűzte ki célul. Ádám Anikó (1992) az életműben felmerülő, nevekkal kapcsolatos attitűdre vonatkozó idézeteket gyűjtötte össze és vizsgálta alkotáslélektani szempontból, Aradi Gabriella (1991) pedig a *Pacsirta* című regény írói névadását vizsgálta. Ez utóbbi munkának a nevek csoportosítása (fiktív és valós), a tipizálás a fő célja, így a szerző nem vagy csak elszórtan vizsgálja például az írói névadás motivációit. Az általa beszélő neveknek tartott neveket próbálja egy-egy közszói jelentésből levezetni (pl. *Vajkay Ákos* nevét a *váj*, *vájkál* igékből), de nem említi, ha ez a levezetés metaforikus átvitelen alapul. Így a *Cifra Géza* nevet a karakter arcán lévő pattanásokkal hozza összefüggésbe, *Kárász István* és *Kárász Dani* nevében pedig szerinte a hal mint a gazdagság szimbóluma jelenik meg, holott ez a kontextusból nem derül ki egyértelműen. Mellékszereplőkről lévén szó, az Aradi által említett motívum nem hangsúlyos a regény szövegvilágának alakításában.

Az alábbi fejezetben rátérek az első olyan szemléletmód bemutatására, amely hatékony megközelítés lehet egy, az írói névadással foglalkozó kutatás számára. Ez a szemléletmód a többjelentésű jelentésszerkezetek névtani szempontú megközelítése.

5.1. A NÉV MINT A MEGÉRTÉST SZERVEZŐ, FIGYELEMIRÁNYÍTÓ SZÖVEGBELI ELEM

Ahogy Aradi dolgozatában, úgy a korábbi névtani dolgozatokban általában (pl. Vitányi 1983, 1985) hagyományosan a nevek kategorizálása, azok típusokba sorolása az elemzés fő célja. Ez azonban az írói névadás funkcióiról, motivációiról, jelentéstani háttéréről viszonylag keveset vagy semmit sem mond. Már Kovalovszky is említette Az irodalmi névadás című munkájában (1934), hogy a névadásvizsgálatok sokszor szubjektív benyomásokon alapulnak, így a különböző olvasatok szerinti osztályozás különböző eredményt hozhat, különböző kategóriákat tarthat relevánsnak. Kovalovszky munkájában kiemelt szerepet kapnak olyan nem egzakt, nem minden esetben elkülöníthető fogalmak, mint a névhangulat, a jelentéshangulat és a hangszimbolika, azonban ő is igen kevés figyelmet fordít egy-egy név motíváltóságára. Elavultnak tűnhet a mai olvasó számára továbbá, hogy a középkortól a modern irodalom felé haladva egyfajta fejlődésvéséget vél felfedezni az írói névadásban (Kovalovszky 1934: 48–62). Sokat foglalkozik a beszélő névvel, amely szerinte „legközelebb áll a primitív névadáshoz” (1934: 48). Hangsúlyozza, hogy a beszélő nevek a 19–20. században sem tűntek el, de használatuk egyre szűkebb területre korlátozódik, mivel „egyoldalúan primitívnek, túlságosan rikítóan érezzük” őket (uo.). Utóbbi állítása a mai vizsgálatok tükrében azonban már nem teljesen mondható helytállónak (vö. Slíz 2006).

Látnunk kell, hogy a modern irodalomban, így például a Kosztolányi-életműben sem nagyon jellemző az olyan szemantikailag áttetsző, könnyen besorolható beszélő nevek jelenléte, melyeknek az olvasói értelmezés számára a tulajdonnév közszói jelentése révén könnyen levezethető jellemábrázoló szerepet szán a szerző. Bár ezek a nevek nemegyszer határozott közszói jelentéssel rendelkeznek, mégsem sorolhatóak be egyértelműen sem a beszélő nevek, sem pedig a prototipikus, névszerű, azaz szemantikailag nem elemzendő, jelentéstaniilag nem feltűnő nevek közé (vö. Slíz 2012a: 282). Ehelyett inkább egy skálán helyezhetnénk el őket szemantikai áttetszőség szempontjából, mely skála egyik végén az egyértelmű közszói jelentéssel bíró, akár tulajdonságoknak megfeleltethető beszélő nevek szerepelnek,

másik végén pedig a szemantikailag teljesen elemezhetetlen nevek. E két végpont között helyezhetőek el a közszoói jelentés révén jelentéshangulattal rendelkező, de egy adott tulajdonságból le nem vezethető, annak meg nem feleltethető nevek, valamint az olyan nevek, amelyek esetében az olvasó hangalaki hasonlóság alapján közszoóra asszociálhat. Bár ezek nem direkt módon jellemeznek, közszoói jelentésüknél fogva mégis bőven hordozhatnak jelentéshangulatot az erősen szubjektív, egymástól gyakran eltérő olvasói értelmezések számára. A fentiek miatt, ha ezen nevek feldolgozása erősen függ is az egyéni megítéléstől (vö. Slíz 2012a: 291), és ha a szubjektív értelmezések hatással is lehetnek a tágabb szöveggörnyezetre, sőt, maga a név is visszahat a kontextusra (ami jelentősen megnehezítheti az általános, egzakt következtetések levonását), mégis indokoltak lehetnek ebben a tárgykörben a névtani jellegű jelentéstani vizsgálatok. Ahogyan a Kosztolányi-próza nagy részében tapasztalhatjuk ugyanis, a nevek sokszor szaliensek, feltűnőek, szokatlanok, valamilyen szempontból kiemelkednek a szöveggörnyezetből. Bár nevekként fogadjuk el őket, mégsem tűnnek teljesen szokványosnak, hanem interpretációra, viszonyulásra, értelmezésre készítenek a mindenkori olvasót.

Ami még inkább indokolja és egyben támogatja a szemantikai alapú névtani vizsgálatokat a Kosztolányi-életmű esetében, hogy nem csupán valamilyen tekintetben különösek, hangsúlyosak a nevek, hanem – ahogyan látható volt az eddigiek alapján – számos olyan utalást találunk a narrációban, a párbeszédekben, amelyek valamilyen módon tematizálják vagy reflektálttá teszik a nevet. Ilyen például a következő részlet: „Amikor például egy reggel véletlenül meghallotta, hogy az urat **Kornélnak hívják**, érezte, hogy ezen a helyen nem bírja ki sokáig” (Kosztolányi 1926/2010: 199). Éppen ezek miatt az utalások miatt hivatkoznak gyakran Kosztolányira az írói névadással foglalkozó munkák; ezek az utalások teszik G. Papp szóhasználatával élve – a korábban már említett terminust újra megidézve –, névérzékeny íróvá a szerzőt (2008: 589, 2009: 7).

Úgy gondolom, a pusztán kategóriákba soroló, ám a névanyagról túl sokat nem mondó vizsgálatok helyett az írói névadással foglalkozó kutatások megújításának egyik módja lehet, ha kognitív szemantikai fogalomrendszert és szempontokat

alkalmazunk a névtani elemzésekben. Ily módon tágabb szövegtani, stilisztikai összefüggésekre világíthatunk rá, és rámutathatunk a szerző által alkalmazott figyelemirányító stratégiákra, az első olvasatra talán nem is olyan feltűnő, a szövegvilág egészére hatással levő jelentésképző eljárásokra.

5.2. MEGNEVEZÉS ÉS JELENTÉSSZERKEZET

A névadás kognitív aktus, ugyanis erősen befolyásolja, hogy a nyelvhasználók hogyan érzékelik a körülöttük lévő világot. A névadás során számos kognitív tartománnyal kell számolnunk, amelyek közül egy olyan tartomány, egy olyan sajátosság aktiválódik, amelyet legfeltűnőbbnek tart a névadó, és ez alapján nevezi meg a nevet kapó egyént (Slíz 2008: 231; F. Láncz 2011: 30). Így az elnevezettnek a név sohasem a teljes valóságát fejezi ki, hanem annak csak egy szeletét. Ennek megfelelően feltételezhetjük az írói névadás kapcsán, hogy a szerző kezében a név, valamint annak közzói jelentése és az ahhoz kapcsolódó konnotációk bizonyos esetekben olyan „eszközül” szolgálnak, olyan összetett jelentéssztruktúráként, amely nem elhanyagolható abban a tekintetben, hogy szövegében a szerző milyennek akarja láttatni az általa létrehozott és az olvasói értelmezés révén is konstruálódó világot. Egyszóval a név a szöveg egyes pontjain, más-más jelentés-összetevők aktiválása révén dinamikusan konstruálhatja, folyamatosan gazdagíthatja, alakíthatja a nyelv által leképezett fiktív világot, illetve mindazt, amit annak résztvevőiről megtudhatunk egy szöveg értelmezése során. Ugyanazon kifejezés, ugyanazon név különböző szövegbeli felbukkanásai, megvalósulásai alkalmával pedig a kontextuális tényezők révén eltérő, de egymással összefüggő elvont tulajdonságcsoportok kerülhetnek a figyelem előterébe, vagyis a teljes jelentésszerkezet más-más összetevője domborodhat ki.

A család- és ragadványnevek funkcionális-szemantikai szempontú motivációs kategorizálása kapcsán F. Láncz Éva megjegyzi, hogy a névadás indítéka több összetevőből áll, és ez problémát jelenthet az egyes kategóriák kialakításánál (2011: 31). Ugyanakkor később hangsúlyozza, hogy az elkülönítés célja nem a pontos besorolás

(2011: 33). A fentiek alapján úgy gondolom, hogy az írói névadás vizsgálatában a pontos kategóriák meghatározásánál jobb lehet egy összetett, jelentésanálisan alapos, leíróbb elemzés, hiszen az a név kontextusából, szövegvilágából többet tár fel, mint egy túlzottan sematizáló besorolás.

Szemantikai és névtani összefüggések feltárása szempontjából az Édes Anna különösen jól vizsgálható a Kosztolányi-életművön belül, hiszen ahogy arra többen rámutattak (pl. Szitár 2000; Benyovszky 2012), Édes Anna nevének közszói jelentésére koncentrálva széles körű motívumhálózat tárható fel a regényben. Emellett kisebb, szemantikai alapú összefüggések is kimutathatóak egy ilyen tekintetben figyelmes olvasat révén. Érdekes tehát röviden megvizsgálni, hogy melyek azok az elképzelések a kognitív nyelvészet elméleti keretéből, amelyek hasznosíthatóak egy kifejezetten szemantikai alapozású, a poliszémia jelenségét elismerő és érintő névtani elemzés számára.

5.3. ELMÉLETI ALAPOK A KOGNITÍV NYELVÉSZET KÖRÉBŐL

A kognitív nyelvészet felfogásában tudásunk tapasztalati alapú, gyakorlati, melyet nem tudományos kategóriák mentén rendezünk el, sokkal inkább a mindennapi élet során szerzett ismeretek alapján. A nyelvben a tapasztalati és az elvont közötti kapcsolatok kiterjedten és gyakran megmutatkoznak (Tolcsvai Nagy 2013: 21). A nyelvi jelentések dinamikus jellegűek, fogalmi konstruálás eredményei. A fogalmi konstruálás révén azonban nem mentális reprezentációk szállítódnak egyik egyéntől a másikig, hanem a kommunikáció résztvevői a közös figyelem tárgyait helyezik előtérbe egy interszubjektívan megosztott szövegvilágban, egy adott szituációban. A világról való tudásunk és nyelvi tudásunk nem különül el élesen egymástól; hálózatokban rendeződik el, nyitott, bővíthető és alakítható (Tolcsvai Nagy 2013: 50). A kognitív szemantika kiemelt fontosságot tulajdonít a poliszémiának, mely a szavak jelentésének szerkezetes volta és dinamikus feldolgozása révén valósulhat meg (Tolcsvai Nagy 2013: 232). Ebben a felfogásban a poliszémia jelenségének lé-

nyege, hogy két fogalom úgy kerül kapcsolatba egymással, hogy az egyik fogalmat jelölő nyelvi elem jelentésszerkezetének egy részét a megnyilatkozó felhasználja a másik fogalmat jelölő nyelvi elem jelentésszerkezetének megalkotására (Tolcsvai Nagy 2013: 233). Mint az továbbiakban is látni fogjuk, a poliszém hálózaton belül az egyes jelentések szerkezeteik részleges megfelelései révén kapcsolódnak össze. A kontextusnak, mint majd az elemzés során kiténik, alapvető szerepe van a nyelvi rendszer működésében.

Az írói névadás körében végzett vizsgálatokat tekintve le kell szögeznünk azt az alapvető, az ilyen jellegű kutatások érvényességét korlátozó, a tulajdonnevek használatának elméleti reprezentációja kapcsán Reszegi Katalin által is megállapított tényt (2009: 7), hogy általában a mentális, így a nyelvi folyamatok sem vizsgálhatóak direkt módon. Ezért csak a megfigyelhető nyelvi viselkedésbeli jelenségek tanulmányozása révén próbálhatunk meg következtetni az olyan mögöttes folyamatokra, mint például a névhasználati szokások. Ez viszont azzal jár, hogy nem, illetve csak megszorításokkal fogalmazhatunk meg ezekre a folyamatokra vonatkozó általános érvényű téziseket.

Az Édes Anna szemantikai alapú névtani elemzése során a kognitív nyelvvelméleti keret legrelevánsabb jelensége a már említett poliszémia. A kognitív szemantika elképzelése szerint a poliszém struktúrákban a beszélő és a hallgató nem kész jelentéseket dolgoz föl, a szöveggörnyezetnek és a beszédhelyzetnek ugyanis mindig fontos szerepe van a megértésben. Ebben a felfogásban a tulajdonnévi jelentés szerkezetének részei azok a megnevezettre vonatkozó ismeretek is, amelyek a név használatakor felidéződnek a megnyilatkozásban részt vevők elméjében (Tolcsvai Nagy 2008). A jelentéshálózatban az egyes jelentések egy elsődleges, központi jelentéshez, általában a legközvetlenebb tapasztalaton alapuló jelentéshez kapcsolódnak sugarasan (Tolcsvai Nagy 2013: 240). Ehhez az elsődleges jelentéshez szemantikai kiterjesztéssel kapcsolódik a többi jelentés.

5.4. POLISZÉM SZERKEZETEK AZ ÉDES ANNÁBAN

Az elemzés szempontjából természetesen a főszereplő neve tűnik leginkább relevánsnak, hiszen már amiatt is szembetűnő, hogy önmagában alkotja a címet. Emellett Veres András két, első olvasatra nem feltűnő névre hívja fel az olvasó figyelmét. *Druma Szilárd* családnevében a nem egyértelműen motivált *duma* és *drusza* szavak kontaminációját véli felfedezni, míg *Moviszter doktor* nevével a latin *moveo* 'mozgat, indít' jelentésű igét hozza összefüggésbe (Veres 2010: 660). Ez nála a 'megindítva érzem magam' jelentés révén arra utalna, hogy Moviszter kezeli leginkább emberként Édes Annát: úgy tűnik, ő az a szereplő, aki leginkább érti Anna viselkedését, cselekedeteit. Emellett nevének szintén latin hangzású *-szter* végződése más, ilyen végződésű szavakat, neveket is megidézhethet az olvasóban, pl. *miniszter*, *Sylvester*, utalva a doktorban rejlő mély szakmai és emberi tudásra. A regény fiktív szereplőiről és neveiről maga Kosztolányiné is hosszasan nyilatkozott életrajzi könyvében (Kosztolányiné 1938/2004: 278), bár vallomásait inkább lehetségesként, mint vitathatatlanul kezelte a szakirodalom (Veres [szerk.] 2010: 640). A legújabb kutatások Édes Anna előképét, alakjának ihletőjét Keresztes Erzsébettel, Kosztolányi fiának dajkájával azonosítják (Bíró-Balogh 2019: 155, 157, 159), akivel Kosztolányinak feltételezhetően huzamosabb időn keresztül viszonya volt. A fent említett, közszoói jelentésüket keresve kevésbé átlátható szemantikájú neveket, a *Moviszter*-t és a *Drumá*-t Kosztolányiné visszaemlékezése szerint fiuk, Kosztolányi Ádám találta ki: „Ő játszott képzeletben ennek a két soha nem létező családnak az életével” (Kosztolányiné 1938/2004: 278).

Ezeket a neveket a megértés-feldolgozás során – éppen a szemantikai értelemben vett nehezebb átláthatóság miatt – az olvasó névként fogadja el, egészszelűen dolgozza fel (vö. Slíz 2012a: 284). Tolcsvai Nagy a nevekre is vonatkoztatva elkülöníti egymástól a holisztikus és a morfológikus feldolgozást (1996: 322). A holisztikus feldolgozás során nem annyira a jelentés számít, míg a morfológikus befogadás szempontjából szerepet kaphat a név közszoói jelentése, stílusértéke, etimológiája és motivációja. Ha a név többbelemű, akkor az elemenkénti feldolgozása is hangsúlyos.

Mivel az elemzett regény főszereplőjének neve erős közzsói jelentéssel bír, és más szereplők esetében is gondolhatunk ilyesmire (pl. *Patikárius Jancsi*), a neveket vizsgálva az utóbb említett befogadásmódot célszerű érvényesíteni.

A legtöbb motívum – szövegkonstruálási stratégiákból kifolyólag – az *Édes Anna* név közzsói jelentése és a hozzá kapcsolódó szubjektív asszociációk köré épül a regényben. Anna például keveset, majdnem semmit nem mond magáról a szövegben; a narráció mellőzi a kifejtő jellemábrázolást; csupán Annának a „jó cseléd” kategóriában elfoglalt helyéről értesül az olvasó Vizyné háztartási cselekedetekre vonatkozó dicséretei és dicsekvései révén. Az első olvasásra talán nem is feltűnő, különböző szövegbeli megvalósulások során az ÉDES fogalomhoz tartozó tulajdonságok eltérő módon rendeződhetnek el, más-más tulajdonságok kerülhetnek a figyelem előterébe. Mivel azonban az író nem kész jelentéseket tár az olvasója elé, és az olvasó is szubjektív és dinamikus módon alakítja az aktuális jelentést, az egyes szövegbeli jelentésekből a jelentések részleges átfedései és szerkezetes jellege révén összeállítható a szóban forgó fogalom közel teljes jelentésszerkezete (vö. Tolcsvai Nagy 2013: 237–242). A név így művészi módon hívja fel a figyelmet a történet szempontjából igen jelentős, egy fogalomhoz tartozó jelentés(ek) sokrétű értelmezési lehetőségére. Emellett a teljes név két elemének összeolvasása során az olvasóban ébredő lehetséges közzsói jelentésnek is több értelme (*Édes* + *Anna* és ’édesanya’) tárul fel a szövegolvasás során. Érdeemes a fentiek fényében ezen a ponton is visszacsatolni Kosztolányinak ahhoz, az előző fejezetben már idézett gondolatához, hogy „a könyvet mindig ketten alkotják: az író, aki írta, s az olvasó, aki olvassa” (Kosztolányi 1928/2002: 443–444).

A Kosztolányi korabeli A magyar nyelv szótára (Balassa) és az értelmező szótárak több jelentését is elkülönítik az *édes* szónak. Az elsők között két olyan alapjelentést hoznak, amelyek relevánsak lehetnek a regényben felmerülő jelentések szempontjából. Az első minden esetben a tapasztalati észlelésre, az ízérzékelésre vonatkozó jelentés, amelyet hasonlóan definiálnak a szótárak: „A cukor, a méz ízéhez hasonló, kellemes ízű” (Balassa). „A cukor vagy a méz ízéhez hasonló vagy arra emlékeztető, kellemes [íz], ill. (magas cukortartalma miatt) ilyen ízű ((ehető)

dolog)” (NSzt.). A második, általánosan említett jelentés egy ehhez képest elvontabb, absztraktabb, azonban a regény szövegvilága szempontjából szintén releváns meghatározás, a szó ’kedves, szeretett’ jelentésekben való használata. Ezeken kívül számos jelentésárnyalat is felbukkan a szövegben: olyanok is, amelyek közvetlenül kötődnek Édes Anna személyéhez, és olyanok is, amelyek a szövegkonstruálás révén valamilyen lazább kapcsolatba kerülnek vele, s a lehetséges asszociációk révén a név közszoói jelentésére irányítják a figyelmet. Ennek megfelelően a név közszoói jelentése nem feleltethető meg egyetlen hangsúlyos, kidomborított tulajdonságnak, mint a beszélő nevek esetében, hanem inkább tulajdonságcsoporthoz tartozik: a Vizyné „tökéletes cseléd”-ideájának megfelelő pozitív tulajdonságokra. A név közszoói jelentésének absztraktabb rétege Vizyné szemszögéből érthető egyfajta célzásként is a cselédlány értékes voltára, Vizyné számára pótolhatatlanul szükséges jelenlétére. Már a regény elején felbukkan egy, az édességre történő utalás, mely megelőlegezi a főszereplő megjelenését: „Kavargatta teáját [ti. Víz Kornél], zaharint dobott beléje. Cukor híján a zaharint is szerette. Legalább **édes** volt” (Kosztolányi 1926/2010: 43). Ez implicit módon, átvitt értelemben a szó elsődleges, ’íz’ értelmű használatával utal az elvontabb jelentésre: arra, hogy Víz Kornél otthonából Édes Anna munkába állása előtt hiányzott a valódi „édesség”. Ez egybevág azzal, amire Lengyel Zsolt hívja fel a figyelmet a szóasszociációs vizsgálatainak kapcsán, vagyis az *édes* hívószó révén létrejövő lexikai kapcsolatokra, hálózatokra a mentális lexikonban (2011: 183–184). Hangsúlyozza, hogy az *édes* hívószóra adott válaszok között a leggyakoribbak a perceptuális evidenciákra támaszkodó válaszok (pl. *cukor, csoki, méz*), a második gyakorisági vonalhoz az általánosítást kifejező szavak tartoznak (pl. *sütemény, torta, íz*), míg a kevésbé gyakoriak a társadalmi-társas jellegű vagy szociokulturális sajátosságra utaló kifejezések (pl. *aranyos, kedves, anya*) (vö. Lengyel 2011: 184). Hasonló jelentéshálózatra lehetünk figyelmesek az Édes Annát olvasva is.

Szitár (2000) a regény motívumrendszerének fölfejtése során az *édes* fogalmat vizsgálva kiemeli a sokat emlegetett, kulcsfontosságú jelenetet, a gyilkosság előtti süteményevést és egy korábbi, ezzel összefüggő esetet, a mandulás piskóta visszatartását. Ez utóbbiban az *édes* szó elsődleges, tapasztalati jelentése aktiválódik,

elsősorban a sütemény íze révén. Az a mód azonban, ahogyan ennek köszönhetően Édes Annára utal, már absztraktabb: jellegében a természetes családnévadás alapját adó előzményeket idézve a Hajdú által belső tulajdonságra utaló metaforaneveknek nevezett csoport keletkezésére emlékeztet (Hajdú 2003: 821). Ebben a jelenetben ugyanis a regényszereplők azon vitatkoznak, hogy szereti-e a piskótát Édes Anna. Csupán Moviszter doktor állítja, hogy nagyon is, éppen azért utasította vissza a felkínált szelet süteményt. A gyilkosság előtti süteményevős jelenetből kiderül, hogy neki volt igaza, így a név úgy utal a megnevezettre, mint a természetes családnévadások esetében: számos tulajdonság közül egyet emel ki, számos fogalmi tartomány közül egyet aktivál.

Szitár (2000) felhívja ezenkívül a figyelmet számos más olyan jelenetre, amelyben felbukkan egy, az 'édes' jelentésre, így közvetve a főszereplőre utaló motívum. Vizyné azzal dicsekszik férjének, hogy Anna vörösszilvát tett el **cukros** lében (Kosztolányi 1926/2010: 217), ezenkívül az új cseléd kiállja a szokásos próbát, amelyen más cselédek elbuknak: nem lopja a kávé és a **cukrot**. Mindemellett Sitár arra a különös, jelképes kapcsolatra is felhívja a figyelmet, hogy a címszereplőhöz legközelebb álló Moviszter doktornak **cukor**betegsége van (2000: 157).

Mind Benyovszky, mind Sitár említ számos további *édes*-utalást, amely Patikárius Jancsi és Édes Anna viszonyához köthető. Benyovszky tanulmányának egy mozzanata hívta fel a figyelmemet arra, hogy Patikárius Jancsi narrációban megjelenő gondolataiban az Annához kötődő, eredetileg pejoratív kifejezések is az *édes* jelzővel társulnak (Benyovszky 2012: 33): „**Édes** kis szotyka. Afféle parasztszajha. Ilyesmikkel biztatta magát, és más, rondább szavakkal is, melyeknek **édessége** úgy karcolta a torkát, mintha köcsögből **mézet** nyalna” (Kosztolányi 1926/2010: 353–355). Mint láthatjuk, a fenti idézetben együtt jelenik meg az *édes* szó jelentésének több összetevője. Az első két esetben egy absztraktabb jelentésréteg aktiválódik, és mindkét esetben pejoratív értelemhez kötődik (a becsmélő értelmű *szotyka* egy leheletnyivel pozitívabb jelentésárnyalat felé mozdul az *édes* jelzővel társulva, míg a ronda szavak **édességükkel** karcolják Jancsi torkát, tehát jólesik ezeket mondogatnia). A mézhasonlattal még explicitebbé válik a második,

absztrakt értelemben való használat („**édessége** úgy karcolta a torkát”), hiszen itt az *édes* szó elsődleges, ’íz’ értelmű jelentése aktiválódik a befogadó számára. Bár nem pejoratív használatról kell beszelnünk ebben az esetben, az *édes* eredetileg negatív értelmű állapothoz kötve felbukkan még ebben a részben: „A hólyagos kéz érdes karcolásában volt valami kimondhatatlan **édes** és **mézes**” (Kosztolányi 1926/2010: 385). Mivel a szerelmi epizód narratív részében koncentráltan találunk *édes*-utalásokat, gyakoriak az olyan hasonlatok is, amelyek nem konkrét szövegszerű említéssel (mint a fenti esetekben), csak asszociatív módon, valamilyen édességhez való hasonlítás révén bővítik az *édes* gazdag jelentéshálózatát a regényben: „Lassan merült el a gyönyörűségbe, hagyta, hogy belenyomják ebbe a langyos, bágyasztó folyadékba, és megfulladjon lenn, a mélyén, mint egy kád **cukrozott** tejben (Kosztolányi 1926/2010: 375) stb. Amennyiben elfogadjuk és követjük ezt a logikát, a csókra, csókolózásra utaló, a narrációban felbukkanó édesség-hasonlatok is az *édes* jelentéshálózatát gazdagítják: „hogyan halvány, cserepes ajkát megcsókolja, ajkával széttolja, s ne engedje el mindaddig, míg lehetetlenség ketté nem hasad, el nem olvad, el nem mállik, mint **ízes, keleti gyümölcsök** (Kosztolányi 1926/2010: 379); „Még – kiabált –, még, még – mint a telhetetlen gyermek, aki **eperkrémet** kanalaz, s mihelyt végére ér, máris újat kíván” (Kosztolányi 1926/2010: 381).

5.5. SZÓTÁRI JELENTÉSEK ÉS AZ ÉDES, ANYA, ÉDESANYA JELENTÉSHÁLÓZATOK

Az *édes* jelentéseihez erős ellentétként kapcsolódik, hogy Patikárius Jancsitol egy nagyon *keserű* port kap Édes Anna magzatelhajtó szer gyanánt. Ezen a ponton lesz lényegessé és relevánssá Jancsi családnevének közszói értelmezése a *patika*, *patikus* asszociációk révén. Az értelmező szótárak nemcsak a ’gyógyszertár’ jelentést hozzák a *patika* szó kapcsán, hanem régies, átvitt használatban magát az orvosságot jelentő szóként is felveszik (Balassa, ÉrtSz., ÉKsz.¹), ezenkívül népies, régies stílusjelöléssel szerepeltetik a *patikárius*, *patikáros* vagy *patikáros* alakváltozatokat is, ’gyógyszerész’ jelentésben. Így a Patikárius Jancsitol kapott keserű szer

megfeleltethető a *patikának*, azaz orvosságnak, maga Patikárius Jancsi neve pedig ez esetben beszélő névként fogható fel. Kisebb jelentésháló figyelhető meg ezen szó kapcsán a regényben, hiszen a korábbiakban, Anna munkába állása előtt már találunk egy olyan szöveghelyet, amely mintha a későbbi „keserű szer” epizódra utalna előre: „Valami kimondhatatlan bűdösséget érzett, mint a **patikában**, éles, hideg szagot, mely egyre jobban facsarta az orrát, kavarta a belét. Vizyné a zongorájában kámfort tartott, hogy a molyok ne rágcálják a vattás hangkalapácsokat. Anna nem tudta, honnan származik ez az **orvosságzag**, csak azt tudta, hogy nem bírja ki, csak azt tudta, hogy már az első pillanatban ki akart szaladni...” (Kosztolányi 1926/2010: 163).

Egyszerre két jelentéshálót erősít az a jelenet, amikor Édes Anna látogatása alkalmával **krumplicukrot** visz korábbi gazdája gyermekének, Bandikának. Ez az epizód egyszerre kapcsolódik az *édesanya* és az *édes* jelentéshálózathoz: „Anna átnyújtotta Bandikának a **krumplicukrot**, akitől emlékül a játék trombitát kapta. Bandika tünődve nézte őt. Zagyva emlékeket kotorgatott kis fejében. A **krumplicukor** megtette hatását. Ölébe ült annak, akit egykor mindenkinél jobban szeretett, s harmadfél éves korában nem Annának, hanem **Anyjának** nevezte” (Kosztolányi 1926/2010: 287). A keserű szer epizódja kontrasztként kapcsolódik az *édesanya* jelentéshálózathoz, de az asszociációk szintjén feltétlenül azt erősíti. Egy távolibb képzettársításokat sem mellőző értelmezésben Kosztolányi sokat idézett nyilatkozata, a Pesti Hírlapban 1931-ben publikált Hogyan születik a vers és a regény? című írása is alapot szolgáltat az *édesanya* és az említett név hangalakjának asszociatív összekapcsolására: „Édes Anna neve is ilyen hallucináció. Jólesett mondogatnom, leírnom. Én az Anna nevet régóta szerettem. Mindig a mannát hozta eszembe, azonkívül egy kacér és nagyon nőies föltételes módot is. A vezetéknev, mely ösztönösen társult melléje, nem egyéb, mint hódolatom kifejezése. A kettő együtt – vezeték- és keresztnév – a maga lágy zeneiségében egy másik, ősi, végzetes szókapcsolatot idézett föl bennem: az édesanyát” (Kosztolányi 1931/2002a: 457).

5.6. TANULSÁGOK

A regényszöveget célzottan elemezve láthatjuk, hogy az írói figyelemirányítás szándékainak megfelelően az ÉDES fogalom jelentésszerkezetének kontextustól függő aktuális jelentésrészei – a szavak jelentésének szerkezetes jellege és dinamikus feldolgozása nyomán, a poliszémia jelenségét megvalósítva – át- meg átszövik a regényt. Az egyes jelentésrétegek köthetők a közvetlen, tapasztalati alapú 'íz' jelentéshez, mások az absztraktabb értelműhöz, de ezek a jelentések összefüggnek, képzettársítások révén összekapcsolódnak a befogadó számára, és egymást kidolgozva árnyalt, gazdag jelentéshálózatot alkotnak. Mindezek alapján úgy gondolom, a kognitív szemantika elgondolásai, fogalmai jól hasznosíthatóak egy szemantikai alapú névtani vizsgálatban, amelynek a fentiek révén reális célja lehet a tágabb szövegbeli összefüggések megvilágítása. A továbbiakban olyan egyéb személelmódokra térek át, amelyek szintén termékenyek lehetnek egy névtani szempontú megközelítés esetében.

6. INTERKONTEXTUÁLIS OLVASÁSI LEHETŐSÉGEK AZ ÍRÓI NÉVADÁS KAPCSÁN

Ebben a nagy fejezetben arra világítok rá, hogy az intertextualitás mint olvasási mód hogyan működhet összekötő kapocsként egy-egy szerző művei között a név által, de tágabb, interkontextuális összefüggésben más irodalmi szövegek között is úgy, hogy a név megidézhet más olyan szöveghelyeket, amelyek tartalmazzák az adott nevet. Ugyanakkor a név által létrehozott intertextualitás, mint a későbbiekben a kérdőíves kutatás eredményeiből látni fogjuk, egy sokkal általánosabb jelenség annál, semhogy érvényességi körét a szépirodalmi művekre korlátozzuk. A név intertextuális volta a befogadó szubjektív asszociációin, a névhez kötődő korábbi ismeretei és előfeltevései által is képes működni. A fejezet két nagy alfejezetében a minél nagyobb fokú szemléletesség érdekében két különböző névtípuson, egy személynéven (*Esti Kornél*) és egy helynéven (*Sárszeg*) is bemutatom a név interkontextuális voltának általános jellegét.

6.1. AZ INTERTEXTUALITÁS NÉVTANI SZEMPONTÚ VIZSGÁLATA AZ ESTI KORNÉL-SZÖVEGCSOPORTOK ESETÉBEN

Az alábbi alfejezetben a címszereplő nevének interkontextuális szerepét és jellegét vizsgálom az Esti Kornél-novellákban. Az Esti Kornél című kötet kritikai kiadásának keletkezéstörténeti fejezete jegyzi meg, hogy „Esti figurája egyike a magyar irodalom legtöbbet értelmezett, legtalányosabb hőseinek. Eredete bizonytalan és sokrétű, sokan, sokféleképpen próbálták megfejteni” (Tóth-Czifra 2011a: 519). A számos elemzés, értelmezés ellenére tovább növeli a szövegek körüli, egyértelműen

meg nem válaszolható kérdések számát a műfajhoz köthető kéziratok anyag hiányán kívül (Tóth-Czifra 2010: 65, 2011b: 464–465) az Esti Kornél-szövegegyüttesek műfaji besorolásának, valamint műfaji meghatározhatatlanságának kérdése, „mely mindmáig nyitott kérdés a magyar irodalomtudományban” (l. pl. Szegedy-Maszák 1980: 103–151, 2010a: 318–355; Tátrai 1997: 44, 2017a: 209–301; Arany 2017: 422). A szövegek műfaji meghatározására tett kísérletek a novellaciklusszerű felfogástól a regényszerű értelmezésig terjednek (Tátrai 1997: 44). Jelen vizsgálatnak nem az a célja, hogy a fent említett bizonytalanságokban állást foglaljon, hanem inkább az, hogy körüljárja az *Esti Kornél*-nak mint az életműben és két, a nevet címében viselő kötetben is visszatérő névnek az interkontextuális jellegű olvasást implikáló szerepét.

6.1.1. A név interkontextuális volta

A névadás paródiában betöltött szerepével kapcsolatban említi meg Slíz, hogy a tulajdonnév többek között olyan tulajdonsággal is bír, hogy aktuális kontextusa, aktuális megvalósulása mellett képes felidézni korábbi környezeteit is (Slíz 2013: 83; vö. még 6.2. és 7. fejezetek; Vácziné Takács 2018: 67), valamint a mentális lexikonunkban hozzá kapcsolódó fogalmakat (Nicolaisen 1995: 566). Benyovszkynak a név intertextuális jellegével kapcsolatos friss kutatása olyan művekre irányult, amelyekben valamilyen szempontból Hercule Poirot-t megidéző, rá emlékeztető szereplőkkel találkozunk (Benyovszky 2018). Benyovszky hangsúlyozza azt a jelenséget – ami egyébként a Kosztolányi-életmű darabjait olvasva is igazolható –, hogy az általa vizsgált művekben a teljes vagy részleges névegyezés az intertextuális olvasás felé nyit utat.

Ugyanezt tapasztalhatja az olvasó akkor is, ha egy adott életmű eltérő szövegeiben tér vissza egy más szövegből már ismert név. Ilyen például a Kosztolányi-életműben a *Sárszeg*, az *Anna*, a *Kornél* és az *Esti Kornél* név is (vö. pl. 6.2. fejezet). Fontos megjegyezni – és az Esti Kornél műfaji bizonytalansága, műfaji többértésége kapcsán majd érdemes rá visszatérni –, hogy a név által korábban felidézett kontextusok nem csak egy irányba, az azonosságok kihangsúlyozódása felé hatnak, amikor a név aktuális olvasata során tudatosan vagy automatikusan felidézzük a

név korábbi szöveghelyeit (Szegedy-Maszák 2010a; vö. még 6.2. fejezet). Ennek oka, hogy az író-befogadó között az olvasás révén létrejövő közvetett közös figyelmi jelenet, a kontextus nem eleve adott, hanem dinamikus viszonyrendszer, amely nemcsak a résztvevőket, hanem az általuk előhívott ismereteket is magában foglalja (Tátrai 2017a: 927). Még az olyan közvetett kommunikációs formánál is, mint amilyen az olvasás, a megnyilatkozó számíthat arra valamilyen mértékben, hogy a befogadó az aktuális megnyilatkozások értelmezésekor képes és hajlandó a kontextuális ismeretek felidézésére (Tátrai 2017a: 928). Ezeknek a referenciális jeleneteknek a megértéséhez az olvasás során is gyakran szükség van arra, hogy olyan ismereteket is aktiváljon az olvasó, amelyek nyelviileg nincsenek kifejtve a megnyilatkozásban (Tátrai 2017a: 939). A név általi, a különböző szövegek egymást felidéző jellege ugyanis árnyalhatja is az olvasónak a nevet viselő figurával vagy figurákkal kapcsolatos összképét, a név asszociációkból felépülő jelentésrétegeit, illetve ütköztetheti is azokat, amennyiben az aktuális megvalósulással kapcsolatban olvasottak ellentmondásban állnak a nevet viselőhöz köthető korábbi információkkal. Benyovszky jegyzi meg Dumas Poe-t olvas vagy fordítva? Egy irodalmi esettanulmány névszemiotikai tanulságai című írásában, hogy a név szemantikai tartalma a vonatkozó információk fokozatos adagolásával párhuzamosan egyre képzetgazdagabb lesz, ugyanis a név magába sűríti mindazt, amit a szereplőről a szöveg mond (2014: 283). Ebben a felfogásban tehát a szereplő nem más, mint a rá vonatkozó szövegbeli információk összessége, melyet a név köt össze, eredője a mű szerzője, az újraalkotó pedig a befogadó (Benyovszky 2014: 283). A témával kapcsolatban figyelemre méltó Slíz A nemlétező lovaggal kapcsolatos tanulmánya is. Ebben a Calvino-műben a mese fiktív történetének megfelelően végletesen fejeződik ki a fenti olvasói tapasztalat: a test nélküli lovagot csak a neve köti a létező világhoz, „csak az akarata és hosszú, előkelőséget kifejező neve tartja össze” (Slíz 2007: 161–162).

Tovább árnyalja a képet, valamint az olvasó részéről az irodalmi figurához köthető lehetséges asszociációk sokaságát és azok lehetséges halmazát az a tény, hogy egy olyan név esetében, mint amilyen például az Esti Kornél Kosztolányi

életművében, az olvasó nem feltétlenül ismeri a név valamennyi előfordulását és az azt tartalmazó összes szöveget, (még csak az adott író szépirodalmi munkásságát tekintve sem, nem beszélve a nevet allúzióként az irodalomtörténet során később felhasználó szövegekről). Benyovszky veti fel a Poirot alakját idéző krimi irodalom kapcsán, hogy az azonos név önmagában még nem szavatolja két figura identikusságát, hiszen akár az írói stratégia része is lehet, hogy a néven kívül semmilyen más közös tulajdonságuk nincs a szereplőknek (vö. Benyovszky 2018: 280). Mint látni fogjuk, ennek a felvetésnek különösen fontos szerepe lesz az Esti Kornél-novellák esetében az Esti Kornél címet viselő 1933-as kötet belső ellentmondásait, valamint a különböző szövegekben az Esti Kornél nevet viselő figura jellemzőit szembeesítve. Szegedy-Maszák elképzelése szerint – melyet a kritikai kiadás is idéz – az Esti Kornél-szövegek kötetekké alakításakor Kosztolányi „olyan címszereplőt formált, akinek lényéből hiányzik a jellem megkövetelte összetartozás, viszonylagos állandóság” (id. Veres 2011: 740), hozzátéve, hogy „a mű jelrendszerében a jellem nem számít érvényes egységnek”. A fenti elgondolásokra vezethető vissza, hogy a kritikai kiadás szerint az Esti Kornél címet viselő műben az egyes, Esti Kornél figuráját érintő következtetések – amelyekre a későbbiekben fogok kitérni – tudatosak, célzatosak, a történet lényegéhez tartoznak (Szegedy-Maszák 2010a: 334; Tóth-Czifra 2011a: 498, 513).

6.1.2. Az Esti Kornél-figura az életműben

A kritikai kiadás és Arany Zsuzsanna is felveti, hogy Kosztolányi az Édes Annával ellentétben soha nem adott magyarázatot Esti Kornél nevére, a név eredetére, valamint nyilatkozatot, levelet sem találunk az alakkal kapcsolatban (Tóth-Czifra 2011a: 524; Arany 2017: 423): csupán kétszer nyilatkozott az Esti Kornél-szövegekről a Színházi Élet című folyóiratban a Csók- és a Vörös Ökör-történetek kapcsán.

Mind a kritikai kiadás, mind Arany felhívja a figyelmet arra, hogy a *Kornél* keresztnév már a húszas években foglalkoztathatta Kosztolányit, mert az Édes Annában *Vízy Kornél* néven szerepeltette Anna gazdáját (Tóth-Czifra 2011a: 524; Arany 2017: 422). Kosztolányi Dezsőné regényes életrajza két ízben említi

a *Kornél* nevet, próbálva rá magyarázatot adni, de mindkét esetben reflektál magyarázatának bizonytalanságára is. Az első ilyen visszaemlékezést Kosztolányinak és fiának, Ádámnak a kapcsolatát felidézve teszi Kosztolányiné: „Van egy közös játszi alakjuk: **hol Kornélka, hol Kálmánka**, a rossz kisfiú, aki az ő második gyermeke, de olyan rossz, hogy a kéményben lakik és oroszlánpaprikást eszik. (Talán Esti Kornél kisgyermek korában)” (Kosztolányiné 1938/2004: 230, kiemelés tőlem). A második ilyen értelmezés egy hosszabb magyarázat, amelynek kiindulópontja éppen a név eredetére való rákérdezés, ez az idézet részben felbukkant már a bevezető fejezetek gondolatai között is (vö. 4.6. fejezet): „**Esti Kornél?** [...] Tetszett neki ez a név, de sohasem elemezte keletkezését. Én is önkényesen teszem. Ez az alak, az ő érzelmes és polgári énjének csúfondáros és korlátlan mása, aki kimondja és főképpen megteszi azt, amit ő szeretne” (Kosztolányiné 1938/2004: 279). Névtani szempontból érdekes kérdést vethet fel, hogy miért érzi Kosztolányiné egyértelműen polgárinak a nevet. Ennek oka lehet az olvasói asszociáció útján keletkező névhangulat, amely nem kizárólag szubjektív, hanem, ahogyan Hajdú Mihály fogalmaz, kialakulásának gyakran társadalmi, névhasználati oka van. Attól függően ugyanis, hogy mikor és kik körében válik gyakorivá az adott név, jellemző lesz arra a csoportra, az adott társadalmi rétegre (Hajdú 2003: 115). Bár a *Kornél* név az adott korszakra (1921–1944) vonatkozóan és általában is ritka névnek mondható (vö. Hajdú 2003: 572–573, ahol nem szerepel az összesítésben sem), Kosztolányiné akár szokatlan hangzása, ritka volta miatt is érezhette polgári névnek. Másrészt, amint a magyarázatából kitűnik, az írói életművön belüli korábbi névvisező, Víz Kornél alakja is hatással volt rá a név keltette konnotációk értelmezésekor.

Szegedy-Maszák veti fel, hogy Esti Kornél alakját célszerű többféle eredetre visszavezetni (2010a: 328). Szerinte az sem lehet kizárt, hogy a névválasztáshoz hozzájárult Bors Lászlónak az Újvidéki Színház című folyóiratban 1917-ben, folytatásokban megjelent, Vidéki riporter című kisregénye, melynek főszereplője Pesti Kornél (Szegedy-Maszák 2010a: 324). Megemlíti azt a szerző kapcsán közismert tényt is, hogy Kosztolányi gyűjtötte a neveket, és fel is használhatta őket műveihez,

így feltételezése szerint akár az Ujság című folyóiratnak azt az 1908-as számát is láthatta, olvashatta, amelynek a címlapján *Ősi Kornél* névvel szerepel egy írás (Szegedy-Maszák 2010a: 324).

Érdemes röviden szólni az Esti Kornél név fordításokban alkalmazott megoldásairól is. Példaképpen a Benyovszky vonatkozó tanulmányában (2010: 13–30) elemzett, a cseh és a szlovák fordítók által alkalmazott megoldásokat idézem fel. A szlovák fordítás címében Karol Wlachovský elhagyta Esti Kornél nevét, 'Esti románcok' címet adva a műnek, érthetővé téve ezáltal a szlovák olvasó számára a családnév közszói jelentését (Benyovszky 2010: 29), s utat nyitva a konnotációknak. Érdekes ugyanakkor, hogy a 'románcok' szó szerepeltetésével a címben műfaji utalást is tesz. Ezzel szemben a cseh fordító, Anna Rossová szó szerint lefordította a címszereplő családnévét, majd egy képzővel módosította: Kornel Večerek. Benyovszky szerint az *-ek* kicsinyítő képző Esti gyermeki vonásaira utal, és megidézi például az első fejezetet: „Gyermekkorunkban te voltál a felnőtt, te vezettél, te nyitottad ki a szemem. Most te vagy a gyermek” (Kosztolányi 1933/2011: 24). A név előhívhatja az olvasóban a *večírek* szót is, ami 'estély'-t jelent, és a nagyvilági társasági élet miliójét is megidézheti (Benyovszky 2010: 30).

Mindezek kapcsán érdemes megemlíteni a családnév közszói konnotációit is, amelyek – a fordítói szándékokat, magyarázatokat és Kosztolányi névadással kapcsolatos tudatosságát figyelembe véve – a magyar nyelvű eredeti esetében sem lehetnek csupán véletlen választás eredményei. Inkább sejthető, hogy az író tudatosan operált a családnév közszói jelentésének gazdag szerkezetével, csakúgy, mint Édes Anna családnévének kiválasztásakor. A névhez kapcsolódó asszociációkról, valamint az ehhez köthető írói-olvasói tudatosságról szólva érdemes utalni arra, a könyv későbbi részében hivatkozott, névasszociációs kérdőívvel végzett kutatásra, amely kimondottan a Kosztolányi-életműben felbukkanó, valamint a Kosztolányi által gyűjtött neveket vizsgálta (vö. 8.4. fejezet). E vizsgálat kapcsán dióhéjban megállapítható, hogy a név közszói jelentésének, jelentéshangulatának tudatos vagy kevésbé tudatos módon, de kiemelt szerepe lehet a nevet viselő szereplőkhöz kapcsolódó olvasói asszociációkban, így pedig a szereplőkről az olvasóban kialakuló

kép megalkotásában. E jelenség ismeretében a szerző is tudatosan élhet ezzel az eszközzel az írói névadás, névválasztás során.⁴

6.1.3. Az Esti Kornél-szövegcsoportok

Az Esti Kornél-szövegek együttes vizsgálatánál nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy ezeknek az írásoknak az elsődleges színtere a folyóiratok, napi- és hetilapok első-, másod- és sokadközlése (Tóth-Czifra 2011b: 465). Az első szöveg, amely Esti Kornél „színre lépéséhez” köthető a sajtóban, a Nyugat 1925. november elsejei számában jelent meg Ujságíró (!) címmel. Ez lett az Esti Kornél című kötet (1933) későbbi nyolcadik fejezete, Mogyoróssy Pali megőrülésének a története. Ebben a szövegben a karakter még a *Kornél* keresztnév nélkül szerepel (Tóth-Czifra 2010: 68, 2011b: 480), csak családnévvel említve. Az Esti Kornél-szövegcsoportokról szólva meg kell különböztetni az 1933-ban megjelent, Esti Kornél című kötetet, melybe tizennyolc szöveget válogatott be Kosztolányi, valamint az 1936-os Tengerszem című kötetet, amelynek Esti Kornél kalandjai címet viselő ciklusa tizenhét novellát tartalmaz. Ezenkívül a szakirodalom számol még azokkal az Esti Kornél-novellákkal is, amelyeket Kosztolányi nem vett fel kötetbe (Tóth-Czifra 2010: 64).

A szövegek kapcsán érdemes azt is megjegyezni, hogy a többszöri folyóiratközlések miatt számos szövegváltozattal számolhatunk (Tóth-Czifra 2010: 68). Érdekes tény, hogy egyes szövegek kifejezetten Esti Kornél-szövegekként láttak napvilágot, míg másokat utóbb, a kötetté formáláskor alakított át a szerző Esti Kornél-novellává (Tóth-Czifra 2010: 68), tehát ezekben a történetekben eredetileg nem szerepelt Esti Kornél neve. Lengyel András szerint a Kornél keresztnév megjelenése azért beszédes a szövegekben, mert a keresztnévvel való szerepeltetés már egy összetettebb figura megképződését mutatja az életműben (2000: 223). A Kornél nevet is tartalmazó első szöveg Esti Kornél naplója címen 1929-ben, a Pesti Hírlapban jelent meg, ez a későbbi Csók című novella, mely az 1933-as kötet

4 Hasonló vizsgálatot végzett és hasonló eredményre jutott korábban Slíz Lázár Ervin írói névadásának vizsgálata kapcsán; kutatása mintául szolgált a névasszociációs kérdőívem felépítéséhez és a vizsgálat elvégzéséhez is; Slíz 2014a: 217–226).

későbbi harmadik fejezete. További, a neveket érintő érdekesség, hogy Kosztolányi ebben a szövegben is élt a Pacsirta és az Aranysárkány kéz- és gépiratos változataiban is jól megfigyelhető szereplőket érintő névváltoztatás jelenségével: a fennmaradt kéziratváltozatban az Estit megcsókoló lány neve még nem *Editke*, hanem *Lujzika* (Tóth-Czifra 2011a: 502). A *Lujzi* név az Aranysárkány kéziratában is felbukkan, méghozzá Novák Antal unokahúgának, a végleges változatban *Pepike* nevet viselő figurának a névváltozatai között (vö. 8.3. fejezet; l. még a témával kapcsolatban Parádi 2014: 1037–1038).

Bár a *Lujzika/Lujzi* névváltozatokon utólag módosított a szerző, a névváltozatok kapcsán érdemes megjegyezni Kosztolányinak azt a neveket is igen gyakran érintő eljárását, hogy egy-egy ötletet, motívumot többször, újra és újra körüljárt, attól függetlenül, hogy feltétlenül kapcsolatot akart volna teremteni a két, azonos motívumot vagy nevet tartalmazó szöveg között (Tóth-Czifra 2011a: 502). Ilyenek tekinthetők az életműben a már említett *Sárszeg*, *Anna*, *Kornél* nevek (vö. pl. 6.1., 6.2. és 7.1. fejezet), de egyéb olyan, egy-egy történet vagy a teljes életmű szempontjából kisebb hatókörű, kevésbé kiterjedt jelentésszerkezettel rendelkező és a befogadó részéről kevésbé kiterjedt asszociációs hálózatot mozgósító nevek is, mint például a *Kalmár és Társa* A rossz orvosban, valamint a *Weisz és Társa* a Pacsirtában. Mindkét szöveg a „Társ” ismeretlenségét, nevének hiányát veti fel egy gondolat erejéig (Kosztolányi 1924/2013: 193–195, 1920/2015: 148). A fenti példák jól illusztrálják, hogy a név interkontextuális volta révén akár könnyen és többé-kevésbé önkéntelenül, asszociatív úton is felidézheti az olvasóban korábbi környezeteket.⁵

6.1.4. Műfaji kérdések és bizonytalanságok

Szegedy-Maszákveti fel a kérdést, hogy az Esti Kornél-novellákat vajon elégséges-e az alapján elkülöníteni a szerző más műveitől, hogy szerepel bennük Esti Kornél neve (2010a: 321). Elgondolása szerint az Esti Kornél és az Esti Kornél kalandjai olvashatók egységként, azonban a mű folytonossága nem nyilvánvaló, minduntalan

5 A későbbiekben a már említett kérdőíves vizsgálat kapcsán térek majd ki erre részletesebben is.

megcáfolódik (Szegedy-Maszák 2010a: 334). Célszerű szerinte az Esti Kornél-szövegekről úgy gondolkodnunk, mint egy elképzelt mű töredékeiről. Az Esti Kornél nevet viselő figuráról, szokásairól, sajátosságairól a különböző szövegekben egyrészt az elsődleges elbeszélőtől, másrészt a másodlagos elbeszélőtől, magától Esti Kornéltól kapunk információkat, ezáltal kétértelművé, viszonylagossá, lebegtetetté válnak ezek a jellemzők egymást értelmezve. Rögtön az első fejezet, mely kimondottan az Esti Kornél kötet nyitófejezetének készült, elbizonytalanítja a szövegek műfaji kérdését, illetve rámutat arra, hogy mely műfajokat függeszti fel a kötet. Ilyen műfajok a regény és az önéletrajz Szegedy-Maszák értelmezésében. Tátrai viszont az 1933-as kötetet, az Esti Kornélt az egyes fejezetek előtt álló paratextusok miatt egységes, önálló szöveggként fogja fel, és ezért a regényszerű értelmezés mellett foglal állást (Tátrai 2000: 50, 2017b: 296), bár hangsúlyozza, hogy a szöveg nem kíván prototipikus regény lenni, hanem más műfajok jellemzőivel keveredik (Tátrai 2017b: 296). Emellett ő is elismeri, hogy az összefüggő szöveggként való befogadás ellen hat, hogy a „történet szintjén nem beszélhetünk kauzálisan és temporálisan összefüggő cselekményszerkezetről” (2000: 44). Szegedy-Maszák a műfaji kérdés mellett kiemeli azt a módszerét is a szerzőnek, hogy a kihagyást, a hiányt helyezte a történet középpontjába (1980: 110–112). Kosztolányi módszere a szövegrészek, az egyes fejezetek közötti viszony tekintetében az, hogy „egyetlen későbbi fejezetben sem dolgoz ki újabb adalékokkal korábban már elbeszélte történetet” (uo.). Ennek fényében különösen fontos szerepe van a tulajdonnévhez köthető jellemzőknek, befogadói asszociációknak. Hima Gabriella elgondolása szerint az Esti Kornélban „a mű egységét szüzsé hiányában is” az alak teremti meg (1992: 164–165). Ez azért fontos, a mű névhasználatát érintő és az intertextuális olvasást támogató megállapítás, mert a Hima által említett egység nyelvi tekintetben éppen a főhős nevének szövegbeli jelenléte által valósulhat meg.

Ennek kapcsán egy nagyon fontos, a nevet, illetve a név mögött meghúzódó figura vagy figurák önazonosságára vonatkozó kérdést vet fel Szegedy-Maszák: szerinte Esti Kornél nem regényhős (2010a: 347), mivel hiányzik az alakjából az összetartó egység, ugyanis megkülönböztető jegyei az egyes szövegeket egymás

után olvasva nem állnak össze koherens egésszé. Maga az első fejezet, amelyet kimondottan a kötet összeállításakor írt Kosztolányi, a fenti megállapítást erősítve mutatja be az olvasó számára hősét: „Esti Kornél tényleg volt, de nem volt jogi személy” (Kosztolányi 1933/2011: 20). Ez az első fejezet a kötetfejezethez viszonyítva a többi szöveggel ellentétben később jelent meg folyóiratban (a Pesti Hírlap hasábjain Esti Kornél leleplezése címmel; Tóth-Czifra 2011b: 469), és erőteljesen érezhető benne az a szerzői törekvés, hogy előképet és magyarázatot nyújtson Esti Kornél alakjáról és az elbeszélői viszonyokról a további fejezetekkel kapcsolatban. Az első fejezet abból a szempontból is kivételesnek tekinthető, hogy a második és a harmadik fejezetek mellett talán ebben a fejezetben kapcsolja a legtöbb „leíró” jellegű tulajdonságot az elbeszélő Estihez: „Untam ódivatú, magas-nyitott gallérjait, vékony-sárga nyakkendőit és vastag-zöld szójátékait is. Fárasztott az eredetiség-dése” (Kosztolányi 1933/2011: 9).

Az azonos név ezekben a szövegekben az interkontextuális befogadást erősíti, ugyanis a tulajdonnév azonos alakja egy korábbi és egy új szöveg viszonyában megidézi és a névhez „tapasztja” az olvasó tudatában a név korábbi szöveggörnyezetét, az azonos név útján a szereplőhöz köthető jellemzőket. Ez az intertextuális eljárás kibővítheti, árnyalhatja a névhez kapcsolódó addigi információkat az olvasó mentális lexikonában, de akár cáfolhat is korábbi, a figurához köthető ismereteket.

6.1.5. Hasonlóságok és következtetlenségek az Esti Kornél név köré szőtt tulajdonsággyűttesben

Bárdos is hangsúlyozza azt a névviselést, a név általi interkontextuális olvasásmódot is illető megállapítást, hogy a szövegek „sorozatából nem képződik semmiféle koherens, egységes tulajdonságokat hordozó karakter” (1995: 271–275), valamint, hogy az Esti Kornél „világképe [...] az állítások kétértelműségére, az ellentéteknek [...] egyidejű igazságára épül” (uo.). Mint látni fogjuk, éppen ez az ellentmondásosság az egyik olyan tényező, ami Esti Kornél egyik többé-kevésbé jellemző tulajdonságaként említhető meg. A szakirodalom is megállapítja, hogy Esti Kornél alakja az 1933-as keletkezésű kötetet olvasva ellentmondásokat hordoz

magában, melyek azonban szándékosan, célzatosan maradhattak a kötetben a szerző részéről. Az egyik ilyen ellentmondásként említhető az elbeszélő és Esti barátságának kezdete (Szegedy-Maszák 2010a: 334). Az első fejezetben az elsődleges elbeszélőtől a következőket tudjuk meg: „Emlékezetem nem oly régi, mint barátságunk. Ennek kezdete még csecsemőkorom ősemberi homályába vész el” (Kosztolányi 1933/2011: 11). A hatodik fejezetben viszont, „melyben szert tesz óriási örökségére” Esti, az elbeszélővel társalogva megjegyzi, hogy: „Még nem ismertelek téged” (Kosztolányi 1933/2011: 132). A hatodik fejezet története szerint ekkor harmincéves a főszereplő. Érdekes és a mű töredékességével, valamint a szöveget átható viszonylagosság gondolatával jól harmonizál, hogy az első információt a szöveg szerint az elsődleges elbeszélőtől kapjuk, míg a második információ Estihez, a másodlagos elbeszélőhöz köthető. Ez a kettősség, értékviszonylagosság az első fejezetben azáltal is hangsúlyossá válik, hogy az első, bevezető fejezet szerint ketten jegyzik a kötetet: „Közösen írjuk. [...] **Te tedd rá a neved. Viszont az én nevem legyen a címe.** [...] Egy esztendeig havonta összejöttünk egyszer-kétszer és ő mindig hozott valami úti élményt, vagy regényfejezetet az életéből. [...] Történeteit részint gyorsírási jegyzeteim alapján, részint emlékezetből papírra vettem s utasítása szerint rendeztem. Így jött létre ez a könyv” (Kosztolányi 1933/2011: 29).

A másik következetlenség szintén ehhez a hatodik fejezethez köthető: e szerint ugyanis Estinek nincs testvére, rokonai sincsenek egy gazdag gyároson kívül (Kosztolányi 2011:132), míg az ötödik fejezet végén arról értesülünk, hogy „jó fiú is volt és szerető testvér” (Kosztolányi 1933/2011: 126).

Azonkívül, hogy Esti Kornél neve interkontextuális olvasásmódot indukál az egyes fejezetek között, érdekes az a kötetrendező eljárása is Kosztolányinak, hogy a cselekmény és a figura folytonosságának és következetességének hiánya ellenére Esti Kornél nevén kívül más nevekkel is igyekezett laza intertextuális olvashatóságot létrehozni egyes fejezetek, sőt az 1933-as Esti Kornél kötet és az 1936-os Esti Kornél kalandjai ciklusok között is. Ez az eljárás a szóban forgó fejezeteket illetően utólagosnak mondható. Patakinak és Ürögi Daninak külön „fejezete” van az Esti Kornélban (tizenötödik és tizenhetedik fejezetek), de utólag az ötödik fejezet

népes kávéházi törzsközönsége közé is bekerült a nevük, holott a fejezet folyóirat-változataiban még nem szerepeltek (Tóth-Czifra 2011a: 512). Pataki a Sakálok és a Tanú című szövegekben is felbukkan. Az Esti megtudja a halálhírt című novellában Winter Sándor a *Szíriusz* kávéházból telefonál Estinek, és a kávéház neve szintén támogatja az intertextuális olvasást, megidézheti az ötödik fejezet kávéházi epizódját. Ugyanilyen szerepű tulajdonnévnek tekinthető az ötödik fejezet és az Esti Kornél kalandjai ciklus Sárkány című novellájának viszonylatában a *Független Magyarország* folyóiratcím. A *Sárszeg* nemcsak az életmű tágabb kontextusában, hanem az Esti Kornél-novellákban is felbukkanó helynév. A harmadik fejezetben arról értesülünk, hogy Esti „Sárszegen nőtt fel, könyvek és orvosságos-üvegek között” (Kosztolányi 1933/2011: 42). Emellett az Esti Kornél kalandjaiban, Cseregi Bandi történetében is Sárszegre utazik haza a címszereplő első jogi vizsgájának letétele után. Az ötödik fejezet kávéházi törzsközönségét illetően névtani szempontból is érdekes a kritikai kiadás Tárgyi magyarázatok című fejezete (Bíró-Balogh 2011: 555–566), melyben a fejezet szereplőinek feltételezhető alakmásait illetően kap eligazítást az olvasó. Például Vándory V. Valért Tersánszky Józsi Jenővel, Gách Józsefet Csáth Gézával, Arácsyt, a festőt Gulácsy Lajossal azonosítja a kritikai kiadás. Érdekes – és egyben az irodalmi alak egyik esszenciájaként határozható meg –, hogy a kávéházi epizódban Esti Kornél csupán egy nem különösebben meghatározott, nem markánsan megrajzolt egyede az asztaltársaságnak, inkább csak az egyik tipikus figura a többiek mellett.

Az Esti Kornél alakját érintő következetlenségeken kívül érdemes szólni olyan tulajdonságairól is, amelyek akár csak változatokban, de visszatérő elemek. Az egyik ilyen fontos, a tulajdonnévvel gyakran együtt járó jellemzője a novellák Esti-alakjának az írói-költői mesterséggel, a nyelvvel való foglalkozással kapcsolatos. Ez a jellemző olyan, viszonylag állandó motívumnak tekinthető a történetekben, amely a lineáris cselekmény hiánya ellenére többé-kevésbé az Esti Kornélhoz kötődő olvasói asszociációk egyik gyakori és stabil összetevője. Erre a jellemzőre számos példa idézhető a szövegekből, amelyek a név interkontextuális volta révén egymást erősítik. Az elbeszélő is egyértelműen az íráshoz, az irodalomhoz köti Estit:

„Bevallom, azelőtt sokszor csak afféle kákabélű, nemzetközi világjárónak tartottam, afféle félnótás **irodalmi** csodabogárnak” (Kosztolányi 1933/2011: 186). A nyelvvel való foglalkozás, mint az alábbi példákban is látható, elsőrendű, szövegeken átívelő tulajdonságként jelenik meg ezekben a novellákban. „A nyelv létezési módjának fürkészése” Szegedy-Maszák szerint is olyan elemnek tekinthető a vizsgált novellákban, ami egységet adhat a lazán egymáshoz fűzött történeteknek (2010a: 351). Esti hol költőként, hol íróként, hol nyelvészként tűnik fel, illetve pozicionálja magát: „A kocsis üvöltözni kezdett, tetves fickónak nevezett, még az ostorával is felém suhintott, de én csak ámuldoztam, hogy mily remekül használja a rendhagyó igéket, mily mesterien egyezteteti az alanyt az állítmánnyal, mily gazdag és változatos a szókincse s írónomat keresgéltem, hogy mindezt följegyzem. [...] Azt hihette, hogy valami vallásalapító vagyok, vagy őrült. Pedig csak **nyelvész** voltam.” (Kosztolányi 1933/2011: 226–227). A hetedik fejezetben, a keleti villámvonaton Kücsüknek, a török lánynak tett vallomásában Esti a következőképp határozza meg magát: „**Költő vagyok**, a szavak szerelmese, bolondja (Kosztolányi 1933/2011: 144), míg a harmadik fejezet vonatútja során így gondolkodik magáról: „Én **írónak** készülök [...] Olyan **író** akarok lenni, aki a lét kapuin dörömböl s a lehetetlent kíséri meg” (Kosztolányi 1933/2011: 81).

A másik olyan jellemző, amely a tulajdonnév összetett jelentésszerkezete (típus és megvalósulás; l. Tolcsvai Nagy 2008: 31, 38–39) által, az Esti Kornél név interkontextuális olvasata révén az alakhoz fűződik, és visszatérő jellemzőnek mondható ezekben a szövegekben, a már említett viszonylagosság gondolata. A harmadik fejezet végén Esti Olaszországba érve az alábbi módon jellemzi magát gondolatban: „**Mindenki vagyok és senki. Vándormadár, átváltozó művész, bűvész, angolna**, amelyik folyton kisiklik az újjak [!] közül. Megfoghatatlan és átfoghatatlan” (Kosztolányi 1933/2011: 87). A kilencedik fejezet bevezető gondolataiban, melyben a bolgár kalauzzal való „nyelv nélküli” társalgás történetét meséli el Esti, a következő kijelentést teszi: „Miután mindezt kifejtettem, eszembe jutott, hogy ennek az ellenkezője is éppannyira [!] áll, mint minden dolognak a világon” (Kosztolányi 1933/2011: 174). Ez szintén jól illusztrálja azt,

hogy a lazán kapcsolódó szövegekből kirajzolódó figura egyik alapértéke a kétértelműség, ellentmondásosság, viszonylagosság belátása. Műfaji tekintetben érdemes megjegyezni, hogy ez a kettősség nemcsak az Esti-novellákban bukkan fel, hanem olyan lírai szövegekben is, mint az Esti Kornél éneke és az Esti Kornél rímei (Kosztolányi 1933/1964a, 1933/1964b). Az utóbbiban külön érdekes lehet a városnevek mentén felépített versszöveg (például: „**Győr**, / **Kelet** s nyugat közt állj hazámba, kedves / ör. [...] Gyerekkorom, mindig téged kereslek, / ha járom a poros-boros *Szabadkát*. [...] Ha nem leszek, mondd, elfeledsz-e, / **Velence?**”). Az Esti Kornél naplója című publicisztikai írás, mely a Pesti Hírlapban jelent meg 1931. június 7-én, az Esti Kornél első fejezetére emlékeztetheti az olvasót, és Esti alakjának esszenciáját adja, gazdagítva az olvasónak a figurával kapcsolatos „ismereteit”, benyomásait: „Ha ez a bérenc költő csak az előkelőket, gazdagokat, erőseket becsüli, azért, mert azok, te csak a névteleneket, inségeseket, gyöngéket becsülöd, azért, mert azok. Ha számára föltétlenül ajánlólevél, hogy valakinek van családfája, a te számodra is föltétlenül az, hogy valakinek nincs családfája” (Kosztolányi 1931/2002c: 370).

6.1.6. Esti a mai magyar szépirodalomban

A kritikai kiadás befogadástörténeti fejezete is felhívja a figyelmet rá, hogy az Esti Kornél-szövegeknek számottevő a szépirodalmi hatásuk (Veres 2011: 574–575). A közelmúltból figyelemreméltó ebben a tekintetben Esterházy Péter Esti című műve (Esterházy 2010), mely a „kölcsonzott” név és alak által hangsúlyosan az interkontextuális olvasatra játszik rá, de a szöveg és a név által megképződő figura nagymértékű töredezettségével, töredékességével kétségbe is vonja ennek lehetőségét. Szegedy-Maszák megjegyzi, hogy míg a címszereplő önazonosága már Kosztolányinál sem volt egyértelmű, addig Esterházy ennél messzebbre megy, nála a személyiség az azonosíthatatlanságig széttöredezett (2010b). Ezzel – csakúgy, mint a Kosztolányi-szövegek szerzője – hangsúlyosan felhívja az olvasó figyelmét a szövegben megkonstruált világok fikcionáltságára. Névtani szempontból és az interkontextuális olvasat tekintetében fontos, hogy a szövegek közötti asszociációs

kapcsolat elsősorban a tulajdonnév útján valósulhat meg a Kosztolányi-életműből vett idézetek, utalások és a nyelvvel való foglalkozás, egyúttal annak szettöredezettsége mint hangsúlyos téma révén.

Természetesen kisebb terjedelmű szövegek is szerepeltetik Esti Kornélt, érdekes intertextuális utalásrendszert létrehozva a név által. A már említett, jellegzetes Esti-tulajdonságok megjelennek ezekben a szövegekben is, és összekapcsolódnak a Kosztolányi-novellákkal, illetve a többi mai szöveggel is. Halmai Tamásnál például „magányára kényes literátor”-ként jelenik meg, és a már említett ellentmondásosság, kettősség is felbukkan a figura kapcsán: „Mulattatta, hogy mindössze ennyi kell a legtöbbször, a mindenhez, a semmihez” (Halmai 2006a: 26–27). Természetesen az írás mint tevékenység is jól beazonosítható diagnosztikai tulajdonsága (Bényovszky 2014: 253) a kortárs műben felbukkanó Esti-alaknak: „írt, mint aki túl van az egészen és túl a részleteken (Halmai 2006b: 27–28). Érdekes Vathy Zsuzsa Bolgár kalauzum című írása is: a mottóul választott szöveggel paratextuális utalás révén teremt interkontextuális környezetet azáltal, hogy az Esti Kornél kilencedik fejezetének bevezető, a főhős nevét is tartalmazó mondatát idézi: „Ezt el kell mesélnem nektek, szólt Esti Kornél” (Vathy 2006: 47–51).

6.1.7. Tanulságok

Ez a fejezet az Esti Kornél-szövegegyüttesekben a címszereplő tulajdonneve által megvalósuló interkontextuális olvasási lehetőséggel foglalkozott, mely a szöveg és a befogadó viszonyában reflektált vagy öntudatlan asszociációkkal írható le. Ezek a szövegegyüttesek az életműben – azonkívül, hogy vitatható műfajuk és egymáshoz lazán, leginkább a tulajdonnevek és egy-egy visszatérő téma, illetve a történet linearitása, kifejtettsége által kapcsolódnak – hangsúlyozzák az elbeszélés fikcionális voltát. Az *Esti Kornél* név ezek között a szövegek között, sőt a nevet szerepeltető mai magyar szépirodalmi szövegekben is egyfajta asszociációs kapocsként működik, interkontextuális szereppel bír azáltal, hogy megidézi a tulajdonnév korábbi szövegkörnyezeteit és a névhez a korábbi szövegekben kapcsolt jellemzőket. Ez a fejezet is egy olyan újabb szempontra kívánja felhívni a figyelmet

névtani megközelítése alapján, amely más szerzők és más típusú szövegek vizsgálata esetén is eredményesnek bizonyulhat. A továbbiakban a Kosztolányi-életmű *Sárszeg* helynevének keresztül mutatom be az interkontextualitás jelenségét.

6.2. A SÁRSZEG HELYNEVEK KONTEXTUÁLIS HASONLÓSÁGAI ÉS KÜLÖNBSÉGEI A KOSZTOLÁNYI-ÉLETMŰ SZÖVEGEIBEN

A következő fejezetben azt tárgyalom, hogy a *Sárszeg* név hogyan szövi át a Kosztolányi-életművet a különböző prózai szövegekben való megjelenésével és kitérek a szóban forgó helynév beszélő név jellegének értékelésére is. Megemlítem az életrajzi indítékok fontosságát, illetve a név köré szerveződő fikció, valamint a mindenkori kontextus szerepét a *Sárszeg*-képek értelmezésében. Írok arról, hogy a név miként illeszkedik a valós helynevek sorába, miért fogadjuk el annak. Említést teszek a *Sárszeg*-ábrázolások összetett jellegéről is, azaz arról, hogy a névhez nemcsak negatív, hanem pozitív konnotációk is kapcsolódnak, ha a nevet mindenkor aktuális kontextusában értelmezzük.

6.2.1. A *Sárszeg* helynév az életműben és a beszélő név terminus kérdésköre

Kosztolányi írói életművének helyneveit vizsgálva több szempontból is kiemelt jelentőséget tulajdoníthatunk a *Sárszeg* névnek – vagy mint azt a következőkben látni fogjuk, az egyes művekben megjelenő, szöveghelyről szöveghelyre folyamatosan változó konnotációjú *Sárszeg* helyneveknek. Ennek az alfejezetnek az a célja, hogy rámutasson, a különböző szövegekben megképződő *Sárszeg*-képek eltérő kontextuális vonatkozása és ennek köszönhetően eltérő értéktelítettségű *Sárszeg* helynevekre vezethetőek vissza, még ha a Kosztolányi-prózában otthonos olvasóban óhatatlanul is él egy, a szövegeken átívelő, a szövegek összességéből táplálkozó, interkontextuális jellegű *Sárszeg*-kép. Ezeknek a *Sárszeg*-képeknek

az emlékei, elraktározott olvasói tapasztalatai akár egy korábban ismert Kosztolányi-műből önkéntelenül is aktiválódhatnak az olvasóban egy újabb „sárszeges darab” olvasásakor. Arra is igyekszem választ keresni továbbá, hogy mennyiben alkalmazható ezekre az egymástól eltérő konnotációjú helynevekre a *beszélő név* terminus klasszikus definíciója, illetve hogyan simulnak a *Sárszeg* helynevek az egyes művek szövegvilágának valós helynevei közé.

Bár a különféle nyelvészeti és irodalmi tárgyú munkák változatosan fogalmaznak és foglalnak állást azt illetően, hogy Kosztolányi milyen mértékben mintázta szülőhelyéről, Szabadkáról Sárszeget, az a vélekedés közmegegyezésszerű, hogy valamelyest életrajzi vonatkozásai vannak (vö. pl. Somlyó 1926; Kosztolányiné 1938/2004: 256; Bucsics 2013a: 716). Nagyon lényeglátóan állapítja meg azonban a Sárszeggel foglalkozó tanulmányában Horváth Mária, hogy Kosztolányi és Sárszeg kapcsolata bonyolultabb annál, minthogy Szabadkát ezzel a helynévvel azonosítsuk: szerinte Sárszeg hasonló ugyan Szabadkához, de nem teljesen azonos vele (1959b). A sárszegi regényekkel foglalkozó monográfiájában Mohai V. is felhívja a figyelmet arra, hogy a Pacsirtában és az Aranysárkányban bőven található életrajzi vonatkozás, ezek az egyező vonások azonban szerinte a művek jelentéséhez nem kapcsolhatóak kizárólagos érvénnyel (Mohai V. 2010: 86).

6.2.2. Életrajzi indítékok és fikció

Az életrajzi indítékokra érdemes néhány szót szentelnünk a Sárszeg-képek árnyaltabb megértése érdekében. A *Hogyan születik a vers és a regény?* című esszéjében Kosztolányi maga vall arról, hogy a Pesti Hírlapban 1924 májusától folytatásokban megjelenő Aranysárkány elkészültéhez az első lökést a szabadkai tízéves gimnáziumi osztálytalálkozó élménye adta (Kosztolányi 1931a/2000: 458). A feleség regényes életrajzának abszolút biográfiai hitelességét az újabb irodalomtörténeti munkák megkérdőjelezik (Bengi 2010: 91–92; Bucsics 2013a), mivel nem állapítható meg, hogy Kosztolányiné feljegyzései az író emlékezéseire való visszatekintésen, Kosztolányi saját életrajzi feljegyzésein vagy a Kosztolányi-művek motívumainak önéletrajzi átfordításain, az életrajz művek felőli értelmezésein vagy ezeknek hoz-

závetőlegesen milyen arányú keverékén alapulnak. Úgy vélem azonban, hogy némi körületekintéssel mégis hasznos információkkal szolgálhat ez a memoár. Éppen a pontos tényyszerűségét számonkérő Bengi mutat rá arra, hogy az ihlető osztálytalálkozó időpontjára valószínűleg inkább Kosztolányiné emlékszik jól életrajzi regényében (Kosztolányiné 1938/2004: 256), aki az 1923-as, húszéves érettségi találkozót jelöli meg inspiráló forrásként a regény ötletéhez. Bengi szerint ugyanis a regény elkészülte időben túl messze esik az 1913-as, tízéves érettségi találkozótól (2010: 74). Ennél egyértelműbb életrajzi vonatkozás Kosztolányinak a Bács megyei Naplóban megjelent nyilatkozata, mely szerint az Aranysárkányt diákkori emlékeiből írta (Somlyó 1926). Egy beszélgetésben pedig világosan azt nyilatkozta, hogy „az **aranysárkány** [...] története pedig Szabadkán játszódik” (Gál 1924: 1–2).

Bengi sorra veszi a lehetséges életrajzi párhuzamokat. Érdekes például, hogy egy Csáth Géának írt, 1910 júniusában kelt levélben Lányi Heddával való kapcsolatáról ír Kosztolányi. Ebben a szövegben elég világosan felismerhetőek az Aranysárkány-beli Csajkás Tibor és Hilda kapcsolatának ihlető életrajzi motívumai (Bengi 2010: 98–103), ugyanis Kosztolányi többek között arról ír unokatestvérének, hogy Hedda több fiatalemberrel is levelez egyidejűleg. Ez a történetem köszön vissza az említett sárszegi helyszínű regényben, Hildának Csajkással, illetve Huszár Bandival folytatott viszonyában.

A Pacsirtával kapcsolatban gyakran emlegetett az a hihető, az említett regényes életrajzban is felmerülő adalék, hogy Kosztolányi saját szüleiéről és húgáról mintázta a regény szereplőit. Kosztolányiné a következőképp ír erről: „Mariska sógornőm még mindig nem ment férjhez. Emellett kereskedelmi érettségi bizonyítvánnyal sem tud állást kapni [...] Bátyja határtalanul szenved húgának sorsa, bizonytalan jövője, apjuknak, anyjuknak bánata miatt, és megírja Pacsirta című regényét” (Kosztolányiné 1938/2004: 252).

A kritikai kiadás valószínűsíti, hogy Kosztolányi a Pacsirta megírásakor átnézhetett a regénycselekmény jelenének korabeli sajtóját. A regény kezdőmondatából tudjuk, hogy ez az 1899-es év (Kosztolányi 1924/2013: 15). Érdekes tény, hogy a regényben többször szereplő, *Sárszegi Közlöny* című lap a korábbi változatban

Sárszeg és Vidéke címen szerepelt (Bucsics 2013a: 720). Bucsics felhívja a figyelmet arra, hogy az 1899-es Szabadka és Vidéke, valamint a Szabadkai Közlöny cikkeinek témáját illetően hasonlóságokat fedezhetünk fel a Sárszegi Közlönyével. Például valóban ebben az évben játszották a Gésák és a Szulamith című operetteket a szabadkai színházban, csakúgy, mint a regény sárszegi színházában (Bucsics 2013a: 720–721). Az életrajzi, a szülőföldhöz kötődő vonatkozások révén látnunk kell: ha az életmű Sárszeg-képeiben nem is kell feltétlenül Szabadkát keresnünk, az egyes szövegek gyökere, élményvilága mégis a fiatalok és a származási hely, az otthon közegének emlékeiben keresendő.

A kritikai kiadás tanúsága szerint az életrajzi egyezőségekkel, párhuzamokkal szemben jól példázza, hogy Kosztolányi igyekezett átformálni a primer élményeket, emlékeket, megszüntetni az egyértelmű vonatkoztathatóságot, hogy a fent említett idézetre éppen rációvalva a *Sárvár* helynevet *Sárszegre* változtatta a regény kéziratában. Ez a kézirat 1969-ben Kosztolányi Dezső és felesége teljes hagyatékának részeként került az MTA Kézirattárába Kosztolányi Ádám jóvoltából (Bucsics 2013b: 623). Ezzel a változtatással interkontextuálisan azonban mintegy köti is a korábban Az Oligocén és eocén, majd Gözfürdő címmel megjelent, legkorábbi sárszegi helyszíni szöveghez a regényt, mely az 1924-es Pacsirtát jócskán megelőzve, 1914-ben keletkezett. A *Sárszeg* helynévnek az író által tudatosan kialakított konnotációit illetően azonban nem mellékes, hogy eredetileg ebben a szövegben sem *Sárszeg*, hanem *Szegvár* helynév szerepelt. A kritikai kiadás valószínűsítőnek tartja a Pacsirta ránc maradt kézírata kapcsán, hogy egy többé-kevésbé már elkészült, sárvári helyszínen játszódó regény meglétekor döntött úgy Kosztolányi, hogy megváltoztatja a helységnevet a szövegben. A Sárvár helynév Sárszegre való lecserélése megegyezik azzal a fázissal, amikor a szerző a regényt újrarendezte, újragondolta (Bucsics 2013b: 623).

6.2.3. Sárszeg-képek, beszélő név, kontextus

Ez a tény azonban az önéletrajziségről már átvezet a sárszegi regények Sárszeg-képeinek kérdésköréhez és azok nem egészen homogén voltához. Névtani, nyelvészeti

szempontból Horváth vizsgálta átfogóbban a *Sárszeg* helynevet a *Szegvár – Sárvár – Sárszeg* névvariánsok körébe bekapcsolva a Mátyás menyasszonya című Kosztolányi-szövegben felbukkanó *Sárosvár* fiktív helynevet is. Horváth kellően árnyalt szemléletű cikkében hangsúlyozza, hogy a Pacsirta- és Aranysárkány-beli városra vonatkozóan az akkori Szabadka térképével való megféleltetése, egybevetése ellenére is csak az szűrhető le, hogy Sárszeg az író fiatalkori emlékeiből született, de nem azonos vele (Horváth 1959b: 427). J. Soltész irodalmi helynévadással foglalkozó cikke (1958) alapján arra jut, hogy az említett helynév nem tekinthető egyértelműen beszélő névnek; inkább jelképes, szimbolikus helynévként értékeli. A Pacsirta stilisztikai vizsgálatával foglalkozó hosszú tanulmányában viszont nem ódzkodik beszélő névnek titulálni Sárszeget (Horváth 1959a: 347). A csak a helynevet vizsgáló, finom különbségeket érzékeltető Nyelvőr-beli tanulmány (Horváth 1959b) nem foglalkozik azonban az egyes Sárszeg-szövegek eltérő, esetleg semleges vagy pozitív kontextusaival, inkább bizonyos általános intertextuális egységben beszél róluk, az életmű összes sárszeges helynévére érthetően. Természetesen ez a szemléletmód sem alaptalan, hiszen ahogyan a Kosztolányi prózanyelvével foglalkozó Szitár is megállapítja, az egyes szövegek vizsgálatán túl tekintetbe kell vennünk a szövegek közti kapcsolatokat is. Az életmű ugyanis maga is egységes folyamatot, egységes szövegvilágot alkot, amelyben bizonyos motívumok körül – ilyennek tekinthetjük Sárszeget is – értelmi csomópontok képződnek (Szitár 2000: 107).

Aradi tanulmánya, mely csak a Pacsirta névtani vonatkozását tárgyalja, és amelyben egyébként szintén találunk kísérletet Szabadka 1884-es térképe alapján a Sárszeggel való párhuzamok kimutatására (vö. Aradi 1991), szintén csak negatív konnotációkat említ Sárszeg kapcsán: a szakirodalomban leggyakrabban megjelenő „sárba ragadottság”-ot, „maradiság”-ot. Ha szöveghelyek szerinti vizsgálatot végzünk a Pacsirta Sárszeg-emlétségeire vonatkozóan, nem is meglepő ez, hiszen a helynevet tartalmazó szövegek közül ebben olvashatjuk legtöbbször az életműnek ezt a jellemző helynevet, és hozzá kapcsolódóan a legtöbb negatív kontextust. A Pacsirta Sárszegének a sár motívumához kötődő „gyilkos pora” van, más szöveghelyen pedig „Sárszeg kis pont a térképen. Semmi nevezetessége sincs, csak egy

zenedéje meg egy rossz közkönyvtára van, az emberek alig ismerik, megvetően emlegetik” (Kosztolányi 1924/2013: 149). Ezenkívül Sárszegen „a Széchenyi utcán három koporsóépület is volt egymás mellett és hét sírkövesbolt. Aki először járt itt, s hallotta ezt a fülsiketítő harangozást, és látta ezeket a koporsós- meg sírkövesboltokat, azt hihette, hogy az emberek nem is élnek itt, csak meghalnak” (Kosztolányi 1924/2013: 133). A Sárszegi Közlöny újságírója, Ijas Miklós „unalmas fészek”-nek titulálja Sárszeget, a Párducok heti összejövele kapcsán pedig megtudjuk, hogy „Sárszegen mindenki ivott” (Kosztolányi 1924/2013: 363).

Szintén beszélő névként tekint a tárgyalt helynévre Magyarlaki Józsefné, aki klasszikusan az értéknélküliséghez, a vidékiességhez kapcsolja Sárszeget. Ő nemcsak a Pacsirta, hanem a két sárszeges Esti Kornél-novella okán is foglalkozik a helynévvel (Magyarlaki 1989: 304). Az említett két novella egyike az Esti Kornél harmadik fejezete, a Csók címen ismert szöveg. Ebben Esti Kornél Sárszegről Pestre utazik, majd Olaszországba vezető vonatútját követheti nyomon az olvasó. A másik a Cseregdi Bandi Párizsban, 1910-ben, amely az Esti Kornél kalandjai ciklus 1931-es keletkezésű szövege. Érdekeség, hogy az utóbbi sárszeges novellában igen hasonló témát dolgoz fel Kosztolányi, mint a legkorábbi sárszeges szövegben, a Gőzfürdőben. A Gőzfürdőben a vendég, a más környezetbe érkező nem tudja élvezni és pozitívan értékelni a magyar kisvárosi léptékben fejlett, de szemében talán kisszerű Sárszeg értékeit. Sőt, az olvasó szempontjából komikus, saját szemszögéből kényelmetlen helyzetbe kerül a francia geológus a vendéglátóival való kommunikációs nehézségek következtében, azok francia nyelvet illető hiányosságai miatt. A párizsi történetben a francia nyelv ismeretének hiánya ad ironikus felhangot: a sárszegiség a francia nyelv nem tudásával társul. A Cseregdi Bandi Párizsban, 1910-ben éppen a Gőzfürdőben olvasottaknak a fordítottját tapasztaljuk: az új környezet, a főszereplő a számára túl modern francia közeg életvitelét képtelen önmaga számára otthonossá formálni, a címszereplőből hiányzik az alkalmazkodni tudás akarása, ráadásul egy olyan, kevésbé életszagú, elavult nyelvkönyvből tanulja a nyelvet, amelyet még a nagyapja is használt. Mindkét szövegben a viszonylagos kulturálódás, a viszonylagos fejlettség kerül zárójelbe egy más minőség, más nyelv és kultúra mellett.

A későbbiekben látni fogjuk, hogy az Esti Kornél harmadik fejezetének Sárszeg-képe összetett, nem feltétlenül negatív. Más szempontból, a maga lokális módján a Gőzfürdő Sárszege sem „rossz”, hiszen a szöveg jelen idejéhez képest már csak múlt idejűként jelenik meg a bevezető bekezdések gondolata, hogy „akkor még Sárszeg nem haladt a korral”; ráadásul nemcsak modern gőzfürdő van itt, hanem helyszíniül szolgál a szövegben a természettudósok vándorgyűlésének is (vö. KDE. 321–328).

Más kérdés, hogy az ebben a novellában emlegetett „progresszió”, a viszonylagos fejlettség mellett a nyelvismeret hiánya (mely tulajdonképpen a megértés hiányaként vagy korlátjaként is érthető) még komikusabb, még kisszerűbb ennek fényében. A Cseregi Bandi Párizsban, 1910-ben című szövegben is bár semleges szövegkörnyezetben jelenik meg Sárszeg neve, a Párizsban érzett idegenség ismeretében egyfajta kontrasztként tűnik fel, azaz a történet végkicsengése bármily kisszerű és komikus, a főszereplő szempontjából védő közegként is érthető Sárszeg.

Hogy a *Sárszeg*-et beszélő névként kezelhetjük-e vagy sem, azt nem egyszerű megítélnünk. Ha J. Soltész *beszélő név* definíciójával dolgozunk, amelyet Tolnaitól kölcsönöz a személynevekre vonatkozó beszélő név meghatározásából, akkor a *Sárszeg* nem beszélő név, illetve ennek eldöntése a kontextuális, szövegkörnyezeti viszonyok vizsgálata nélkül nem mindig helytálló. Az erre vonatkozó intuíció ugyanis a kontextus függvényében szöveghelyről szöveghelyre változhat, és az öt sárszeges szövegben – a Gőzfürdőben (1914), a Pacsirtában (1924), az Aranysárkányban (1925), valamint az Esti Kornél harmadik fejezetében (1930) és a Cseregi Bandi Párizsban, 1910-ben (1931) címűben – sem feltétlenül egyöntetű, homogén. Mivel azonban némi célzatosság, a környezetre és az ott élő emberekre való negatív értelmű utalás nem vitatható el a *Sárszeg* névtől, ezért a nem minden esetben azonos módon értett és használt *beszélő név* terminust érdemes tágabban értelmeznünk.

Tolnai meghatározása szerint „az irodalomban előforduló olyan tulajdonnevet, melyek már pusztán köznévi jelentésüknél fogva testileg, lelkileg vagy más módon jellemzik viselőjüket, mintegy magukért beszélve bemutatják tulaj-

donságaikat”, *beszélő* vagy *leíró neveknek* nevezzük (Tolnai 1931: 176). Ugyanezt a definíciót veszi át Kovalovszky is az írói névadással foglalkozó monográfiájában, megjegyzi ugyanakkor, hogy a *beszélő név* egy fő jellemvonást, fő tulajdonságot jelöl meg többnyire, ennél fogva egyoldalúan jellemez, a név viselője típust képvisel ezáltal (vö. Kovalovszky 1934). Könnyen belátható azonban, hogy Sárszeg ma már gyakran inkább a humoros műfajok, így például a paródia műfajának eszközeként használt (Slíz 2006), szándékosan elnagyoltan jellemző nevekhez képest meglehetősen finomabban jellemez, hiszen a név sokértelműségének, lebegtetett szövegbeli „jelentéseinek” záloga, hogy nem vonatkoztatható kizárólag egy jellegzetes tulajdonságra.

J. Soltész árnyaltan közelít a kérdéskörhöz: szerinte azok a helynevek állnak közel a beszélő személynevek típusához, amelyeknek az író a köznévi jelentésen keresztül bizonyos célzatot szán. A *Sárszeg* helynév kapcsán megjegyzi, hogy ebben is célzást vélhetünk felfedezni, de rögtön hozzáfűzi, hogy csak azokat a neveket lehetséges teljes joggal beszélő helyneveknek tekinteni, amelyeknek közszoói jelentése és a hely jellege között közvetlen természeti kapcsolat nincs, csak átvitt vonatkozás. Ha ugyanis csak átvitt vonatkozás állapítható meg, akkor az író J. Soltész szerint nem magát a helyet, hanem az ott élő embert akarja jellemezni (1958: 55).

Látunk kell, hogy ez a két típus egymással átmenetet képez, nem szálazható szét teljes mértékben egy művön belül sem. Például a Gőzfürdőben Sárszeg természeti értelemben is valóban poros, sáros volt: „Akkor még Sárszeg nem haladt a korral. Gazzal fölvert, nyitott csatornáknak folydogált a szennylé, ha esett, vékony padlón botorkáltak az emberek az utca egyik járdájáról a másikra, és nyáron estefelé a legelőről hazatérő tehenek porfelhőket kavartak, akár faluhelyeken” (Kosztolányi 1914/2008: 351). Ugyanakkor e mellett a természeti vonatkozás mellett természetesen beleérezhetjük a helynévbe a szimbolikus sárbaragadottságot, az örök kisvárosiasságot mint beszélő névi kritériumot.

Ugyanígy a Pacsirta Sárszegének esetében is: a hetivásár leírásakor Sárszegnek „gyilkos pora van”, és a Gésák színházi előadásán Sárszeg „csúf, csúf csakugyan, mert csupa sár, nincs csatornája, a színháznak nincs villanyvilágítása”; emellett

példának okáért a latin nyelv tanára, Szunyogh „csodálatos tehetség volt, de Sárszegen ivásnak adta magát, szenvedélyes alkoholista lett” (Kosztolányi 1924/2013: 123). Látnunk kell azonban, hogy a *Sárszeg* nagyon finoman megkomponált név a célzatosság tekintetében, azaz nem a prototipikus beszélő nevek közül származik, és nem is bír önálló közszói jelentéssel, bár mindkét tagja előfordul valós helynévi elemként is. A fentiek fényében a *Sárszeget* akkor tekinthetjük beszélő névnek, ha a beszélő név Tolnai- és J. Soltész-féle definícióját szükségszerűen kiterjesztjük a csak átvitt értelmet hordozó, árnyaltan jellemző nevekre is, mint amilyen *Sárszeg* is.

6.2.4. Valós helynevek és a *Sárszeg*

Bényei a fiktív helyneveket vizsgálva megállapítja, hogy a helynévként való azonosítás során egy fontos kritériumnak meg kell felelniük: annak, hogy az olvasó helynévként azonosítsa őket (2007: 57). Bényei hangsúlyozza, hogy a mindenkori névadásra erősen hat a már meglévő tulajdonnévi állomány, az új nevek létrehozását érinti a már meglévő nevek rendszeréhez való igazodás. Megkönnyíti az azonosítást és tipikussá is teszi a fiktív nevet, ha az a valós helynevek jellegzetes alakai sajátosságait mutatja. Ez *Sárszegre* teljes mértékben teljesül. Ezért sem lehet kirívó beszélő név, hanem inkább belesimul az életmű kisszámú fiktív helynévének sorába, de a valósak közé is.

Nem mellékes, hogy *Sárszeg* valós helynév, bár J. Soltész nyomán – aki véletlen egybeesésről beszél a név valós helynevekkel való azonosítása kapcsán (vö. J. Soltész 1958) – fiktív helynévként kezelhető. Ellenkező bizonyíték híján okkal tehetjük fel a véletlent, csakúgy, mint a *Tarkő* esetében is. A valós helynéviség és a két összetételi tag más helynevekből való kielemezhetősége (pl. *Sárszentlőrinc*, *Sárvár*, *Zalaegerszeg*, *Kalotaszeg*) az ékes bizonyítéka, hogy *Sárszeg* megfelel a tipikus helynév kritériumának, belesimul a valós nevek sorába. Éppen emiatt feltelezhető, hogy inkább a kontextus erősíti fel a helynévi előtag köznévi jelentését, nem pedig a feltűnő, erősen áttetsző köznévi jelentésből származnak szimbolikus, negatív konnotációi.

Hogy a *Sárszeg* névben ott van a szimbolikus névként való értelmezés lehetősége, az azt mutathatja, hogy *Sárszeg* ugyan a helynevek kategóriájában elemeinek, két összetételi tagjának és a tagok közötti grammatikai viszonynak köszönhetően hasonlít a valós, tipikus helynevekhez, de előtagjának köznévi konnotációja révén az olvasói interpretációban megjelenhet az átvitt értelmű jelentés is. Ez az elképzelés jól összekapcsolható a kognitív szemantika azon felfogásával, mely szerint a tulajdonneveknek a köznevekhez hasonlóan van enciklopédikus, fogalmi jelentésük is az azonosító funkciójukon túl. A tulajdonnév fogalmi jellegű jelentése absztrahált tulajdonságok hálózatából épül fel (vö. Tolcsvai Nagy 2008). A hálózatos modell rámutat a jelentés dinamikus és egyénenként változó voltára is, mely változásnak és változatosságnak az alapja az eltérő szociokulturális ismeretekben keresendő (Reszegi 2010: 144). Slíz a tulajdonnevek kategorizálhatósága kapcsán arra jut, hogy a prototipikus névnek fontos jellemzője, hogy nem átlátszó, azaz nem esik egybe alakilag valamely közszóval (2012a: 284). Bizonyos névtípusokban az átlátszóság azonban kevésbé erős tipikalitási feltétel, mint például a településnevek esetében. A helynevek egyes altípusaiban éppen az áttetsző nevek mondhatók tipikusnak. *Sárszegre* teljesül az áttetszőség kritériuma, kivehető tagjaiból a köznévi jelentés, a tipikusabb helynevek körébe sorolható. Hogy Kosztolányi *Sárszegének* tagjai miért bírnak értelemmel, miért átlátszók, azt nemcsak az általa használt fiktív személynevek közszói jelentése felől érthetjük meg, hanem afelől is, ha a feleségének javasolt, korábban már idézett névváltoztatásra gondolunk (*Harmos – Görög*).

A helynévi kategóriába való hozzávetőleges besorolás kapcsán megállapítható, hogy *Sárszeg* nem lóg ki az egyéb, valós helynevek sorából, annyira azonban nem tipikus, hogy némi szöveggörnyezetbeli támogatással ne lenne – Horváth szavával élve – „jelképesnek”, szimbolikusnak vagy éppen miliőfestőnek tekinthető (1959b: 428).

Látnunk kell ebből fakadóan, hogy az értéktelítettség nem magából a névből, hanem az egyedi megvalósulásokból, az egyes szöveggörnyezetekből, a befogadó általi jelentéstulajdonításból származik, és éppen ezért változékonny.

6.2.5. A Sárszeg-ábrázolások összetett volta

A legtöbbször kétségkívül negatív kontextusban olvashatunk Sárszegről, főként mert – mint azt korábban említettem – a legtöbb szövegszerző említését a Sárszeget és lakóit kisszerűnek feltüntető Pacsirtában találjuk. Ebben a regényben a Sárszegi Közlöny újságírója, Ijas Miklós úgy véli, a városban „el sem kezdődhetnek a tragédiák”. Mindezek ellenére az öt „sárszeges” szöveg nem mondható egysíkúnak ebben a tekintetben.

Ennek fényében nemcsak a Sárszeget teljes mértékben Szabadkával azonosító szemléletmódot, hanem a Sárszeget csak negatív konnotációban említő tanulmányokat is némileg leegyszerűsítőnek tekinthetjük. Például Magyarlaki Kosztolányi-novellák névválasztásával foglalkozó, fentebb már említett rövid tanulmánya Sárszeget egyértelműen a „vidékiesség, az értéknélküliség, a belső üresség szimbólumának” találja, és úgy véli, hogy a helynév ugyanilyen szerepkörben fordul elő az Esti Kornél harmadik fejezetében, a Gőzfürdő című szövegben (melyet ő Bácska címmel említ), illetve a Cseregdí Bandi Párizsban, 1910-ben című novellában (Magyarlaki 1989: 304). Utóbbi két név esetében bizonyos nézőpontból még indokolt helyt adni ennek az elgondolásnak, de az Esti Kornél harmadik fejezetét illetően már kimondottan leegyszerűsítésnek hat, ha csak a negatív konnotációt vesszük észre. Ebben a szövegben egy némileg összetett Sárszeg-képet kapunk, hiszen az érettségi után olaszországi útjára készülő, éppen, hogy felnőtt Esti Kornélnek otthont, védelmet is jelent Sárszeg, ugyanakkor vágyik is világot látni: „Nehéz volt elszakadnia édesanyja szoknyája mellől. Sárszegen nőtt fel, könyvek és orvosságosüvegek között. [...] Mindaz ellen, amitől félt, a család volt számára a menedék. Ez vette körül, mint valami füledt, homályos, ragadósan-szemetes galambdúc. Másrészt vágyakozott is innen, kifelé. Még nem jutott ki ebből az alföldi fészekből, ahol nincs se folyó, se hegy, az utcák, az emberek egyformák, s a napok, az évek bizony kevés változást hoznak. Fullasztó, poros délutánok voltak itt és hosszú, sötét esték” (Kosztolányi 1933/2011: 43–43).

Bár ebben a szöveggörnyezetben is megtaláljuk a por- és sármotívumot, mégsem kizárólag negatív értéktelítettség kapcsolódik szövegszerűen ebben a novellában

Sárszeghez. Amikor Esti Kornél utazása során Pesten tölt egy napot, akkor is inkább minőségbeli kontrasztot érezhetünk a pesti ember leírásában a sárszegiekhez képest: Esti „csak azt vette észre, hogy merőben különböznek a sárszegiektől” (Kosztolányi 1933/2011: 44). Amikor a vonatút során két utazótársa mellett nem mer elaludni, akkor is az otthoni, sárszegi lét védő közege jelenik meg szövegszinten: „Esti szeretett volna szabadulni a kelepceből, megérkezni Fiuméba, otthon lenni Sárszegen, a hálósobában, hol testvérei alusznak az ingaóra ketyegésénél, és mellettük aludni, a régi ágyában” (Kosztolányi 1933/2011: 69).

A valós, külföldi helynevek között ebben a novellában sem lóg ki fiktív helynévként *Sárszeg* a többi helynév közül, inkább az otthon, a lokális közeg értéke köthető szövegbeli felbukkanásaihoz, mely nem rossz, inkább minőségében más az Esti által eddig alig ismert nagyvárosi léthez képest.

Szintén összetett minőségben jelenik meg *Sárszeg* az Aranysárkányban, a legkéssőbbi sárszeges szövegben is. Ebben az élet dolgainak összetettségét reprezentálva majdnem minden történést több nézőpontból is értékelhet az olvasó, ennek felel meg a szöveg *Sárszeg*-képe is.

A nyelvészeti, névtani tárgyú munkák nemigen térnek ki erre a kettősségre. Az irodalmi szempontú szövegek közül Benginek az Aranysárkány keletkezéstörténetéről írott, fentebb már idézett tanulmánya tesz említést arról, hogy *Sárszeg* egyszerre tűnik föl kisszerűnek és gazdagnak, sőt, helyenként az otthon meghittségétől vagy a bizalmas természetességtől sem mentesek ezek a *Sárszeg*-ábrázolások (Bengi 2010: 95). Ugyanerre hívja fel az olvasó figyelmét Szegedy-Maszák Kosztolányi-monográfiája is (vö. 2010a: 81). Bizonyos későbbi sárszeges szövegekben is megfigyelhető ez a jelenség. Ennek a kettősségnek, kétértelműségnek, kétféle világ ütközésének lehetünk tanúi a már említett Gőzfürdőben és a Cseregi Bandi Párizsban, 1910-ben című szövegben, és ha némileg más tekintetben, de az Aranysárkányban is.

Rögtön a regény kezdő jelenetében, Liszner Vili színre lépésekor üde, idilli tavaszi képet kapunk a városról, a történet színteréről, melyben nem a klasszikus poros *Sárszeg*-ábrázolás tűnik fel – még ha a *Sárszeg* név itt nem is bukkan fel, csak

„déli városkaként” említődik –, némileg utalva Szabadkára: „Körötte a városerdő lélegzett, titáni, zöld tüdejével. Amerre lépett, a szöges cipője gyöngyvirágokat, vadnefelejceket tiport, melyek tejkéken derengtek a világosbarna rögökön. Zsendült minden fa, cserje. Az orgonák tömör falat alkottak, belengve a vidéket keserű leheletükkel. Ebbe a déli városkába előbb érkezett meg a tavasz, mint egyebüvé. Áprilisban leesett egy forró zápor, megmosdatta a fasudarakat, porhanyóvá tette a göröngyöket, s ködben füstölt a termékeny élet. Aztán megeredtek a hajtások, a vetemények, a rügyek tokjából egyetlen éjszakán kibomlottak a lombok, öszszegyöngyölt, zöld selyem zsebkendők módjára, melyeket hirtelen meglobogtatnak a szélben” (Kosztolányi 1925/2014: 19–20).

Más szöveghelyen Novák Antal kertjének leírása mint Sárszeg mikrokozmosza is egészen idilli képet fest a történet környezetéről: „Virágban állott a gyümölcsös. A beszemelt barackfák, ringlófák, mandulafák fehérlettek a szirmok hózivatarában, s a virágpihék egy fuvalomtól elkapva mesebeli hópelyhekként pilinkéltek alá a már nagy fübe, pitypangok, pásztortáskák közé. Cseresznyefák görnyedeztek nászi ruhájukban, melyet bő, fehér szoknyaként terítettek terebélyes természetükre” (Kosztolányi 1925/2014: 89).

Az Aranyrákány Sárszeg-képe a város idézett leírásai alapján inkább közelít a beszélő név J. Soltész-féle definíciójához (vö. 1958). A *Sárszeg* mint miliőfestő név azonban nem vezethető vissza csak a hely „porosságára”, sem az ott élők egyetlen közös tulajdonságára. Ennél összetettebb konnotációk kapcsolhatóak hozzá, ezért beszélő névként való értelmezéséhez szükséges a terminusnak egy tágabb, az átvitt értelemben jellemző nevekre is vonatkoztatható, a kontextust is figyelembe vevő kiterjesztése.

Sárszeg kettős értelmének, kettős értékelítettségének jó példája a szövegben Csajkás Tibor és Hilda szökésének szöveggörnyezete: „Sokáig bámultak kifelé, és mikor elhalványult az utolsó raktárlámpa fénye, s a homokbuckák közt a sötét szőlők következtek, búcsút intettek ennek az átkozott, mégis kedves városnak, mely már csak gyöngén derengett feléjük, és kissé elszomorodtak” (Kosztolányi 1925/2014: 377). Évekkel később, Huszár Bandival való találkozásukkor pedig némileg nosz-

taligikus hangulatban emlékeznek a Sárszegen töltött ifjúságukra, tovább erősítve ezzel a helynévhez köthető pozitív, de legalábbis árnyalt értelmezési lehetőségeket.

Természetesen negatív kontextusban is feltűnik a regényben Sárszeg, például ugyanúgy megvan Sárszegen a lezüllött, lecsúszott értelmiségi képe az Aranysárkányban, mint a Pacsirtában. A Pacsirtában ezt a szerepet az alkoholista latintanár, Szunyogh tölti be, az Aranysárkányban pedig a fiatal Biró Gyurka, aki „Sárszegre kerülve nagyon fiatalon megnősült, felesége pár év alatt elköltötte tekintélyes vagyonát [...] a harmincon innen elszürkült. Elfelejtette a finnugor testvérvelveket” (Kosztolányi 1925/2014: 179–180).

A Sárszeg helynevet vizsgálva Kosztolányi Dezső szövegeiben a következőt állapíthatjuk meg: bár a Sárszeg-képek gyökere Kosztolányi saját bevallására támaszkodva is az otthon, a gyermek- és fiatalkor színhelye, Sárszegot meglehetősen leegyszerűsítő lenne egyértelműen az életrajzi Szabadkával azonosítanunk. Amint azt láthattuk, az öt Sárszeg-szöveg városképe, az azokhoz köthető konnotáció, értéktelítettség sem teljesen egységes.

6.2.6. Tanulságok

Mint láttuk, a *Sárszeg* finoman megkomponált helynév, amely nem lóg ki az egyéb, valós helynevek sorából. Bár ismerünk két valós Sárszeg települést is, J. Soltész nyomán joggal tekinthetjük őket Kosztolányinál fiktív helynévnek, hiszen nem találunk arra vonatkozó utalást, hogy Kosztolányi ismerte volna ezeket, ezért J. Soltész is véletlen egyezőségről beszél (1958: 53). Tagjainak elemezhetősége révén könnyen elfogadjuk helynévként, hiszen emlékeztet más, valós helynevekre. Ugyanakkor a kontextuális utalások, a szövegkörnyezet segítségével könnyen működik szimbolikus, miliőfestő névként is. Ha azonban a teljes életműben való előfordulásokra tekintünk, éppen a különböző kontextusokból, megvalósulásokból fakadó támogatottság miatt jóval változatosabb, összetettebb, mint az egyoldalúan jellemző beszélő nevek, ezért meglelte indokolja a terminus tágabb, kibővített értelmezését.

Könnyen belátható, hogy a szakirodalomban leggyakrabban emlegetett olvasat, ti. hogy Sárszeg a vidékiesség, maradiság szimbóluma, összességében nem alaptá-

lan, de az eltérő kontextusok miatt nem is kizárólagos. A szóban forgó regények és novellák szövegét közvetlenül vizsgálva nemcsak műről műre, hanem azokon belül, szöveghelyről szöveghelyre is változó képet sugalló szövegkörnyezetet találunk, így az összetett Sárszeg-képek megismeréséhez minden esetben elengedhetetlen a kontextus vizsgálata.

7. ÍRÓI NÉVADÁSI TENDENCIÁK ÉS STRATÉGIÁK A NOVELLÁK ALAPJÁN

A következő fejezetben a rövidebb terjedelmű szövegek vizsgálatára és az azokban alkalmazott írói névadási stratégiák vizsgálatára térek át, így Kosztolányi novellái alapján térképezem fel a szerző által alkalmazott névfunkciókat és azok szövegszervező szerepét. Mint látni fogjuk, ezek sok esetben nem különböznek a nagyobb terjedelmű szövegekben alkalmazott megoldásoktól, ugyanakkor maga a szöveg terjedelme olyan tényező, amelynek szerepe lehet a stratégia megválasztásában. A fejezetben visszatérnek az eddig már részletesebben tárgyalt megközelítésmódok is, a novellákra vetítve.

7.1. A KIS TERJEDELMŰ SZÖVEGEKBEN ALKALMAZOTT NÉVHASZNÁLATI ÉS ÍRÓI NÉVADÁSI STRATÉGIÁK

Előzetes feltételezésem, hogy az eltérő műfaji sajátosságoknak megfelelően eltérő írói névadási szokások és stratégiák fedezhetőek fel a regényekben és a novellákban; ezt az írói névadás vizsgálata kapcsán gyakran idézett szerző szövegein keresztül igyekszem bemutatni. Bár a felhasznált névanyag jellege nagy valószínűséggel nem mutat számottevő különbséget a két műfaj esetében, a név szövegszervező, központi vagy periférikus szerepét tekintve már tapasztalhatunk eltéréseket a két műfajt összevetve. Feltételezhető, hogy a novellákban terjedelmi okokból nagyobb teret enged az író az olvasói asszociációknak, hiszen kevesebb lehetősége van olyan kiterjedt, névvel kapcsolatos motívumrendszert működtetni egy-egy kisebb terjedelmű szövegben, mint a nagyobbakban, például az Édes Anna című regényben

(vö. 5. fejezet) vagy a Pacsirtában. Ugyanakkor a novella rövidege lehetőséget ad arra is, hogy egy szereplőt a névvel és néhány hozzá kapcsolódó információval tömören, lényegre törően jellemezzen a szerző. Az alábbiakban néhány, a novellákra jellemző tendenciát mutatok be a teljesség igénye nélkül.

A rövidebb terjedelmű novellákban sokszor nincs is arra mód, hogy minden szereplőt névvel szerepeltessen az író; esetenként csak a kulcsfigurák vagy a számára valamilyen szempontból fontos szereplők kapnak nevet. Bizonyos szövegek esetében nem hanyagolható el a név interkontextuális jellege sem, vagyis a neveknek az a korábban már részletesen tárgyalt tulajdonsága, hogy az aktuális kontextusbeli értelmezés mellett képesek felidézni korábbi környezeteiket (Slíz 2013: 83, vö. még 6.1. és 6.2 fejezet).

Mindemellett a műfaji sajátosságú névadási szempontoknál is fontosabbnak tartom Kosztolányi Dezső tipikus, jól felismerhető névadási jellemzőinek megragadását, hiszen ez is közelebb viszi a mindenkori olvasót a szerző műveinek nyelvi szempontú, minél alaposabb megértéséhez, valamint lehetővé teszi a különböző szerzők írói névadási szokásainak összehasonlítását. A továbbiakban a konkrét stratégiák áttekintésére térek rá.

a) A név interkontextuális jellege és az írói névadási stratégia. Kosztolányi életművét tekintve, amint látható volt, az interkontextuális jelleg különösen igaz a sárszegi helyszínen játszódó vagy Sárszeget éppen csak megemlítő szövegek esetében; de akár az olyan, különböző történetekben visszatérő keresztnevek esetében is, mint amilyen az *Anna*. Jó példát szolgáltatnak erre A rossz orvos és a Boszorkány című, az intertextualitás kapcsán már említett szövegek, amelyekben az Édes Annához hasonlóan *Anna* nevű szolgáló szerepel. Ugyanakkor az interkontextuális jelleg természetesen nem csak egy irányba, az azonosságok kihangsúlyozódása felé ható olvasói feldolgozási módot eredményezhet, hiszen a különböző szövegek felidézik egymást, így egymást erősítve gazdagítják és árnyalják is az olvasó névvel kapcsolatos összképét, a név asszociációkból felépülő jelentésrétegeit (Horváth 1959b; Szegedy-Maszák 2010a; vö. még 6.2. fejezet). Ugyanakkor természetes, hogy bár nem a név által, de a cseléd-történeteket tartalmazó szövegek (pl. Kása Ilona

szerencsége KDE. 1278–1283) felidézük például Édes Anna történetét vagy az egyéb, hasonló témájú történeteket.

Kosztolányi kisebb terjedelmű szépirodalmi szövegeiben az írói névadást vizsgálva, a nevek felhasználását, szövegbeli alkalmazását tekintve előzetesen legalább három jellemző tendencia, alapkategória állapítható meg. Ahogyan a névadás, a névhasználat és a nevek feldolgozása is kategorizáció alapján történik (Slíz 2012a: 282, 406), úgy maguk az írói névadási tendenciák, szempontok is inkább átjárható kategóriák szerint képzelhetőek el ahelyett, hogy zárt csoportokat állapítanánk meg a névadási stratégiák, valamint a nevek szövegbeli kezelését meghatározó írói eljárások típusba sorolásakor. Ráadásul egy-egy szövegen belül több ilyen eljárás is előfordulhat és kombinálódhat. Emellett a nevek sajátossága a sokrétű szociokulturális beágyazottságuk, világról való tudásunkkal való összefüggésük is, amellyel együtt jár összetett szerepük és értelmezésük is. Szemantikai értelemben ugyanis kettős tulajdonsággal bírnak: amellett, hogy megneveznek egy egyedet, másodlagosan egy tágabb kategóriát, egy típust is felidéznek (Tolcsvai Nagy 2008: 31; Slíz 2012a: 405).

b) A név közszoí jelentése mint írói névadási stratégia a novellákban. Esetenként a név közszoí jelentésének kiterjedt jelentéshálózata működhet a szövegekben – ideértve természetesen a szó szótári jelentéséhez köthető nagyszámú szubjektív olvasói konnotációt is –, mint ahogyan azt az Édes Anna című regény esetében tapasztalhatjuk. Ez a név lehetséges közszoí jelentéseivel is operáló stratégia előfordulhat rövidebb terjedelmű szövegekben is (pl. a Páva című novellában, vö. KDE. 336–341), de a nagyobb terjedelem, egy hosszabb lélegzetű szöveg jobban kedvezhet a névhez köthető olvasói asszociációknak a szövegszervező, jelentésteremtő stratégiák szintjén történő „kijátszásához”, a jelentésárnyalatok megmutatásához.

c) A név szociokulturális beágyazottsága mint az írói névadás stratégiája Egy másik eszköz jellemzően nem a név jelentését hozza játékba, hanem magára a név fontosságára hívja fel a figyelmet, vagy a név „valamilyenségére” reflektál. Ezt teszi poétikai eszközzé úgy, hogy különböző vonatkozásokban a tulajdonnév – Kosztol-

lányi esetében leginkább a személynévhez köthető begyakorolt és konvencionizálódott háttérismeretek, a név szociokulturális beágyazottsága (vö. Tolcsvai Nagy 1997; Hajdú 1998; Slíz 2012a; Farkas 2014) – kerül az olvasói értelmezés előterébe. Emiatt az ilyen jellegű olvasói értelmezések többnyire meglehetősen automatikusan mehetnek végbe. Ez az írói eljárás ugyanis azon alapul, hogy az olvasó – a világról való tudásának részeként – alapvető és jól begyakorolt ismeretekkel rendelkezik a nevek használatáról, sokrétű tudása van arról, hogy miképpen működik és milyen szerepet tölt be a szociális érintkezésben a név. Kosztolányi novelláit tekintve például gyakori jelenség, hogy a szerző jellemzés vagy hosszas magyarázat helyett valamilyen okból a névre irányítja az olvasó figyelmét, ily módon kiemelve annak hangsúlyos voltát, illetve minden ilyen szöveggel igazolva azt az elképzelést, hogy ebben az írói életműben, általánosságban véve pedig a „névérzékeny” írók műveiben milyen fontos szerepet töltenek be a nevek (Kovalovszky 1991: 10; G. Papp 2009). Elöljáróban megállapítható, hogy ez a stratégia kifejezetten jellemző Kosztolányi novelláira, de ahogyan a pragmatikai szempontú vizsgálatok esetében ez a megszólításokat tekintve látható majd, bőséggel található rá példa regényeiben is.

Ezt az eljárást alkalmazza például a szerző a Vakbélgyulladás című szövegben is (KDE. 253–258). A névadás és a névválasztás fontosságát jelzi már azzal is, hogy rögtön a történet elején „névtani kitérővel” indít. Ebben a történetnyitó felvetésben a családnév eredeti motiváltságának az öröklődéssel való megszűnését, a névviselő és a név kapcsolatának, a név jellemző erejének az elvesztését tematizálja az olyan gyakori nevek esetében, mint a *Kovács* (KDE. 253): „Hősöm neve ez: **Kovács János**. Sietve említem ezt meg, mielőtt szólnék róla. A lak- és címjegyzékben legalább kétszáz embert találunk hasonló névvel. Ha elgondoljuk, hogy ezeknek az embereknek semmi közük a porölyhöz, az üllőhöz s a kovácsmesterség egyéb kellékeihez, nem értjük, miért ragaszkodnak úgy a nevükhöz, melyben valami végtelen szomorúság, a nyelv fantáziaszegénysége nyilvánul meg. Az én emberem története is – azt hiszem – összefügg a nevével.”

d) A névtelenség mint sokszínű stratégia, írói névadási alapkategória a novellákban. Negyedik névadási stratégiaként általában véve, így Kosztolányi

szövegeit tekintve is megkülönböztethető a névtelenség, mellyel a továbbiakban részletesebben is foglalkozom majd. E kategória első vagy akár nulladik helyen is állhatna a névadási stratégiák számbavételekor, hiszen például rövidebb, epizodikus, esetleg általános érvényű mondanivalóval bíró történetek esetén az író számára természetes módon adódik a névtelenség mint az írói névadás tekintetében jelöletlen alapkategória. Még ez az egyszerűnek tűnő eljárás sem alkot azonban homogén csoportot történetbeli funkcióit és motivációit tekintve (vö. Korompay 1999; Slíz 2007; Páji 2012), sőt a változatos alkalmazhatóság miatt a névtelenség kérdésköre Kosztolányi szépprózai szövegeit tekintve is külön tanulmányt érdemelne.

Regényszövegekben leginkább a kisebb jelentőségű mellékszereplők maradhatnak név nélkül. Ennek speciális esete, amikor valódi neve nincs a szereplőnek, csak bizonyos foglalkozásból adódó, társadalmi szerepéből eredő néven van megnevezve a szövegben. A novellákban, rövidebb terjedelmű prózai szövegekben, ahogy azt a továbbiakban a Kosztolányi-szövegeken keresztül is látjuk majd, nem ritka, hogy csak a főszereplő kap nevet, a többi szereplővel csak a kulcsfigurához viszonyított minőségben, közszói megnevezésben találkozunk (*fiú, feleség* stb.), ahogyan azt a már említett Vakbélgyulladás című szövegben is olvashatjuk: „**Kovács** szorgalmas hivatalnok. [...] Négy gyermeke van, akik nyafogva csikorgatják délelőttöknként a hivatal ajtaját, és van egy felesége, akit senki se ismer” (KDE. 253). Előfordul, hogy maga a főszereplő, a novella kulcsfigurája is csak a történet szempontjából lényeges funkciójában, közszóval megnevezve szerepel, és a mellékszereplők többsége is csak a vele való relációban van említve. Jó példa erre Kosztolányi novellisztikájából a Szegény kis beteg című szöveg: „A kis beteg már nyolc év óta feküdt az ágyban [...]. Az **apa** hősiezen viselte sorsát [...]. Az **anya** egész éjjel talpon volt” (KDE. 226, 228, 230). Érdekes szövegszervező stratégia, hogy csak a kis beteg nénjének neve derül ki a szövegből (*Janka*); bizonyára azért, mert leginkább ő az elszenvedője a kis beteg zsarnokságának. Jellemző azonban az is, hogy maga a címszereplő, a kis beteg említi őt a nevén először a szövegben (KDE. 227), ugyanis minden szereplő cselekedete a kis beteg óhajának és parancsainak rendelődik alá a történet szerint.

Ahogy a nevek használatának oka a kommunikációs célszerűség, az egyértelmű azonosítás és a nyelvi gazdaságosság (vö. Farkas 2014: 125), úgy a rövid terjedelmű történetek esetében éppen a névtelenség funkciói lehetnek ugyanezek. Az idézett szövegek alapján is belátható, hogy egy rövidebb novellában a főszereplő köré rendeződő alakok szerepei vagy társadalmi funkciói is megfelelően azonosítják a történet résztvevőit. A kis terjedelmű novellákban természetesen adódhat az író számára a névtelenség és a szerepekkel való azonosítás mint névadási alapkategória. Ugyanakkor a névtelenségnek egyfajta távolságtartás, személytelenség is lehet a célja (Farkas 2014: 129), például amikor a szerző egy rövid és általános emberi történetet közvetítő novellában a többi szereplőt névtelenül hagyva ezzel is a főhőre irányítja a figyelem fókuszát.

A leírtak következtében úgy tűnik, hogy legalább három vagy több jellemző tendencia mutatható ki Kosztolányi novellisztikájában – valamint tágabb összefüggésben vizsgálva: írói névadási stratégiájában – a név, valamint a névtelenség szövegbeli funkcióját, szövegszervező szerepét tekintve.

7.2. AZ ÍRÓI NÉVADÁSRA VONATKOZÓ VIZSGÁLATOK ALAPJA A KIS TERJEDELMŰ KOSZTOLÁNYI-SZÖVEGEK ESETÉBEN

Ahogy az már többször, elsőként az író névszemlélete kapcsán szóba került, Kovalovszky (1991: 10) és G. Papp (2009: 7) terminusával élve Kosztolányi névérzékeny író: szépirodalmi és publicisztikai írásait ismerve számos olyan, a nevekre, a név fontosságára vagy éppen csak a történet egy jelenete szempontjából hangsúlyos voltára vonatkozó szöveghelyet találunk, amely jó anyagot ad az írói névadás indokolt és megalapozott vizsgálatához. Emellett azonban ezek a szövegrészek – esetenként egymásnak ellentmondó tartalmuk miatt – nem nyújtanak és nem is nyújthatnak egyértelmű és általános érvényű irányelveket a szerző írói névadási stratégiáival kapcsolatban.

Ez az anyag olyan elszórt, szöveghelyek szintjén jól megragadható, névre vonatkozó megjegyzésekből, nyilatkozatokból, szépróza munkákban sűrűn felbukkanó narrációbeli és párbeszédekben megjelenő közvetett vagy közvetlenebb megnyilvánulásokból áll össze, amelyek révén más írók életművéhez viszonyítva sokszor kedvezőbb lehetőségünk van következtetni Kosztolányi nevekről való gondolkodásmódjára és műgondjára. Az ilyen jellegű szöveghelyeknek a meglehetősen gyakori és szembetűnő felbukkanása, illetve szemléletes gondolati anyaga az, ami igazán jól illusztrálja a szerző névérzékenységét, különösen indokoltta téve Kosztolányi írói névadásának vizsgálatát, egyben magyarázva az írói névadás témakörében kiemelkedő idézettségét (vö. Kovalovszky 1934). Mint látható majd, az ilyen jellegű megjegyzések kifejezetten gyakoriak a kisebb terjedelmű novellákban is (viszont kevésbé ismertek, mint a nevekkal kapcsolatos, sokat idézett és kifejtett megnyilatkozások), így a szépirodalmi szövegekben való megvalósulás révén tovább árnyalják a szerző névvel és nyelvvel kapcsolatos elgondolásainak sokrétűségét.

7.3. KOSZTOLÁNYI ÉS A SZÖVEGVÁLTOZATOK A NOVELLÁK TÜKRÉBEN

Az írói névadást vizsgálva érdemes tekintetbe vennünk Kosztolányi jellegzetes írói módszereit a novellákra értelmezve is. A kritikai kiadások több ízben tesznek említést Kosztolányi vágásos-ragasztásos módszeréről, mellyel hosszabb kéziratait alakította (Józan–Parádi 2011: 411; Bucsics 2013b: 623; Parádi 2014: 1033). Általános gyakorlatnak mondható a szerző kisebb, folyóiratban megjelent szövegeit tekintve az is, hogy az újraközlések alkalmával kisebb-nagyobb változtatásokkal publikálta korábbi novelláit (Szegedy-Maszák 2010a: 78–79; Tóth-Czifra – Veres 2011: 406; Szilágyi 2012: 49).

A Magyar Helikon kiadásában Kosztolányi Dezső elbeszélései címmel megjelent kötet Jegyzete is kitér arra, hogy a szövegváltoztatások esetenként címet, így akár természetesen nevet is érinthettek (Réz 1965: 1289). Például a korábban *Ilike*

az *asztalnál* címen megjelent szöveg későbbi variánsa az *Ozsonna* címet viseli, és a főszereplő kislány neve *Ilike* helyett *Piroska* lett (KDE. 84–87).

Ez a jelenség már átvezet a szerző nagyobb lélegzetű szövegeiben jól vizsgálható, a szereplőket és a helyszínt érintő névváltoztatások kérdésköréhez (l. pl. Bucsics 2013: 622–623; Parádi 2014: 1036–1040), amely figyelemre méltó és beszédes anyagot szolgáltat az írói névadással foglalkozó kutatások számára; ezzel a következő nagy fejezetben részletesen foglalkozom majd. A korai novelláknak a kritikai kiadás kereketei között jelenleg készülő kiadása azonban a későbbiekben jó alapot fog nyújtani a novellák szövegváltozatainak névtani irányú vizsgálataihoz is. Így az egyéb, írói névadást érintő vizsgálatok mellett akár a névváltoztatások esetleges műfajbeli különbségeinek a kritikai kiadás formájában már megjelent regényszövegekkel (Aranysárkány, Pacsirta, Édes Anna) való összevetésére is lehetőség nyílik majd.

7.4. A VIZSGÁLT NOVELLAANYAGRÓL

Az alábbiakban konkrét szöveghelyeken keresztül vizsgálva elemzem a novellákban megjelenő nevek lehetséges szerepeit és viselkedését. Bár ez szövegenként más és más lehet, úgy gondolom, néhány tipikusabb tendencia megragadható a nevek szövegbeli jellegzetességeit és funkcióit tekintve, a feljebb már felvázolt kategóriákat alapul véve. A vizsgált anyagot mintavételszerűen válogattam ki a már említett, Kosztolányi Dezső elbeszélései című kötetből (1965). Összesen harminc novellát vetettem névtani elemzés alá.

Általánosságban megállapítható, hogy a szövegben megjelenő név – ha esetenként csak említés, narrációbeli magyarázat vagy a szereplő általi kimondás révén is – Kosztolányi írói névadása és nevekre vonatkozó megjegyzései vagy a szereplők reflexiói okán számos esetben az olvasó figyelmének fókuszába kerülhet. A név vagy valamiképp a névre utalás funkciója nagy változatosságot mutat az egyes szövegeket tekintve. A névnek az értelmezésben betöltött szerepe az egyéni olvasói interpretációk függvénye is, de a szemléletes esetek elemzésének következményeképpen megállapítható egy-egy jellemző tendencia.

A nevezett kötet címében szereplő *elbeszélés* műfajmegjelölés és az általam használt *novella* megnevezés között az írói névadás vizsgálatát tekintve nincs számottevő, műfaji okokból fakadó különbség, vizsgálatomban ezért szinonim terminusokként kezelhetők. Tapasztalatom szerint a szóban forgó kötetben található szövegeket az újabb szakirodalom gyakrabban illeti a *novella* műfajmegjelöléssel.

A kvázi esetleges, mintavételes kiválasztás során igyekeztem olyan szövegeket is beemlíteni a vizsgálatba, amelyekben talán már első pillantásra fontosnak tűnhet a név. Ezek a szövegek főképpen azok közül a novellák közül kerültek ki, amelyeknek a címe egy vagy több tulajdonnevet tartalmaz. Az ilyen típusú szövegek akár egy főbb típust is képezhetnek. Több szöveget összevetve példákat láthatunk arra, mi lehet a cím szerepében álló nevet viselő novellák tipikus sajátossága, és melyek azok a konkrét szöveghelyek, amelyek miatt a név tematizálódását tekintve erősebb vagy gyengébb szövegeknek tekinthetők az írói névadást és névszemléletet érintő műgond tekintetében. A vizsgált novellákat igen sokféle, az írói névadás tekintetében releváns szempont szerint sorolhatjuk egy-egy nyitott kategóriába. Az alább felvázolt lehetőségek természetesen nem kizárólagosak, a tematikus összekapcsolások csak egy-egy lehetséges nézőpontot és rendszerezési lehetőséget tükröznek, hiszen a szövegek névtani tekintetben elrendezhetőek más tendenciaszerűségek szerint is, az egyéni olvasói értelmezések függvényében.

7.5. A NÉV MINT A VILÁGRÓL VALÓ TUDÁS RÉSZE ÉS A MEGNEVEZÉS MINT KÖZÖSSÉGI-TÁRSADALMI CSELEKVÉS

Érdekes és jellemző típust képezhetnek azok a novellák, amelyekben a név ki-mondása vagy leírt alakja kap hangsúlyos szerepet. Ezek a szövegek leginkább a másodikként már említett írói stratégiába illenek bele: a szerző a név vagy a névhasználat reflektáltságán keresztül üzen valamit az olvasónak azáltal, hogy az olvasó névről és névhasználatról való alapvető ismereteit, a név társadalmi műkö-

déséről való tudását mozgósítja szinte észrevétlen módon. Ezekben a novellákban névlelektani szempontból némiképp a természetközeli népek névről való felfogása, a névvarázs idéződik meg implicit módon (l. Hajdú 2003: 121). Ez az alapjaiban kifejtetlen, társas környezetbeli névmágia működteti A cseh trombitás című szöveg névhasználatát is (KDE. 49–54). Ebben az öregedő, erejét lassan elvesztő trombitás, Sznopcsek Beethovent pillantja meg egy hangversenyteremben, de találkozásuk és bemutatkozásuk után nyomát veszti a ködalaknak. A név kimondása – mint a látottakról való megbizonyosodás – fontos szereppel bír a novellában. Érdekes tény, hogy a szövegben csak a trombitás mondja ki egyszer a zeneszerző nevét; és ugyan fontos jelenet, amikor az alak bemutatkozik, de magát a bemutatkozás aktusát, a név kimondását nem követheti nyomon az olvasó, csak a narrációban jelenik meg annak megtörténte: „Az idegen hátrafordult és a szemébe nézett, nem volt meglepődve, egész arcát feléje emelte, és kezét nyújtott, mintha már régen ismerték volna egymást. A trombitás most hebegni kezdett, de az idegen – nagyon természetesen – megfogta a kezét, reá nézett és kimondta a **nevét**” (KDE. 52). A narrációban sem bukkan fel a szereplő azonosítására a *Beethoven* név, csak az *idegen* közszóval azonosítja a szöveg. Ez a névvel való játék, pontosabban a hiteles név hiánya meghagyja az olvasó számára annak eldöntését, hogy a fikcióbeli trombitás Sznopcsek kísértetet láthatott-e, vagy csak képzelődött.

A név kimondása visszatérő, fontos jelenet a Mária című szövegben is (KDE. 117–120). Ebben a történetben, melyben a szerelmes szerkesztő elnézi bosszúálló felesége szeszélyeit, a név ismétlődő elhangzása mágikus, szertartásos aktusnak tűnhet, világossá téve az olvasó számára, mennyire a nő befolyása alatt áll a férj: „Ez a bikadöntő, vaskarú dalia komikusan szerette a feleségét. Szertartásosan csókolta. Ha nem látta, ábrándozott róla. Gyámoltalan, diákos szenvedéllyel **becézte**. Naiv szeme valahányszor őreá nézett, könnybe lábadt és esdekelve szomorúan tágult ki. – Mária... Mária... – sóhajtott fuvolázó hangon. Ez a szó úgy hangzott a szájából, mint valami nagyon ijedt, nagyon fájó és illedelmes segélysköltés” (KDE. 117).

A becézetlen, visszatérő névalak utal a feleség férjjel szembeni dominánsabb voltára. A helyzet kialakulásának érzékeltetésére a szerző szintén segítségül hívja

a használt névforma megváltozásának tényét: „Két évvel ezelőtt ugyanez a **Mária Marika** volt még, és vidéken, egy csendes, szürke és szomorú magyar városkában írt. Írásait áhítatosan másolgatta a sorvezető gondos használatával, és küldte-küldözgette a szerkesztőségnek. Marikát rendesen két sorban intézték el. [...] És szegény **Marika** szinte belesápadt a gyűlölködésbe. [...] Az Ulászló-drámának a férje vetett véget. Egy ipari kongresszusra kellett leutaznia a vidéki városba, hogy lapjainak tudósítást küldjön. Akkor ismerkedett meg **Marikával**. [...] Örülten megszerette, és egy szép estén a városi erdőben először fuvolázta fülébe: – **Mária... Mária...**” (KDE. 118–119).

A szöveg névhasználatára jellemző, hogy az alárendelt szerepű férj neve nem derül ki, míg Mária ősellenségei, a korábban felette ítélkező nagy írók, akiket most ő utasíthat el, kapnak nevet. Sőt, a botrányt kirobbantó író nagyságát éppen egy, a névvel kapcsolatos megjegyzés teszi érzékletessé: „Egy délután kéziratot hozott a posta. Bér Gyula küldte, a nagy és híres Bér, kinek **nevével** telve voltak az összes lapok” (KDE. 120). A lap új, Mária által preferált szerzőjét is egy névre vonatkozó, kettős értelmű megjegyzéssel jellemzi Kosztolányi. Utalhat egyrészt a szerző rossz hírére, közösségbeli elismertségére, másrészt arra is, hogy nevének hangulata, etimológiai jelentése már eleve rossz benyomást tehet a lap olvasóira, taszíthatja őket: „Végre egy új nőíró is jelentkezett, valami unalmas és hosszadalmas vidéki néni, kinek már pusztá **nevétől** is futottak az olvasók” (KDE. 120). Érdekes, hogy a konkrét név szerepeltetése itt is lényegtelen, a névre vonatkozó idézett állítás mégis beszédes. A vidéki kisváros, Mária korábbi lakhelye tipikus és jellegtelen, így ennek a településnek a neve sem derül ki a szövegből.

Szimbolikus, névmágiát idéző jelentéssel bír a Kártya című novellában az a jelenet, amikor a hamiskártyás Aalberg Cézár a börtönből való szabadulását követően először fog a kezébe kártyát: „Friss kártya volt, karácsonyi kártya, most került ki a kártyagyárból, még érezni lehetett rajta a festék szagát. Szédülő fejjel bámulta. A csúnya, gyötrelmes figurák, a szörnyek, fantomok, akikkel annyit társalgott, most újra elküldték neki **névjegyüket**, és emlékeztették valamire.” (KDE. 97). A főszereplő arisztokratikus hangzású keresztnévet visel: a Cézár ritkaságával

már önmagában is utalhat a névviselő valamilyen tekintetben különleges voltára. Erről a névről a császár méltóságnévre is asszociálhat a befogadó; ez akkor nyer szimbolikus értelmet, amikor a főszereplőt a családjával kártyázva újra magával ragadja a játékszenvedély: „Hosszú, hajlékony ujjával végigtapogatta a kártyát, és a finom ujjakban újra felébredt a látnoki művészet, a boszorkányos varázs, amivel évekig nyitogatta mások erszényét. A gyalázatos, a piszkos kártya, hogy megalázta őt, a kártya **urát**, az ezresek **urát**, egy filléres hajsza” (KDE. 98). A novella abba a típusba is beleillik, amelyben csak a kulcsfigurák, a főszereplők, illetve esetleg a főszereplő számára valamilyen szempontból fontos személyek kapnak nevet. Jellemző, hogy olyan mellékszereplők, mint a most tárgyalt történetben Aalberg Cézár fia és felesége, névtelenek maradnak a történetben; csak a főszereplő nézőpontjából lényeges szerepükben, köznévi megnevezéssel szerepelnek a narrációban: „**Aalberg Cézár** szeptemberben szabadult ki a börtönből. [...] Októberben már együtt lakott **a feleségével és a hatéves kisfiával**, a Nyúl utcában, ahol egy kertre nyíló tiszta hónapos szobát bérelt. Késő délután »jött haza« **Cézár**. [...] **Cézár** szóltanul nézett maga elé. Már éjfélre járt az idő. **A felesége és a gyermeke** minden pénze előtte volt és nem tudott szabadulni tőle” (KDE. 96, 98).

Egy halott személy kilétének megismerése és a képzetben felépített alakhoz való ragaszkodás története rajzolódik ki az Amália című szövegből (KDE. 288–293). A kezdő jelenetben az elbeszélő, aki a történet idején még gyerek, a képen szereplő lány kiléte felől érdeklődik, így tudja meg Amália nevét. A szöveg befejező jelenete pedig a név kimondása, mely szimbolikusán azt is jelentheti, hogy a főszereplő kisgyerek a név kimondásával áhítatosan éltetve őrzi Amália emlékét.

A titkolózó névadás ugyanakkor az álca, a rejtőzködés, a bármilyen névvel való behelyettesíthetőség képzeete révén egy jellemző társadalmi típust idézhet fel az olvasóban az X... kalandornő című történet kapcsán (KDE. 308–313). A történet Y... pályaudvaron kezdődik, és a név helyettesíthetősége a típusleírást támogatja: „Ismerem ezt a típust. Ezek azok az előkelő szélhámosnők, akik sötét vasárnap délután becsöngetnek a lakásunkba, hitvány egyiptomi cigarettákat árulnak, gyűjtenek leégett tót iskolákra, árvízkárosultak javára, kalandra is hajlandók, de az első

óvatlan pillanatban elemelnek egy órát vagy egy gyűrűt” (KDE. 309). Ebben a szövegben is szerepet kap a névvarázs. A leleplezés kulcsa, a másik fölötti kontroll megszerzésének záloga, az inkognitóba burkolózó személy kilétének felfedésére irányuló parancs: „ – Most pedig mondd meg a neved. – Először is kérem: **ne tegezz**en. – A **neved** kérdeztem. – **Melanie**. – A másik **neved**? – **Comtesse Melanie**. – Mocskos – nevettem a fanyalgó érzelmességén –, **Szutyok Panna, Csutak Treszka, Seprű Erzsók, nem Melanie grófnő**. [...] X... kalandornő vagy, egy szürke nénike, semmi egyéb” (KDE. 312). Ezek a fiktív nevek a ragadványnevek etimológiai jelentése és a becéző alakok miatt, a hozzájuk köthető társadalmi konnotációjuk révén alacsony sorból származó névviselőre utalnak. Figyelemre méltó, hogy az elbeszélő olyan gúnyneveket aggat a kalandornőre a származását kétségbe vonva, amelyek a névhangulatot eltúlzó iróniával, kissé letompított formában az Édes Anna „cselédneveit” is megidézhetik Vizyné gondolatfolyamából: „**Héring Lujza** lopott mint a szarka. [...] A parasztok, mint **Varga Örzsi**, dolgoztak, de befőtteket, fűszereket küldözgettek haza. [...] **Karolin** egyszerre két szeretőt tartott. [...] Például **Lidi**, az a **rút Lidi**, az a kis pesztonka, feje búbján azzal a kackiás kóckonttyal. [...] **Mennyei Margit** is ilyen díszes firma volt. [...] És a **Mari**, és a **Viktor**, és az **Ilona**, a **Tulipán Ilona** és az **Emma**, a **Zakariás Emma** és a **Böske**, a **Rózsás Böske**?” (Kosztolányi 1926/2010: 59, 61, 63). Az X... kalandornő elbeszélőjének egy kérdése utal arra, hogy a behelyettesíthető névvel megjelölt karakternek szimbolikus szerepe is van, és nevének megismerése egyben a megszólított legyőzését is jelenti a főhős számára: „Miért is képzeltem, hogy férfi vagy és hogy nagy vagy. [...] Te lennél a halál?” (KDE. 312). Másrészt a főszereplő által felsorolt becsmérő nevek nem egyedítenek, nem azonosítanak egyértelműen, azaz a sok név olyan hatást kelthet, mintha csak a típus körülírására szolgálna, és a megnevezett nem is létezne (vö. Slíz 2007: 161–162).

Szintén a név kimondására épül és szintén Édes Anna bemutatkozását idézi fel a Boris könyve címet viselő szöveg, amelyben a hivatalnok a név hangos és ismételt kimondására kéri meg a címszereplőt (KDE. 563–565). A név kimondása a másiknak való kiszolgáltatottság képzetét kelti: a kézilány először csak halkán

meri kimondani a nevét. A név viselője általi elárulása itt a hivatalos azonosíthatóság aktusa. Figyelemre méltó, hogy a *Boris* becézett alak konnotációja beleillik az Édes Anna cselédneveit felidéző olvasó számára elvárható, hasonló társadalmi állapokra utaló nevek sorába.

A Péter című történetben a név ismeretének hiánya a megismerés, a megismerkedés lehetőségének hiányát jelenti (KDE. 815–819). Ebben a szövegben Péter nem tudja meg az általa csodált nő nevét, csak Diana istennőhöz hasonlítja, és ezen a néven emlegeti magában. A név nem ismerése egyben a megközelíthetlenség, a beteljesületlenség jelzője is.

Szintén a névvarázs témájához köthető az Erzsébet című szöveg is, amelyben a név angyal általi kimondása feloldozó és megáldó beszédaktussal jár együtt: „– Erzsébet, a te bűneid meg vannak bocsátva. [...] **Áldott vagy, Erzsébet**, s ott fenn várnak téged” (KDE. 832). Erzsébetnek élete végén az egyszerű életkörülményekhez való visszatérése, valamint az angyal áldása miatt Árpád-házi Szent Erzsébet alakjára asszociálhat az olvasó: „Áldott vagy, mert megfeledeztél önmagadról. Áldott vagy, mert szétosztottad lelkedet, úgyhogy semmi se maradt. [...] Áldott vagy, mert asszony voltál, mert egész nő voltál, a jóság alázatos cselédje, hasonlatos a legmagasztosabb cselédhez, az Úr szolgálóleányához” (KDE. 832).

Névvarázssra, a név többszöri kimondása révén a gyerekkori emlék felidezésére épül a Lidike című novella (KDE. 769–772). Ez a történet keretes szerkezetű, Lidike megszólításával kezdődik és zárul a szöveg: „Lásd, Lidike, eszembe jutottál [...] . Mit szólsz ehhez, Lidike? Mondd, hol vagy? Élsz-e még?” (KDE. 769, 772). A megszólítás Lidike alakjának megidézéseként is érthető a szövegben. Ez a megszólítás a gyermekkori becéző alakban rögzült, nem illeszkedik az idő múlásához. A szövegben csak Lidike van megnevezve mint kulcsszereplő; sem az anya, sem az apa, sem pedig az elbeszélő nevét nem tudjuk meg.

Kimondottan érdekes a név szerepe a Margitka című Esti Kornél-novellában, amelyben a kőbe vésett, leírt név az emlékezet számára való megőrzés biztosítója. Ez Esti Kornél felfogásában az egy napot élt, halott kislányt éppúgy megilleti, mint az aggastyánt és a matrónát. Esti úgy menti meg Margitka emlékét az örökkéva-

lóság számára, hogy a kislány nevében levelezőlapot ír, telefonhívást intéz egy élő rokonhoz. A pszichológiai hadviselés célba ér, a név gránitba vésése és bearanyozása Margitka családhoz tartozásának utólagos hitelesítése (KDE. 917).

Hasonlóan a leírt név jelentősége, ugyanakkor a névhez köthető szubjektív emlékezet révén a név jelentőségének relativizálódása jelenik meg a Nagy úr, Kis úr című történetben (KDE. 1024–1025). Ebben a szövegben tematizálódik a név felcserélésének lehetséges következménye is, habár ez nem okoz igazi problémát, mivel csak az elbeszélő emlékezetében történik véletlen csere a néviselőknek, az elbeszélő nem túl közeli ismerőseinek a valós kilétére vonatkozóan. Ebben a rövid novellában az elbeszélő **Nagy úr** nevét pillantja meg a gyászjelentésben a napi sajtót olvasva, de emlékezetében összekeveredik **Nagy úr és Kis úr** neve és alakja, így tizenöt évig tévesen él az emlékezetében, hogy melyikük halt meg: „Valakiével összetéveszthettem a nevét és azt az alakot, egyéniséget, amelyet a név takar. [...] Nyilván akkor is összetévesztettem őket, az ellentétes, tehát hasonló nevüket, amikor azon a reggelen megbocsátható szórakozottsággal az újságot böngésztem. Ennél fogva, ha Nagy úr ma él, akkor Kis úr valószínűleg nem él” (KDE. 1025). Ez a szöveg újra igazolja a név fontosságát Kosztolányinál és „a név maga az ember” tézist. Jól tükrözi továbbá a név társadalmi képződményként és azonosító jelként való funkcionálását, ugyanakkor a nevet használók lehetséges szubjektív viszonyulását is a közösség által ismert és használt névhez.

A csúflány című történetben a név jelenléte a szövegben az öncsalást menti, a valóság és a vágyott lét ellentmondásainak áthidalására szolgál a főszereplő számára, ha csak átmenetileg is. Ebben a szövegben Bella, a csúflány levelezőpartnerének a sajátja helyett egy olyan fényképet mellékel aktuális válaszához, amelyen elhunyt és nála sokkal szebb húga szerepel. Az udvarlóját sikerül becsapnia, önmagát pedig azzal nyugtatja, hogy ha az ő neve szerepel leírva a levélben, a sorok hozzá szólnak a fotográfia ellenére is: „Valami keserű ízt érzett a szájában. A levelet azonban százszor is elolvasta. Ezek a mámoros, hipnotizáló szavak mégis hozzá szólnak. A **neve** minden lapon előfordul” (KDE. 162). A főszereplő esetében érdemes lehet figyelembe venni a név olasz, spanyol etimológiai jelentését is: 'szép'. Ez a jelentés

kontrasztban áll a névviselő legfőbb jellemzőjével. A történet Pacsirta alakját idézi meg, aki mintegy kinőtte rajta ragadt nevét, hiszen az, ami alapján nevét kapta, már nem aktív szokása, tehát megszűnt a név motiváltsága. A *Bella* név egyébként gyakran visszatér a novellákban, az Orrvérzés című szöveg női szereplője is *Bella*, Weiler *Bella* alakja pedig a *Juliska* és a *Sárika* című történetekben is felbukkan. Tágabb irodalmi kontextusban gondolkodva érdemes megjegyezni, hogy a *Bella* név a korabeli szövegek közül megjelenik például Móricz Légy jó mindhalálig című regényében is. Kosztolányinál az utóbbi két említett történetben anyaszerepben látjuk ezt az említés szintjén megjelenő szereplőt, akinek neve interkontextuális viszonyt teremt a két, anekdotikus szerkesztésű, előbeszédyszerű szöveg között (KDE. 938, 968). Szintén *Bella* nevű mellékszereplő jelenik meg a *Kínai kancsó* című szövegben is (KDE. 946), a név és az elbeszélői stílus révén a fentebb említett történetekhez kapcsolódva és potenciálisan megidézve azokat.

Ugyancsak a névhez kapcsolódó ismeretekre mint az olvasó világról való tudására épít a *Hrussz Krisztina csodálatos látogatása* című novella, melyre Benyovszky *Csodálatos halálkabaré* című tanulmánya hívta fel a figyelmet (l. Benyovszky 2020). A történet a *Hrussz Krisztina* nevű kabarészínésznő fiatalkori, hirtelen halálát követő temetéssel indul, a színésznő azonban a történet folyamán váratlanul és tisztázatlan körülmények között visszatér szerelméhez, Tass Vidorhoz. Csak-hogy a diák által rég áhított rendkívüli találkozó egyikük számára sem hozza meg a feltételezett örömet, így a visszatérő lány újra eltűnik az élők világából (KDE. 175–180). A novellán egy furcsa ambivalencia, kettősség vonul végig, amelyet jól szemléltet már például az a tény is, hogy egy fiatal kabaré-énekesnő halála kapcsán szembesülhet az olvasó az elmúlás komolyságával és végérvényességével. Ez a kettősség valóban végig jelen van a szövegben, például a temetés hangulata is ambivalens, hiszen a jelenlévők gondolatai között megjelennek az érzéki örömek is: „Itt a gyász kellős közepén az **ebédjükre gondoltak. Buja és dús érzések** tarkázták a **komoly elérzékenyedést**” (KDE. 175). A gyászoló csoport főszereplője, Tass Vidor viselkedése és gondolatai is kettősek: „Inkább **csodálkozott és báméskodott**, mint **gyászolt**. [...] Hallgatta a **bús kántálást, a latin jajveszékelt** s a

csokoládé-uzsonnán járt az esze” (KDE. 175). De a történet további pontján is megjelenik hasonló ellentét: „Társaságokban mikor a **jókedv bukfenceket vetett**, tánc közben gyakran **végigborzongott** rajta ez a gondolat” (KDE. 177). Ahogy Benyovszky fogalmaz, „a gyász, a részvét, a szeretett személy elvesztése feletti fájdalom ábrázolását komikus elemek ellentépezik” (2020: 92). A várva várt találkozás jelenetében, a szerelmesek társalgásában is megtaláljuk a történeten végigvonuló kettősséget: „Először valami **vidámat** akart mondani, aztán valami nagyon **komolyat és gyászosat**, de egyiket se találta jónak és inkább hallgatott” (KDE. 179). Benyovszky arra a megállapításra jut, hogy a szövegben a komoly és a nevetséges egyidejűségéből fakadó kontrasztot tapasztalhatunk. Ez a kontraszt még Tass Vidor nevében is jelen van, ugyanis egyszerre keveredik nevében a kisserűség és a nagyszerűség konnotációja. Nevének az első tagja a hét vezérre utal, a magyarságot és az ősiséget, míg a keresztnéve a hét törpét idézi meg, egészen pontosan azt a törpét, akinek neve a vidámságra utal (Benyovszky 2020: 93). Ahogy Benyovszky fogalmaz, „a diák nevében tehát az előkelő komolyság és a gyermeki vidámság kapcsolódik össze, ami jól tükrözi a kínos, zavaró kettősséget” (uo.).

Névtani szempontból érdekes a címszereplő Hruszsz Krisztina neve is. Csáládneve a *huss* hangutánzó szót idézi meg, amely arra is utalhat, hogy ahogy jött, olyan gyorsan megy is a vágyott találkozás alkalmával. A viszontlátás jelenetében több olyan kifejezést találhat az olvasó, amely megerősíti ezt az elképzelést azzal, hogy a történések hirtelenségére, gyorsaságára utalnak valamiképpen: „De elegáns volt, akárcsak skatulyából **ugrott** volna **ki**” (KDE. 178); „**Csak harminc percig maradhatok** nálad. Aztán **vissza kell mennem**” (KDE. 178); „Úgy tetszett, hogy egy **kicsit gyorsan jött**” (KDE. 178); „Talán még mondani akart valamit, de a kilincsnél megint elfogta az ásítógörcs, és szó **nélkül tűnt el** a szobából” (KDE. 180). Krisztina keresztnéve is kapcsolódik valamelyest a cselekményhez, ’keresztény’, ’Krisztushoz tartozó’ jelentésével ugyanis megidézheti Krisztus feltámadását is, utalva tisztázatlan, hirtelen felbukkanására az élők között. Ugyanakkor a többszöri ásítás a történetben arra is utalhat, hogy a diák csak álmodta Krisztina visszatérését.

7.6. A NÉVRŐL VALÓ ELMÉLKEDÉS MINT SZÖVEGSZERVEZŐ MOTÍVUM

Szemléletes alapját adhatják az írói névadás vizsgálatának azok a szövegek, amelyekben hosszabb elmélkedést olvashatunk egy névről, s a névről való gondolkodás a történet új dimenzióit nyithatja meg. Ezek a szövegek szintén a második jellemző kategóriába sorolhatóak a név szövegszervező szerepét tekintve: nem a név közzói jelentése, hanem a név valamilyen tekintetben reflektált volta érhető tetten bennük, utalva arra, hogy a név közösségi-kulturális értelemben a világról való ismereteink része.

A főszereplő saját nevére való filozofikus elmélkedésének, nevéhez kötődő asszociációinak lehet tanúja az olvasó a Borotva című szövegben: „sokáig gondolkozott, már látta is a nevét a lapokban, az orfeum plakátjain, a villamos újságban. Kasornya Kálmán lábművész. Csak a **neve** nem jó. Ilyen alkalmakra álnevet választ, angolt vagy franciát. Sokszor egymás után kimondta **nevét**, halkán, a fal felé fordulva, belesúgta a vízbe, a csapokba, a szobát megtöltötte vele. Nagyon elcsodálkozott, hogy **neve** is van és hogy éppen így hívják, Kasornya Kálmán. Nem valami dallamos vezetéknev, de van benne valami szomorú muzsika. Alapjában véve az is furcsa, hogy néhány betű jelent egy egész embert. Ez a **név** őt jelenti, fájdalmát, éhségét, testét, melyet megint körülzappanoz puhán és gondosan” (KDE. 348). Ebben a szövegben is működik a név kimondása, a névvarázs révén önmaga felszólítása: „– Kasornya – sóhajtott, mert mindig vezetékneven szólította magát, amint a vendégek a keresztnévén – ostoba számár vagy” (KDE. 350). Az, hogy a főhős családnévén nevezi magát, kettős értelmű lehet. Egyrészt utalhat az önmagától történő elidegenedésre és a saját nevével való idegenkedésre, borzongásra. Másrészt, mint a szövegből megtudjuk, az állás nélküli pincért a vendégek a bizalmasság és ismerősség, illetve a társadalmi alárendeltség kifejezéseként mindig a keresztnévén szólították, azaz keresztnévét némileg kisajátították társadalomban betöltött funkciójához kötve. Mindennek figyelembevételével az, hogy a főszereplő önmagát családnévén szólítja meg, arra is utalhat, hogy a szokásossal ellentétben

számára inkább a mások által kevésbé használt, általa nem elég szépnek tartott családneve maradt meg intimebbnek.

A Mariska című szövegben a névről való elmélkedés az idő múlásának képzetéhez, az azon való töprengéshez kapcsolva jelenik meg. A főszereplőnek egy olyan ruhatárosnőről beszélnek, akivel évekkal ezelőtt gyakran találkozhatott, de már egyáltalán nem emlékszik rá. A név maradandósága, állandósága itt a személyiséggel szembeni változatlanságára való rácsodálkozás eszköze: „Akkor is **úgy hívtak engem, mint most**, s mégis mily csodálatos, hogy a kettő már alig egy, és én megijednék, ha az a másik, a régi ott teremne és beszélne a másikkal, a régivel, Mariskával. Azt mondják, hogy hét év alatt testünk minden sejtje kicserélődik. Azóta háromszor hét év múlt el. Idegen lettem önmagamnak” (KDE. 1169).

A Páva című novella, mint arra már utaltam, rövidsége ellenére azok közé a szövegek közé tartozik, amelyekben a név egyfajta tágan értelmezett beszélő névként funkcionál, azaz fontos a közzói jelentése is. Másrészt ebben a szövegben nem is a név, hanem a helyette vagy mellette álló megszólítás lesz hangsúlyos, így a második kategóriába is beleillik. A történet főszereplője Páva Gergely tanácsos, aki felesége halálával elmagányosodik, és egyedül társadalmi rangja, „méltóságos” címe élteti. A társadalmi szerepével járó befolyás, az abban való tetszelgés-gyönyörködés válik lételemévé: „Előbb – hogy az utolsó cseppig élvezze a tekintély és hatalom varázsát – még **aláírt** néhány aktát, csemetett, pecsételt, aztán kivette a **névjegyet** és átadta a kunyerálónak. Általában kedvelte a bajba jutott embereket, a gyengéket és a betegeket. Ilyenkor érezte csak, milyen hatalmas és egészséges” (KDE. 337). A történet szerint Páva Gergely egy olyan, névtelen kisvárosba utazik, ahol az emberek nem ismerik őt, így nem tudnak az őt éltető, a neki kijáró *méltóságos úr* megszólításról sem; emiatt például kérdőre vonja az őt csak *nagyságos úr* címmel illető pincért. Érdekesség, hogy ebben a szövegben a megszólítás, a társadalmi rang fontossága lép a név helyébe. Ez pedig már átvezet a következőkben tárgyalt kategóriára, a névesztés szimbolikus értelmezésére is.

7.7. IDENTITÁSVESZTÉS ÉS NÉVVESZTÉS

Előfordul, hogy valakinek az elvesztése vagy egy szerep megszűnése együtt jár a szövegekben az identitás elvesztésével, esetleg egy új identitás megtalálásával. A szerep megszűnése egy név, egy megszólítás elvesztésével járhat együtt, de az új szerep együttjárhat egy új megszólítás kiérdeklésével is.

Ebben a kategóriában említhető a Pokol című novella, amelyben az anya fiának halálával elveszíti anyaszerepét és identitását is, hiába próbálja őrizni a reményt, hogy fia mégis életben maradt. Érdekes, hogy annak felnőtt korában sohasem becázta gyermekét, fia halála után azonban megváltoznak a vele kapcsolatos névhasználati szokásai: „Sohasem becázgatta. Mindig csak úgy hívta, **Károly**. De ekkor egyszerre kiszaladt száján, hogy maga is megijedt az új szótól, mely oly kevésbé illett a kövér, harminckét éves ügyvédre: **Károlyka**. Szerbusz, **Károlyka**, **Isten óvjon, Károlyka, vigyázz magadra, Károlyka**. [...] Azután ha beszélt róla, nemegyszer **Karcsikának** nevezte és később **Karikának**, ahogy egyéves korában” (KDE. 422). Az egyre becézőbbé váló alakok arra utalhatnak, hogy az elvesztett fiú fiatalodik az anya emlékezetében: az anya egyre inkább a fia kisgyermekkoráról őrzött emlékeket idézheti fel, amikor még szorosabb viszonyban volt gyermekével. Míg a halott fiú az életében megszokott *Károly* név mellé több becézőnevet kap anyjától emlékének élénken tartása érdekében, az anya nevét nem tudjuk meg.

A gyermek elvesztése, egy régi identitás elvesztése és egy új megtalálása tematizálódik a szemetes címet viselő novellában. Egy szomszédos faluból jött asszony felismeri és nevéen szólítja a korábbi énjétől lassan elidegenedő, *Kis Péter* nevű férfit, aki gyermeke halála után nem tud dolgozni, majd szemetesként kezd tevékenykedni. A novellában megnevezi ugyan a szemetest (*Péter, Kis Péter*) a falujabeli asszony, de ő nem reagál arra, hogy a nevéen szólítják, hanem azt mondja, hogy nem ismeri az őt megnevezőt (KDE. 486). A nevéen szólítással régi identitása idéződik meg, melyhez fájdalmas emlék kötheti, ez lehet a tagadás okának lehetséges értelmezése. A narráció nem ad választ arra, hogy a szemetes igazat mondott-e vagy sem. A későbbiekben már nem is fontos a főszereplő neve, csak a foglalkozása, a sze-

repe: a gyerekek *szemetes bácsi*-ként szólítják meg (Vö. KDE. 486–490). További érdekesség, hogy a történet elején még arról értesülünk, hogy a főhős akkor múlt huszonkilenc éves, viszont a néhány oldalas szöveg végén már az *öreg*ként említi a narráció. Arról nem értesíti az olvasót az elbeszélő, hogy ténylegesen mennyi időt ölel fel az elbeszélte történet, de az *öreg* megnevezés azt a benyomást keltheti, mintha a megöregedés viszonylag hirtelen, az új szerep megszilárdulásával és a fizikai munkával járó testi-lelki megkeményedéssel következett volna be. A szövegben még két alkalommal bukkan fel a keresztnéve, de a második alkalommal már csak a *bácsi* névkiegészítővel, ami a történetben szereplő megnevezetlen gyerekek nézőpontjához köthető említés. A név tulajdonképpen ismert a szövegben, de egyre hangsúlytalanabb lesz a névvel történő megnevezés. Míg a szemetes nevének egyre ritkuló használata lehet írói stratégia, addig a többi szereplő nevének hiánya inkább műfaji sajátosságnak tekinthető.

7.8. APÁK ÉS FIÚK NEVEI A NOVELLÁKBAN

Jellegzetes eljárásnak tűnik Kosztolányi novellabeli írói névadását tekintve, hogy az egy történeten belül szereplő apának és fiúnak azonos a neve, vagy keresztnév-becenév viszonyban állnak egymással. Az apa-fiú névazonosság fikción kívül keresendő alapja, hogy a névöröklés és a generációkon átívelő tiszteleti névadás még Kosztolányi korában is gyakori névadási hagyománynak számított, és bár mára visszább szorult, természetesen még mindig fellelhető szokás a magyar keresztnévadásban. Ha becézett alakról van szó az apa-fiú névazonosságot tartalmazó történetekben, akkor nem egy esetben a keresztnév egészéhez kapcsolódik a becéző képző (*Péter – Péterke, Miklós – Miklóska*), ami szimbolikus jelentéssel bír a két ember viszonyára nézve. Érdekes lehet az is, hogy melyik szereplőnek a neve szerepel a címben. A Miklóska című történetben az édesapa halálát ártatlan játék során okozza a címszereplő, az ő további élete lesz a novella története. A Miklóska és a már említett A szemetes című történetben a páros egyik tagja hiányzik: Miklóska a véletlen baleset folytán megöli az apját, a szemetes pedig kislát veszti el.

Kiemelkedik az apa-fiú kapcsolatot feldolgozó novellák közül a Károly apja című szöveg. Címét tekintve azért is érdekes, mert azonos nevű szereplőkről lévén szó, a *Károly apja* cím egyszerre tartalmazza mindkettőjük nevét, utalva ezzel az apa-fiú kapcsolatra mint természettől fogva szoros és akár sorsokat determináló kötelékre. Ebben a történetben a két generáció, apa és fia közötti feszültségre játszik rá érdekes kontrasztként, ötletes szerzői megoldásként a név azonossága. A fiú már felnőtt korú, így nem becéző alakokkal oldja meg a narratíva a megkülönböztetést, hanem *öreg Károly*, *fiatal Károly* jelzővel emlegeti őket, bár az ifjabbat gyakran csak *Károly* néven említi, míg apja az *öreg* megnevezéssel szerepel. A novella az azonosság-különbség mikéntjének és mértékének problematikáját, az örökséggel való szembenézés és az új elfogadásának a lehetőségeit hozza játékba: „Károly nagyon hasonlított az apjához. A teste, lelke egy volt vele. [...] Az öreg Károly – őt is így hívták – egykor híres szobrász volt...” (KDE. 72). Érdekes momentum, hogy az öreg Károly hanyatlásának kezdetét, a művészvilágból való kiesését is szimbolikusan a név nyilvántartásból való kiiktatásával érzékelteti a szerző: „Pár év előtt még tagja volt több képzőművészeti és irodalompártoló társaságnak, azután megunta a tagsági díjak fizetését, zsémbelődött a túrhetetlen reprezentálásokra, és kimaradt mindenünnen. Az egyesületi könyvek nagy vonalozott lapjain kihúzták **nevét**, s szép betűkkel melléje írták: kimaradt” (KDE. 72).

7.9. TANULSÁGOK

A vizsgált novellák névtani szempontból a bennük előforduló nevek funkciója szerint osztályozhatóak, azonban a lehetséges vizsgálati szempontok nem teljesen homogének, és a szövegek főbb sajátosságai alapján alakíthatók ki. Az írói névadási és névhasználati stratégiákat figyelembe véve a névtelenség már önmagában is sokrétű funkciói mellett két jellegzetes eljárás figyelhető meg Kosztolányi novelláiban. Az egyik ilyen típus, amikor a név közzsói, etimológiai jelentése nyer értelmet a történet kibontakozása során. A másik, egyben a leggyakoribb eljárás

az, amikor a névről, valamint a névhasználatról való szociokulturális ismereteink révén irányítja a szerző az olvasói figyelmet.

A minél szélesebb körű és általánosabb szempontok megállapításához elengedhetetlen az életmű novellaanyagának teljesebb körű vizsgálata, valamint a műfaji különbségek névtani szempontú figyelembevétele. Mindenekelőtt fontos jövőbeni feladat a szerző névadási-névhasználati profilját egyértelműen azonosító sajátosságok megállapítása érdekében a Kosztolányi-regényszövegek hasonló stratégiáinak alapos feltérképezése, hiszen az írói névhasználati szokások megismerése nemcsak jócskán árulkodik az író egyéniségéről, hanem hozzájárul a szövegek mindenkori értelmezéséhez is. Árnyalja az összképet az a szövegterjedelemből kifolyólag is gyakori jelenség, hogy az írói névadási és névhasználati stratégiák keverednek egy művön belül. A vizsgálat haszna az eddig felvetett szempontokhoz hasonlóan, hogy kiindulópontot és ötletet nyújthat más szerzők hasonló eljárásainak a vizsgálatához, megnyitva a lehetőséget az írói névadási és névhasználati stratégiák, valamint a műfajokhoz köthető eljárások általánosabb megismeréséhez és összehasonlításához.

8. A SZEREPLŐKET ÉS A HELYSZÍNT ÉRINTŐ NÉVVÁLTOZTATÁSOK ÉS EGY KÉRDŐÍVES VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI

Ebben a fejezetben a Kosztolányi Dezső szépprózai munkáiban előforduló névváltozatokkal foglalkozom, valamint a változatok kapcsán végzett kérdőíves vizsgálatom eredményeit tekintem át a kapott válaszok kvalitatív értékelésére összpontosítva, de a kvantitatív elemzés eredményeit is ismertetve, új lehetőségeket és nézőpontokat keresve az írói névadás kutatásához. A fejezet két nagyobb kérdésköre tulajdonképpen két különböző nézőpontból tekint a vizsgált témára: a szereplőket és a helyszínt érintő névváltoztatások az író feltételezhető értelmezéseire, jelentésképzési szándékaira világítanak rá, míg a kérdőíves kutatás eredményei a befogadó szempontjait dolgozzák fel a nevek értelmezése kapcsán. Ez a kettősség is jól igazolja Kosztolányi korábban már idézett gondolatait az alkotás és a befogadás kapcsán: „a könyvet mindig ketten alkotják: az író, aki írta, s az olvasó, aki olvassa” (Kosztolányi 1928/2002: 443–444).

8.1. TERMINOLÓGIAI KÉRDÉSEK

Az írói névadás tárgykörét nézve kevésbé vizsgált terület a művek szövegeit érintő névváltoztatások kérdése. Ennek oka, hogy az író nevekhez való viszonyáról sok esetben nincs információ, ahogyan a szereplők neveit érintő névváltoztatásokról is csak korlátozott mértékben vagy egyáltalán nem áll rendelkezésünkre adat, illetve azok egyszerűen kevésbé feltártak a szélesebb publikum számára. Holott a névváltoztatás, a lehetőségek közötti válogatás ténye már önmagában is egyfajta neveket érintő műgondról, az írói névadás tudatosságáról árulkodhat a vizsgált szerzők esetében. Kosztolányi regénybeli, szereplőket érintő névváltoztatásait

vizsgálva szerencsénk van, hiszen annak ellenére, hogy több mű esetében nem áll rendelkezésünkre fennmaradt kézirat (vö. pl. Józán–Parádi 2011: 410), bizonyos esetekben megmaradtak a módosításokat megőrző kéziratok vagy gépiratos szövegváltozatok, korai fogalmazványok vagy azok egy része, amelyek így is beszédessé anyagot szolgáltatnak a kutatók számára. A kritikai kiadás formájában megjelenő életműsorozat darabjai az ezeken alapuló szövegváltozatokat közlik, ideértve természetesen a neveket érintő változtatásokat is. A lehető legteljesebb szövegghűséget szem előtt tartó kötetek lehetővé teszik többek között a szöveg keletkezése során felmerült névváltozatok vizsgálatát, betekintést engedve ezzel az írói alkotás folyamatába. Dobos István veti fel a Kosztolányi kritikai kiadás tanulságaival foglalkozó tanulmányában, hogy egyelőre „nyitott kérdés, hogy a szövegfázisok megkülönböztetése, a kézirat legkorábbi, későbbi, s utolsó változatának a rekonstruálása és jelölése a szövegközlésben mennyiben fogja újraértelmezésre sarkallni a kutatókat” (2012: 26). Az már most bizonyos, hogy az írói névadás vizsgálatának új lehetőségeit nyitják meg ezek a szakszerűen jegyzetelt, szövegváltozatokat közlő kötetek, így mindenképpen hasznos források lehetnek a névtani kutatásoknak is.

Az írói névadás most vizsgált módszerének pontos meghatározása már önmagában névtani terminussal kapcsolatos problémát vethet fel, hiszen az írók által adott neveket érintő változtatások módszerét terminológiai tekintetben, a névtudomány területén belül kutatott témák egyértelmű azonosíthatósága érdekében szükséges elhatárolnunk a *névváltoztatás* szakkifejezés alatt értett egyéb névváltoztatások (pl. utcanév-változtatás, helységnév-változtatás), főként pedig a hivatalos család-név-névváltoztatások témakörétől (vö. pl. Farkas 1999, 2008, 2009). A vizsgált anyag meghatározását tekintve nem nehéz az elhatárolás, hiszen olyan, a fikciót érintő névváltoztatásokról van szó, amelyeket jobbra nem követhet nyomon az olvasó. Némileg nehezebb azonban a kifejező és világos terminológiai elkülönítés, amely leginkább csak körülírással lehetséges a *névváltoztatás* terminus fentebb említett, hivatalos névváltoztatások jelenségére vonatkozó gyakoribb, a szakirodalomban egyezményesnek tekinthető használata miatt. Ahogyan az IRODALMI NÉVADÁS – ÍRÓI NÉVADÁS – IRODALMI EREDETŰ NÉVADÁS fogalmi közötti terminológi-

ai különbségtétel is szükségessé vált a tudományterület vizsgált témaköreinek egységes megnevezése és pontos meghatározása, illetve a rájuk való egyértelmű hivatkozás és a terminológiai egységesség érdekében (l. Mikesy 1959a; Korompay 2011; Kornyané Szoboszlai 2014; T. Somogyi 2015), úgy hasonló okokból az itt vizsgált jelenség pontos megnevezése és elhatárolása is indokolt (vö. pl. Slíz 2012b: 149–150). A pontos megnevezés igénye nem lehet öncélú, hiszen Farkas szavaival élve „a tudományos terminológia szoros és kölcsönös viszonyban áll tárgyával. A terminológiai bizonytalanságok, tisztázatlanságok éppen ezért mindig megnehezítik egy adott terület vagy témakör átlátását, megértését; a tudományos eszmecserét, a különböző kutatások egymáshoz illeszkedését” (2011: 203). Így az írói névadás alábbi, mindeddig kevésbé vizsgált módszere is mindenekelőtt hivatkozható, jól azonosítható terminust kíván.

A most tárgyalt anyagot alaposabban körülhatárolva, az írói névadásbeli szerzői beavatkozásokról, névmódosításokról lesz szó, amelyeket a mű megírásának különböző fázisaiban alkalmaz a szerző, nem pedig azokról az esetekről, amelyek során a fikcióban egy szereplő megváltoztatja, lecseréli korábbi nevét. A vizsgált módszert el kell tehát különíteni a történet részeként megjelenő névváltoztatásoktól (vö. pl. T. Somogyi 2009; Vácziné Takács 2009). Ezekkel szemben a következőkben olyan változtatásokat és változatokat vizsgálok, amelyek közül többnyire csak egy, aktuálisan végleges variáns került az olvasó által is véglegesnek ismert történetbe. Az alkotás során történő, az első kiadást megelőző változtatások nyomon követése esetünkben csak a fennmaradt fogalmazványok, a kézirat vagy a kritikai kiadás szövegközlése és vonatkozó tanulmányai útján lehetséges, hiszen a nyomtatott szövegekben, valamint azok egy-egy, Kosztolányi által átírt variánsában érthető módon nem jelennek meg. Az egy mű keletkezéséhez köthető névváltozatoktól külön tárgyalandók az olyan jellegű – a szerző novellairodalmát, a rövidpróza munkái esetében nem egyszer címetek érintő – módosítások, amelyek az első közlést követő újraközlések alkalmával történő folyamatos alakításokról, újabb szövegvariánsok létrejöttéről tanúskodnak (vö. pl. Szegedy-Maszák 2010a: 78–79; Tóth-Czifra–Veres 2011: 406; Szilágyi 2012: 49). Mindezek alapján a főként tisztá-

zatok és korai fogalmazványok által vizsgált jelenség megnevezésére az egyértelmű azonosítás érdekében a *szereplőket érintő névváltoztatás* terminust használok, mely magát a cselekvést, a megnevezetteket és nem a cselekvőt vagyis az író helyezi előtérbe, míg a történetben tematizálódó, a cselekmény alakulásában szerepet játszó névváltoztatásokra a *fikcióbeli névváltoztatás*, esetleg az *irodalombeli névváltoztatás* kifejezés használható az egyértelmű különbségtétel érdekében. A fenti mintára a helynevet illető névváltoztatásra alkalmazhatónak gondolom a *helyszínt érintő névváltoztatás* kifejezést.

8.2. KOSZTOLÁNYI ÉS A SZEREPLŐKET ÉRINTŐ NÉVVÁLTOZTATÁSOK

A könyv első fejezetében egyebek mellett már szóba került az tény, hogy Kosztolányi Dezső műveinek vizsgálata kifejezetten hálás téma az írói névadás kutatása tekintetében, a hiányosan megmaradt kéziratos hagyaték autográf javításainak tanúsága miatt is.

A szereplőket és a helyszínt érintő névváltoztatások szemléletes példáit szolgáltatják az Aranysárkány és a Pacsirta szövegvariánsai, pontosabban ezeknek a változatoknak az összevetése a regények személy- és helyneveit illetően. Ezek ugyanis olyan, a szövegalkulást reprezentáló alakváltozatokat tárnak az olvasó elé, amelyeket a regények „kész” változatai nem láttatnak az olvasó számára (vö. pl. 6.2. és 8.3. fejezet).

Az névváltoztatások fontosságát a Pesti Hírlap hasábjain olvasható, az írói névadással összefüggésben igen gyakran említett – és Kovalovszky által is idézett – *Hogyan születik a vers és a regény?* című szöveg is igazolja, a névválasztás folyamatát némileg misztikus eseménynek tüntetve fel: „Csak az életben lehet miniszteri engedéllyel nevet változtatni. A képzelet birodalmában még sohase sikerült. Egyik regényem írása közben felötlött bennem a gyanú, hogy a főszereplő neve a csengésében hasonlít egy ismert emberéhez s esetleg azt a hitet keltheti, mintha rá céloznék. Elhatároztam, hogy a nevet megváltoztatom. Miután jócskán előre-

haladtam, körülbelül száz oldalon kellett visszamenőleg kitörölnöm az eredetileg önként kínálkozó nevet, s egy másikkal helyettesítenem. Erre megbénult a tollam. Hetekig hevert ott kéziratom, anélkül, hogy hozzányúltam volna. Undorodtam tőle. Nem volt kedvem folytatni. Végre cselhez folyamodtam, újra visszaállítottam mind a száz oldalon az eredeti nevet, s akkor megint úgy ment minden, mint a karikacsapás. Közben azzal áltattam magamat, hogy hősömet majd akkor keresztelek más névre, ha kéziratomat nyomdába adom. Természetesen erre se került sor. Ezekkel az álomfigurákkal nem lehet tréfálni” (Kosztolányi 1931/2002a: 457).

8.3. A SZEREPLŐKET ÉS A HELYSZÍNT ÉRINTŐ NÉVVÁLTOZTATÁSOK A SZÉPPRÓZAI MUNKÁKBAN

A Kosztolányi-kéziratok státusza eltérő az egyes szövegeket tekintve. Az Aranysárkány szövege a legnagyobb egységes autográf-kézirategyüttes, amely Kosztolányitól fennmaradt. A kéziratcsomó első fele minden bizonnyal nyomdai szedőpéldányként szolgált, megközelítőleg teljes szövegegység, a második fele korai szövegváltozatokat és egyéb fogalmazványokat tartalmaz (l. Parádi 2014: 1028–1043). A legtöbb névváltozat tanulmányozására ez a kézirategység ad lehetőséget. Az Aranysárkány kritikai kiadásának kézirattal kapcsolatos kísérőtanulmánya is kiemeli, hogy a szövegbeli névváltoztatások egyrészt a szövegrészek elkészültéről szolgáltatnak információt, másrészt a szereplők karakterének alakításáról tanúskodnak (Parádi 2014: 1036–1037). Érdekesség, hogy a kézirat tanúsága szerint az Aranysárkány sem Sárszegen játszódott eredetileg (Bengi 2014: 1093), csak a későbbi módosítások során lett ez a helyszín neve, megidézve a korábbi regényt, a Pacsirtát, s ezáltal interkontextuális kapcsolatot hozva létre a két szöveg között.

A legérdekesebbek Novák Antal unokanővéreinek, a végleges változatban *Pepike*-ként megismert szereplő nevének a változatai. A szedőpéldányként használt kézirat első rétegében a szereplő neve végig *Jozefin*, amelyet aztán ceruzával egységesen a

Pepike becenévre javít Kosztolányi. A korai fogalmazványok azonban változatosabb képet mutatnak a szereplő névváltozatait illetően. A korai kézirat első rétegében több helyen *Karolin* szerepel, amelyet *Jozefin*re javít ceruzával a szerző, de néhány szöveghelyen rögtön a *Jozefin* változat bukkan föl először. Ugyanakkor két helyen a korai fogalmazványban is megjelenik a *Pepike* név. Emellett a szedőpéldány első rétegében egy alkalommal a *Lujzi* szerepel, ezt javítja később Kosztolányi *Pepikére* (vö. Parádi 2014: 1037–38). A változatokból a figura formálása követhető nyomon: a végleges, informálisabb *Pepike* névváltozat egy közvetlenebb, barátságosabb, szánalmat keltőbb alak megrajzolását tette lehetővé a korábban felmerült *Karolin*hoz és *Jozefin*hez képest, melyek becézetlen alakjuk és a magyarban tipikus női névvégződés, az *-a* hiánya miatt szigorúbban hangzanak (l. pl. Slíz 2014b: 250). Feltételezhető, hogy ezzel a familiárisabb becéző alakkal igyekezett a szerző hitelesebbé tenni az elmagányosodó Novák Antal egyetlen támaszát egy rokonszenvesebb, pozitív konnotációkat ébresztő névvel. Ahogyan arról már korábban is szó volt, az életrajzi jellegű nyomok mellett a nevek azonosságából sem indokolt messzemenő vagy egyértelmű következtetéseket levonni. Ugyanakkor Bengi a korábbi névváltozat miatt felhívja a figyelmet arra, hogy *Pepike* figurájának megalkotásában akár Kosztolányi anyjának barátnője, Wéber Jozefina karaktere is közrejátszhatott (2012d: 143–145).

Ez az eljárás részben cáfolja, részben igazolja a *Hogyan születik a vers és a regény?* című szöveg alábbi részletét: „Az író számára döntők a nevek is. Ezek együtt jelennek meg alakjaikkal. Ha van nevük, akkor már élnek is. Téves azt hinni, hogy a regényíró neveket keresgél nekik s tetszése szerint ennek vagy annak hívja őket.” (Kosztolányi 2002: 457.) Cáfolja, hiszen a korai fogalmazványok és a szedőpéldány neveit is érintő folyamatos javítás éppen a nevek közötti válogatást mutatja, másrészt az éppen megfelelő név megtalálásának a gondja az idézet első mondatát igazolja, bár inkább az író által az olvasónak tulajdonított előfeltételezések révén, mintsem névmágiával magyarázható okokból. A fenti példán kívül több, számszerűleg kevesebb névvariánst mozgó, de érdekes szereplőket érintő névváltoztatást találhatunk a fogalmazványokban és a nyomdai szedőpéldányban. Így például a

regényben *Lenke* néven szereplő barátnő nem csupán a korai fogalmazványokban, hanem a kéziratban is több helyen *Alma* néven jelent meg.

Érdekes, hogy míg Kosztolányi számos mellékszereplő esetében javítást hajtott végre, feltehetően a figura folyamatos finomítása, csiszolása közben, addig Hilda és Novák Antal nevét nem változtatja meg; mintha már eleve kész névvel és kész jellemrajzzal érkezne a szövegbe a két kulcsszereplő figurája.

A *Hilda* név esetében megfontolandó az az életrajzi adalék, amelyet életrajzi regényében Kosztolányiné fogalmaz meg: „Az **Aranyársarkány** tanárkisasszonyának alakjában első nagy szerelmének arcképét rajzolgatja” (2004: 256). A hipotézis valószínűségét mindenképpen támogatja a *Hedda – Hilda* névpár névetimológiai és hangalakbeli feltűnő hasonlósága. Ugyanez értelmezhető egyúttal távolító gesztusként is: amennyiben hitelt adunk a fenti feltételezésnek, nem a felismerhetőségig hasonló vagy a feltételezett ihlető személy nevével teljesen azonos nevet ad szereplőjének Kosztolányi, csak a szótagszámot és a kezdőbetűt megőrzött. Szintén ezt az ihletforrást erősíti Kosztolányinak Csáth Gézához írt, Bengi 2012-es tanulmánykötetében teljes terjedelmében közölt levele 1910-ből, melyben az író a Heddával való szakítást és ennek előzményeit tárgyalja (Bengi 2012d: 143–145). Hisztérikus viselkedés, a lány fizikai állapotának gyors változása, féltékenységi, szellemidézés és egyidejűleg több fiúval váltott szerelmes levél – ezek a levélben felbukkanó motívumok idézik meg a regényszereplőt (vö. Bengi 2014: 1080). A konkrét és kizárólagos életrajzi magyarázat keresését mellőzve is érdekesség továbbá a Hedda-Hilda párhuzamhoz kapcsolódva, hogy a fent említett levélhez képest később keletkezett, *Hogyan születik a vers és a regény?* című szövegre emlékeztető, a *Hilda* nevet említő Indiszkreció az irodalomban-részlet milyen viszonyban lehet a regény névválasztásával, keletkezéstörténetével, esetleg csak példaképp említi ezt a nevet a szerző: „Emlékezem, egyszer írás közben tudatára ocsúdtam, hogy az a regényalak, akit mintáztam, régi ismerősöm, s csodálkozva vettem észre, hogy az ő kedves nevére nevezem. Ez ízlésem ellen való volt. Szeméremből, tapintatból megváltoztattam a nevét, a kéziratban visszamenőleg kihúztam mindenütt, mással próbáltam helyettesíteni. Másnap reggel egy betűt se tudtam

írni. Aki Hilda, az maradjon Hilda. Ha Jolánnak keresztelek át, tollam elakad” (Kosztolányi 1927/2002: 357).

Érdekes még az Aranysárkány szövegét tekintve olyan, az adott név jelentéskörében megmaradó, stiláris-finomító szereplőt érintő névváltoztatás, mint amilyen az egyik, sikertelen érettségít tevő egykori diák nevét érinti. Ez a szereplő *Próféta* néven jelenik meg a regényben, míg a korai fogalmazványokban *Úristen* néven szerepelt. Hasonlóképpen, a tanárokat pellengérre állító gúnylap címe a regény végleges szövegváltozatában *Ostor*, míg a korai fogalmazványokban a *Korbács* névvariáns bukkan fel (Parádi 2014: 1040).

A Pacsirta esetében fennmaradt kézirat egy viszonylag végleges, piszkozat szintű változat, melynek végső formáját a jól ismert vágásos-ragasztásos módszerrel alkotta meg a szerző (Bucsics 2013b: 614). Ennek az eljárásnak a lényege, hogy a szerző a már kész kéziratlapokat ollóval feldarabolta, és a megtartani kívánt fogalmazványrészleteket megváltoztatott sorrendben ragasztotta egymás alá, majd az így kialakult szövegváltozatokon eszközölt javításokat.

A kritikai kiadás is hangsúlyozza a fennmaradt kéziregistryűttes kapcsán (amely tartalmaz elővázlatokat, fogalmazástörödékeket is), hogy a szövegkeletkezés munkafázisainak elkülönítésében komoly fogódzót jelent az egyes személy- és helynevek adott változatainak a szövegbeli használata (Bucsics 2013b: 621). Figyelemre méltó például, hogy a szövegelőzmények, szövegváltozatok feltárásában és egymáshoz való viszonyuk megállapításában is segítséget nyújtanak a nevek. Így a Nyugat szövegében egy helyen tévesen – *Vajkayné* helyett *Valkayné* változatban – szereplő névalak arra enged következtetni, hogy az 1924-es, *Athe-naeumnál* megjelent Pacsirta-kötet a Nyugat-beli folytatásos folyóiratközlés szövegére mehet vissza, amelyben ugyanazon a szöveghelyen szerepel a fenti sajtóhiba (Bucsics 2013b: 672). A *Sárvár* ⇔ *Sárszeg* névcseré az egész regényen végigvonult. Bucsics Katalin szerint Kosztolányi egy többé-kevésbé már késznek mondható, sárvári helyszínen játszódó történet megírása után változtatta meg a helynevet *Sárszegre* (2013b: 623).

8.4. EGY NÉVASSZOCIÁCIÓS VIZSGÁLAT KÉRDÉSEI

Az olvasói asszociációk igen szubjektívek lehetnek egy mű kapcsán; fokozottan igaz ez a nevekhez kapcsolódó érzetekre (Hajdú 2003: 102, 106; Slíz 2014b: 247). Ennek ellenére az írói névadás újszerű vizsgálati lehetőségeit keresve kísérletet tettem egy rövid névasszociációs kérdőív kitöltetésére egyetemi hallgatók körében, mert kíváncsi voltam, hogy milyen asszociációkat kötnek az egyes Kosztolányi-szövegek szereplőinek neveihez, illetve befolyásolják-e őket ezek a fiktív szövegek a nevek megítélésében. Mivel az író válogat a nevek között és meg is változtatja azokat, hogy kifejezőbbek legyenek, az értelmezés során korántsem mellékesek a nevek keltette asszociációk, valamint azok esetleges időbeli változása. A kérdőíves kutatás kapcsán a kapott válaszokból kirajzolódó esetleges tendenciaszerűségek felkutatása volt a célom.

Bár korabeli válaszokat visszamenőleg természetesen nem vizsgálhatunk, számoltam azzal az összetett tényezővel, hogy a mai adatközlőktől kapott válaszok a névdivat, a kultúra és médiahasználati szokások változása következtében valószínűleg eltérhetnek a Kosztolányi korabeli olvasó lehetséges válaszaitól, hiszen az értelmezői horizontok változásával korról korra változhatnak az olvasói asszociációk is (vö. Slíz 2014b). A neveket kontextusukból kiragadva vizsgáltam, hogy forrásuk kevésbé vagy egyáltalán ne legyen felismerhető. Az Aranysárkány, a Pacsirta és az Édes Anna szereplőinek, helyszíneinek a nevei mellett a Kosztolányiné regényes életrajzában is felbukkanó, Kosztolányi által gyűjtött nevek közül válogattam (pl. *Nyers Szidónia*, *Kása Ilona*, *Eper Erzsike*, vö. Kosztolányiné 2004: 279). Olyan, az életműben többször visszaköszönő neveket is felhasználtam, mint a *Kornél*, az *Anna* vagy a *Sárszeg*. A választott nevek között ezeket a nyilvánvalóan „kosztolányis” neveket a családnév elhagyásával szerepeltettem, hogy minél kevésbé legyen felismerhető a kérdőív célja, minél kevésbé irányítsa az adatközlőt válaszadásában.

A névasszociációs kérdőívet 100 első- vagy másodéves, 18–24 év közötti magyar szakos egyetemi hallgatóval tölttettem ki az Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Karán. Nembeli megoszlásuk az adott szakon általában jellemző női hallgatói többségnek megfelelően a következőképp alakult: 78 nő és 22 férfi. Mivel a névasszociációs kérdőívet mint kísérletet véletlen mintavételnek szántam egy csoport körében, az életkori és nembeli megoszlás szempontjából nem volt sem arányos, sem kellően rétegzett a válaszadók száma. Ennek eredményeképpen a felmérés nem reprezentatív, csak a vizsgált csoport attitűdjeiről árulkodik. Az adatközlőknek nem árultam el, hogy írói névadást vizsgállok, valamint, hogy konkrétan honnan valók a nevek, hogy ne befolyásoljam a véleményüket.

A kérdőív két részből épült fel.⁶ Mivel nagymértékben szubjektív asszociációkra számítottam, az első részre adható válaszokat igyekeztem mérhetővé tenni. Ehhez huszonegy nevet választottam ki a már említett művekből, melyeket hat, a Behind the Name (<http://www.behindthename.com>) nevű internetes portál által is használt névértékelési szempont alapján osztályoztattam az adatközlőkkel.

A véleményüket ötfokozatú Likert-skálán jelölhették az alábbi hat szempontpár szerint:

Jó név	1	2	3	4	5	Rossz név
Férfias	1	2	3	4	5	Nőies
Klasszikus	1	2	3	4	5	Modern
Formális	1	2	3	4	5	Közvetlen, informális
Különleges	1	2	3	4	5	Megszokott, unalmas
Komoly	1	2	3	4	5	Humoros, komolytalan

1. ábra. A Behind the Name nevű internetes portál Likert-skáláját alapul vevő, a kérdőívben felhasznált névértékelési szempontok

6 A kérdőív megtekinthető a könyv mellékletében.

8.4.1. Az asszociációs vizsgálat eredményei – kvantitatív eredmények

A következőkben röviden, néhány hipotézis megfogalmazásával ismertetem az ötfokozatú Likert-skálás kérdőív részben kapott válaszok összesített eredményeit, a hat szempontpár szerint tárgyalva a neveket. A kvantitatív, mérhető eredmények kapcsán fontos hangsúlyozni, hogy az ilyen típusú, feleletválasztós módszernek az olvasói asszociációk vizsgálatát tekintve természetesen vannak korlátai, hiszen a válaszadóknak nem áll módjukban kifejezni véleményüket a kérdőív részben vizsgált nevek kapcsán, csupán a skála egy tetszőleges fokozatát választják válaszádukkal. Ez a módszer a válaszadók véleménybeli árnyalatainak megfigyelését csak irányított módon teszi lehetővé. Leginkább az mérhető vele, hogy milyen a nevek megítélése egymáshoz, illetve a feltételezhető írói szándékokhoz képest az adatközlők körében, azaz fő érdeme a kapott válaszok összehasonlíthatóvá tétele.

a) Jó név : rossz név. A kérdőív első neve a *Kárász István* volt (Pacsirta). Jó név – rossz név viszonylatban a válaszadók 36%-a semlegesnek találta a nevet. A válaszadók további 29%-a inkább jó névnek ítélte ezt a nevet. A *Kárász János* név abban a tekintetben érdemel figyelmet, hogy lehetőséget ad a fenti névvel való összevetésben a keresztnév okozta különbségek megfigyelésére. A *Kárász János* nevet viselő szereplő végül nem került be a Pacsirta című regénybe, ez a névváltozat tulajdonképpen *Kárász István* korábbi neve volt a regény keletkezésekor (vö. Bucsecs 2013b: 622). Jó név : rossz név viszonylatban a legtöbb válaszadó semlegesnek találta, ugyanis 41%-uk választotta ezt a válaszlehetőséget. A válaszadók további, összesen 35%-a inkább rossz névnek találta a nevet 32% 4-es fokozat és 3% 5-ös fokozat megoszlásban. Érdekes, hogy a *Kárász István* nevet tehát valamivel kevésbé rossz névnek találták az adatközlők mint a *Kárász Jánost*, aminek oka minden bizonnyal a keresztnév megítélésében keresendő az azonos családnév miatt.

A *Karolin* nevet a legtöbb válaszadó, az adatközlők 41%-a inkább jó névnek találta, 7% 1-es és 34% 2-es fokozat szerinti megoszlásban, míg az összesítésben további 40%-uk inkább rossz névnek találta, 24% 4-es és 16% 5-ös fokozat megoszlásban. A *Jozefin* nevet a jó név : rossz név ellentétpár vonatkozásában az adatközlők 66%-a inkább rossz névnek találta, 33% 4-es és 33% 5-ös fokozat megoszlásban. Így a szín-

tén *-a* végződés nélkül szereplő *Karolin*-hoz képest többen találták rossz névnek a válaszadók közül. Mindkét név egyébként a *Pepike* nevet viselő szereplő korábbi neve a szövegkeletkezéskor, az Aranyasárkány című regényben.

A *Pepike* nevet a válaszadók összesen 68%-a inkább rossz névnek találja, 15% 4-es és 53% 5-ös fokozat megoszlásban. Jó név : rossz név oppozícióban az adatközlők összesen 69%-a inkább jó névnek találta a *Kornél* nevet (46% 1-es és 23% 2-es fokozat szerint).

A *Lenke* nevet Hilda barátnője viseli az Aranyasárkány című regényben, és azért érdekes az *Alma* névvel összevetni, mert a regény keletkezésének folyamán az *Alma* még a *Lenke* lehetséges alternatívájaként szerepelt egyes szöveghelyeken (vö. Parádi 2014: 1039). A jó név – rossz név viszonylatban a válaszadók összesen 45%-a inkább jó névnek találta a nevet, 21% 1-es és 24% 2-es fokozat megoszlásban. A válaszok viszonylag nagyobb mértékű szóródását mutatja, hogy a semlegesnek tekinthető 3-as fokozatot is 25%, az adatközlők egynegyede választotta.

Az *Alma* nevet a jó név : rossz név oppozícióban a válaszadóknak összesen éppen a fele, 50%-a inkább rossz névnek találta, 20% 4-es és 30% 5-ös kategória megoszlásban. A válaszadók további 21%-a szerint semleges a név ebben a tekintetben.

A jó név : rossz név összehasonlításban a válaszadók összesen 63%-a inkább rossz névnek találta a *Nyerge Gusztáv* nevet, 32% 4-es és 31% 5-ös fokozat megoszlásban. Érdekes lehet a *Nyerge Gusztáv* nevet összevetni a *Nyerge Lázárral*. A regény végleges szövegváltozatában ugyanis az utóbbi szerepel, de mielőtt az író az utóbbi mellett döntött, a regénykeletkezés folyamán lehetséges névként merült fel számára az előbbi név is (vö. Parádi 2014: 1039). Ezt a nevet jó név : rossz név oppozícióban a válaszadók 34%-a semlegesnek ítélte, míg összesen 38%-uk szerint inkább rossz név, 23% 4-es és 15% 5-ös fokozat megoszlásban.

A válaszadók jelentős hányada a *Nyerge Lázár* nevet is rossz névnek találta, de 25%-kal kevesebben gondolták azt, hogy a *Nyerge Lázár* inkább rossz név, mint a *Nyerge Gusztáv* esetében. Ez az eltérés nagy valószínűséggel a keresztnév eltérő hatásának tudható be. A *Lázár* nevet tehát inkább jó névnek találták a válaszadók, mint a *Gusztáv* férfinévét.

A *Klér Ernő* név szintén az Aranysárkányhoz köthető, Csajkás Tibor korábbi neve a szövegelőzményekben (vö. Parádi 2014: 1039). Jó név : rossz név összehasonlításban a legtöbb válaszadó a semleges, a skála 3. fokozatát választotta, ez az adatközlők 37%-át jelentette. A válaszadók összesen további 36%-a inkább rossz névnek találta a *Klér Ernő* nevet, 26% 4-es és 10% 5-ös fokozat szerinti megoszlásban.

A *Csajkás Tibor* név jó név : rossz név összehasonlításban a legtöbb válaszadó szerint semlegesnek tekinthető, ugyanis 40%-uk a 3-as fokozatot választotta az ötfokozatú Likert-skálán. További összesen 34%-uk szerint inkább rossz névnek tekinthető, 26% 4-es és 8% 5-ös fokozat megoszlásban. Tehát a kapott válaszok arányaiban nagyon hasonló a *Klér Ernő* név esetében kapott eredményekhez.

A *Malvin* a végül *Valeszka* néven szereplő női mellékfigura korábbi neve az Aranysárkányban (vö. Parádi 2014: 1040). Jó név : rossz név vonatkozásban a válaszadók csaknem fele, összesen 48%-uk inkább rossz névnek találta a nevet, 26% 4-es és 22% 5-ös fokozat megoszlásban.

A *Rózi* név szintén a végül *Valeszka* nevet kapott szereplő korábbi, lehetséges neve volt az Aranysárkányban (vö. Parádi 2014: 1040). Jó név : rossz név összevetésben a megkérdezettek összesen 59%-a inkább rossz névnek találta a nevet, 27% 4-es és 32% 5-ös fokozat szerinti megoszlásban.

A *Lili* név, mely szintén az Aranysárkányban a *Valeszka* egyik lehetséges alternatívája, a jó név : rossz név összevetésben a megkérdezettek döntő többsége, összesen mintegy 71%-a szerint inkább jó név, 44% 1-es és 27% 2-es fokozat szerinti megoszlásban. Abban, hogy a nevet ennyien jó névnek találták a megkérdezettek közül, nagy valószínűség szerint komoly szerepet játszik a névdivat is. A *Lili* név ugyanis a kérdőív kitöltésekor igen népszerű névnek számított az újszülött kislányok névadását tekintve, ugyanis az újszülötteknek adott 100 leggyakoribb név listáján az előkelő negyedik helyet foglalta el ekkor a lánynevek vonatkozásában (Népnylv. 1.). A *Liliána* névváltozat ugyanebben az időben a lista 31. helyét foglalta el (Népnylv. 1.), míg a *Lilien* név a lista 46. helyén szerepelt. Ugyanekkor a teljes lakosság körében viselt 100 leggyakoribb női név között is szerepelt a *Lili* önállósult becéző, a 84. helyen (Népnylv. 2.). A *Valeszka* nevet a jó név : rossz

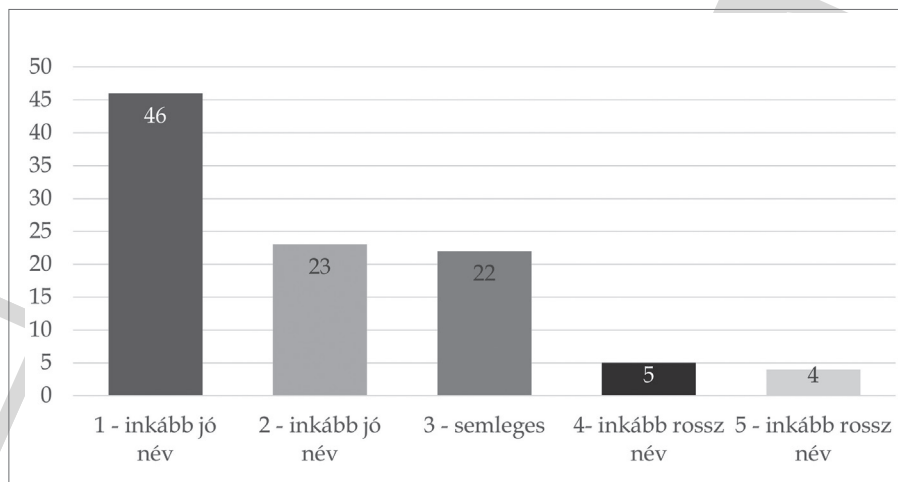
név összehasonlításban a válaszadók összesen 65%-a inkább rossz névnek találta, 24% 4-es és 41% 5-ös fokozat megoszlásban.

Jó név : rossz név összevetésben az *Anna* név a megkérdezettek összesen 70%-a szerint inkább jó név (49% 1-es és 21% 2-es fokozat bontásban). Az *Anna* nevet Kosztolányi műveiben nemcsak Édes Anna viseli, de találkozhatunk vele, ahogyan az korábban már szóba került, A rossz orvos és a Boszorkány című szövegekben is, mindhárom műben cseléd lány viseli a nevet. Horváth László tanulmánya szerint az *Anna* név kifejezetten gyakori volt a kor cselédeinek körében (2016: 79–81).

A *Pacsirta* nevet az adatközlők összesen 66%-a ítélte inkább rossz névnek a jó név : rossz név összehasonlításban, 26% 4-es és 40% 5-ös fokozat megoszlásban. Ennek részben oka lehet névként szokatlan volta, közzsói jelentése.

A *Liszner Vili* nevet, mely a kérdőív első részének utolsó neve volt, jó név : rossz név összevetésben az adatközlők összesen 48%-a találta inkább rossz névnek, 29% 4-es és 19% 5-ös fokozat szerinti megoszlásban. A válaszok szóródását mutatja azonban, hogy a megkérdezettek további 29%-a szerint semleges a név ebben a tekintetben. Ezt a nevet valamivel kevesebben ítélték rossz névnek, mint előzményét, a *Liszner Jóskát*.

Az alábbiakban grafikonon ábrázolva a *Kornél* név kapcsán érkezett adatközlői válaszok százalékos megoszlását mutatom be, jó név: rossz név összehasonlításban. Az 1-5-ig történő osztályozás a Likert-skála 5 fokozata szerinti bontásban adható válaszokat jelöli; az adatoszlopok fölött szereplő számok az adatközlők mennyiségi megoszlását ábrázolják 100 db adatközlő válaszára vonatkozóan.

2. ábra. A *Kornél* név kapcsán érkezett válaszok százalékos megoszlása
jó név – rossz név összehasonlításban.

b) Férfias : nőies. A *Kárász István* nevet férfias-nőies opposzicióban a válaszadók inkább férfiasnak találták, összesítve 66%-ban, ugyanis a skála 1-es és 2-es fokozata is 33-33%-ot kapott az adatközlők megítélésében.

A *Kárász János* nevet férfias : nőies opposzicióban a válaszadók 73%-a összesítve inkább férfiasnak vélték, 28% 1-es és 45% 2-es fokozta megoszlásban. Tehát a *Kárász János* nevet némileg több adatközlő találta inkább férfiasnak mint a *Kárász Istvánt*.

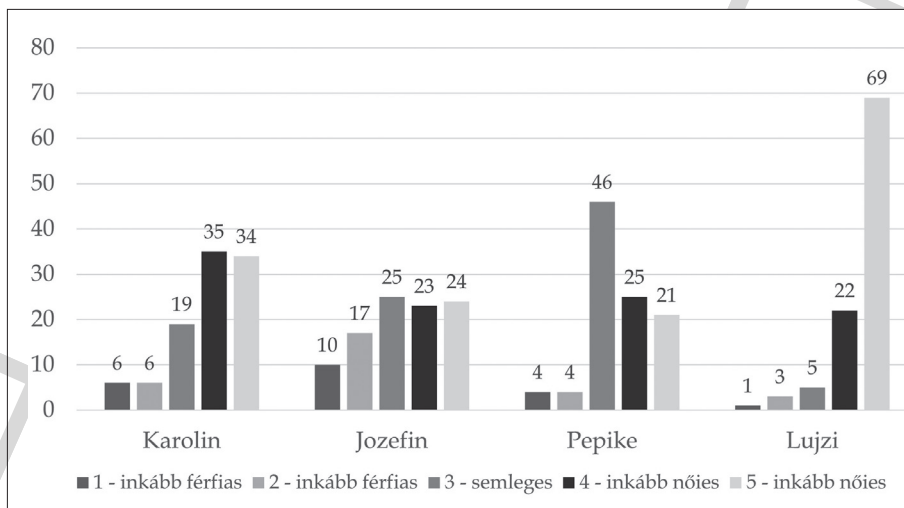
Annak ellenére, hogy a névalak végéről hiányzik a tipikusan női keresztnévre jellemzőnek tekinthető -a végződés, férfias : nőies viszonylatban a *Karolin* nevet a válaszadók összesen 69%-a, döntő többsége inkább nőiesnek találta. A skála 4-es fokozatát a válaszadók 35%-a, míg az 5-ös fokozatot a 34% választotta.

A *Jozefin* nevet férfias-nőies relációban a válaszadók közül a legtöbben, 25% a semleges 3-as fokozatot választotta a skálán, míg összesen 47% inkább nőiesnek

találta a nevet, 23% 4-es és 24% 5-ös fokozat megoszlásban. A *Karolinnal* összehasonlítva az adatközlők 22%-kal kevesebben találták nőiesnek a *Jozefin* nevet, mint a *Karolint*.

A *Pepike* név kapcsán férfias : nőies viszonylatban a legtöbb válaszadó a semleges 3-as fokozatot választotta az ötfokozatú skálán, 46%-uk. További, összesen 46% szerint inkább nőies a név (25 % 4-es és 21% 5-ös fokozat bontásban). A férfias : nőies relációban a válaszadók döntő többsége nőiesnek találta a *Lujzi* nevet (91%), 22% 4-es és 69% 5-ös fokozat megoszlásban. A *Pepike* nevet viselő szereplő név-változatai közül ez az a név, amelyet a legtöbb válaszadó talált nőiesnek. Ahogy az imént láttuk, a *Pepike* előzményeként felbukkanó, a tipikus *-a* végződéssel szemben mássalhangzóra végződő női nevek közül a *Jozefint* 25%-ban ítélték semlegesnek a fenti szempont szerinti osztályozásban; további 47% pedig inkább nőiesnek találta. A szintén névelőzményként megjelenő *Karolint* kisebb arányban találták semlegesnek, nagyobb arányban inkább nőiesnek (69%), mint a *Jozefint*. Ez arra engedhet következtetni, hogy a *Jozefin* jobban megidézhetheti az olvasó számára a női név férfi megfelelőjét (*József-Jozefina*), mint a *Karolin* (*Károly-Karolina*). A válaszadási tendenciák érzékeltetése érdekében láthatjuk, hogy például a komoly-humoros asszociációk osztályozása esetében az *Anna* nevet az adatközlők 37%-a találta semlegesnek, míg további összesen 53%-a inkább komolynak; ezzel szemben a *Pepike* nevet összesen 93%-ban találták inkább humorosnak.

Az alábbi grafikonon ábrázolva a *Pepike* név és alternatívái (*Karolin*, *Jozefin*, *Lujzi*) kapcsán érkezett adatközlői válaszok százalékos megoszlását mutatom be, férfias név: nőies név összehasonlításban. Az 1-5-ig történő osztályozás a Likert-skála 5 fokozata szerinti bontásban adható válaszokat jelöli; az adatoszlopok fölött szereplő számok az adatközlők mennyiségi megoszlását ábrázolják 100 db adatközlő válaszára vonatkozóan.

3. ábra. A *Pepike* név és alternatívái (*Karolin*, *Jozefin*, *Lujzi*) kapcsán érkezett válaszok százalékos megoszlása férfias-nőies összehasonlításban.

A *Kornél* nevet férfias : nőies viszonylatban az adatközlők összesen 83%-a inkább férfiasnak ítélte meg, 54%-uk 1-es és további 29%-uk 2-es fokozat szerint, tehát az adatközlők egészen férfias névnek találták.

Az *Alma* nevet a férfias-nőies viszonylatban a válaszadók döntő többsége, összesen 87%-a inkább nőiesnek tartja, 27% 4-es és 60% 5-ös fokozat megoszlásban. Ez a szembevetendő kollektív benyomás valószínűsíthetően legalább részben betudható annak, hogy az *alma* közszo -a végződése alakilag egybeesik a már említett, a magyarban gyakori -a női utónév végződéssel.

A *Lenke* esetében férfias : nőies opozícióban a válaszadók összesen 89%-a inkább nőiesnek találta a nevet, 28% 4-es és 61% 5-ös fokozat szerinti megoszlásban. Tehát a válaszadók hasonló százalékbán találták inkább nőiesnek a *Lenke* nevet, mint az *Almát*.

A *Nyerge Gusztáv* nevet a férfias : nőies opposzióban a válaszadók összesen 64%-a inkább férfiasnak találta. 27%-uk az 1-es, míg 37 százalékuk a 2-es fokozatát jelölte meg a skálának.

A *Nyerge Lázár* nevet férfias : nőies összevetésben a válaszadók jelentős többsége, összesen 70%-a szerint inkább férfiasnak tartja (31% 1-es és 39% 2-es fokozat szerint). Tehát az adatközlők néhány százalékkal többen találták inkább férfiasnak a *Nyerge Lázár* nevet, mint a *Nyerge Gusztáv*-ot.

Férfias : nőies összehasonlításban a válaszadók összesen 76%-a, tehát a döntő többség inkább férfiasnak ítélte meg a *Klér Ernő* nevet, 40% 1-es és további 36% 2-es fokozat megoszlásban.

Férfias : nőies összehasonlításban a válaszadók összesen 69%-a inkább férfiasnak találta a *Csajkás Tibor* nevet, 28% 1-es és 41% 2-es fokozat megoszlásban. Tehát a végül a regénybe bekerült főszereplő diák neve valamivel kevesebb adatközlő szerint inkább férfias, mint az előzmény *Klér Ernő* név.

A *Malvin* név kapcsán férfias : nőies összehasonlításban a megkérdezettek leg többje a semleges, 3-as fokozatot választotta, 43%, míg további 35% szerint inkább férfias a név, 14% 1-es és 21% 2-es fokozat megoszlásban. Érdekes lehet a százalékos összehasonlítása a névnek olyan, a válaszadók által nőiesnek ítélt nevekkal, mint amilyen pl. az *Alma* vagy a *Lenke*. Figyelemre méltó, a germán eredetű *Malvin* női név kapcsán, hogy a németben a *Malwin* férfinév és a női névpárja a *Malwine*.

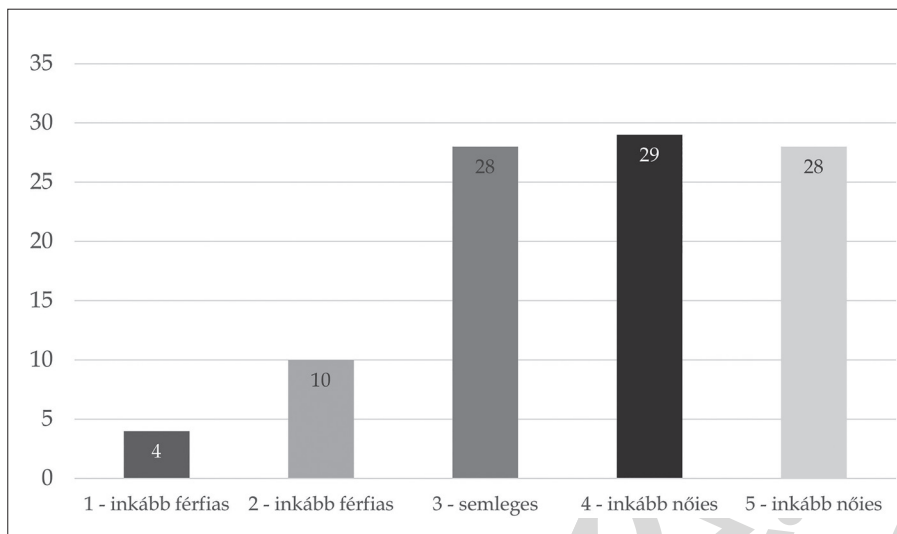
Férfias : nőies opposzióban a válaszadók összesen 72%-a nőiesnek ítélte meg a *Rózsi* nevet, 11% 4-es és 61% 5-ös fokozat megoszlásban. Érdekes lehet összevetni ezt az adatot a *Malvin* név esetében kapott válaszok arányával. A *Rózsi* nevet jóval nőiesebbnek találták a megkérdezettek mint a *Malvint*.

Férfias : nőies összehasonlításban a megkérdezettek elsöprő többsége, 92 százaléka inkább nőiesnek vélte a *Lili* nevet, 11% 4-es és 81% 5-ös fokozat megoszlásban. Ennek oka feltehetően összefügg a fent említett ténnyel, tehát hogy igen gyakori és divatos lánynév volt a *Lili* név a kérdőív kitöltésének időszakában, és több változata is népszerű volt a nevet választó szülők körében. Érdekes lehet összehasonlítani ezt a sokak által inkább nőiesnek talált nevet például a fent már említett *Malvin*

névvel, amely a szereplőnek szintén lehetséges névváltozata volt, azt ugyanis nagyságrendekkel kevesebb adatközlő találta inkább nőiesnek.

Férfias : nőies összehasonlításban a megkérdezettek összesen 57%-a szerint inkább nőies a *Valeszka* név, 29% 4-es és 28% 5-ös fokozat megoszlásban. Szembeötlő lehet az összehasonlítás a *Valeszka* lehetséges alternatívájaként felmerülő, előbbi névvel, a *Lilivel*, amelyet összesen a válaszadók 92%-a talált inkább nőiesnek. A válaszadók további 28%-a vélte semlegesnek a nevet ebben a vonatkozásban.

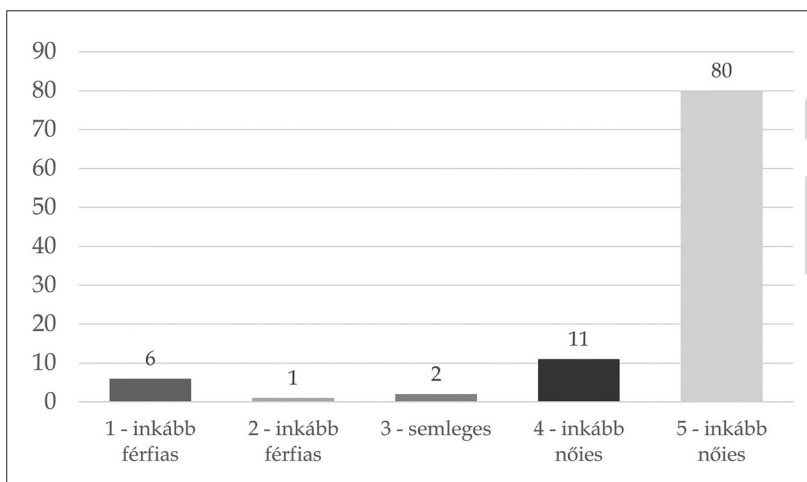
Az alábbiakban grafikonon ábrázolva a *Valeszka* név kapcsán érkezett adatközlői válaszok százalékos megoszlását mutatom be, férfias név: nőies név összehasonlításban. Az 1-5-ig történő osztályozás a Likert-skála 5 fokozata szerinti bontásban adható válaszokat jelöli; az adatoszlopok fölött szereplő számok az adatközlők mennyiségi megoszlását ábrázolják 100 db adatközlő válaszára vonatkozóan.

4. ábra. A *Valeszka* név kapcsán érkezett válaszok százalékos megoszlása férfias-nőies összehasonlításban.

Férfias : nőies összevetésben a megkérdezettek összesen 91%-a inkább nőiesnek vélte az *Anna* nevet is, 11% 4-es és 80% 5-ös fokozat szerinti megoszlásban. Tehát a legtöbb válaszadó az 5-ös, igazán nőiesnek megfelelő fokozatot választotta.

Az alábbiakban grafikonon ábrázolva az *Anna* név kapcsán érkezett adatközlői válaszok százalékos megoszlását mutatom be, férfias név: nőies név összehasonlításban. Az 1-5-ig történő osztályozás a Likert-skála 5 fokozata szerinti bontásban adható válaszokat jelöli; az adatoszlopok fölött szereplő számok az adatközlők mennyiségi megoszlását ábrázolják 100 db adatközlő válaszára vonatkozóan.

5. ábra. Az *Anna* név kapcsán érkezett válaszok százalékos megoszlása férfias-nőies összehasonlításban.

A *Liszer Jóska* férfias-nőies összehasonlításban a válaszadók összesen 64%-a szerint inkább férfias név, 29% 1-es és 35% 2-es fokozat bontásban. További 27 százalékuk a megkérdezetteknek a semleges 3-as fokozatát választotta a skálának.

A *Liszer Vili*t illetően a férfias : nőies összevetésben a válaszadók jelentős része a semleges, 3-as fokozatot választotta, szám szerint 37%. Azonban a megkérdezettek-

nek még így is kicsivel összesen több mint a fele, 51% inkább férfiasnak ítélte meg a nevet, 19% 1-es és 32% 2-es fokozat szerinti megoszlásban. A *Lisner Jóska* nevet tehát több adatközlő találta inkább férfias névnek mint a *Lisner Vilit*, ami tehát a családnév azonossága miatt a keresztnév hatásának tudható be nagy valószínűség szerint. Ehhez hozzájárulhat a *Jóska* név elterjedtebb, tradicionálisabb volta is.

c) Klasszikus : modern. A *Kárász István* név klasszikus : modern viszonylatban inkább klasszikusnak tűnt a válaszolók számára, ugyanis összesen 68%-uk az 1-es vagy a 2-es fokozatot választotta a skálán.

A klasszikus : modern relációban a válaszadók 71%-a inkább klasszikusnak ítélte a *Kárász János* nevet is, összesítve az 1-es és a 2-es fokozatot megjelölő adatközlők eredményeit (37% 1-es és 34% 2-es fokozat). A *János* keresztnévvel szereplő változatot tehát kicsivel több válaszadó találta inkább klasszikusnak az *István* keresztnévvel szereplő változathoz képest. Valójában a *János* név a leggyakoribb férfinevek között szerepel mind napjainkban, mind a regény keletkezésének idején. A negyedik leggyakoribb férfinév volt a kérdőív kitöltésekor (Népnylv. 2.), míg a regény megírásakor is előkelő helyen szerepelt a férfilakosságra vonatkoztatott statisztikákban (vö. pl. Kálmán 1973: 55; Hajdú 2003: 572), egészen pontosan a 3. leggyakoribb férfinév volt ebben az időszakban, míg az *István* a leggyakoribb volt ugyanekkor.

Klasszikus : modern viszonylatban a válaszadók kicsivel több mint fele inkább modernnek találta a *Karolin* nevet, 31% 4-es és 20% 5-ös fokozat megoszlásban. A megkérdezettek további 29%-a szerint semlegesnek mondható a név ebből a szempontból. Az, hogy a nevet modernnek érzik az adatközlők, valószínűleg annak is köszönhető, hogy a lakossági statisztika szerint a kérdőív kitöltésének idején a *Karolin* vagy annak valamilyen változata, rokon neve, pl. *Karolina*, *Karola* nem szerepelt a 100 leggyakoribb női név között az össznépeességben (Népnylv. 2.), de az újszülötteknek adott leggyakoribb 100 név között sem (Népnylv. 1.). Az Utónévkereső szerint a gyakoriság tekintetében a *Karolina* az elég ritka, a *Karola* a nagyon ritka minősítést kapta, míg a *Karolin* változat a rendkívül ritka minősítéssel szerepel (vö. Utónévkereső).

Klasszikus : modern vonatkozásban a *Jozefint* inkább klasszikusnak találták az adatközlők. Összesen majdnem a válaszadók fele, 49% gondolta így, 32% 1-es és 17% 2-es fokozat megoszlásban. További 20% szerint semleges a név ebben a tekintetben. Klasszikus : modern vonatkozásban a válaszadók összesen 66%-a inkább modernnek találta a *Pepike* nevet a *Karolin*hoz hasonlóan (44% 5-ös és 22% 4-es fokozat szerint), míg további 20% semlegesnek tartja ebből a szempontból.

A *Kornél* név kapcsán a klasszikus : modern vonatkozásban a legtöbb válaszadó a semleges 3-as fokozatot választotta (31%), viszont a válaszokat összesítve inkább klasszikusnak találják a nevet a válaszadók. 24%-uk az 1-es, 23%-uk pedig a 2-es fokozatot választotta a Likert-skálán, ennél az ellentétpárnál. Ahhoz, hogy a nevet klasszikusnak ítélik az adatközlők, talán hozzájárul a név latin eredete is, illetve, ha nem is sok válaszadó esetében közvetlenül, közvetett módon talán bizonyos esetekben az olyan irodalmi névviselők is hozzájárulhattak ehhez, mint Esti Kornél vagy Vizi Kornél.

Klasszikus : modern viszonylatban a legtöbb válaszadó a semleges, 3-as fokozatot választotta a *Lujzi* név tekintetében. Összesítve a kapott válaszokat az adatközlők 43%-a inkább klasszikusnak találta a nevet (14% 1-es és 29% 2-es fokozat). Ahhoz, hogy a válaszadók inkább klasszikusnak érzik a nevet, ugyanúgy mint a Kornél esetében, hozzájárulhat a híres névviselők ismerete, pl. Blaha Lujza, Mária Lujza.

A klasszikus : modern relációt tekintve az *Alma* név a válaszadók többsége szerint inkább modern, összesen 72% gondolta így, 29% 4-es és 43% 5-ös fokozat megoszlásban. Az *Alma* név modern érzetét az is keltheti az adatközlőkben, legalább részben, hogy sem a teljes lakosságra vetítve, sem az újszülöttek körében kapott száz leggyakoribb név között nem szerepelt a kérdőív kitöltésének idején (vö. Népnylv. 1., Népnylv. 2.). Az Utónévkereső adatai szerint az elég ritka nevek kategóriájába sorolható gyakoriság szerint.

A klasszikus : modern összehasonlításban a válaszadók összesen 52%-a, kicsit több mint a fele inkább klasszikus névnek találta a *Lenke* nevet, (26%-26% 1-es és 2-es fokozat bontásban). A *Lenke* nevet inkább klasszikusnak találták az adatközlők,

holott az a kérdőív kitöltése idején nem szerepelt a teljes lakosságra vonatkozó női nevek 100-as gyakorisági listáján (Népnylv. 2.). Feltehetőleg ennek oka, hogy inkább idősebb névviselőkhöz kötik manapság a nevet, mint fiatalokhoz.

A *Nyerge Gusztáv* nevet klasszikus : modern összevetésben a legtöbb válaszadó, az adatközlők majdnem fele semlegesnek találta eszerint az oppozíció szerint, ugyanis 48% az ötfokozatú skála 3-as fokozatát választotta. A válaszadók további, összesen 40%-a inkább klasszikusnak ítélte a nevet, 12% 1-es és 28% 2-es fokozat megoszlásban. A teljes népességre vetítve a *Gusztáv* név szerepel a 100-as gyakorisági listán, ugyanis a kérdőív kitöltésének idején a 88. leggyakoribb férfinév volt (Népnylv. 2.). Az adatközlők jelentős hányada ezért is találhatta klasszikusnak. A klasszikusság mellett szól azonban az a tény is, hogy az újszülötteknek adott 100 leggyakoribb név között már nem szerepelt a kérdőív kitöltésének idején (Népnylv. 1.), tehát inkább idősebb névviselők között fordul elő gyakrabban.

Klasszikus : modern összehasonlításban a legtöbb válaszadó a semleges, hármas fokozatot jelölte meg a skálán a *Nyerge Lázár* név kapcsán, míg a megkérdezettek összesen fele szerint inkább klasszikus a név (17% 1-es és 33% 2-es fokozat szerint). A *Lázár* keresztnévet annak ellenére találták ennyien klasszikusnak, hogy a lakossági statisztikákat tekintve sem az újszülöttek, sem a teljes lakosság körében nem található meg a 100-as gyakorisági listán a kérdőív kitöltésének időszakában (Népnylv. 1., Népnylv. 2.). Az Utónévkereső gyakorisági minősítése szerint elég ritka a név. A *Lázár* a regény keletkezésének időszakában sem volt gyakori név (vö. Hajdú 2003: 572–573).

Klasszikus : modern összevetésben a válaszadók összesen 70%-a inkább klasszikusnak találta a *Klér Ernő* nevet, 29% 1-es és 41% 2-es fokozat megoszlásban, míg a megkérdezettek további 22%-a szerint semleges a név ebben a tekintetben. A kérdőív kitöltésének idején az *Ernő* név szerepelt a 100 leggyakoribb magyar férfinév listáján a teljes lakosságot tekintve, az 57. leggyakoribb név ekkor a listában (Népnylv. 2.). Hogy inkább klasszikus a név, azt alátámasztja, hogy ugyanekkor az újszülöttek körében kapott 100 leggyakoribb név között nem szerepelt (Népnylv. 1.).

Klasszikus : modern összevetésben az adatközlők közül a legtöbben a semleges, 3-as fokozatot választották, összesen 44%-uk a *Csajkás Tibor* név esetében. Míg a megkérdezettek összesen 40%-a szerint pedig inkább klasszikus a név (13% 1-es és 27% 2-es fokozat megoszlásban). A név klasszikusságát támasztja alá, hogy a kérdőív kitöltésének idején a teljesen lakosságra vetített 100-as gyakorisági listán a *Tibor* a 13. leggyakoribb név volt (Népnylv. 2.). Emellett még az újszülötteknek adott 100 leggyakoribb név között is a 65. helyen szerepelt ugyanekkor. Érdekes tehát, hogy a *Csajkás Tibor* nevet kevesebb adatközlő ítélte klasszikusnak, mint az előzményét, a *Klér Ernőt*. Az Utónévkereső szerint a név a rendkívül gyakori minősítés felől a közepesen gyakori minősítés felé tart a gyakoriság alakulásának tendenciáját nézve.

Klasszikus : modern összehasonlításban a válaszadók összesen 60%-a inkább modernnek vélte a *Malvin* nevet, 29% 4-es és 31% 5-ös fokozat megoszlásban. Bár a *Malvin* név szerepel az anyakönyvezhető utónevek listáján (UnJ.), azonban a kérdőív kitöltésének idején sem a teljes lakosságra vetített 100-as névgyakorisági listán (Népnylv. 2.), sem pedig az újszülöttek körében adott 100 leggyakoribb név között nem szerepelt (Népnylv. 1.), tehát joggal érezték a válaszadók inkább modernnek a nevet. Az Utónévkereső szerint is nagyon ritka névről van szó.

Ehhez képest érdekes adat, hogy klasszikus : modern összehasonlításban viszonylag nagy egyetértés tapasztalható az adatközlő hallgatók között a *Rózsai* nevet tekintve, ugyanis összesen 73%-uk inkább klasszikusnak találta a nevet (52% 1-es és 21% 2-es fokozat szerint a Likert-skálán). A *Rózsa* a kérdőív kitöltésének az idején a teljes lakosság körében viselt 100 leggyakoribb név listáján a 86. helyen szerepelt (Népnylv. 2.), míg az újszülöttek körében kapott 100 leggyakoribb név között nem szerepelt (Népnylv. 1.), tehát az adatközlők joggal érezhették inkább klasszikusnak. A regény keletkezésének idején a név a gyakorisági lista 41–42. helyét foglalta el, a *Viktória* névvel közösen (vö. Hajdú 2003: 574).

Klasszikus : modern összehasonlításban a *Lili* nevet a válaszadók összesen 60%-a inkább modernnek találta, 31% 4-es és 29% 5-ös fokozat szerinti megoszlásban. Ennek oka feltehetően szintén a már ismertetett névdivati aktualitás. A válaszadók

további 24%-a szerint semleges a név ebben az összevetésben. A regény keletkezésének idejére vonatkoztatott gyakorisági listán nem kapott helyet (vö. Hajdú 2003: 573–575).

Klasszikus : modern összevetésben az adatközlők döntő többsége, összesen 60%-a inkább modernnek ítélte a *Valeszka* nevet, 24% 4-es és 36% 5-ös fokozat megoszlásban. A név nem szerepel az anyakönyvi bejegyzésre alkalmas nevek listájában (vö. UnJ.).

Klasszikus : modern összehasonlításban az adatközlők 78%-a szerint inkább klasszikus az *Anna* név, 65% 1-es és 13% 2-es fokozat megoszlásban. Az *Anna* a teljes lakosságra vetített 100-as névgyakorisági listán a kérdőív kitöltésekor a 6. leggyakoribb női név volt, míg az újszülöttek körében is igen népszerű volt, a 2. helyen szerepelt, valamint a regény keletkezésének idején is nagy népszerűségnek örvendett. Az adatközlők közül tehát számottevő mértékben nemcsak inkább nőiesnek, hanem nagy arányban inkább klasszikusnak is találták a nevet. Ebben talán – a számos híres névviselő között – irodalmi, irodalmi vonatkozásban közrejátszott Édes Anna neve is.

Klasszikus : modern összevetésben a megkérdezettek összesen 52%-a inkább modernnek találta, 23% 4-es és 29% 5-ös fokozat megoszlásban a *Pacsirta* nevet. A *Pacsirta* név nem szerepel az anyakönyvi bejegyzésre alkalmas utónevek jegyzékén (vö. UnJ.). A regényben is úgy említik, mint egy olyan becenevet, amely rajta ragadt a névviselőjén.

A *Liszner Jóska* klasszikus : modern összehasonlításban a megkérdezettek összesen 66%-a szerint inkább klasszikus név, 22% 1-es és 44% 2-es fokozat szerinti bontásban. A válaszadók további 24%-a semlegesnek találta a nevet eszerint az ellentétpár szerint. A kérdőív kitöltésének idején a *József* a harmadik leggyakoribb férfinév volt a teljes lakosság férfi névviselőinek körében (Népnyilv. 2.), így nem csoda, ha az adatközlők klasszikusnak érzik a nevet. Az újszülöttek körében kapott 100 leggyakoribb név között pedig a 45. helyen szerepelt ugyanekkor (Népnyilv. 1.). Az Utónévkereső gyakorisági besorolása szerint is egy nagyon gyakori névről van szó.

A *Liszner Vili* esetében klasszikus : modern opposzió szerint a válaszadók valamivel több mint fele semlegesnek találta a nevet, a válaszadók 52%-a választotta ezt a lehetőséget. További, összesen 36% szerint inkább klasszikusnak mondható a név, 11% 1-es és 25% 2-es fokozat megoszlásban. A *Vilmos* név a teljes lakosságot tekintve a kérdőív kitöltésének idején, a 100-as gyakorisági lista 69. helyén szerepelt (Népnyilv. 2.), tehát egy viszonylag gyakori névről van szó. Az Utónévkereső nyilvántartása szerint is közepesen gyakori a név. Az újszülötteknek adott nevek tekintetében is hasonló népszerűségnek örvendett ebben az időszakban, ezen a listán ugyanis a 78. helyet foglalta el. A *Liszner Jóska* nevet 30%-kal több adatközlő ítélte inkább klasszikusnak, mint a *Liszner Vilit*, aminek oka legalább részben kereshető abban, hogy a *József* név és a *Jóska* alakváltozat mint említettem, jóval gyakoribb, elterjedtebb mint a *Vilmos* és a *Vili*.

d) Formális : közvetlen, informális. A *Kárász István* nevet formális : informális relációban inkább formálisnak találták a válaszadók, ugyanis 50%-uk választotta az 1-es vagy a 2-es fokozatot a válaszlehetőségek közül. További 25% találta csak informálisnak a nevet, összesítve a 4-es és az 5-ös fokozatra érkezett válaszokat. Ahhoz, hogy a nevet a válaszadók fele inkább informálisnak találta, feltehetően hozzájárul a hivatalos, családnév + utónév névforma is, mely becézetlen alakban szerepelt a kérdőívben, azt gondolom, hogy ez a tényező a kérdőív többi nevét tekintve is hasonló benyomást kelthetett az adatközlőkben.

A *Kárász János* név kapcsán formális : informális viszonylatban a legtöbb adatközlő a semleges válaszlehetőséget választotta, 34%-uk jelölte meg ezt a válaszlehetőséget. Ugyanakkor összesítve a legtöbb adatközlő inkább formálisnak találta a nevet, 47% választotta ezt a lehetőséget, 19% 1-es és 28% 2-es fokozat bontásban, tehát hasonló a kapott eredmények aránya, mint a *Kárász István* név esetében.

A *Karolin* nevet formális : informális relációban a válaszadók legtöbbször, 31%-uk semlegesnek ítélte a nevet, míg összesítve a válaszadók további 31%-a szerint inkább informális a név. 27% a 4-es és további 5% az 5-ös fokozatot választotta. Ehhez hozzájárulhat részben a név kérdőívbeli helye is, hiszen azért is tűnhet a név informálisnak, mert előtte két családnév + utónév változatú név szerepelt.

A *Jozefin* név esetében formális : informális oppozícióban a válaszadók közül a legtöbben a semleges, a 3-as fokozatot választották, míg összesítésben az adatközlők összesen 42%-a inkább formálisnak találta a nevet, (21% 1-es és 21% 2-es fokozat bontásban). Ennek oka lehet, akárcsak a *Karolin* esetében, szintén az -a végződés hiánya és a becézetlen forma.

A formális : informális kategóriában az adatközlők összesen 93%-a, jelentős többsége informálisnak találta a *Pepike* nevet, 11% 4-es és 82% 5-ös fokozat megoszlásban. Tehát a válaszadók közül jóval többen inkább informálisabbnak találják az Aranysárkányban ennek a szereplőnek a végleges névváltozatát, mint az előző két változatot, a *Karolint* és a *Jozefint* (vö. Parádi 2014: 1038). Feltételezhetően az író által alkalmazott, szereplőt érintő névváltoztatás mögött is meghúzódhatott egy ilyen szándék, hogy a névviselő figurát a neve által is lágyabbnak, informálisabbnak tüntesse fel, hogy a nevével se keltsen szigorú benyomást az olvasóban. Ebben a benyomásban nagy szerepe lehet a befogadó számára a becézett formának is, csakúgy mint a *Lujzi* név esetében.

A formális : informális oppozíciót tekintve a válaszadók összesen 86%-a inkább informálisnak ítélte a *Lujzi* nevet. Az adatközlők 31%-a a 4-es és 55%-a az 5-ös fokozatát választotta a skálának ennek az ellentétpárnak a vonatkozásában. A szereplő négy potenciális névváltozata közül a *Pepike* mellett a *Lujzi* volt az, amelyet hasonlóan magas arányban találtak inkább informálisnak a megkérdezettek.

Formális : informális összehasonlításban a válaszadók 69%-a inkább informálisnak találta a *Pacsirta* nevet, 27% 4-es és 42% 5-ös fokozat megoszlásban. Hogy sok adatközlő inkább informálisnak találta a nevet, annak oka lehet a név ragadványnévi jellege is.

e) Különleges : megszokott, unalmas. Az *Kárász István* nevet különleges : megszokott viszonylatban inkább megszokottnak találták az adatközlők, ugyanis összesítve 63% választotta ezt a lehetőséget. Ennek oka lehet az *István* keresztnév elterjedt volta is. Az *István* a lakossági statisztikák szerint a kérdőív kitöltésének idején a 2. leggyakoribb férfinév volt Magyarországon (Népnyilv. 2.), míg a regény

keletkezésének idején a leggyakoribb férfinév volt (vö. pl. Kálmán 1973: 55; Hajdú 2003: 572), ahogyan az a klasszikus : modern összehasonlítás kapcsán már szóba került.

A *Kárász János* nevet valamivel több válaszadó találta megszokottnak, ugyanis 69% választotta ezt a lehetőséget. 37% választotta a 4-es és 32% az 5-ös fokozatát a skálának.

A *Karolin* név kapcsán különleges : megszokott viszonylatban a válaszadók döntő többsége, 75% különlegesnek találta a nevet, 43% a 2-es, míg további 32% az 1-es fokozatot választotta a Likert-skálán. Hogy a válaszadók különlegesnek érzi, arra szintén magyarázat lehet az is többek között többek között az is, mint abban az esetben, hogy a nevet modernnek találják, hogy sem a 100 leggyakoribb női név között (Népnylv. 2.), sem az újszülötteknek adott leggyakoribb 100 név között nem szerepel (Népnylv. 1.), az Utónévkereső gyakorisági besorolása szerint pedig rendkívül ritka név.

Különleges : megszokott ellentétpárban a válaszadók elsőprő többsége, összesen 79%-a tartotta inkább különlegesnek a *Jozefin* nevet. Bár a név szerepel az anyakönyvezhető nevek jegyzékén mind *Jozefin*, mind *Jozefina* változatban (Unj.), a kérdőív kitöltésekor sem az újszülötteknek adott nevek (Népnylv. 1.) tekintetében, sem a teljes lakosságra vetített női nevek 100-as listáján nem szerepelt (Népnylv. 2.). Az Utónévkereső szerint rendkívül ritka névről van szó, ugyanúgy, mint a *Karolin* tekintetében. A regény keletkezésének korszakára vonatkozó gyakorisági listán nem szerepel a *Jozefin* név, a *Jozefa* változat tűnik fel, egyetlen előfordulással (Hajdú 2003: 575).

A különleges : megszokott viszonylatban a válaszadók 55%-a inkább különlegesnek tartotta a *Kornél* nevet (16% 1-es és 39% 2-es fokozat bontásban). Ennek oka lehet, hogy nem tartozik a leggyakoribb nevek közé, ugyanis a kérdőív kitöltésekor a 100 leggyakoribb férfinév listájában csupán a 73. helyen szerepelt a teljes lakosságra vetítve (Népnylv. 2.) és az újszülöttek körében leggyakrabban kapott utónevek között is csak az 54. helyen szerepelt ugyanekkor (Népnylv. 1.). Ezt tükrözi az Utónévkereső közepesen gyakori névgyakoriságra vonatkozó besorolása is.

A válaszadók további jelentős hányada, összesen 28% semlegesnek ítélte a nevet ebben a tekintetben. A regénykeletkezés idejének korszakában nem szerepel a férfinév adatait tartalmazó gyakorisági listán (vö. Hajdú 2003: 572–573).

Különleges : megszokott összehasonlításban a válaszadók döntő többsége, összesen 70% inkább különlegesnek találta az *Alma* nevet, 40% 1-es és 30% 2-es fokozat szerint. A *Lenke* név tekintetében a válaszadók 56%-a szerint inkább különleges a név, 17% 1-es és 39% 2-es fokozat megoszlásban. Érdekes az *Alma* névvel történő összehasonlításban, hogy a *Lenkét* kevesebb adatközlő találta különlegesnek, mint a regényben a név előzményének tekinthető *Almát*. Nem tudhatjuk, hogyan vélekedett a két név kapcsán Kosztolányi, de feltételezhető, hogy Hilda barátnőjének, ennek a mellékszereplőnek, „ki imádta őt és mindenben utánozta” (Kosztolányi 1925/2014: 138) egy kevésbé különleges nevet szánt végül a szerző. A válaszadók további 24%-a szerint semleges a név ezt az ellentétpárt tekintetbe véve.

Különleges : megszokott vonatkozásban a válaszadók összesen majdnem fele inkább különlegesnek vélte a *Nyerge Gusztáv* nevet, 17% 1-es és 32% 2-es kategória megoszlásban (49%). Bár a *Gusztáv* név szerepel a 100-as gyakorisági listán, mégsem sorolható az *István*, *János*, *József*, *László* típusú, igen gyakori magyar férfinév közé, azoknál jóval ritkább. A regény megírásának időszakát tekintve a gyakorisági lista 37–38. helyén szerepelt, az *Elemér* névvel megegyező előfordulási számmal. Ezenkívül a *Nyerge* családnev sem mondható gyakorinak, nem szerepelt a kérdőív kitöltésének idején a 100-as gyakorisági listán a családnevek vonatkozásában (Népnylv. 3.) Csak kicsivel több adatközlő, a válaszadók valamivel több mint a fele inkább különlegesnek vélte a *Nyerge Lázár* nevet, 15% 1-es és 36% 2-es fokozat megoszlásban (51%). A *Lázár* keresztnév az Utónévkereső besorolása szerint elég ritka név, a regénykeletkezés korszakához köthető gyakorisági lista nem említi (vö. Hajdú 2003: 572–573).

A *Valeszka* név esetében különleges : megszokott összehasonlításban a válaszadók 75%-a szerint inkább különleges a név, 47% 1-es és 28% 2-es fokozat szerinti megoszlásban. Valószínűleg a név idegen hangzása is közrejátszott abban, hogy a válaszadók többsége különlegesnek vélte a nevet.

A *Pacsirta* név tekintetében a válaszadók kiugró többsége, összesen 74%-a szerint inkább különleges a név, 51% 1-es és 23% 2-es fokozat szerinti megoszlásban. Az, hogy a nevet különlegesnek érzik, a modernség képzetéhez hasonlóan szintén összefügg azzal, hogy a név nem anyakönyvezhető, csak a névviselő családban, szűkebb közösségben ismert tulajdonságán alapul.

Különleges : megszokott összehasonlításban a megkérdezettek összesen 47%-a szerint inkább megszokott a *Liszner Jóska* név, 26% 4-es és 21% 5-ös fokozat megoszlásban. Annak, hogy nem olyan kiugróan sokan gondolják megszokottnak a nevet, talán az az oka, hogy a *Jóska* keresztnév ugyan a megszokottság irányába hat, de a *Liszner* családnév annál ritkábbnak tekinthető.

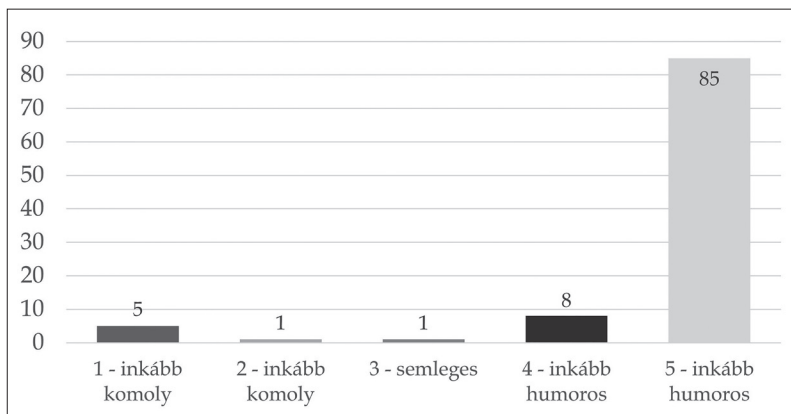
f) Komoly : humoros, komolytalan. A komoly : humoros viszonylatban a válaszadók kicsit több mint fele, 51 százaléka inkább komolynak találta a *Karolin* nevet (17% 1-es és 34% 2-es fokozat), míg további 27% semlegesnek ítélte a nevet eszerint az opposzió szerint. Annak, hogy a név komolynak tűnik, oka lehet a becézetlen alak és a kevésbé játékos, kevésbé könnyed hangzás. Érdekes tekintetben venni, hogy egy olyan női névről van szó, amelynek férfi névpárja is van a magyar keresztnévek között (*Károly*), feltételezhetően ennek is szerepe lehet valamely mértékben az adatközlők asszociációi között. Emellett az *-a* végződés hiánya esetlegesen idegenes hatást is kelthet a névhasználatban, hiszen nálunk, ahogyan az már szóba került, a *Karolina* változat az elterjedtebb.

Hasonló lehet a helyzet a *Jozefin* név kapcsán is, azonban érdemes megjegyezni, hogy mind a *Karolin*, mind a *Jozefin* régiesebb és kevésbé magyaros hatást kelthetnek az adatközlőben, mint a *József* és a *Károly*, a névpárok férfi tagjai.

A komoly : humoros viszonylatban az adatközlők összesen 93%-a inkább humorosnak találta a *Pepike* nevet (85% 5-ös és további 8% 4-es fokozat szerint). Ebben nagy szerepe lehet a becéző formának, csakúgy, mint a név informálisabb voltának esetében és játékos-tréfás hangzásának, amely inkább kelti egy kislány nevének a benyomását, mint egy felnőtt nőrokonét.

Az alábbiakban grafikonon ábrázolva a *Pepike* név kapcsán érkezett adatközlői válaszok százalékos megoszlását mutatom be, komoly név: humoros név összeha-

sonlításban. Az 1-5-ig történő osztályozás a Likert-skála 5 fokozata szerinti bontásban adható válaszokat jelöli; az adatszlopok fölött szereplő számok az adatközlők mennyiségi megoszlását ábrázolják, 100 db adatközlő válaszára vonatkozóan.

6. ábra. A *Pepike* név kapcsán érkezett válaszok százalékos megoszlása komoly-humoros összehasonlításban.

A komoly : humoros ellentétpárt tekintve a válaszadók összesen 77%-a inkább humorosnak találta a *Lujzi* nevet (43% 4-es és 34% 5-ös fokozat). Ennek oka igen nagy valószínűség szerint a becézett alak mellett a név tréfás hangzása, valamint annak a jelenségnek a hatása, hogy a *Lujza* név részt vesz a köznevesülésben (vö. pl. Takács 2007: 49) és ebben a folyamatban is a megnevezettre nézve pejoratív jelentésű, de humorosnak szánt összetételeket alkot, pl. *lólujza*, *tonnalujza* (l. Takács 2007: 80).

Az *Alma* nevet komoly : humoros viszonylatban a válaszadók összesen 55%-a inkább humorosnak találta (29% 4-es és 26% 5-ös fokozat). Az, hogy a nevet humorosnak találta az adatközlők több mint fele, legalább részben talán annak a ténynek és az azzal kapcsolatos asszociációknak is köszönhető, hogy a név egybeesik egy

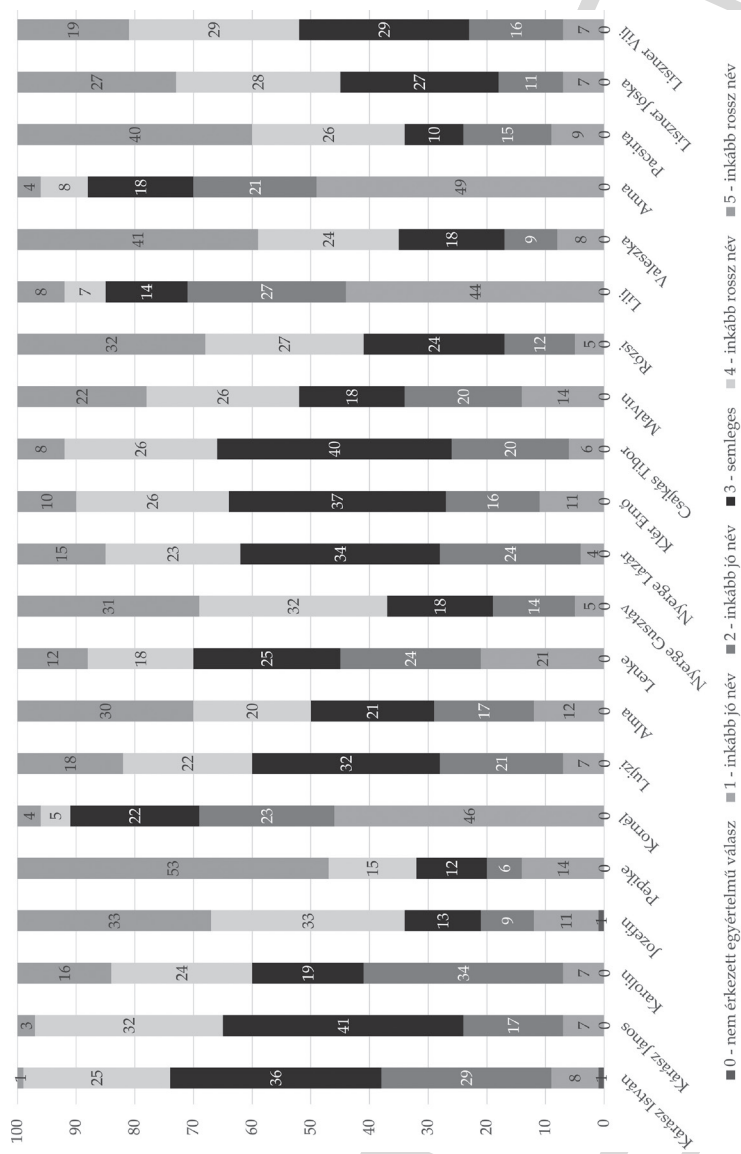
olyan, gyümölcsfajtát takaró közszóval, amely a magyar nyelvközösségben egy prototipikus gyümölcsnek tekinthető. Ennek megfelelően viszont keresztnévként talán kevésbé prototipikusnak találják az adatközlők.

A *Nyerge Gusztáv* komoly : humoros összevetésben az adatközlők összesen 56%-a szerint inkább humoros név, 32% 4-es és 24% 5-ös fokozat megoszlásban. Abban, hogy a családnév + utónév hivatalos forma ellenére is sokan inkább humorosnak találták a nevet, szerepe lehet a családnév hangzásának is, amely alakilag hasonlít a *nyegle* közszóra, tudatosan vagy tudattalanul megjelenhet a befogadó asszociációi között ez a kapcsolat is. A válaszadók jelentős, 23%-a szerint semleges a név ezt az ellentétpárt tekintve. Valószínűleg a keresztnév hatásának, az adatközlők keresztnév keltette asszociációjának, esetleg fiktív néviselőkkel kapcsolatos ismereteknek tudható be, hogy a *Nyerge Gusztáv* nevet inkább humorosnak találták az adatközlők, összesen 56%-uk, míg a *Nyerge Lázárt* inkább komolynak, a válaszadók összesen 40%-a.

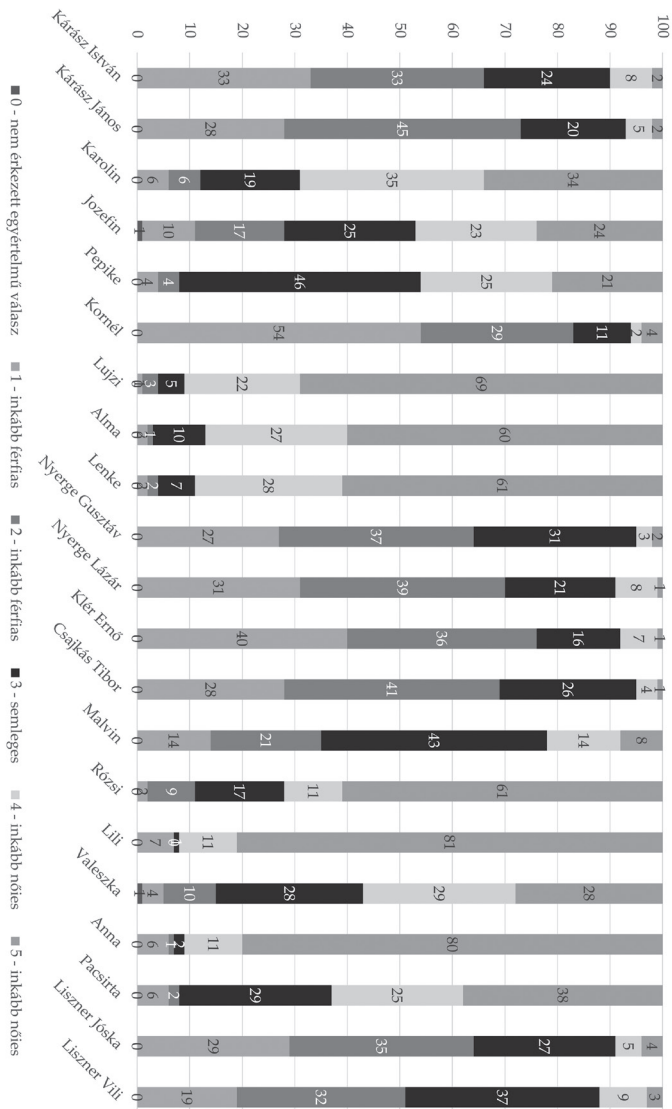
A *Pacsirta* név esetében a komoly : humoros összehasonlításban a válaszadók 67%-a szerint inkább humoros a név, 25% 4-es és 42% 5-ös fokozat szerinti megoszlásban. Valószínűleg ez a hatás összefügg a név szokatlan voltával, illetve ahogyan az *Alma* név kapcsán említettem, az áttetsző közszói jelentéssel.

Komoly : humoros összevetésben a megkérdezettek összesen 68%-a szerint inkább humoros a *Liszner Jóska* név, 33% 4-es és 35% 5-ös fokozat megoszlásban. Ennek oka lehet az is, hogy az adatközlők a becéző névformát tartják humorosnak, bohókásnak. A *Liszner Vili* nevet komoly : humoros összevetésben a legtöbb válaszadó inkább humorosnak találja, 49% 4-es és 19% 5-ös fokozat megoszlásban. Érdekes adat, hogy a *Liszner Jóska* nevet is pont ugyanilyen arányban találták az adatközlők inkább humorosnak (68%).

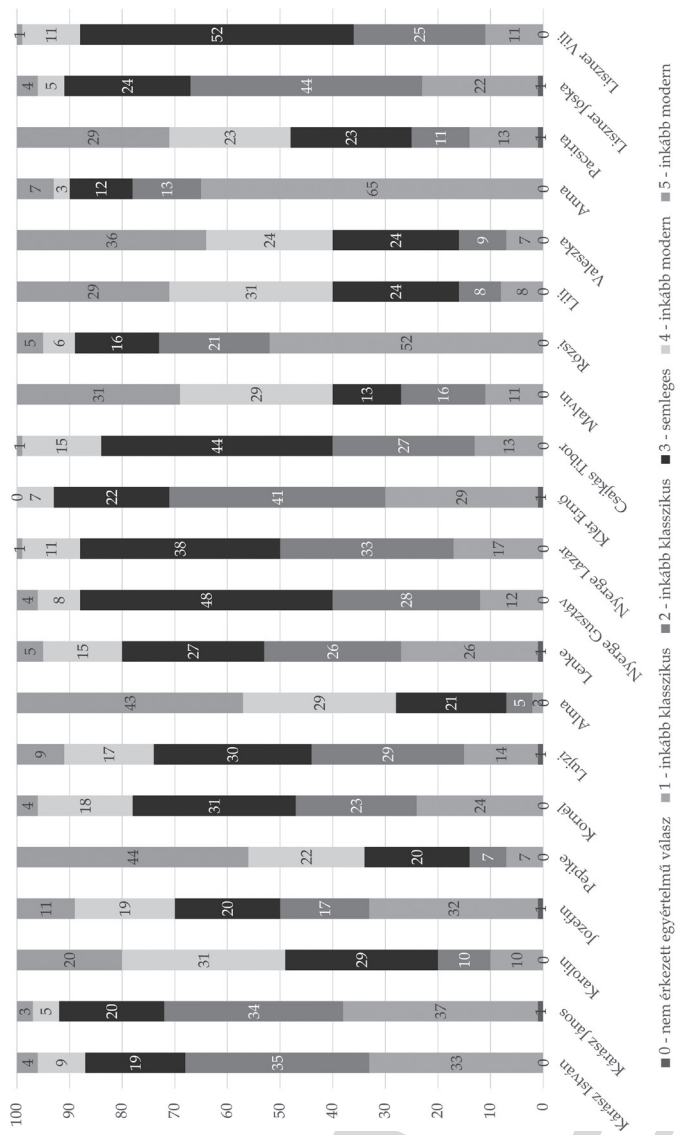
Az alábbiakban grafikonokon ábrázolva mutatom be a hat szempontpár alapján kapott adatközlői válaszok összesített eredményeit. A 0-5-ig történő osztályozás a Likert-skála 5 fokozata szerinti bontásban adható válaszokat jelöli; az adatoszlopokon szereplő számok az adatközlők mennyiségi megoszlását ábrázolják 100 db adatközlő válaszára vonatkozóan.

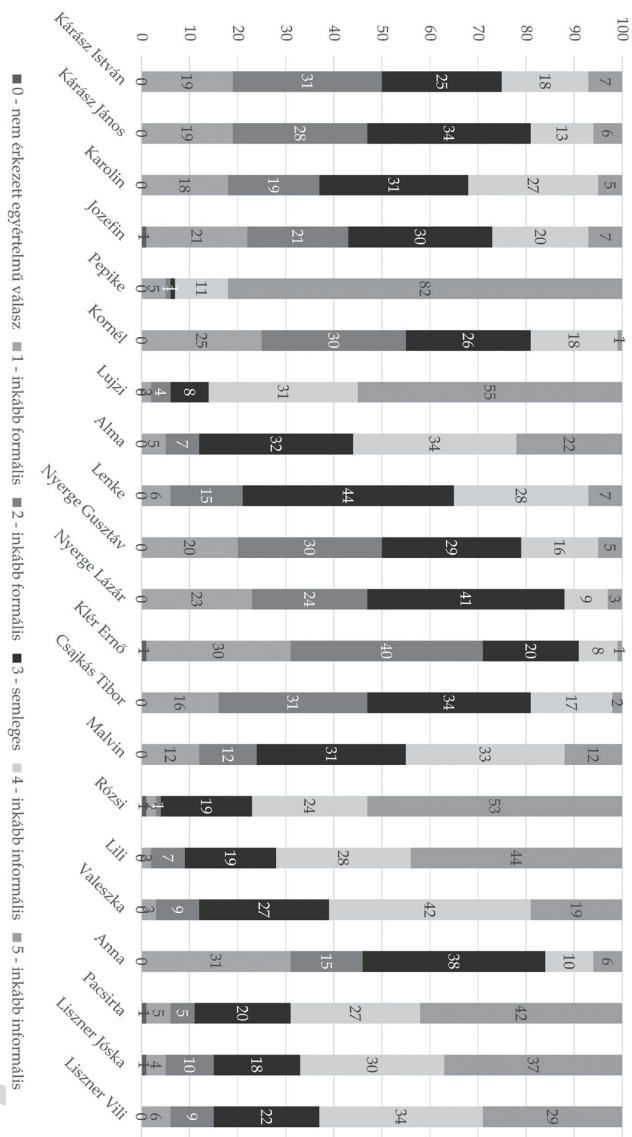
7. ábra. A jó név: rossz név szempontpár összesített grafikonja

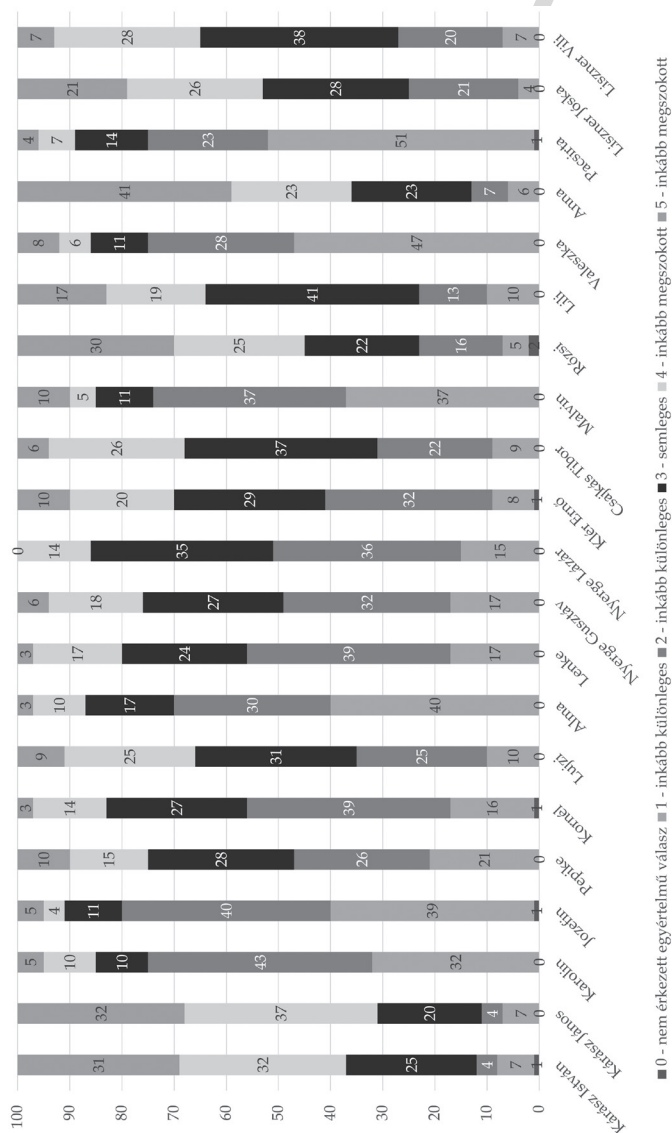
8. ábra. A férfias : nőies szempontpár összesített grafikonja

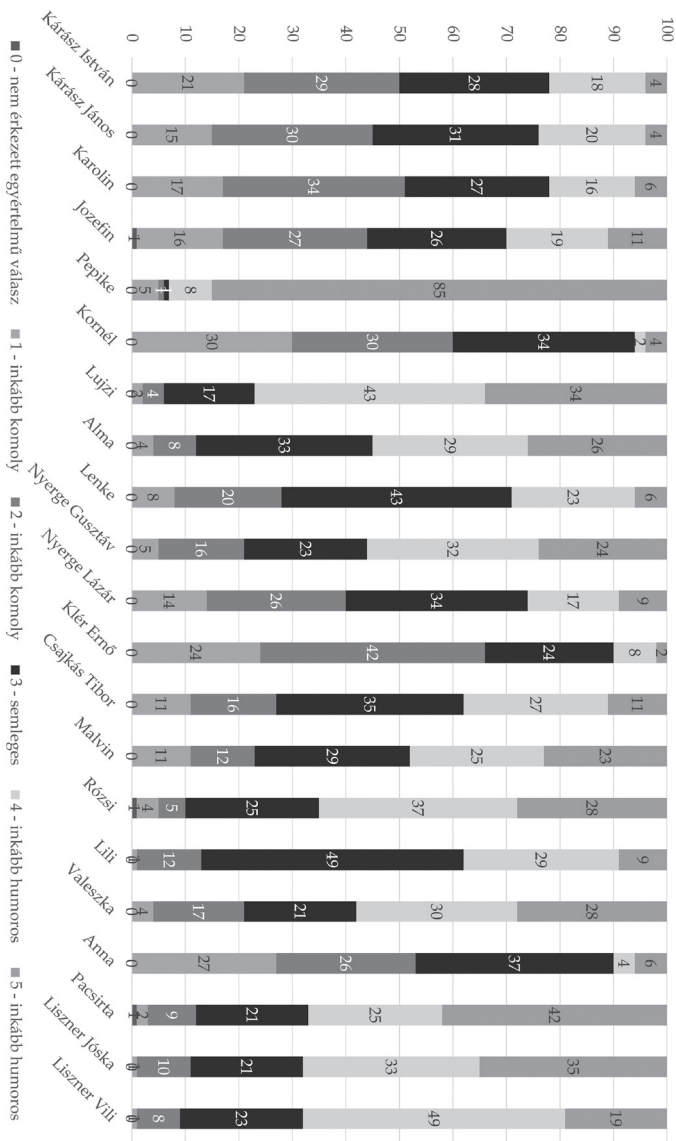
9. ábra. A klasszikus : modern szempontpár összesített grafikonja

10. ábra. A formális : informális szempontpár összesített grafikonja

11. ábra. A különleges : megszokott szempontpár összesített grafikonja

12. ábra. A komoly : humoros szempontpár összesített grafikonja

8.4.2. Az asszociációs vizsgálat eredményei – kvalitatív eredmények

A kérdőív második részében inkább a kvalitatív válaszokra voltam kíváncsi, így a nevekhez kapcsolódó hangulatról kérdeztem az adatközlőket, valamint arról, hogy milyennek képzelik el a név viselőjét. Ebben a második részben így módon tizennégy névről, valamint a névhez elképzelt viselőről alkothattak néhány soros véleményt a megkérdezettek. Ennek az volt az előnye a kérdőív első részével szemben, hogy az adatközlők maguk számoltak be a névvel kapcsolatos tapasztalataikról, asszociációikról, tehát a kapott eredményekről nem csupán hipotézisek fogalmazhatók meg, és az adható válaszok nem voltak a skálajellegű válaszlehetőségekből fakadó korlátok közé szorítva sem. A kérdőívben igyekeztem minél több különös nevű mellékszereplőt is szerepeltetni a közismert nevű regényfigurákon kívül, illetve a Kosztolányi-szövegekben névváltozatként felbukkanó és a véglegesként felhasznált névpárokat elegyíteni az összehasonlíthatóság érdekében.

Kíváncsi voltam ugyanakkor arra is, hogy az adatközlők a kontextusból kiragadott és a jellegzetes, beszédes családnevektől megfosztott keresztnemek ellenére is kötik-e ezeket a neveket asszociációikban a Kosztolányi-művekhez.

Bár a kérdőív első része is igen fontos tanulságokkal szolgálhat a nevek kiváltotta asszociációkról, ebben a munkában a kvalitatív válaszokat tartom igazán értékeseknek, ezekben az esetekben ugyanis az adatközlők részletezhették és akár indokolhatták is benyomásaikat, egyéni motivációikat, magyarázatot adva a név befogadásáról és feldolgozásáról. A kapott válaszok alapján kevesen hivatkoztak Kosztolányi-művekre a tesztelt nevekhez kötődő asszociációként: az összes adatközlőtől mindössze hat olyan válasz érkezett, amely konkrétan megnevezi ezeket a szövegeket. A hat adatközlő a *Kornél*, az *Anna* és a *Ficsor* név kapcsán hivatkozott a Kosztolányi-művek szereplőire, pl. „Ficsorról Kosztolányi Édes Anna című műve jut eszembe, így rögtön egy ellenszenves figurára asszociálok, már maga a név is undort kelt bennem”; „magyarosként rögtön Esti Kornélra asszociálok. Az ő jellemétől nehéz elvonatkoztatni”. Figyelemre méltó, hogy az adatközlők csak a közismertebb, több novellában és címként is felbukkanó Esti Kornélt említették

asszociációként, a csak az Édes Annában felbukkanó szereplő, Víz Kornél nevét nem. Egy adatközlő a saját bevallása szerint a kérdőív *Pacsirta* és *Ficsor* neve, mint kontextus miatt asszociált Édes Annára. Előfordult olyan válasz is a *Ficsor* név kapcsán, amelyben az adatközlő nem nevezte meg a konkrét művet, amelyre asszociált, viszont a „kommunista házmester” definíciót tekintve igen valószínű, hogy az Édes Anna szereplőjére gondolt. Érdekes viszont, hogy például Vajkay Ákos vagy Csajkás Tibor neve alapján senki sem említette válaszában az adatközlők közül a *Pacsirta* és az *Aranyásárkány* című regényeket, ennek oka valószínűleg az, hogy az adatközlők vagy nem olvasták a műveket, vagy már nem emlékeznek a szereplők nevére.

Kérdés, hogy ahol az adatközlő külön nem jelezte, hogy az adott név kapcsán a nevet viselő szereplőre gondol-e, feltételezhetjük-e egyértelműen – számításba véve a név interkontextuális jellegét (vö. pl. Slíz 2013: 81, 83) –, hogy az asszociációt nem befolyásolta az irodalmi névviselő, vagy inkább a név révén felmerülő kollektív asszociációkkal, a névviselőkhöz köthető szociokulturális ismeretekkel kell számolnunk (l. Slíz 2014b). Főleg az említetthez hasonló esetek figyelemre méltóak, amikor az adatközlő, bár nem reflektál arra, hogy Kosztolányi-mű jutott eszébe a névről, mégis olyan tulajdonságokat említ az elképzelt névviselő kapcsán, amelyek közel állnak a regénybeli alak személyiségéhez. Mint például a *Kornél* nevet tekintve az alábbi válaszok: „egyéniiség, művész, meg nem értett, magányos”; „rejtélyes költő”; „egy kicsit ficsúr értelmiségi fiatal férfi”; „legszebb férfi név (!). Viselője bohókás és komoly egyszerre. Jó érzést vált ki”.

A fenti válaszok fényében nem meglepő, hogy a névhez kötődő pozitív és negatív asszociációk kiemelt szerephez juthatnak egyes Kosztolányi-szövegek névtani szempontból történő értelmezése során. A kapott válaszokból kitűnik, hogy a kollektív asszociációk is nagy jelentőséggel bírnak egy-egy név kapcsán, így az író névadási stratégiái között is feltételezhetjük a nevekhez kötődő általános asszociációk általi jelentéstulajdonítást. A kollektív asszociációk kapcsán érdemes tekintetbe venni, hogy a mentális lexikon dinamikus alakulásban van, és változását olyan tényezők befolyásolják, mint az életkor, az iskolázottság, a társadalmi viszo-

nyok stb. (Lengyel 2018: 2). Mindennek nagy szerepe lehet a neveket illető asszociációkat tekintve is, ahogyan azt látni fogjuk. Ami jelen vizsgálat szempontjából fontos lehet, hogy vannak-e eltérések az azonos életkorú, de más-más időben élő személyek mentális lexikonjai között (vö. pl. Lengyel 2018: 2). A mentális lexikonra vonatkozó, szóasszociációs vizsgálatok szerint (Lengyel 2011: 186, 188; 2018: 13, 15) jellemző lehet, hogy egy hívószót felidézve az idő előrehaladtával a közösség minél több tagja azonos szóra asszociál, ugyanazt a szót adja válaszul a hívószóra, egyre növekvő arányban (Lengyel 2018: 15). Bár saját vizsgálatom csak egy adott korosztályt vizsgált egy adott időszakban, a kollektív asszociációk megléte ebben a névasszociációs vizsgálatban is megfigyelhető. Elméleti síkon azonban érdekes lehet a kérdés, hogy ezek a befogadói asszociációk vajon mennyiben térhetnek el a mostaniaktól a regény keletkezésének idején.

Az adatközlők a korábban Vizyné első regénybeli benyomásaként hozott idézethez hasonlóan számos pozitív értéket kötöttek az *Anna* névhez, pl. „sokszínű nő lehet a viselője, kedves, magabiztos, céltudatosságot ébreszt bennem”; „komoly, műzsai, határozott, szenvedélyes nő”; „Szociálisabb nő. Kellemes hangulatot ébreszt, szépséget sugároz a név”. Az *Anna* névhez kapcsolódó asszociációkat Kovalovszky is számba vette, mégpedig írói megnyilatkozások és költemények figyelembevételével (Kovalovszky 1991). Példaként hozhatók a név költői megjelenítésére Juhász Gyula életművének darabjai, amelyekben az *Anna* névhez felettébb sok pozitív asszociáció társul, a konkrét szöveghelyzeteket és a névvisező, valamint a költő viszonyát ismerve, természetesen még személyesebb és még több is, mint a kérdőív válaszadóinak esetében. Kovalovszky Végh György női nevekről való gondolatát is idézi, ahol pozitív konnotációban, a kedvenc női nevek között elsőként tűnik fel az *Anna* név: „Az *Anna*, az *Eszter*, a *Judit* voltak a legkedvesebb neveim, s talán még a *Júlia*, így, egészen kimondva (1991: 12).

Kérdés, hogy mi mindenből tevődhet össze, milyen okokra vezethető vissza a pozitív asszociációk halmaza. Nem zárható ki természetesen a kevésbé tudatos vagy nem nevesített asszociáció a név fentebb említett, interkontextuális volta, illetve az olvasónak a névről és egyes névvisezőkről való szociokulturális ismeretei

és vélekedései révén. Természetesen jelentős tényező lehet az olyan személyes kötődéseken alapuló válasz is, mint az alábbi: „Kedves, bájos, szép, egyszerű, csendes. Mindig pozitív kisugárzás társul az Anna névhez. Ez lesz a kislányom neve, anyukám is Anna”.

Nem zárható ki a név amelioratív hangzása, emellett töretlen népszerűsége sem a viszonylag sok pozitív asszociáció forrásaként. Hajdú (vö. 2003: 554–578) és Kálmán (vö. 1973: 56) statisztikáit figyelembe véve az *Anna* minden általuk vizsgált időszakban kedvelt, gyakori név volt, beleértve Kosztolányi korát is. Mindemellett a mai válaszadók asszociációit inkább a név mai népszerűsége magyarázhatja: viszonylagos visszaesés után a 90-es években ismét gyakori lett (KnE.: 248), a kérdőív kitöltése idején, 2014-ben született lánygyermekiek körében a 2. helyen áll az első utónévként kapott nevek gyakorisági sorrendjében, ugyanekkor a teljes lakosságot tekintve a 6. helyen állt ekkor (1. Népnylv. 1.; Népnylv. 2.).

A válaszadók nagyon nőies névnek találják az *Annát*, ahogyan az fentebb is szóba került, összesen 91%-a az adatközlőknek a skálán a semlegeshez képest az inkább nőies értéket választotta. Többek között nagy valószínűséggel hozzájárul ehhez a név tipikus női név végződésésként számontartott *-a* végződése (vö. T. Somogyi 2003:255; Slíz 2014b: 250). Azaz a kapott válaszok, úgy tűnik, egybeesnek Kosztolányi feltételezhető asszociációival, amikor a név kapcsán „kacér és nagyon nőies feltételes mód”-ot említ. Ilyen jellegű összehasonlításban érdemes lehet talán kiemelnünk azokat a neveket, amelyeket női név létükre az adatközlők nem találtak egyértelműen nőiesnek, pl. *Pepike*. Ezt, feltételezhetően becéző volta miatt a válaszadók 46%-a semleges névnek ítélte a férfias-nőies ötfokozatú Likert-skálán; igaz, további összesen 46% az inkább nőies kategóriát jelölte meg a névvel kapcsolatban.

Az *Anna* névhez visszacsatolva, a sok pozitív képzettársítás mellett a név gyakorisága, elterjedt volta az egyedi asszociációk ellenében is hathat. Számos adatközlő átlagosnak ítélte meg a nevet és a viselőjét, vagy azt válaszolta, hogy „túl sokan viselik, nem különleges”, „szürke, unalmas”; „sokszor hallott név, nem ébreszt bennem semmit”; „elég neutrális név, különleges tulajdonság/hangulat nem kapcsolódik hozzá”. A későbbiekben a vizsgált nevekre kapott válaszok

kapcsán látható majd, hogy minél beszédesebb a név valamely tagjának közszoí jelentése vagy a hangalakja, minél inkább megidéz valamilyen másik közszoít, annál inkább értékeli az adatközlők a nevet és a név viselőjét érdekesnek, vagy kötnek hozzá fantáziadúsabb asszociációkat. Figyelemre méltó az is, hogy egy közszoí jelentéssel bíró vagy azt megidéző névhez inkább kötöttek az adatközlők belső tulajdonságokat, személyiségjegyeket, míg a külső tulajdonságok felsorolása inkább az átlagosabb, asszociációkat kevésbé előhívó nevekhez társult a kapott válaszokban.

Érdekes, hogy a kevésbé kirívóan „kosztolányis” nevek, a mellékszereplők nevei kapcsán milyen tendenciák rajzolódnak ki, azaz milyen foglalkozásra, életkorra vagy személyiségre utaló jellemzőket kötnek hozzájuk az adatközlők tendenciaszerűen. A kérdőívben szerepeltetett nevek által megidézett asszociációkat olvasva is érvényesnek tűnik az a tény, hogy a tulajdonnév nemcsak egyént azonosít, hanem esetenként egész társadalmi csoportra is utal. Így az életkorra és a társadalmi helyzetre utaló válaszok tükrében figyelemre méltó például az Aranysárkányban felbukkanó *Rohonczy Lajos* név. Ez a személy fikció a fikcióban, egy olyan fiúként emlegetik a regény diákszereplői, aki az érettségin szörnyethalt. Jól mutatja a névdivat változását, hogy a regényszövegben diáknévként nagyon is valószínűnek tűnik az érettségiző fiúk számára, a mai fiatal adatközlők viszont régies névnek, több válaszadó történelmi névnek találja, esetleg nemesi származásúnak és idősnek ítéli viselőjét: „régies név, a névhez idősödő arcot társítok”; „történelmi név, nagy tradíciókra enged következtetni”; „kellemes hangzása van, valamilyen nemesember leszármazottjához illik. Komoly mind a vezeték-, mind a keresztnév”; „rég család leszármazottja lehet, igazi arisztokrata”; „az -y miatt nemesi névnek tűnik, bátorságot sugároz”.

Az utóbbi magyarázható a régies írásmóddal, ahogy utal is erre az adatközlő, a régies hangzás oka pedig a névdivat változásában kereshető, amelyet természetesen felerősíthet a két név együttes hatása. Hajdú és Kálmán statisztikai szerint Kosztolányi korában még kimondottan gyakori név volt a *Lajos* (Kálmán 1973: 49, 55; Hajdú 2003: 565, 569, 572), viszont a 2014-es adatok szerint már csak a 83.

az új névadások tekintetében, míg a teljes lakosság körében a 17. helyen áll, ami mutatja divatosságának érzékelhető visszaesését (vö. Népnylv. 1., Népnylv. 2.).

Érdekesség, hogy a *Kiss Ákos* névhez többen olyan asszociációkat kötnek, amelyek arra engednek következtetni, hogy az olvasó jelenéhez közelebbinek, mintsem időben távolabbinak érzik magukhoz viszonyítva a névviselőt, ilyen képzettársítás például sport, fiatal életkor: „átlagos, szomszéd srác”; „modern, tipikus mai fiatal lehet a viselő”; „átlagos srác, aki sodródik az árral, korombelinek képzelem, aki szimpatikus”; „egyszerű, mai fiú, focista”. Emellett gyakran megjelennek a név és a névviselő egyszerűségére, a név gyakoriságára vonatkozó válaszok is. Ennek oka lehet a gyakori volta mellett – 2014-ben a *Kiss* családnév 7., az *Ákos* keresztnév pedig a 43. volt a gyakorisági listán a teljes lakosság körében (vö. Népnylv. 3., Népnylv. 2.) – hogy a *Kiss* családnév az átlagosságot, kisszerűséget asszociálhatja az olvasóban. A kapott válasz alapján a *Kiss Ákos* név viselőjét egyes adatközlők „teljesen átlagos embernek” képzelik el, illetve olyan személynek, akit „alig lehet megkülönböztetni a többitől”, „unalmas, közhelyes név. Milliós arc jut róla eszembe és egy se”. A kollektív asszociációk megléte utalhat, hogy nem egy válaszadó a névviselő munkájával kapcsolatos képzettársításokat kötött a névhez: „átlagosabbnak érzem, egy kis hivatalnokot képelek unalmas hétköznappal”; „csinovnyik-karakter”; „középkorú férfi, átlagos munkával”.

Hajdú és Kálmán statisztikai alapján még a 20. század folyamán is ritkább névnek számított az *Ákos* (Kálmán 1973: 49, 55; Hajdú 2003: 570, 573, 576). A 2014-es összlakossági adatok, illetve az újszülöttek első névként kapott adatai alapján arra következtethetünk, hogy mára jóval népszerűbb lett. A kérdőív kitöltésekor, 2014-ben az összlakosság körében, ahogy az már fentebb szóba került, a 43. helyen szerepelt a férfinevek között a teljes lakosság névviselését tekintve, az újszülöttek körében pedig ugyanekkor a 25. leggyakrabban első névként kapott keresztnév volt (vö. Népnylv. 2., Népnylv. 1.). A válaszokban gyakran említett hétköznapiságot nyilván az indokolhatja, hogy a *Kiss* napjainkban is kimondottan gyakori névnek számít, a 7. leggyakoribb családnév az összlakosságot tekintve (Népnylv. 3.). A *Kiss Ákos* egyébként a *Vajkay Ákos* név alternatívájaként bukkant fel a kéziratban. Szintén

az alak formálására utal, hogy Kosztolányi az egyedibb *Vajkay* nevet választotta a teljesen hétköznapiak mondható *Kiss* változattal szemben. *Vajkay* Ákos neve kapcsán már sokkal változatosabb válaszokat adtak az adatközlők, amit a szokatlanabb és közzói asszociációkat sugalló családnévnek tudhatunk be. Arra, hogy a ritkább név hangalakja alapján közzóra asszociáltak az adatközlők, és inkább személyiségjegyet idézett meg a név, mint külső tulajdonságot, jó példát szolgáltatnak a következő válaszok: „vajszívű, gondos és vidám személy lehet”; „egy vajszívű gépészmérnök”; „vájkalódik, legalábbis a neve alapján”. Feltételezhetően az -y-os írásmód is közrejátszhatott a következő olvasói képzettársításokban: „Különleges, valamiképp nemesi hangzású”; „régimódi, úri modorú”; „gonosz, sasorrú nemes vagy hivatalnok”; „elegáns, arisztokratikus”.

A kérdőívbe beválogatott írói nevek kapcsán nem elhanyagolható mennyiségű a névhez kötődő olyan olvasói asszociáció, amely a név vélt vagy valós közzói jelentésén vagy a szó hangalakjához kötődő képzeteken alapul (l. Slíz 2014-es, jelen kutatás alapötletét adó, Lázár Ervin meséiben megjelenő nevek kapcsán végzett asszociációs vizsgálatait). A *Vajkay* mellett több olyan nevet is találunk a kérdőívben, amelyek esetében a válaszadók a családnév esetleges közzói jelentéséből vagy a névnek egy közzóéhoz hasonló alakjából vezették le a néviselő lehetséges tulajdonságait. A *Ficsor* név esetében például egyrészt a *ficsúr*, másrészt a *vicsorog*, esetleg a *fintor* szavakra is asszociáltak az adatközlők: „a *ficsúr* és a *vicsorog* szóra asszociálok, elég negatív kicsengésű név”; „a *vicsor* szó jut először eszembe róla, ezért negatív számomra”; „gúnynévre hasonlít, viselője talán túl sokat grimaszol”; „negatív töltetű, főként kakofonikus hangzása miatt”. A név keltette kollektív asszociációkra utal, hogy igen sok negatív tulajdonságot társítottak hozzá az adatközlők: „goromba, mogorva”; „mindig vaj van a füle mögött”; „nem bizalomgerjesztő”; „sunyi”; „agresszív, rosszindulatú”; „vicsorgó, közönséges, alattomos”.

Figyelemre méltók az egyes, gazdag asszociációkat keltő írói nevek kapcsán az olyan válaszok, amelyek a néviselő fiktív voltára utalnak: „kicsit groteszk, nem is egy igazi ember nevének képzelem, hanem egy rajzolt fűtésszerelőnek”.

Az írói névadás tudatosságát támasztja alá, hogy egy sokkal karakteresebb név mellett döntött végül a szerző az Édes Annában a Ficsor név alternatívájaként felmerült *Fűtő* név lecserélésével (Veres 2010: 660–661). Ehhez a névhez jóval több pozitív asszociációt kötöttek az adatközlők, mint a Ficsor névhez: „megbízhatónak gondolom és melegszívűnek”; „kedves, csendes, mosolygós”; „nagylelkű, szorgalmas”. Többen a megnevezett foglalkozására vagy társadalmi hovatartozására asszociáltak: „lehetőleg szakmunkás, akinek ez lett a ragadványneve”; „a foglalkozása fűtő és ebből jött a beceneve”; „munkásosztály”; „szenes körmű házmaster”; „dolgos, kétkezi munkás”. Szembetűnő, hogy több adatközlő jellemvonásra, belső tulajdonságra asszociált, egyfajta beszélő névként értelmezték a *Fűtő* nevet: „szenvédélyes”; „mélyérzésű, elővigyázatos”; „melegszívű Fűtő”. A *Fűtő* név kapcsán is felmerül a név nem tipikus, fiktív voltára való reflexió: „hogyan lehet valakinek ilyen neve”; „nem tudom névként értelmezni”.

A *Nyers Szidónia* név is hasonlóan nagy hatással volt az adatközlőkre, mint a Ficsor név; többen a *szid* igét vélték felfedezni a névben: „elviselhetetlen, házsártos, folyamatosan szid és jártatja a száját. Nyugdíjas”; „A név mindkét eleme hideg, viselője biztos egy hárpia”; „a *nyers* szó miatt és a *szid* kezdet miatt negatív. Egy elkényeztetett egyke lány jutott az eszembe róla”. A kollektív asszociációk tekintetében érdekesek az alábbi, különböző adatközlőktől származó válaszok, melyek hasonló, a név alapján elképzelt néviselőt írnak le: „szigorú, komoly, szálkás alkatú nő, konttyal”; „távolságtartó, merev, rideg”; „szilárd jellem, erőszakos”; „Hidegséget, ridegséget ébreszt bennem. Beképzelt, fennhéjázó nőre gondolok”; „erős, határozott egyéniség, akinek a kiállása magabiztosságot sugároz”. Több adatközlő utalt arra, hogy felsőbb társadalmi osztályhoz tartozónak képzelel el a név viselőjét, vagy legalábbis olyan benyomást kelt benne: „merev, tartózkodó, kimért grófnő, feljebbvalóság”; „magas, arisztokratikus, sznob”; „a Szidónia szerintem amolyan fejedelmi név”; „arisztokrata nő a 19. századból”.

Figyelemre méltó, hogy a néviselő életkorára vonatkozó adatközlői vélekedések tekintetében kettős megítélésű a Kosztolányi által feljegyzésre méltónak ítélt *Eper Erzsike* név. Feltehetőleg a *-ke* kicsinyítő képzős, informális, becenévi alaknak

is betudható, hogy felnőtt, középkorú nőhöz szinte egy adatközlő sem kötötte a nevet, inkább kislánynak vagy idősebb nőnek képzelik a névviselőt. Szintén a becenévi változat lehet az oka annak is, hogy erőteljesen az életkort társították hozzá a válaszadók. Idősebb életkorra utaló válaszok: „idős, kedves néni lehet”; „aranyos, kedves, nagymamás”; zsémbes öregasszony”; „kedves néni”; „kedves, idős asszony, aki sok befőttet készít”; „az Erzsike régies, időseknek való név”. Azok, akik fiatal életkorhoz kötötték, az alábbi válaszokat adták: „a személyt gyermeknek képzelem el”; „törékeny, vékony hangú, kislányos személyt képelek hozzá”; „vidám, szőke és fiatal lehet”; „egy falusi kislány, aki nagyon szereti a játékot és a növényeket”. Találtam olyan válaszokat is, amelyek a két szélső életkort, amelyet a névviselőhöz társítottak, vaglyagosan képzeltek el: „egy kislánynál aranyos, egy idősebb nőnél gúnyos hatást keltene”; „vagy kislánynak vagy idősebb hölgynek tudnám elképzelni”; „aranyos név, olyan nagymamás és óvodás keveréke. A viselőjét inkább régimódinak képzelem”. A vaglyagos válaszok talán arra is visszavezethetők, hogy az *Erzsébet* név a mai névviselők körében inkább az idősebb korosztályban gyakori (Népnylv. 2.), a teljes lakosság körében 2014-ben a második leggyakoribb női név, míg az újszülöttek névadásakor manapság nemigen jellemző, azaz nem szerepel a száz leggyakoribb név között (Népnylv. 1.).

Ugyanakkor a *-ke* kicsinyítő képzős alak a gyerekek becéző megszólítását is megidézi, nemcsak a felnőtt névviselőre alkalmazott becézést. Az *Eper Erzsike* név esetében is megjelenik az a válasz, amely arra utal, hogy az adatközlő kitalált névnek, a fikció termékének véli: „Eper Erzsike csak a mesében létezhet”. Feltehető, hogy a név még a családnévvel sem hat igazán különlegesnek, és kevésbé értelmezik beszélő névként, ugyanis a válaszadók kevés karakteres, belső tulajdonságra utaló asszociációról adtak számot, megmaradtak kevésbé specifikus tulajdonságok felsorolásánál, pl. „kedves, aranyos, fecsegő”, illetve az imént említett életkori asszociációknál.

A *Kása Ilona* név abból a szempontból érdekes, hogy egy cseléd-történet főszereplője viseli ezt a nevet, egy kevésbé ismert elbeszélésben (*Kása Ilona szerencséje*; KDE. 1278–1283). Egyszerű képzettársítást figyelhetünk meg a *Kása Ilona* név ese-

tében is az adatközlők részéről, hasonlóan ahhoz, ahogyan egyes válaszok esetében a *Fűtő* név kapcsán volt látható: „Szereti az ételt, kásás, pürés ételeket”. Ebben az esetben a családnévadás leíró, közvetlenül jellemző típusát véli felfedezni a családnévben a válaszadó, azt a névtípust, amelyet a korábbi írói névadással foglalkozó szakirodalom, mint fentebb láttuk, beszélő névként definiál.

A kollektív asszociációk tekintetében mindenképpen megemlítendő, hogy a nevet és feltételezett viselőjét sok adatközlő az átlagossággal, a hagyományossággal, a konzervatívsággal hozta összefüggésbe, a *kimért* jelző pedig többször is visszaköszön a válaszokban: „egyszerű, konzervatív, kedves”; „átlagos nőre illik, túl tradicionális”; „kicsit túlzottan ragaszkodik a szabályokhoz”; „kimért embert látok mögötte”; „teljesen átlagos név és a viselőjét is annak képzelem”; „hagyományörző, csendes ember”.

Ahogy arra korábban utaltam, érdekes, hogy bár a *Kornél* név esetében kevés adatközlő nevezte meg konkrétan az asszociáció alapjaként Kosztolányi műveit, több olyan választ adtak a megkérdezettek, amelyek valamiképp bele is illenének vagy legalábbis közelítenek az Esti Kornél-szövegek keltette alak(ok)ról való, Esti Kornél nevű szereplőről való tudásunkhoz: „Bolondos, színesen öltözködik, színészkedik. Nem igazán találja helyét a világban. Olykor nagyon boldog, máskor szomorú.”; „izgága, játékos, kicsapongó személyiség”; „az életet bölcsen megfigyeli”; „érdekes, összetett személyiség”; „okos, nyitott, művész”; „Jókedvűnek tűnő, de gyakran keserű ember. Távolságtartó komolysága mellett mégis kellemes jelenség”; „komoly, csendes, fiatal egyetemista, kifejezetten bölcsészalkat”. Valószínűleg a név kevésbé gyakori voltaival is összefügg – 2014-ben a gyakorisági listán az összslakossági adatok tekintetében csak a 73. helyen szerepelt – (Népnyilv. 2.), hogy az adatközlők így magában, családnév nélkül is inkább különlegesnek ítélték meg a nevet és a név viselőjét: „modern név, viselője a modern világ megtestesítője”; „városias”; „nem átlagos, különleges”; „különleges fiú, filmklubba jár, egyedien öltözködik, kicsit visszahúzódo”.

A *Novák Hilda* név kapcsán is hasonló jelenséget figyelhetünk meg. Bár egyik adatközlő sem kötötte az Aranysárkány szereplőjéhez a nevet, mégis számos olyan

választ adtak, ami akár beleillene a regénybeli Hildáról való tudásba a cselekmény alapján: „beleváló, kissé örült, hiperaktív”; „erőtéljes, nőies személyiség”; „egy különleges lány jut eszembe róla”; „életrevaló, vidám, hisztérikus”; „egy nő, akinek sok titka van és szerelembe esik belé az ember”. A kapott válaszokból kitűnik, hogy a kollektív asszociációkat közelebbi vagy távolabbi képzettársítások révén, ritkább név esetén meghatározza a híres névviselő ismerete is: „ritka női név, színházi érzést kelt bennem a színésznő, Gobbi Hilda után”; „ünnepelet színésznő”; „művészi pályán képzelem el”; „régies beütésű név, egy színésznő jut róla eszembe”; „színésznő, aki sorozatokban szerepel, félresiklott pálya”; „egy nagyon hosszú szempillájú operetténekes”.

8.5. INTERKONTEXTUALITÁS A NÉVVÁLTOZATOK KAPCSÁN

A névváltozatok kapcsán érdemes szót ejteni azokról az esetekről is, amikor ugyanaz a név bukkan fel különböző Kosztolányi-szövegekben. Ennek kapcsán ismételten fontos hangsúlyozni, hogy az aktuális asszociációk mindig a kontextus által befolyásoltak, ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül a név intertextuális és interkontextuális volta sem. A korábbiakban bővebben tárgyalt *Sárszeg* név kapcsán – mely a kérdőív második részében a *Sárvár* változattal együtt helyet kapott –, érdekes lehet, hogy a különböző „sárszeges” műveket némiképp összeköti a bennük felbukkanó név és annak alakváltozatai (*Sárvár*, *Szegvár*), hiszen a mindenkori kontextus mellett a név képes felidézni az összes korábbi környezetét (vö. Slíz 2014a; vö. még 6.2. fejezet).

A *Sárszeg* helynév, ahogyan azt már tárgyaltam, legtöbbször a *Pacsirtában* bukkan fel, leginkább negatív kontextusban. Látható volt, hogy *Sárszeg* több nyelvészeti és irodalmi értelmezésben is abszolút negatív konnotációt kap, és kétségtelen, hogy az olvasóban felidéződhetnek ezek a képzetek más „sárszeges” szövegek olvasásakor is. A kontextusfüggőséget, aktuális olvasói képzetet igazolja,

hogy az adatközlők sem csupán negatív értékeket kötöttek a kontextusból kiragadott névhez; pl. „örökséget fenntartó, értéket közvetítő, hagyományörző”; „biztonságot nyújtó”; „Vízpart, nád, nyaralóházak és sok napsütés jut eszembe”; „egy kis falu sok réttel, új templommal”. Főként érvényes ez azokra a válaszokra, amelyek egy átlagos településként írják le a nevet viselő helyet. Emellett természetesen megjelentek az olyan válaszok is, amelyek a gyakoribb, negatívabb Sárszeg-kép(ek)hez köthetők, és egyfajta beszélő névként értelmezik a nevet a *sár-* előtagnak köszönhetően: „falusi élet, nyomasztó, kilátástalan”; „porosnak, száraznak, csendesnek képzelem”; „sáros szeglet, poros kis falu”; „nyomasztó, unalmas”; „zárt, belterjes”; „a *sár-* előtag miatt nem kelt bennem pozitív élményt”.

A korábbi változathoz, a *Sárvár* névhez hasonló asszociációkat kapcsoltak az adatközlők, bár volt, aki azt válaszolta, hogy a *Sárszeg* nevet még negatívabbnak érzi a *Sárvárnál*: „A *Sárvár*hoz hasonló, de mégis negatívabb érzést kiváltó szó”. Bár ennek okát nem adta meg az adatközlő, de feltételezhető, hogy a *-vár* helyetti *-szeg* utótag jelentésénél fogva még inkább a kisvárosiasságot, a falusi hangulatot, az eldugottság érzetét kelti a befogadóban a két név összevetésekor. A *Sárvár* névről egyébként több adatközlő a fürdőhelyre asszociált: „elsőre a fürdőhely jut eszembe, amúgy zöldes mocsár”; „a fürdő ugrik be elsőre”; „nem tudok elvonatkoztatni a fürdővárostól”. Ennek a névnek a kapcsán is megjelentek a szubjektívebb képzet-társítások; volt, aki személyes okokból összetettebb, köztük számos pozitívabb konnotációt kötött a névhez: „Szülővárosom – erőt sugárzó, középkori, uradalom, háború, védelem, védelmező, értéket őrző”.

8.6. TANULSÁGOK

A kérdőíves kutatás kapcsán is megerősítést nyert, hogy a névhez kötődő képzet-társítások igen szubjektívek, és sok tényező függvényében változhatnak. A mai olvasók névhez kötődő asszociációi mégis érdekes adalékokat szolgáltathatnak az írói névadással foglalkozó vizsgálatok számára, hiszen utalnak a mindenkor olvasó egyéni műértelmezésére vagy a névdivat változásának következtében megváltozott

befogadás tendenciaszerűségeire. Mind az alkotás közben felmerülő névváltozatok, mind a mai olvasó névhez kötődő asszociációinak a figyelembevételére új lehetőségeket, újszerű vizsgálati területet jelenthet az írói névadással foglalkozó kutatások számára. A kapott válaszok alapján úgy tűnik, hogy egy ritkább és közszoí asszociációkat keltő névhez sokkal inkább kötnek az adatközlők személyiségvonásra utaló, eredetibb képzettársításokat, mint egy gyakoribb, átlagosabb névhez. A kollektív asszociációk meglétére, a rájuk való írói támaszkodás létjogosultságára utal, hogy bizonyos nevekhez egymástól függetlenül hasonló konnotációkat kötöttek az adatközlők. Bár a korabeli olvasói asszociációk nem ismertek számunkra és az írói szándékok sem egzakt módon feltárhatók, hanem az értelmezés függvényei, a kapott válaszok alapján mégis igen valószínűnek tűnik, hogy a szövegek keletkezésekor az egyes nevek konnotációi, a hozzájuk kötődő kollektív asszociációk, legalább részben mások lehettek a mai adatközlők képzettársításaihoz képest. Az eltérő asszociációk pedig eltérő befogadói horizontokat nyitnak meg, ha a korabeli olvasók feltételezhető értelmezéseit és a mai olvasók névvel kapcsolatos válaszait állítjuk párhuzamba. Úgy gondolom, hogy a mentális lexikon kutatásával kapcsolatos újabb vizsgálatok új eredményeket hozhatnak a névvel kapcsolatos befogadói asszociációk kutatását illetően is.

9. A NÉVTELENSÉG FUNKCIÓI KOSZTOLÁNYI ÍRÓI NÉVADÁSÁBAN

A következő fejezetben részletesebben áttekintem a névtelenség korábbiakban már tárgyalt, de kevésbé kifejtett kérdéskörét mint az írói névadás vizsgálatának egyik lehetséges megközelítésmódját.

9.1. A NÉVTELENSÉG TÉMÁJA A SZAKIRODALOMBAN

A névtelenségnek az írói névadással foglalkozó vizsgálatokban egyre inkább megnyilvánuló fontosságát jelzi, hogy az utóbbi évtizedekben rendre megjelenő téma lett az írói életművek névadási sajátosságaira összpontosító, valamint az azokat összegző munkákban (vö. pl. Kornyané Szoboszlai 1999, 2002, 2014; Korompay 1999; Slíz 2007; G. Papp 2009; Tóth 2014; Vácziné Takács 2018; valamint 7. fejezet). Ennek oka abban keresendő, hogy azoknál a szerzőknél, akiknél a névadás az írói alkotásokban nagymértékben reflektált, az a néhány kivételes és épp ezért hangsúlyos eset is feltűnő lehet, amikor hiányzik az egyeditést és egyértelmű azonosítást lehetővé tevő tulajdonnév. Emellett a nevek funkcióival, művekbeli szerepeivel kapcsolatban az írói életművet kutató nyelvész számára is szembeszökő egy névtani szempontból gazdag anyagot vizsgálva az olyan, a kutatási tárgyat képező korpuszhoz képest feltűnő kivétel, ha hiányzik a tulajdonnévi megnevezés, vagy az valamilyen szempontból nem tekinthető tipikusnak. Érdemes megjegyezni, hogy az utóbbi évek íróinévadás-kutatását egyfajta, a nevek funkcióira összpontosító holisztikusabb szemlélet jellemzi (G. Papp 2009; Slíz 2014a; Tóth 2014; Vácziné Takács 2018; valamint 7. fejezet), így hát logikusnak tűnik, hogy a jellegzetes írói

névadási tendenciák mellett nagyobb figyelem irányulhat az elsőre talán atipikusnak tűnő névtelenségre is. Mivel az írói névadással foglalkozó kutatások a személynevekkel és a helynevekkel foglalkoznak leginkább, különösen feltűnő lehet a név hiánya ezek vizsgálatakor, hiszen ezek az entitástípusok jellemzően kapnak nevet.

Az írói névadással foglalkozó vizsgálatokban a névtelenség jelensége iránt megnövekedett figyelem ismeretében nem meglepő, ha a magyar névtan fontos kutatási területeit áttekintő kötetben, T. Somogyi Magda hazai íróinévadás-kutatást áttekintő tanulmányában helyet kapott a névtelenséggel foglalkozó tanulmányok áttekintése is (2015).

Fontos azonban megjegyezni, hogy a névtelenség ugyan jelen van, de a legtöbb esetben nem a kiemelt témák közé tartozik a különböző írói életműveket vizsgálva. A névtelenséggel foglalkozó tanulmányok eltérő eseteket, a név hiányával kapcsolatos, egymástól eltérő jelenségeket sorolnak a névtelenség kérdéskörébe. Az eltérő esetek összehasonlíthatósága miatt ebben a fejezetben kísérletet teszek egy három szempontot figyelembe vevő egyszerű tipológia alkalmazására a Kosztolányi-életműben felmerülő névtelenség eseteinek rendszerezésére. Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy az egyes kategóriák nyitottak és átjárhatók, azaz egy-egy eset nem csak egyetlen kategóriába tartozhat, mivel az írói szándéokra sok esetben csak következtetni tud a befogadó, de emellett az írói szándékok valóban is összetettek lehetnek a névtelenség kapcsán. Ezt megelőzően szükségszerűen kitérek a tulajdonnév kognitív szemantikai értelemben vett jelentésének kérdésére is, ugyanis a névtelenség megközelítéséhez, valamint a tulajdonnév és a közszo közötti különbség megértéséhez, a két kategória átmeneti határsávjának magyarázatához ez a felfogás biztosítja a legszemléletesebb alapot (vö. pl. Tolcsvai Nagy 2008; Hoffmann 2010, 2014; Slíz 2012a). Érintem a névtelenségnek mint írói névadási stratégiának a szerepét a vizsgált művekben (vö. 7. fejezet), melynek hasznosíthatóságát a novellák kapcsán már bemutattam. Ezenkívül egy másik írói névadási stratégiának, a név és a névhasználat szociokulturális beágyazottságára építő stratégiának (vö. 7.1. fejezet) a névtelenséggel való összefüggéséről is említést teszek majd részletesebben.

9.2. A MEGNEVEZÉSRŐL ÉS A NÉVTELENSÉGRŐL ÁLTALÁBAN

A tulajdonnevek léte nem kiküszöbölhetetlen szükségszerűség, feladatkörüket körülíró szerepű, közzsói alapú kifejezésekkel is betölthetnénk (Farkas 2014: 125; lásd még Hoffmann 2010: 19). Ennek ellenére tulajdonnevek nélküli állapotot nem ismerünk, meglétük nyelvi univerzálé a nyelvekben.

A nevek használatának elsődleges oka a kommunikációs célszerűség: a nyelvi gazdaságosságra és az egyértelműsége való törekvés magas szinten realizálódik bennük (Farkas 2014: 125). Ezenkívül a név jelentésének – így fordított előjellel a névtelenségnek is – rendkívül fontos tényezője kulturális és társadalmi meghatározottsága, valamint identitásjelölő és egyedítő szerepe, melyekre igen gyakran hivatkoznak a név összetett jelentésrétegzettségét valló munkák (vö. pl. J. Soltész 1979; Hajdú 2003; Takács 2008; Tolcsvai Nagy 2008; Hoffmann 2010, 2014; Slíz 2012a; Bauko 2014). Tulajdonnevet csak az kap, aki vagy ami fontosnak számít az ember, illetve a közösség számára; ez a nyelvi ökonómia megnyilvánulása (vö. Wahlberg 2005; Slíz 2012a: 285–286; Farkas 2014: 130). A megnevezés során az az entitás kap nevet, amely kiemelkedő a figyelem számára; ezzel összefüggésben a többi entitás névtelen maradhat, a névvel ellátott pedig kiemelkedik a névtelenségből (Slíz 2012a: 285). A megnevezés módjában, típusában nagy szerepet kap a megnevező nézőpontja. Mivel ez a nézőpont szubjektív, előfordulhat, hogy valakinek vagy valaminek több neve is van a különböző nézőpontok érvényesülésének megfelelően (Slíz 2012a: 286).

Ugyanígy a névtelenség is lehet nézőpont kérdése. Egy entitás és annak a neve egy fiktív szövegben az egyik szereplő vagy a befogadó számára lehet ismert, míg egy másik szereplő számára ismeretlen. Ugyanakkor a névtelenség időben, illetve a regénycselekmény előrehaladtával is változhat. Ilyen például az Édes Anna című regényben, amikor Vizyné megtudja Anna nevét, és a szöveg reflexió tárgyává is teszi ezt az eseményt: „ – Anna – ismételte Vizyné s a puha, kedves nőnevet rokonszenvesnek találta, mert eddig sohase volt sem Anna nevű cselédje, sem

Anna nevű rokona, ami feltétlenül zavarta volna...” (Kosztolányi 1926/2010:95). Ekkor Vizyné még ugyan nem ismeri személyesen Annát, de a név ismerete már az ismerősség bizonyos fokát jelzi. Mivel a név metonimikusan szimbolizálja az adott személyt, akinek ismerjük a nevét, az nem számít teljesen idegennek számunkra (vö. pl. Sitkei 2018).

Mint ahogyan azt Farkas is megállapítja, a névtelenségnek többféle oka lehet, és a névtelenség a megnevezéssel összefüggésben, illetve egy szűkebb vagy tágabb névhasználó közösség vonatkozásában értelmezhető (2014: 133).

A névtelenséghez az írói névadás vonatkozásában is számos funkció köthető, amit legáltalánosabban történetformáló funkcióként nevezhetünk meg, az írói stratégia részeként. Az írói névadással foglalkozó tanulmányok gyakran említik a névtelenséget olyan jelenségként, amely a cselekmény alakításában játszik szerepet (G. Papp 2009: 133; Tóth 2014: 86; Vácziné Takács 2018: 85, 109), esetleg a személytelenség, a társadalmi távolság, az ismeretlenség fenntartásával a személyközi viszonyok alakulását ábrázolja ily módon az író (vö. pl. Kornyané Szoboszlai 2014: 217; valamint 6.1. fejezet).

9.3. A KÖZSZÓ ÉS A TULAJDONNÉV JELENTÉSE

A névtelenség jelenségének értelmezéséhez a kognitív szemantika tulajdonnév-felfogását alkalmazom. E szerint a felfogás szerint a tulajdonnév nem a nyelvi kritériumok, hanem a szociokulturális körülmények révén lesz tulajdonnévvé (Tolcsvai Nagy 1997: 603; Hegedűs 1997: 8; Hajdú 1998: 10), illetve a névként értelmezésben jelentős szerepe van a szövegkörnyezetnek (Hegedűs 1997: 6–7, 1999: 314–315; Hajdú 1998: 10; Slíz 2012a: 290; Bauko 2014: 80; Hoffmann 2014: 8, 50). Ez a szemlélet a tulajdonnevek és a közszavak legfőbb különbségét a szemantikai összetettség mértékében látja. A tulajdonnév sajátossága a közszóhoz képest, hogy egy adott szövegkörnyezetben további grammatikai eszközök igénybevétele nélkül azonosít, egyedít (Hegedűs 1997: 7; Hoffmann 2014: 8). Míg a csupán köznévvvel megjelölt entitás az adott szövegvilágban általában viszonyítva van más fogalmakhoz, addig

a tulajdonnévvel jelölt entitások lehorgonyzása nem igényel viszonyítást (Tolcsvai Nagy 2008: 38), szemantikája hasonlít a főnévéhez, azonban el is tér attól (Tolcsvai Nagy 2008: 37). A tulajdonnév előre csomagolt egységként működik, amelynek a belső feldolgozása nem szükséges a megértéshez (Langacker 1987: 57–76; Tolcsvai Nagy 2008: 37). Amíg az egyszerű főnév egy típust nevez meg vagy a típusnak egy példányát egyedités nélkül (Tolcsvai Nagy 2008: 30–31), addig a tulajdonnév mindig egyetlen példányt, egyetlen megvalósulást nevez meg úgy, hogy előhívja a típust, a kategóriát is másodlagosan (Tolcsvai Nagy 2008: 31; Slíz 2012a: 283, 405).

A tulajdonnév jelentésszerkezetének egyeditő összetevője lehetővé teszi, hogy a megnevezett entitás globálisan hozzáférhető legyen a teljes szövegben (Givón 2001: 464–465; Tolcsvai Nagy 2008: 39). A tulajdonnév abban is eltér a köznévtől, hogy az – ahogyan az a korábbi fejezetekben részletesen szóba került – intertextualitása, interkontextualitása révén az aktuális szöveggörnyezetén túl képes felidézni egyéb, a nevet tartalmazó szövegeket is (Nicolaisen 1986, 1995: 566; Slíz 2013: 83; vö. még 6.1. fejezet). Ezzel szemben a köznév önmagában csak egy adott kontextuson belül képes az azonosításra (l. pl. Kornyané Szoboszlai 1999).

A különbségek mellett azonban szükséges hangsúlyozni, hogy a közszo és a tulajdonnév kategóriája nem határolódik el élesen egymástól (vö. J. Soltész 1959); a prototípuselv alapján megkülönböztethetünk tipikus és kevésbé tipikus neveket (Gardiner 1954; Van Langendonck 2007; Slíz 2012a: 284; Hoffmann 2014: 10). A köznév és a tulajdonnév közötti átmeneti jellegnek a névtelenség megvalósulásában is van szerepe, ugyanis a név helyett sokszor valamilyen tulajdonságot vagy relációt előtérbe helyező közszo áll; ezeket az eseteket Hajdú névhelyettesítésnek nevezi (2008: 14).

9.4. A NÉVTELENSÉG ÉS A NÉV SZOCIOKULTURÁLIS BEÁGYAZOTTSÁGA

Ahogy arra utaltam már, a névtelenséggel is foglalkozó, az írói névadást érintő legtöbb kutatás szerint a névtelenség történetformáló jelentőséggel bírhat, te-

hát az írói névadási stratégia része lehet (vö. 7. fejezet). Ez – mint azt a novellák kapcsán már megállapítottam – az első vagy a nulladik helyen is állhatna az írói névadási stratégiák között, hiszen a rövidebb, epizodikus történetek esetén, esetleg típusok ábrázolásakor az író számára természetes módon adódik a jelöletlen alapeset. Megállapítható azonban, hogy a névtelenség esetei az írói névadásban nem alkotnak homogén kategóriát. Egyes esetekben inkább lehet a névtelenségnek történetsszervező szerepet tulajdonítani, míg máskor (így novellák esetében) inkább a rövidség, a tömörség, az általános mondanivaló és a szűkebb szöveggörnyezet indokolja és támogatja a névtelenséget. Az utóbbi típus tehát inkább műfajfüggő kategóriának tekinthető.

Kosztolányi írói névadási stratégiáit vizsgálva relevánsnak tőnik, ha a név azon tulajdonságára, hogy szociokulturálisan beágyazott, az írói névadás és a névtelenség eszközéeként tekintünk (vö. 7.1. fejezet). A tulajdonnévvel foglalkozó legtöbb tanulmány hangsúlyozza a név kulturális és társas közegbe való beágyazottságát, a névhasználók névkompetenciáját, névvel és névhasználattal kapcsolatos ismereteit (vö. pl. Takács 2008: 18; Slíz 2012a: 406; Hoffmann 2014: 17, 53; Bauko 2014: 80), továbbá azt, hogy a névként értelmezéséhez szintén hozzátartoznak a szociokulturális körülmények (Tolcsvai Nagy 1997: 603). A neveket és a nevek használatával kapcsolatos társas tudnivalókat az egyén a társadalmi-nyelvi szocializációja során sajátítja el, valamint formálódik az a képessége, hogy megfelelően használja a neveket, vagy újakat alkosson (Bauko 2014: 80). A beszélő névkompetenciájának körébe tartoznak a nevekről való alapvető kulturális, pragmatikai, szemantikai ismeretek, illetve a nevek jelentésszerkezetéről is sokrétű ismeretek halmozódhatnak fel az egyén és a közösség tudásában (Hoffmann 2010: 53). A név szociokulturális beágyazottságával számoló írói névadási stratégia magára a név fontosságára hívja fel a figyelmet, vagyis arra, ami a névvel történik: a történet alakítása során az író számít a befogadónak a névvel névvel és a névhasználattal kapcsolatos begyakorlott, konvencionizálódott háttérismerteire (vö. 7.1. fejezet). Ugyanez a helyzet a névtelenséggel is: az író ismereteket tulajdoníthat az olvasónak azzal kapcsolatban, hogy milyen szerepet tölt be a társas érintkezésben, illetve milyen hatást okozhat

a név valamilyen típusú hiánya. Így a két írói névadási stratégia több esetben összefügghet egymással.

9.5. A NÉVTELENSÉG ESETEINEK RENDSZEREZÉSÉRE SZOLGÁLÓ SZEMPONTRENDSZER

Farkas a névtelenség három esetét különíti el (2014: 133). Az első eset, amikor az entitásnak már/még valóban nincs neve. A második esetben van neve, csak nem ismerjük. A harmadik esetben van neve és ismerjük is, de valamilyen okból nem használjuk. Negyedik esetként hozzátehető ezekhez véleményem szerint, amikor az entitásnak több neve is ismert ugyanabban a funkcióban, de az egyik megnevező, névhasználó csak az egyik nevet ismeri, a másik névhasználó pedig egy másik megnevezést használ ugyanarra a funkcióra (vö. pl. Slíz 2007: 161–162). A névtelenségnek ez az alapszintű csoportosítása segít a Kosztolányi-regényekben – és mint korábban már kitértem erre, a kisebb terjedelmű szövegekben is – megjelenő névtelenségi eseteknek a nyitott kategóriákba rendezésében.

Az eddigi megfigyeléseim szerint Kosztolányi írói névadását vizsgálva a névtelenség típusainak meghatározásában egy további szempont lehet annak megállapítása, hogy a szövegben van-e valamilyen reflexió a megnevezésre/névtelenségre, vagy egyáltalán nem találunk a szövegben ilyet. Az, hogy a névhasználat vagy a névtelenség reflektált-e, árulkodhat a stratégia hangsúlyosságának mértékéről; névtelenség esetén arról, hogy mennyire bír explicit vagy implicit módon jelenléssel a név hiánya.

A harmadik szempont az előbbivel összefüggésben az lehet, hogy milyen mértékben tulajdoníthatunk, illetve tulajdoníthat az író a névtelenségnek történetformáló szerepet, vagy pedig a névtelenség aktuális esetét inkább műfaji sajátosságnak tekintjük, mint például a novellák esetében. Ez a két eset természetesen nem határolandó el élesen, hiszen egyrészt az írói szándékot nem ismerhetjük teljes mértékben, másrészt a szépirodalmi mű, illetve a megnyilatkozás sajátos-

sága a fikciós narratívában az, hogy többféle szándék és jelentés tulajdonítható neki a befogadói értelmezés függvényében. Így fokozat kérdése lehet, hogy egy műben inkább történetformáló szerepe van a névtelenségnek, vagy csak a rövid terjedelem, a szűkebb szövegvilág mint műfaji sajátosság a névtelenség oka.

9.6. A NÉVTELENSÉG ESETEI KOSZTOLÁNYI PRÓZAI MŰVEIBEN

Az alábbiakban néhány jellemző szöveghelyen keresztül igyekszem röviden szemléltetni a névtelenségnek a Kosztolányi-életműben előforduló eseteit. Előszörban a regényszövegekre összpontosítva, rövidebb terjedelmű szövegekből csak esetenként hozok példát, ugyanis a novellák, rövid terjedelmű szövegekben megvalósuló névtelenség mint írói névadási stratégia a 7. fejezetben már bemutatásra került.

a) Az entitásnak van neve, de nem ismerjük. Ebben az esetben a név hiánya reflektált, és van szerepe a történetben a hiáynak. Az alábbiakban olyan példákat hozok, amelyek egy írói életműben a leginkább szembetűnőek a névtelenség eseteire. Ezekben az esetekben ugyanis úgy valósul meg a névtelenség, hogy a névre vagy annak hiányára találunk valamilyen reflexiót a szövegben, és az, hogy hiányzik a név, jelentéssel bírhat az olvasó számára.

Kosztolányi írói névadását vizsgálva kiemeltem magam is azt a motívumot, amely már az 1920-as *A rossz orvos* című kisregényben megjelenik, de a név változtatásával kidolgozottabb formában felbukkan a *Pacsirta* című regényben is. A rossz orvosban a motívum így jelenik meg: „István az ablakból nézte az utcát, a szembenlevő füszerkereskedést, mely fölé ez volt írva: **Kalmár és Társa**. Izgalmában arra gondolt, hogy csak **Kalmár urat** ismeri, aki most is ott állt a boltajtóban, egy zsák fehér szárazbab mellett és hajlongva köszöntötte vevőit. Vajjon ki lehet a társa?” (Kosztolányi 1920/2015: 148). Ebben a szövegrészben a társ nevének ismeretlenségére irányítja a figyelmet a narráció, míg Kalmár úr nevének ismerete egyet jelent a szereplő ismeretével. Ebben az esetben a társnak

feltehetőleg van neve, de nem ismerjük, így helyette a viszonyítást jelző **társ** szó áll a megnevezés helyett. A névtelenség a kérdésben bizonyos fokig reflektált.

Jóval kidolgozottabb írói névadási stratégiának tekinthető az ugyanazon az ötleten alapuló epizód a *Pacsirtában*: „Ügyis be kell mennem **Weisz és társához**. [...] Weisz úr intett a vézna, szomorú alaknak, ki a bolt mélyében üzleti könyvek közé temetve üldögélt, lepkeláanggal világított üvegalkitkájában. [...] Ő volt a **Társ**, az elkallódott, a félreismert, mellőzött **Tehetség**, kinek **nevét sem tudta senki**” (Kosztolányi 1924/2013: 193–195). Ebben a szövegrészben már jóval reflektáltabb a név hiánya, és az epizódszervező hatása is erősebb, stratégiának tekinthető. A *Társ*nak valószínűleg van neve, de nem ismeri és használja a regény szövegvilága. Ezt, mint intézményszerű nevet, a kisvárosi közösség nem csupán a boltra, hanem a tulajdonos, azaz Weisz úr megjelölésére is használja, utalva ezzel a közösségben betöltött szerepére és társadalmi elismertségére. A beosztott megnevezése ugyanebben a közösségi funkció diktálta megnevezési rendszerben viszont már csak köznévvvel történik, másodlagos, beosztotti szerepét reprezentálva a társadalmi hierarchiában, amely csak az adott szövegvilágban, Weisz úrhoz viszonyítva értelmezhető. Tehát míg a névtelenség a *Társ* mellőzöttségét domborítja ki, addig az a megoldás, hogy Weisz urat az üzlet nevén nevezi meg a szöveg, a közösségben betöltött szerepére utal, emlékeztetve a tulajdonságon alapuló és közösség révén történő névadásra.

A *Pacsirta* név kapcsán a névtelenség speciális esete nyilvánul meg. *Pacsirtának* van ugyan hivatalos neve, amelyet a családja, szűkebb közössége használ, de ezt nem, csak a ragadványnevet tudjuk meg. Csak családi-bizalmas nézőpontból történik a megnevezése, azonban már ez a megnevezés is idejétmúlt a narráció szerint: „Ők nevezték el így régen, *Pacsirtának*, nagyon régen, mikor még énekelt. Azóta a név rajta ragadt és viselte” (Kosztolányi 1924/2013: 25). A szöveg azt sugallja, hogy a név egy korábbi, meghaladott identitás része, amelyet nem vált fel egy másfajta identitás. *Pacsirta* mintha csak családja körében létezne, csak a szülőkhöz való kötődés, a gyermekkor elmúlt állapota lenne identitásának egyetlen lényeges eleme. Azaz identitása statikusnak tekinthető, mint a rajta

ragadt név. Ez a szöveghely olyan névtelenséget idéz meg, amikor van hivatalos neve a névviselőnek, csak a szövegvilágban nem ismert, nem hozzáférhető a befogadó számára; egyfajta „helyettesítő néven” (vö. J. Soltész 1979) ismerjük. A ragadványnév viselése és eredete reflektált, illetve a név történetét ismerve igen jelentős történetsszervező szerepe van. Az lehet a befogadó benyomása, hogy a névre adott reflexió beszédesebb a történet személyközi viszonyait illetően, mint amennyit a szöveg kifejt.

b) Az entitásnak van neve és ismerjük, de nem használjuk. A név hiánya ebben az esetben reflektálatlan a szövegben, de van szerepe a történetben a hiálynak.

Az Aranysárkány című regényben egyfajta névtabuként jelenik meg a névtelenség két jelenetben is. Az első eset, amikor Hilda ellátogat Flóri nénihez, hogy ott találkozhasson Tiborral. Ebben a jelenetben a találkozó titkossága úgy jelenik meg, hogy a párbeszédükben Tiborra utalva nem mondják ki a nevét, csak névmási formával, deiktikus elemekkel utalnak rá: „Találkozni kell vele. – Itt? – Idejön. [...] – Mondd, nagyon szeretitek egymást? [...] – Ma láttam. – Mikor? – Délben. Erre ment. Bizonyosan téged keresett” (Kosztolányi 1925/2014: 107–109). A név elhallgatását tekintve ehhez hasonló az a jelenet, amikor Novák Antal azon kapja Tibort, hogy titokban náluk tartózkodott. Ekkor Novák Antal Tiborhoz szólva nem mondja ki Hilda nevét: „Ez bűn önmaga ellen, énellemem – és ezt már gyorsan mondta –, bűn **őellene** is” (Kosztolányi 1925/2014: 211).

c) Az entitásnak van neve, de nem ismerjük. A név hiánya reflektálatlan a szövegben ebben az esetben, de a névhiálynak van szerepe a történetben. A következő példa szintén az Aranysárkányhoz köthető: Novák Antal feleségének nevét nem ismerjük a szövegből, de a kritikai kiadás tanúsága szerint a korai fogalmazványokban még volt neve (*Lujzaként* és *Margitként* is felbukkan), a végleges változatban viszont már név nélkül szerepel (vö. Kosztolányi 1925/2014: 805, 1040). A név hiánya értelmezhető egyfajta beszédes űrként is, ami az anya és a feleség hiányát jelzi a regényben. A név tehát ebben az esetben a végleges szövegben nem ismert, csak Novák Antal elhunyt feleségeként, közszoói megnevezésekkel utal rá a regény; és bár a név hiánya sem reflektált, tulajdoníthat neki történetsszervező jelentőséget

a befogadó. Az utólagos törlés mindenképpen azt igazolja, hogy a névtelenség ez esetben az írói stratégia része.

d) Az entitásnak még/már nincs neve. Ebben az esetben reflektált a névhasználat, és történetsszervező szerepe van a név általi bemutatásnak. Olyan esetet nem találtam, amikor a történetben valakinek a szó szoros értelmében még vagy már nincs neve, de a névadás aktusával kezdődik, a novellák között A rossz baba karrierje című történet: „A húgom utolsó babáját mi magunk kereszteltük el Bolinnak. Nem tudtam, mit jelent ez a név, és ma se tudom. Hiába bújom át a meséskönyveket, a szótárakat és lexikonokat, nem találom bennük, és arra is emlékszem, hogy otthon sohase hallottam. De a névvel mindnyájan meg voltunk elégedve. Idegenszerű volt és pajkos. Kifejezte azt, hogy a baba jó családból származó, úrikisasszony, bár nem egészen idegen tőle a szófogadatlanság, a csintalanság bocsánatos bűne.” (KDE. 165). Ebben a történetben tehát rögtön a nyitóepizódban a névtelenségből a megnevezettségbe való átlépéssel számolhatunk. A névadás és névhasználat reflektált, a névválasztás sikerült voltáról gondolkodik el az elbeszélő, a névtelenség megszűnésének és a névhez kapcsolt visszaemlékezésnek pedig történetalakító, magyarázó írói szándék tulajdonítható. Nem a név jelentése a fontos ebben a történetben, hanem a névhangulat, az elnevező hozzá kötődő asszociációi, az, hogy mit fejez ki a névadó számára a név, milyen jelentéstartalommal bír az elbeszélő tudatában.

e) Az entitásnak ugyanabban a funkcióban több neve is van. Ebben az esetben a több név párhuzamos megléte okozza a viszonylagos névtelenséget. A névhasználat reflektált, történetalakító szerepe van a névhasználatra tett reflexiónak. Ahogy az az Aranysárkány említőnevei kapcsán már szóba került, a regénybeli Novák Antalnak van neve, viszont a név kapcsán felmerülő érdekes reflexió, hogy két ragadványneve is van: „**Kobaknak** hívták a szép koponyája miatt és **Butykosnak**, nem tudni, miért.” (Kosztolányi 1925/2014: 77). Slíz idézi egy más szerző és más mű, a nem létező lovag szolgájának sok neve kapcsán Mikesy Sándor megállapítását, mely szerint „régí tétel, hogy aminek több, ingadozó és eltérő neve van egy közösségen belül, annak tulajdonképpen nincsen neve” (vö. Mikesy 1959b: 83; Slíz 2007: 162). Az egyénnek több bece- és ragadványneve is lehet, amelyek

használata különböző csoportokhoz, közösségekhez kötődhet (vö. pl. Bauko 2014: 85), azonban a fenti idézet azt sugallhatja, hogy Novák Antalnak nincs igazi ragadványneve. Ezzel többféle dolgot sejtethet a szöveg: a diákok nem kerülnek annyira közel hozzá, hogy igazán megismerjék valamilyen markáns jellegzetességét, vagy egyszerűen nem tudják megragadni egy kifejező névben valamilyen szembetűnő tulajdonságát, szokását. Itt tehát a neveket ismerik a névhasználók, de gyakorlatilag nem használják, illetve a szöveg jelzi, hogy kiveszőben van a két ragadványnév a használatból. A név reflektált, és kifejezetten történetsszervező jellege van, azaz a történetben egyfajta implicit jelentés köthető hozzá.

9.7. TANULSÁGOK

A vizsgált szövegek alapján úgy tűnik, hogy a névtelenség alosztályai az írói névadásban még egy életművön belül sem alkotnak teljesen homogén kategóriát. Néhány szemponttal kategorizálhatók az esetek, de fontos megjegyezni, hogy mivel a szépprózai szövegek sajátossága a művészi hatás érdekében az implicit jelentésképzés, a befogadó egyéni értelmezése is befolyásolja, hogy milyen szándékot tulajdonít az elbeszélőnek a szöveggel kapcsolatban. Ezért a szempontok nyitott kategóriákat hoznak létre, a névtelenségnek a szövegben többféle szándékot, jelentést tulajdoníthatunk. Fontos megjegyezni, hogy más szerzők írói névadásával kapcsolatban nyilvánvalóan további szempontok is felmerülhetnek a most tárgyaltakhoz képest. Ez a témakör így további kutatásokat is érdemel, és a korábbi fejezetekben bemutatott megközelítésekhez hasonlóan szintén releváns szempont lehet más szerzők írói névadását feldolgozó vizsgálatokhoz is.

10. MEGSZÓLÍTÁSOK ÉS EMLÍTŐFORMÁK PRAGMATIKAI SZEMPONTÚ MEGKÖZELÍTÉSE AZ ARANYSÁRKÁNY, AZ ÉDES ANNA ÉS EGYES NOVELLÁK ALAPJÁN

A következő főfejezetben áttekintem a megszólítások és említőformák előzményeit a névtani kutatások területén, valamint összefoglalom az általam alkalmazott szempontokat, illetve megközelítésmódokat erre a témára vonatkozóan, részletesen kitérve a funkcionális kognitív pragmatikai szemléletmód nyújtotta megközelítési lehetőségekre. Példákon keresztül mutatom be az Aranysárkány és az Édes Anna című regények, továbbá az egyes novellák megszólításainak és említőformáinak vizsgálatát.

10.1. A MEGSZÓLÍTÁSOK ÉS EMLÍTŐFORMÁK VIZSGÁLATA A NÉVTANI KUTATÁSOKBAN

A megszólítások és említőformák írott és szóbeli anyagokon végzett vizsgálata egyaránt nagy hagyományra tekint vissza (Domonkosi 2002; Szili 2003; Dömötör 2005). Ezeknek a nyelvi elemeknek a vizsgálata a névtanban, így az írói névadás kutatásában sem előzmény nélküli. Könnyen belátható, hogy csakúgy, mint a névadás, a megszólítások és párbeszédbeli vagy narrációban történő említések típusai is – a szereplők szociológiai jellemzőire történő utaló jellegük révén – lehetőséget jelenthetnek az írók számára az alakteremtésre (vö. Vácziné Takács 2009: 310), valamint a személyközi viszonyok sokrétű ábrázolására. A magyar írói névadás kutatásában több munka is készült e témakörben. Az ebben a kutatásban is fontos szerepet játszó kérdés, a névtelenség mellett többek között a Németh László mű-

veiben előforduló szólító- és említőnevek, illetve különbségeik feltérképezésének fontosságára hívta fel a figyelmet Kornyané Szoboszlai Ágnes (2002: 322). Imre Rubenné a Móricz Zsigmond által használt megszólításokat vizsgálva többek között A fáklya című regény dialógusaiból gyűjtött adatokat, és szövegben való gyakoriságuk alapján állapította meg azok legjellemzőbb csoportjait. A különféle szociológiai jellemzőknek a nyelvi formákban történő megvalósulása mentén (2003: 231–232) például társadalmi álláshoz, foglalkozáshoz kapcsolódó megszólításokat, személyes névmással történő megszólításformákat, nemek szerint elkülönülő megszólításokat különböztetett meg. Vácziné Takács célja a Vámos Miklós Apák könyve című regényében előforduló megszólítások vizsgálatával az volt, hogy a beszédpartnert jelölő elemek változatait, típusait bemutassa, és felderítse a regényben a megszólítások révén működő „kommunikációs hálót” (2009: 309, 314). Magam Kosztolányi regényeiben és a két Esti Kornél-ciklus néhány novellájában a megszólításokra, mint a személyközi viszonyok beszédes nyelvi lenyomataira tekintettem (Páji 2012: 48).

10.2. A VIZSGÁLAT SZEMPONTJAI ÉS MEGKÖZELÍTÉSMÓDJAI

A következő fejezetben az írói névadás vizsgálatának lehetséges módszerei közül mutatok be egyet, amely a nyelvészeti megközelítésmódok közül ugyan mellékes megközelítésnek tűnhet, ugyanakkor egyes művek esetében előnyösebb lehet más jellegű vizsgálatokhoz képest a szövegösszefüggések névtani, szocioonomasztikai és főként pragmatikai szempontból fontos mozzanatainak feltárására. Ez a megközelítés az írói névadási stratégiák megállapítása mellett a megszólítások és az említőformák pragmatikai szempontú vizsgálatával lehet eredményes.

Az írói névadás körüli kutatások fontos feladata egy diszciplináris szempontból termékeny párbeszéd kialakítása az irodalomtudomány és a nyelvtudomány között. Az alább bemutatott szemléletmód ezt a célt is igyekszik szolgálni. Emellett a célja az is, hogy hozzájáruljon Kosztolányi írói névadási stratégiáinak minél szélesebb

körű megismeréséhez, ugyanakkor a fentebb tárgyalt megközelítésekhez hasonlóan mintául szolgáljon az írói névadással és névhasználattal foglalkozó további kutatások számára.

Mint azt a bevezetésben már érintettem, úgy vélem, hogy az egyes művek névanyaga még egy írói életművön belül is más-más megközelítést igényelhet magának a névanyagnak, illetve a név helyett álló nyelvi elemeknek az eltérő jellegéből kifolyólag. Ugyanakkor ezek a megközelítésmódok nem kizárólagosak, hiszen könnyen belátható, hogy egy regény névanyaga akár több megközelítést is megengedhet vagy igényelhet, ahelyett, hogy egy minden szövegre univerzálisan alkalmazható elemzési módot vagy rendszert követelne meg. Emellett érdemes tekintetbe venni, hogy az egyes szövegek esetében más-más írói névadási és névhasználati stratégiát alkalmazhat a szerző a szöveg műfajával és a történet jellegével összefüggésben. Egyes művekben, a Kosztolányi-életműben például az Édes Annában vagy a Pacsirtában, mint ahogyan a korábbi fejezetekben láttuk is, egyebek mellett fontos szerepe lehet az író által használt nevek szemantikai vizsgálatának.

A névtani jellegű szemantikai vizsgálatokhoz jó alapot szolgáltat a kognitív szemantika, mely szerint a nyelvi tevékenység szorosan összefügg a tapasztalással és a világról való, közvetlen érzékelésen alapuló tudással. Ez a tudás absztrakció és sematizáció révén elvontabb nyelvi tartalmak formájában képeződhet le, az ily módon létrejövő fogalmak pedig dinamikus jelentésszerkezettel bírnak. Ahogyan a világról való tudásunk hálózatokba rendeződik, úgy egy név jelentése is rendelkezhet jelentésszerkezettel, melyben az egyes jelentésösszetevők sugarasan kapcsolódnak egymáshoz. A funkcionális kognitív szemantika elképzelése szerint tehát a tulajdonnévnek van jelentése, és ez a jelentés a megismerés útján szerzett tapasztalatokból absztrakció és sematizáció által nyert tulajdonságok révén alkot jelentésszerkezetet (Tolcsvai Nagy 2008: 30). Ebben a felfogásban a tulajdonnév nemcsak azonosít, hanem enciklopédikus tartalommal és egyéni sajátosságokat mutató dinamikus jelentésszerkezettel bír. Ez a jelentésszerkezet személynév esetében például az egyén névviselőről való ismereteit, asszociációit is magában foglalja (vö. Takács 2008; Reszegi 2010).

Az említett szövegek esetében az író a névadással és a névhasználattal kapcsolatban olyan stratégiákat alkalmaz, ahogyan például az Édes Anna című regényben vagy a Sárszeg helynév kapcsán láttuk. Ezek lehetővé teszik, hogy a név közszoí jelentése – vagy egy másik közszoí jelentése, amelyet a név felidéz – jelentéshálózatot hozzon létre azáltal, hogy a közszoí központi, tapasztalaton alapuló jelentéséhez a kontextus révén egyéb jelentések is kapcsolódnak.

Más szövegekben viszont a név szociokulturális beágyazottsága, a nyelv mint társas megismerő tevékenység, így a névhasználat is mint nyelvi-társadalmi cselekvés kerülhet a figyelem középpontjába. Az általam vizsgált poétikai hatást nemegyszer azzal éri el az író, hogy a nevet és a név helyett álló, deiktikus, azaz beszédhelyzetén kívüli személyre utaló elemeket, vagyis a megszólításokat és az említőformákat a szereplők szociális érintkezésében mint nyelvi-társas közegben szerepelteti. Így az elbeszélést felépítő elemi jelenetek feldolgozásával párhuzamosan az olvasó következtethet a szereplők társas viszonyaira is.

A megszólítások alatt azokat a névvel, közszoí névkiegészítővel vagy csak közszoíval, esetleg névmási elemmel történő, az adott beszédeseményben első és második személyű, deiktikusan működő nyelvi kifejezéseket értem, amelyeket a szereplők párbeszédekben egymásra alkalmaznak. Az említőformák megközelítésemben a megszólításokhoz képest értelmezhetőek. Említőforma alatt a szereplők által nem megszólításra alkalmazott, egy másik szereplőre vonatkozó nyelvi formát értem. Ez lehet tulajdonnév és közszoí, névmás, illetve közszoíval kiegészített tulajdonnév is. Ide sorolom a narrációban névvel vagy név helyett álló, szintén valamely szereplőre vonatkozó nyelvi elemeket, Vácziné Takács szavaival élve „köznévi jelölőket” (2009: 314), amelyek nem prototipikus személydeixis valósítanak meg, mivel a beszédeseményen kívül eső, harmadik személyre vonatkoznak. A szakirodalomban előfordul az említőnév terminus is (vö. Ördög 1973: 150; Kornyané Szoboszlai 2002: 322), azonban úgy gondolom, az említőformák kifejezés tágabban értelmezhető, hiszen beleérthetőek a közszoí kiegészítővel vagy csak közszoíval kifejezett, „névtelen” formák is.

A személynévkutatás terén a szólító- és említőnevek definiálása mutathat rokonságot a fenti meghatározással. Ördög Ferenc Személynévizsgálatok Göcsej és Hetés területén című monográfiájában (1973) a szólítóneveket és az említőneveket különbözteti meg. Oppozíciója egy adott közösség által a szóbeliségben használt nevekre épül, s a két fogalom feltételezi egymást. A szólítónevek a szóbeli névrendszer tagjaiként működnek, legyenek azok keresztnévek, becenevek, családnevek vagy ragadványnevek, illetve foglalkozásra, tisztségre, társadalmi állásra utaló névhelyettesítők (1973: 80). Igaz, az utóbbiak kapcsán megjegyzi Ördög, hogy ezek a *bácsi*, *néni* típusú névkiegészítőkhez hasonlóan az ő felfogásában nem tekinthetők neveknél. A szólítónevek kapcsán nem hangsúlyozza a beszélő és a hallgató, illetve a megnevezett személy beszédhelyzetben való szerepét, viszont az említőneveket már kifejezetten a beszédhelyzetben funkcionáló szereppel definiálja: a terminus olyan névhasználatra utal nála, amikor a megnevezett, a névviselő az adott szituációban „nincs jelen, de róla beszélnek, őt hozzák szóba” (1973: 150). Ez a meghatározás, bár a névhelyettesítőket, névkiegészítőket marginális elemeknek véli a névvel történő utalásokhoz képest, mégis kiindulópontként szolgálhat a megszólítások és említőformák értelmezéséhez.

Írói névadási stratégia lehet a fentiek mellett maga a névhelyettesítő megnevezésekkel összefüggő névtelenség is, melyhez többféle funkció társítható az írói szándék szerint. A névtelenség alapeseteit és a Kosztolányi-életműben felfedezhető megvalósulásait korábban, külön fejezetben tárgyaltam.

Ezeknek a kifejezéseknek a vizsgálata összefügg a nevet helyettesítő, rangra, korra, nemre utaló nyelvi elemekkel, tehát a névtelenséget megvalósító megszólításokkal és említésekkel. A névtelenséghez mint stratégiához műfaji jelleg is társítható. Ez indokolja a regény és a novellák együttes vizsgálatát, a bennük alkalmazott írói névadási stratégiák összevetését ebben a fejezetben, visszautalva a már tárgyalt konkrét megvalósulásokra és típusokra.

A novellákban ugyanis gyakran csak a főszereplő vagy egy-két fontosabb szereplő kap nevet. A többiek csak valamilyen nézőpontból neveződnek meg, különféle, név helyett álló, életkorra, foglalkozásra, társadalmi rangra utaló elemekkel.

A narrációban vagy a megszólításokban használt nyelvi elemek is perspektivikusak, más-más nézőpontból konstruálódhatnak meg és értelmeződhetnek.

Ahogy Tolcsvai Nagy Gábor fogalmaz, a megnevezés része a „befogadás és alkotás egymással összefüggő folyamatainak” (2004: 144). Kosztolányi prózai szövegeiben kiemelt fontossága van ennek: műveinek írói stratégiái a szereplők megnevezése és említése terén is – mind a narrációban, mind a szereplőkhöz köthető beágyazott megnyilatkozásokban – számot tartanak a jelentésképző olvasói értelmezésre a jelentések nyitottságával. Szegedy-Maszák az Esti Kornél-történetek kapcsán pedig megállapítja: a szerző „társalkotóvá lépteti elő a befogadót” (2010a: 345). Tolcsvai Nagy a két háború közötti babitsi lírával való összevetésben arra jut, hogy Kosztolányi a „jelentések összjátékának mind tömörebb és mind mélyebb kidolgozásával erőteljesebben a nyelvalkotás lehetőségét mutatja föl, a nyelv határait, megkerülhetetlenségét fölismerve” (Tolcsvai Nagy 2004: 84). Ez a jelentések összjátékával és azoknak a befogadói értelmezés számára meghagyott nyitottságával jellemezhető írásmód hangsúlyosan jelen van Kosztolányi szépprózai műveiben is, és ahogyan látható majd, maga után vonja a vizsgált nyelvi jelenségek kutatásában egy pragmatikai megközelítésű szemléletmód alkalmazását.

10.3. A FUNKCIONÁLIS KOGNITÍV PRAGMATIKAI SZEMLÉLETMÓD A MEGSZÓLÍTÁSOK ÉS EMLÍTŐFORMÁK VIZSGÁLATÁBAN

A megszólítások és említőformák vizsgálatában fontos szerepet tölthet be a funkcionális kognitív pragmatikai szemléletmód, mely szerint a világ fiziológiai megtapasztalása beágyazódik egy olyan társas, szociokulturális gyakorlatba, amelyet az emberek közös, társas tevékenysége alakít ki (Domonkosi 2002: 35; Tátrai 2011: 19).

A vizsgálatban alkalmazott szemléletmód alapja, hogy a nyelv és a nyelvhasználat, így a névhasználat és a név helyett álló elemek is szociokulturális beágya-

zottságúak. A nevek – így a megszólítások és említőformák – nem függetlenek a világról való tudásunktól, és a használónak sokrétű, begyakorlott tudása van ezek szerepéről és működéséről a társas nyelvi cselekvések során. A névhasználat, a megszólítások és említések használata társas közegben valósul meg (a szépirodalmi szövegek esetében főként olvasás útján): az író a megválasztásukkor, a szövegben történő névadási és névhasználati stratégia alkalmazásakor a név szociokulturális volta révén a megnevezésről való ismereteket tulajdoníthat az olvasónak (vö. Slíz 2014a; valamint még a 7.5. fejezet). A névhez kapcsolódó ismeretek, szubjektív olvasói asszociációk és értelmezések ugyanakkor a név jelentésrétegének képlékeny részei (Farkas 2014).

10.4. A NYELV INTERSZUBJEKTÍV MEGISMERŐ ÉS INTERPERSZONÁLIS KAPCSOLATTEREMTŐ METAFUNKCIÓJA

Tolcsvai Nagy említi Kosztolányi nyelvvel való tudatos foglalkozása kapcsán, hogy a szerző „egyszerre érvényesíti a nyelvi alkotóképességet és a nyelvi rendszer közösségre kidolgozott konvencionális tudását” (2013: 519). Az ebben a fejezetben tárgyalt nyelvi jelenségek vizsgálata kapcsán megállapítható, hogy a fenti kijelentés fokozottan érvényes a szerző műveiben a különböző beszédhelyzetekben alkalmazott név- és megszólításhasználatra, illetve az említőformák alkalmazására is, valamint azokra az esetekre, amikor a szöveg ezek használatára reflektál valamiképpen. A megszólítások és egyéb, név helyett álló elemek természetesen nem önmagukban jelennek meg, hiszen amellet, hogy az emberek egymás számára hozzáférhető világprezentációkat hoznak létre, személyközi kapcsolataikat is alakítják (Tátrai 2011: 19). Azaz megnyilatkozásaikban az interszubjektív megismerő és az interperszonális kapcsolatteremtő funkció párhuzamosan van jelen, és míg egyikben a megismerő jelleg kerül előtérbe, addig másokban a kapcsolatteremtő és -fenntartó jelleg dominál (Tátrai 2011: 40). A megszólítások és említések esetében inkább az interperszonális metafunkció a domináns.

A diskurzusokban tehát ez a két funkció, azaz a nyelv interszubjektív megismerő funkciója (a tapasztalatok perspektivikus megkonstruálásnak funkciója) és az interperszonális kapcsolatteremtő metafunkció (a személyközi viszonyok kialakítására és fenntartására szolgáló funkció) nem válik el egymástól, egyszerre vannak jelen (Tátrai 2011: 36–37), és a szépirodalmi művek létrehozása során az alkotói stratégiák is számolnak ezzel a ténnyel.

10.5. PERSPEKTIVIKUSSÁG, IMPLICIT JELENTÉS, METAPRAGMATIKAI TUDATOSSÁG

A megszólítások és említőformák vizsgálatában a névkiegészítők, nevet helyettesítő elemek szocioonomasztikai megközelítése mellett indokolt lehet a funkcionális kognitív megközelítésű pragmatikai kiindulópont. A pragmatika a nyelv működését annak használatából kiindulva magyarázza, a nyelvi egységeket pedig társadalmi, kulturális és kognitív szempontok együttes alkalmazásával abból a szempontból vizsgálja, hogy milyen szerepet játszanak az egymással interakcióba lépő, diskurzusokat folytató emberek nyelvi tevékenységében (vö. pl. Ladányi 1998: 409; Csontos–Dér 2018: 9). Ebben a felfogásban az emberek saját, kontextusfüggő kiindulópontjukat érvényesítve folytatnak diskurzusokat egymással, és az, hogy saját nézőpontjukból konstruálják meg a megnyilatkozásaikat, lényegi befolyással van a jelentésképzés lehetőségeire is (Tátrai 2011: 9, 17). A pragmatika elsősorban nem a nyelvi formákhoz, a szavakhoz és a mondatokhoz többé-kevésbé stabilan kapcsolódó, hanem a megnyilatkozás folyamatában dinamikusan létrejövő jelentést vizsgálja (Tátrai 2011: 16), így alkalmas Kosztolányi prózai műveinek megközelítésére is. A vizsgált művek ugyanis olyan jellegű szövegeknek tekinthetőek, amelyeknek létrehozásakor minden bizonnyal az írói stratégia része lehetett a nyitott, a befogadói értelmezésre számító jelentésképzés. Mindemellett a megszólítások kutatása a jelenség elsődlegesen szóbeliséghez köthető jellegéből kifolyólag szintén indokolja a pragmatikai megközelítésmódot. A diskurzusok során a megnyilatkozó és a befogadó fél társas együttműködéseként létrejövő, az

adott diskurzusvilághoz illeszkedő, esetenként kölcsönösen alkalmazott nyelvi egységekként tekinthetünk a megszólításokra, amelyek segítségével személyközi kapcsolataikat alakítják a beszélők.

A vizsgált művekben a megszólítások és említések befogadói megértésének az alapja, hogy a nyelvi megismerés olyan referenciális jelenet megértését is lehetővé teszi, amelyet a résztvevők nem vonatkoztathatnak közvetlenül a valós világgal kapcsolatos tapasztalataik kontextusára (Tátrai 2011: 32). Az írói alkotói stratégia ezzel szemben természetesen számol ezzel a jelenséggel, vagyis azzal, hogy az emberek képesek a világot a sajátjuktól eltérő kiindulópontból is szemlélni: képesek magukat beleképzelni mások helyébe, és arra is, hogy a figyelemi jelenetet egy külső nézőpontból szemléljék (Tátrai 2011: 33). Utóbbinak kiemelt fontossága van a szépirodalmi művek befogadói értelmezése, a történetbe beágyazott szereplői megnyilatkozások befogadói újrakonstruálása során. A diskurzusokat folytató emberek ugyanis amellet, hogy egymás számára hozzáférhető világ-reprezentációkat hoznak létre a fent említetteknek megfelelően, személyközi, interperszonális kapcsolatokat is kialakítanak és fenntartanak.

A szépirodalmi szöveg létrehozása és befogadása kapcsán fontos szempont a fentiekkel összefüggésben az is, hogy a megnyilatkozó azáltal, hogy bele tudja képzelni magát mások helyébe, képes áthelyezni más szubjektumokra a tájékozódás referenciális központját és a tudatosság szubjektumát (Tátrai 2011: 71). Alapvetően ez a tulajdonság határozza meg a narrációba beágyazott szereplőkhöz köthető megnyilatkozásokat, a megszólításokat és említéseket is.

A prototipikus irodalmi szövegeket nem jellemzi a megnyilatkozó és a befogadó személyes kapcsolata, közvetett interakcióról beszélhetünk. Ez természetesen mind a megnyilatkozó, mind a befogadó jelentésképzésére hatással van. A szépirodalmi szöveg létrehozója megnyilatkozóként számol ennek lehetőségeivel és következményeivel az általa létrehozott világ nyelvi megkonstruálása során, míg a befogadó csak magára a szövegre, a megnyilatkozó perspektívából adott módon megjelenített nyelvi produktumra hagyatkozhat (Tátrai 2011: 78). A megnyilatkozó tevékenységgel kapcsolatban elmondható, hogy az írott szövegeket

a befogadói reakcióval nagyobb mértékben számoló tervezettség, tudatosság jellemzi a szóbeli megnyilatkozásokhoz képest.

A szerző a szöveg létrehozása során kiaknázhajta a nyelvi kifejtettség és bennfoglaltság összjátékában rejlő lehetőségeket a névhasználat és a megszólítások, említőnevek alkalmazása terén is. A funkcionális kognitív pragmatikai megközelítés szerint a megnyilatkozások jelentése több annál, mint amit a megnyilatkozásban alkalmazott nyelvi egységek önmagukban jelentenek (Tátrai 2011: 101).

A jelentésnek azt az összetevőjét, amely nyelvileg nem reprezentálódik, implicit jelentésnek nevezzük. Az implicit jelentéssel számoló dinamikus jelentésképzés szintén lehet az írói stratégia része a szépirodalmi mű létrehozása során. Az alkotó számolhat azzal, hogy a kontextusba ágyazott, társas cselekvéseket megvalósító megnyilatkozásokkal többet közlünk annál, mint amit kimondunk. A szerző a korábban már említett, névhez kapcsolódó ismeretekkel összefüggésben többek között azzal ér el művészi hatást, hogy számít az olvasó jelentésképző értelmezésére. A befogadó az olvasottak alapján támaszkodik bizonyos konvencionális háttérismerekre, következtetéseket von le az olvasottak alapján. Ehhez hozzátartozik, hogy az implicit jelentés ugyanakkor nem rögzített entitás, hanem a befogadás folyamata során formálódhat vagy újraformálódhat (Tátrai 2011: 103).

Implicit jelentés létrehozható a kifejtettség stratégiai elkerülésével is, amikor a befogadói következtetések a nyelvileg explicit, hozzáférhetővé tett információk kontextuális értelmezésén alapulnak (Tátrai 2011: 114). A megnyilatkozói mellett a befogadói tevékenységet is jellemzi bizonyos fokú tervezés (Tátrai 2011: 117), azaz a megnyilatkozással kapcsolatos előfeltevések és elvárások, amelyek befolyásolják az értelmezői tevékenységet. A megnyilatkozó a közvetett diszkurzust eredményező szépirodalmi szöveg létrehozása során ezt is tekintetbe veszi, ezért is mondható el, hogy a prototipikus irodalmi szövegeket nagyobb mértékű tervezettség, pragmatikai tudatosság jellemzi a szóbeliséghez, a közvetlen interakcióhoz képest.

Az írói stratégia része lehet a metapragmatikai tudatosság is. Ez az a jelenség, amikor az elbeszélő az adott nyelvi jelenséget reflexió tárgyává teszi. Például ide-

sorolhatóak azok az esetek is, amikor a névhasználat vagy a megszólításhasználat szociokulturális beágyazottságára hívja fel az olvasó figyelmét a szöveg. A narráció része lehet például, hogy az elbeszélő valamit mond a szereplő nevééről vagy a szereplő gondolatait közvetíti; mint amikor Édes Annának Víz Kornél nevével kapcsolatos érzését osztja meg az olvasóval, esetleg maga a szereplő gondolkodik a saját nevééről, mint a Borotva című novellában a főszereplő (KDE. 347–350). Mivel a névhasználatról, illetve annak közösségben történő működéséről az olvasó rendelkezik közösségileg ismert, begyakorlott háttérismeretekkel, képes következtetéseket levonni ezekből a megállapításokból, illetve olyan további jelentésre következtetni, amit a szerző nem tesz kifejtetté.

10.6. KONTEXTUS ÉS KVALITATÍV MEGKÖZELÍTÉS

A névtani kutatások esetében kiemelt szerepet tulajdoníthatunk a mindenkori kontextus vizsgálatának (vö. 5. és 6.2 fejezet). Az általam tárgyalt jelenségek, a megszólítások és említések pragmatikai szempontú vizsgálata is indokolja a kontextusok figyelembevételét. A pragmatikai felfogásban a kontextus nem a résztvevőktől függetlenül létező értelemtartomány, hanem dinamikus viszonyrendszer, amely a diskurzus résztvevőit, azok fizikai, szociális és mentális világát foglalja magába (Tátrai 2011: 52). A kontextus nemcsak a térbeli és időbeli viszonyokra vonatkozó ismereteket tartalmazza tehát, hanem azt is, hogy mi jellemzi a diskurzus résztvevőinek kapcsolatát, egymáshoz képest elfoglalt társadalmi helyzetét (Tátrai 2011: 52). A résztvevői szerepeket a szépirodalmi szövegekben is a személydeixis, a társas viszonyukat az attitűddeixis különböző lehetőségei teszik nyelvileg jelöltté (Tátrai 2011: 61), idesorolhatóak a tárgyalt megnyilatkozások és említőformák is.

Csakúgy, mint a nevek, a megszólítások és említőformák is a kontextussal együtt vizsgálhatóak hatékonyan: ezzel összefüggésben elsősorban kvalitatív vizsgálati módszert alkalmazok, mely a megközelítésmód szempontjából feltűnő nyelvi elemekre koncentrálni.

Az írói névadás és névhasználat kutatását tekintve a kvantitatív jellegű vizsgálat inkább az olvasói asszociációk kapcsán hozott érdekes eredményt. A szövegben alkalmazott nevekhez köthető olvasói konnotációk kvantitatív megközelítése számszerűsíthetővé teszi a névértelmezés, olvasói befogadás módját. A lehetséges írói névhasználati stratégiák megragadása érdekében azonban a kvalitatív szövegelemzések beszédesebbek a számszerű eredményt adó vizsgálatoknál, a megszólítások és az említések említések előfordulását és funkcióit tekintve, így ebben a munkában a kérdőíves vizsgálat során kapott adatokat, ahogy az látható volt, kvalitatív szempontból is vizsgáltam.

10.7. SZEMÉLYDEIXIS, ATTITŰDDEIXIS

A pragmatikai szemléletmód alkalmazása indokolja ezekben a szövegekben a személydeixissel kapcsolatos attitűddeixis vizsgálatát, amelynek jellegzetes nyelvi kifejezései a magyarban éppen a vizsgált tegező és nemtegező formák, illetve a megszólító és üdvözlő kifejezések (Tátrai 2011: 134). Az attitűddeixis a megnyilatkozó és a címzett között fennálló, és diskurzusról diskurzusra létrejövő társadalmi kapcsolatot, társadalmi távolságot teszi megjeleníthetővé (Tátrai 2011: 134). Emellett képes a megnyilatkozónak a beszédeseményen kívül eső, harmadik személyhez való társadalmi viszonyulását is megjeleníteni az említések révén; igaz, a megszólításokhoz képest ezek kevésbé tipikusak.

Az attitűddeixis felől történő megközelítéssel értelmezhető az a megszólításokat és említéseket érintő nyelvi jelenség is, amelyet Domonkosi Ágnes nézőpontváltó megszólításátvitelnek nevez (2002: 64). Az attitűddeixis felől értelmezve ezek azok a nyelvi kifejezések, amelyek esetében a társas viszonyulás deiktikus centruma a megnyilatkozó és a befogadó diskurzusában áthelyeződik egy harmadik, a beszédhelyezeten kívül eső személyre (Tátrai 2011: 147). A megszólítás tehát a harmadik személy nézőpontjából konstruálódik meg: a megnyilatkozó a megnyilatkozás során olyan kifejezést használ, amelyet a harmadik személy használhatna. A narratív diskurzusokban sokszor egyenes idézés jellemzi a beágyazott megnyilatkozásokat,

így ezekben az esetekben a társas viszonyulások is a szereplők kiindulópontjából reprezentálódnak.

10.8. A VIZSGÁLT ANYAGRÓL

A továbbiakban a megszólítások és említések vizsgálatához használt szépirodalmi szövegek kiválasztásának szempontjaival foglalkozom. Ahogyan már említettem, a műfaji különbségek összehasonlítása érdekében regények és novellák szövegeit is vizsgálom a fenti szempontoknak megfelelően. Az író regényei közül az Arany-sárkányt és az Édes Annát választottam.

Elsőként az Arany-sárkányban található megszólításokat és említéseket tekintem át. A regény bővelkedik formális és informális viszonyokban, illetve ezeket a viszonyokat leképező nyelvi kifejezésekben. A társas érintkezés változatos relációit viszi színre a történet, így jól vizsgálhatóak a személyközi, interperszonális viszonyok és azok nyelvi reprezentációi. Ráadásul a történetben az érettségi után változik a szereplő fiúk társadalmi megítélése, így a tanárokkal szemben és egymás között használt megszólítások is módosulnak, dinamikusan újraképződnek. Ugyanakkor bizalmas megszólításokat is találhatunk a szövegben például Novák Antal családi életében; a társadalmi közelség és távolság egyaránt megjelenik a történetben. A diákok által használt gúny- és ragadványnevek szintén a névhasználat társas beágyazottságáról, a jellemző, feltűnő tulajdonságon alapuló tapasztalati megnevezésről árulkodnak.

Az Arany-sárkány az írói névadási stratégiák tekintetében feltételezésem szerint olyan típusú regény, amelyben a személyközi viszonyok sokrétűsége révén egy névtani vizsgálódás mellett beszédes lehet a név helyett álló elemek vizsgálata is. Ezek szintén jelentéssel bíró elemek, és csakúgy, mint a nevek, a nyelvről mint szociokulturális közegről és a benne létező nyelvhasználról adnak információt, meghatározott nézőpontból kiindulva, perspektivikus módon. Ugyanakkor a megközelítések nem kizárólagos volta kapcsán belátható, hogy például az Édes Anna szövegét vizsgálva egy szemantikai jellegű névtani vizsgálat mellett lehet

relevanciája egy olyanak is, amely a névhasználatot mint a társas cselekvés színterét kutatja. Az említett regényben jellegzetes példákat találhatunk az úr-szolga viszony nyelvi leképeződéseire, valamint ennek a viszonynak a különböző aspektusaira.

A novellák közül olyan szövegeket válogattam be a vizsgálatba, amelyekben valamilyen szempontból hangsúlyosak a név helyett álló elemek, az interperszonális metafunkció, a szereplők társas viszonyulásai. A novellák pragmatikai szempontú vizsgálata némi különbséget eredményezhet egy nagyobb szöveghez képest. A már említetteknek megfelelően a novellákban terjedelmi-műfaji okokból több a névtelenség és ezzel összefüggésben a névre vagy a név helyett álló elemre mint szociokulturális beágyazottságú nyelvi megnyilatkozásra való példa, ami műfaji, szövegtípushoz köthető különbségként is értelmezhető a terjedelmesebb regényszöveggel való összehasonlításban.

Tolcsvai Nagy szerint Kosztolányi alkotásai egyesítik a spontán előbeszéd és a tervezett, monologikus írott szöveg mondatainak jellemzőit (2013: 520). A létrehozott mondatok teljeseek, ahogyan az a tervezett, monologikus, írott szövegekre általában jellemző, ugyanakkor jól áttekinthetők, könnyen feldolgozhatók, mint a spontán, dialogikus, beszélt szövegekben alkalmazott mondatok (uo.); ez támogatja a szövegben előforduló, a szóbeliséghez köthető megszólítások és említések vizsgálatát.

10.9. A MEGSZÓLÍTÁSOK ÉS EMLÍTŐFORMÁK VIZSGÁLATA MINT A NÉVTANI VIZSGÁLATOKAT KIEGÉSZÍTŐ KUTATÁS

A megszólítások és említőformák vizsgálatát azért tartom indokoltnak az írói névadás és névhasználat kutatása mellett, mert ezek olyan jelentéssel bíró nyelvi elemek, amelyek névvel vagy a név helyett állnak, így az író kezében a szereplők társas cselekvésének részeként fontos nyelvi jelenségek a történet alakításában, a szereplők egymáshoz való összetett viszonyainak ábrázolásában.

A partner jelölésére szolgáló nyelvi elemek szociolingvisztikai változóként értékelhetők (Domonkosi 2002: 4), hiszen árulkodnak a megnyilatkozó és a befogadó egymáshoz viszonyított életkoráról, társadalmi hierarchiájáról, ugyanakkor – ami pragmatikai megközelítésüket is indokolja – a diskurzus résztvevőinek társas viszonyulásairól, attitűdjeiről, illetve ezek alakulásáról és beágyazott megnyilatkozásokban való viselkedésükről is.

Domonkosi Ágnes a megszólítások és beszédpartnerre utaló nyelvi elemek vizsgálata során az önálló, általa szabadnak nevezett névszói nyelvi egységeken kívül kutatása tárgyává teszi a partnerre utaló összes nyelvi elemet, vagyis az igei személyragokat és a névszói személyjeleket is (2002: 5). Mivel azonban ez a fejezet a megnevezésre, a névre és a név szerepében álló formákra koncentrál, ezeket a toldalékokat külön nem vizsgálom.

Domonkosi megfogalmazásában a beszédpartnerre vonatkozó nyelvi elemek és megszólítások alapvetően abban különböznek más nyelvi elemektől, hogy elsődleges jelentésük mellett mindig van szociális jelentésük, a társadalmi viszonyrendszerben elfoglalt helyre utaló funkciójuk is (2002: 52). Tehát amellett, hogy a megnyilatkozás résztvevői világrepresentációkat osztanak meg egymással, interperszonális kapcsolataikat is alakítják. Emellett használatukat tekintve az írói szándékok mentén szintén stratégiák állapíthatók meg, akárcsak a névadás és névhasználat írói felhasználását vizsgálva (vö. 7. fejezet), hiszen ezek a nyelvi elemek utalhatnak nemre (pl. *lányom, uram*), korra (pl. *az öregúr, idősb Ebeczky Dezső, a kicsike*), társadalmi állapotra, szerepre, foglalkozásra (pl. *kedves tanár úr, Barabás doktor, a grófnő*), valamint a szereplők rokoni kapcsolatára (pl. *apus, kisleányom*).

A novellák esetében – feltehetőleg nem csupán Kosztolányinál, hanem általában igaz lehet a műfajra – gyakran találkozhatunk azzal a névhasználati jelenséggel, hogy csak a főszereplő visel nevet. A mellékszereplők megnevezése például csak a főhőssel való rokonságra utaló köznévi megnevezéssel történik, amely az adott szövegvilágban, a megnevezett főszereplőhöz viszonyítva értelmezhető, vagy valamilyen jelzős szerkezettel, ami a megnevezett egy-két tulajdonságát, például foglalkozását, társadalmi rangját domborítja ki (pl. *egy bácskai földbirtokos* – a férj

az Erzsébet című novellában; az *anya* – több szöveg esetében is). Kosztolányinál számos rövidebb terjedelmű novellában látunk erre példát, így például a Kártya, a Pokol vagy az Erzsébet címűekben. A Szegény kis betegből pedig még a főszereplő gyermek neve sem derül ki, hiszen a történetben egyedül betegsége és az ahhoz köthető családi kis zsarnok szerepe, valamint az ennek eredményeképpen bekövetkező tragédia iránti közönyössége tematizálódik (KDE. 226–231; vö. még a 7.1. fejezet).

10.10. A LEHETSÉGES PRAGMATIKAI SZEMPONTOK ALKALMAZÁSA A MEGSZÓLÍTÁSOK ÉS EMLÍTŐFORMÁK KUTATÁSÁBAN

Ha a vizsgált novellákban előforduló nevekre, említőformákra és megszólításokra mint a megnevezés lehetséges változataira tekintünk, akkor nem nehéz elképzelnünk ezeket egy fokozati skálán vagy egy kontinuum mentén, melynek egyik végén a névtelenség és a névmási utalás, a másik végén pedig a névvel és a név mellett álló közszoói névkiegészítővel történő megnevezés áll. A két végpont között képzelhetjük el a közszoói megnevezés különböző típusaival történő nyelvi utalást, míg a névvel és névkiegészítővel való megnevezés a névvel történő azonosításhoz képest az attitűddeixis révén még többletinformációt is hordozhat a névhasználatnak vagy az említett szereplőnek a megnevezetthez a megszólításban vagy említésben reprezentálódó viszonyáról (pl. *méltóságos úr, édes fiam, kedves ügyvéd úr*).

Az egyes megszólítások és említőformák kategorizálása kapcsán fontos megjegyezni, hogy ezek a nyelvi elemek nemcsak többeműek lehetnek, hanem egyúttal többféle szociológiai változóra is⁷ utalhatnak. Például a *kedves tanár úr* megszólítás, amelyet Ebeczky Dezső használ Novák Antalra az Aranysárkányban, utal a megszólított foglalkozására, nemére, társadalmi megbecsültségére, a meg-

7 Domonkosi a fentebb már említett *nézőpontváltó megszólításátvitel* terminust alkalmazza a jelenségre (2002: 64).

szólító megszólítottához való érzelmi viszonyulására. Tágabb szövegkontextusban a történetet ismerő olvasó azt is tudja, hogy Novák Antal tanította Ebeczky Dezső frissen érettségizett fiát, így a *tanár úr* megszólítás olyan kifejezés, amelyben a társas viszonyulás deiktikus centrumát a beágyazott megnyilatkozó a jelen nem lévő harmadik személyre, az ifjabb Ebeczky Dezsőre helyezi át. Az ügyvéd tehát olyan megszólítással él, amelyet fia is mondhatna a tanárnak, utalva arra, hogy az ügyvéd ebben a minőségében, tanári szerepében érintkezhetett leginkább Novák Antallal. Érdekesség, hogy a kifejezés a diskurzus jelen idejéhez viszonyítva időben is perspektivikus, korábbi állapotot idéz meg (bár ez explicit módon az adott szituációban a megszólítás tekintetében nem jelölt), hiszen az ifjabb Ebeczky Dezső az érettségi letételét követően már nem feltétlenül illeti Novák Antalt a korábbi tanár-diák viszonyt megidéző *tanár úr* megszólítással. Ez olyan használat, amikor a megszólításban egy másik személy nézőpontja reprezentálódik.

A fenti példa igazolja, hogy bár a különböző kategóriák megállapítása fontos lehet a megszólítások és említőformák besorolása céljából (vö. pl. Vácziné Takács 2009), fontos látni azt is, hogy egy-egy ilyen nyelvi elem több kategóriába is besorolható: többé-kevésbé nyitott kategóriák metszéspontjában, a kategóriák halmazában helyezhető el.

A megszólítások és említőformák vizsgálatát tekintve az sem elhanyagolandó szempont, hogy a fejezetben kétféle funkcióban szereplő nyelvi elemet vizsgálunk. Bár a regények és a novellák szövegében természetesen minden megnyilatkozás az írónak tulajdonítható, a fikcióban, a regény belső szövegvilágában elkülönítendőek a szereplőknek tulajdonítható, beágyazott és idézett dialógusokban megjelenő megszólítások és említések. A narrációban történő említés egyrészt egy bizonyos szempontú elbeszélői szöveghez köthető, az írói stratégia részeként utalva az elbeszélő elmondottakhoz való viszonyulására, másrészt a kiindulópontok áthelyezése révén megjeleníthet szereplői viszonyulást is. Gyakori eljárás Kosztolányi széprózai szövegeiben, ahogyan általában a megtervezett szépirodalmi szövegekben is, hogy a narrációban a szereplők nézőpontjából reprezentálódó lehetséges megszólítások mennek át a narrációba említőnévként. Az a kiindulópont, amelyből a

megnyilatkozás térbeli, időbeli, személyközi viszonyai reprezentálódnak, vagyis az úgynevezett referenciális központ áthelyeződik a szereplőre. Ezt láthatjuk például a Pesztra című Kosztolányi-novellában, amelyben a főszereplő kislány által foglalkozásának és társadalmi állapotának megfelelő, a munkaadóra használható említések mennek át a leíró-magyarázó narrációba is a szóban forgó szereplőkre használt említőformaként: „nagy, komoly írások, csupa vonal és csupa fontos szám, az **úr** munkája, aki reggel korán a hivatalba megy. Azután a fehér pamlagon két selyemszoknya, kék és sárga, a **nagyságos asszony** ruhája. [...] Ezen a reggelen különösen csodálkozott egy vastag aranypénzen, mely lila bársonyokban volt elrejtve. Vigyázva megnézte elől-hátul és elgondolta, milyen jó az **uraknak**, akik az aranyat ily nagy darabokban tartogatják itthon” (KDE. 64).

10.11. A MEGSZÓLÍTÁSOK ÉS EMLÍTŐFORMÁK AZ ARANYSÁRKÁNYBAN

A megszólítások és az említések egymással összefüggő lehetséges kategóriáit a már elmondottaknak megfelelően, aktuális megvalósulásonként több kategóriába sorolhatónak tartom a fejezetben alkalmazott pragmatikai szemléletmód alapján, így nem célom az egyes kategóriák minél pontosabb megállapítása és a szövegben található minden egyes ilyen típusú nyelvi elem besorolása. Ehelyett jellemző írói eljárásokat, valamilyen tekintetben szemléletes példákat igyekszem bemutatni és elemezni, a kontextus alapos vizsgálatával összekapcsolva, így megállapítva a megszólítások és említőformák sokrétű szerepét és hatását a vizsgált szövegekben.

10.11.1. A főbb vizsgált jelenségek

Elsőként az Aranyrárkányban található megszólítások és említések néhány jellemző példáját mutatom be. Ezek jól illusztrálják, milyen összetett és az egész szöveget átható viszonyok ábrázolására képes őket használni az író, miközben a történet elbeszélő jellegű ábrázolása mellett a beágyazott szereplői megnyilatkozásokon keresztül a résztvevők társas viszonyait is fenntartja és dinamikusságukban áb-

rázolja. A vizsgált szöveg változatos példaanyagot szolgáltat, mert az események előrehaladtával dinamikus változásában megjeleníti a korabeli tanár-diák viszonyt az érettségi előtt és után: a diákok egymás között, valamint a tanárok által érettségi előtt és után használt megszólításokat, továbbá betekintést kaphatunk a diákok által a tanárookra használt ragadványnevek, említőnevek rendszerébe is. Mindezek mellett a regényben többféle informális viszony megszólításait és említőneveit is vizsgálhatjuk, például a tanárok egymás között használt megszólításait, Novák Antalnak és lányának, Hildának az egymásra alkalmazott kifejezéseit, Novák Antal és Pepike unokaöcs-unokanővér rokonsági viszonylatban használt megszólításait, valamint a bukkott diákok egymásra alkalmazott közösségteremtő nyelvi kifejezéseit.

Beszédesek azok az életkori és élettapasztalatbeli, vélt vagy valós különbségeket tükröző nyelvi kifejezések is, amelyeket Novák Antal és az idősebb barátnő (eredetileg Hilda elhunyt anyjának barátnője), Flóri néni használ a Hildával való kommunikációban.

10.11.2. Az életkorra történő utalás

Hilda szökése után kiderül az olvasó számára (Novák Antaltól tudjuk meg), hogy a lány még tizenhét éves sincs. Az, hogy Hildát az egyéb felnőtt korú szereplők, de még maga az apja is a gyermekkor és a felnőttkor határán lévőnek, de mégis inkább még gyermeknek gondolja, igen gyakran reprezentálódik a szövegben megjelenő megszólításokban. Emellett természetesen ezek a nyelvi kifejezések attitűddeixis-ként is működnek, emotív funkcióval bírnak, érzelmileg motivált megszólítások, ugyanis kifejezik Novák Antalnak a lányához való érzelmi viszonyulásait, aktuális szituációban megnyilvánuló értékelését is. Novák Antal *kislánynomnak*, *kisleánynomnak* szólítja leggyakrabban Hildát, de az apa említett, aggodalommal vegyes dilemmája lánya érettségére vonatkozóan már regénybeli első közös jelenetükben tematizálódik: „Milyen rendetlen vagy. **Kislány, nagylány.** Lompos vagy. Nem szégyelled magad?” (Kosztolányi 1925/2014:93). Novák Antal nemegyszer használ a lányára olyan kifejezést, amely a felnőtt nézőpontjából kissé feddőleg minősíti, ugyanakkor infantilizálja is a lányát: „Te **kis holdkóros** – megfenyegette. – Ne tedd

tönkre a szép, fiatal életed” (Kosztolányi 1925/2014: 255); „A tésztahoz alig nyúlt. – Nem jó? – érdeklődött Novák. – Karbolízú. – **Csacsi** – felelte az apja mosolyogva” (Kosztolányi 1925/2014: 103). A Novák által Hildára alkalmazott sokféle megszólítás is hangsúlyozza kapcsolatuk bizalmasságát, ami a történet szempontjából Novák részéről a társas viszonyulás tekintetében kifejezhet egyfajta ellensúlyozást is, hiszen az elbeszélés előrehaladtával megromlik viszonyuk. Domonkosi hangsúlyozza, hogy minél bizalmasabb egy kapcsolat, annál többféle megszólítás használható a partner megnevezésére, ráadásul az aszimmetrikus viszonylatokban a fölérendelt fél általában többféle megszólítási módot használ (2002: 66).

Hilda leginkább *apus*nak nevezi Novákot, ami játékos és bizalmas, ugyanakkor szintén egy gyerektől elvárható megszólításként hat, ami lehet rögzült, kisebb kora óta használt kifejezés. Novák Antalhoz hasonlóan Flóri néni is gyakran él a Hildával való kommunikációban a lányra mint gyermekre utaló minősítő kifejezéssel (vö. Vácziné Takács 2009: 321): „Ugyan, **te számár**” (Kosztolányi 1925/2014: 109); „Ó, de bolond vagy, Hilda [...] Nem lehet bírni veled” (Kosztolányi 1925/2014: 111). Flóri néni nézőpontja, a társas viszonyulásra vonatkozó, áthelyezett referenciális központként megjelenik a narrációban is, méghozzá életkorra utaló említőforma révén: „Mióta Novák megtiltotta, hogy **a fiatalok** találkozzanak, nem bírta elviselni szenvedésüket, megesett rajtuk az ő jó szíve. Szerette **a fiatalokat**, kik helyette élnek, s a fiatalságot, mely már elröpült fölötté” (Kosztolányi 1925/2014: 108).

A Hildával való találkozásakor Flóri néni úgy utal magára, hogy a megnevezésben Hilda nézőpontja jelenik meg a társas viszony deiktikus centrumaként, mint ahogyan ez a kisgyerekekkel való kommunikációban figyelhető meg a felnőttek részéről: „Hilda, mindent mondj el a **Flóri néninek**” (Kosztolányi 1925/2014: 107). Hilda se nem gyermek, se nem felnőtt státusza a vendégségben is megmutatkozik; ugyan már nem ültetik a „macskaasztalhoz”, mint két évvel korábban, a nagyokkal étkezik, de nem tekintenek rá még igazi felnőtt hölgyként: „üdvözölte **Ábris igazgató nénit** meg **Nyerge nénit**, ő köszönt először a tanároknak is, kik jöttére nem keltek föl. Nem jutott eszükbe, még a legényember helyetteseknek sem, hogy **ez**

a kis fruska több figyelmet érdemelne, olyan kedvességet, mely már a nőket illeti meg” (Kosztolányi 1925/2014: 147).

10.11.3. A személyközi viszonyok megjelenítése

Jól megfigyelhető a megszólítások terén is, hogy kevés olyan szereplő van a regényben, akivel igazán bizalmas viszonyt ápol Novák Antal, akiben igazán megbízik. Ilyen szereplő a regényben Pepike, Novák hajadon unokanővére. A narráció is utal rá, hogy a pártában maradt Pepikére a rokonok mint afféle mindenek segítésére tekintenek. Ez kifejeződik a vele szemben használt megszólításokban is, amelyekben a Pepike megnyerésére irányuló, kedveskedő kifejezések szerepelnek: „Ő már megszokta, hogy a rokonok csak akkor keresik, mikor baj van, vagy valamit kérnek tőle: »Pepike, lelkem, nem jönnél el hozzánk« [...] »Pepike, édes, képzeled, a kislányomnak kanyarója van, lakj nálunk egy darabig.« »Pepike, szívem, jöjj el a lakodalomba, segíts kicsit a konyhában«” (Kosztolányi 1925/2014: 879).

Hasonló kifejezéseket használ Novák Antal is nőrokonának megszólítására (*szívem, lelkem, Pepikém*) és bár ő is Hilda eltűnése után hívja magához, ennek ellenére sincs oka az olvasónak azt feltételezni a kontextus alapján, hogy ne lenne közöttük igazi szeretetteljes rokoni viszony. Pepike leggyakrabban *Tóniként* szólítja meg Novákot. Ez a családiás becéző forma a diákok általi használatban válik érdekessé. Ők természetesen csak egymás között említik így Novákot, de a kissé gúnyos, ironikus becézésnek éppen a bizalmassága utal arra, hogy bár a tanár-diák viszony hierarchikus és formális, a diákok szinte úgy ismerik már Novákot, mint egy barátot vagy családtagot: „Micsoda egy muris dolog: **Tóni** ágyban fekszik iskolaidő alatt is. Halálra kacagták magukat” (Kosztolányi 1925/2014: 81). Ezzel az említéssel a diákok az egymás közötti interakciók során tulajdonképpen a tanár-diák hierarchikus viszonyban reprezentálódó, elvártan távolságtartó, tiszteletteljes társas viszonyulást sértik meg implicit módon.

A narrációból értesülünk arról is, hogy a diákok két „csúfnevet”, ragadványnevet használnak Novákra, de ezek nem időtállóak, mert egyik sem tudta igazán

megragadni a tanár valamely egyértelműen azonosító jellegzetességét: „Két csúfnévvel is rendelkezett, jelölül annak, hogy egyik se ragadt rá, s nem tudták eltalálni az igazit. **Kobak**nak hívták a szép koponyája miatt, és **Butykos**nak, nem tudni, miért. Az iskolából távozó diáknemzedékek nem is adták át az ifjabbaknak, mint a többi tanárokét, kiknek modorosságát szerencsésen és maradandóan megbélyegezték” (Kosztolányi 1925/2014: 77). Ez a szövegrészlet utal a megnevezésnek arra a tulajdonságára, hogy a névben a megnevezettnek csak egy-egy tulajdonsága reprezentálódhat, és idővel annak a konkrét motivációja is feledésbe merülhet a nevet használó vagy csak ismerő közösség számára.

A másik olyan szereplő Pepike mellett, akit kifejezetten kedves megszólításokkal illet Novák, és az érettségi után a társadalmi közelséget, a közelítő viszonyulást fejezik ki hozzá intézett megszólításai, az az egyik, őt meglátogató, frissen érettségizett tanítványa, Glück Laci: „...jőjjön **Laci fiam**”; „Tessék, **édes fiam**, jőjjön be, ide”; „De **kedves fiam**...” (Kosztolányi 1925/2014: 491). Megveretése után Novák Antal nehezen, de rászánja magát, hogy elmenjen Ebeczky Dezső ügyvédhez. Az ügyvéd a már fent említett „*kedves, jó tanár úr*”, „*aranyos tanár uram*” kifejezést használja rá többször, míg ezt Novák a pozitív viszonyulás érzékeltetésére „*kedves ügyvéd úr*” kifejezéssel viszonozza, amikor arra kéri Ebeczkyt, hogy bizalmasan kezelje az ügyét (Kosztolányi 1925/2014: 981).

A kedveskedő, bizalmas viszony és megszólítás összefüggő voltára jó ellenpélda a tanárcsaládok által tartott „kedélyes összejöveteleken” a tanárnék egymás között alkalmazott, kényszeredett **édesem** megszólítása, amely a tettetett érzelmi viszonyon kívül egyenrangú szerepükre is utal impliciten, férjük társadalmi szerepéből fakadóan. A narráció jól ábrázolja a megszólítás mögött meghúzódó valós viszonyulását: „»**Édesemnek**« hívták egymást, de ha megláttak egy teafőzőt, egy cifra kést, mely nekik nincs, elszomorodtak, s hazamenvén szemrehányást tettek uruknak, hogy ők semmit sem vesznek, és mindaddig nem nyugodtak, míg be nem szereztek” (Kosztolányi 1925/2014: 147).

A diákok és a tanárok magázzák egymást a tiszteletet megkövetelő és a hierarchikus viszonyt nyelvileg leképező formális közvetlen interakciókban, valamint

az érettségiig az egymásra alkalmazott megszólításokban is tartják az őket kötő alá-fölérendelt, a tiszteletet nyelvi kifejezésekben és egyéb gesztusokban is kifejező viszonyt. Jól illusztrálja a tanárok közötti különbséget és azoknak a diákok körében történő eltérő megítélését, hogy Novák nem kiabál velük, mégis félnek tőle, Fóris viszont nem éppen tiszteletteljes, fölérendelt pozícióját kihasználó minősítő kifejezésekkel illeti őket a becsengetés előtti sárkányeregetéskor: „**Csűr-he**. És ezek a nagy kamaszok is. **Vén szamarak**. A nyolcadik. Persze, a nyolcadik. Szégyelljék magukat” (Kosztolányi 1925/2014: 51).

Novák a regénycselekmény folyamán egyszer ragadtatja arra magát, hogy több ilyen minősítő kifejezést használjon egy diákra, Liszner Vilire. Tulajdonképpen ez a nagyon kérdéses, többértelmű jelenet képezi a regény tetőpontját, amelytől kezdve már a végkifejlet felé halad a cselekmény. A jelenet többféle nézőpontból történő olvasatot is lehetővé tesz, az író által a jelenetben közvetített beágyazott megszólítások pedig jól érzékeltetik a továbbiakban még inkább elmérgesedő tanár-diák viszonyt. A jelenet egy olyan megszólítással kezdődik, amely még nevetésre enged okot a diákok körében, ugyanis Novák Liszner Vilmos néven szólítja fel Vilit felelni. A derűtség oka, hogy ezt a hivatalos megnevezést a diákok egymás között sohasem használják Vilire: „Enyhe derűtség suhogott át az osztályon, melyet Novák nem értett. Nem Liszner Vilmos volt az, hanem Liszner Vili, a Vili. Ki nevezi azt Liszner Vilmosnak” (Kosztolányi 1925/2014: 267). A felelés során Vili nem tud a kérdésekre válaszolni, és tetszőleges témát sem tud kiválasztani a tananyagból, így egy idő után Novák Antal elveszti a türelmét, a megszólítások terén is kifejezi fölérendeltségét: „Mibe zavarodott bele, **fiam**? Hisz eddig még ki se nyitotta a száját” (Kosztolányi 1925/2014: 275). Novák további türelmetlenkedésére Vili, igaz, csak magában és félhangosan, de tegező formákkal illeti Novákot, csak kimondatlanul, de a tegező formával megsérti a hierarchikus, a társadalmi távolságot eredetileg nyelvileg is leképező viszonyt: „**Neked** minden olyan egyszerű. [...] Neked minden érdekes” (Kosztolányi 1925/2014: 277). Amikor Novák megszégyeníti Vilit a többiek előtt, Vili udvariasan, de az egyenlőtlen viszonyra utaló tetszikelést használva megkéri, hogy ne

tegye ezt: „... **ne tessék** engem nevetségessé tenni, **tanár úr**. Nem bírom, nem bírom” (Kosztolányi 1925/2014: 289). Azonban Novák még inkább dühödött lesz a kérés hallatán, és a következő minősítő kifejezéseket tartalmazó párbeszéd játszódik le közöttük: „– **Szemtelen**. – Nem vagyok szemtelen. – **Bikfic**. – Nem vagyok bikfic. – **Melák**. – Nem vagyok melák. Mindenkiben megfagyott a vér. Zöldy se mert már röhögni. Ilyen jelenetek azelőtt sohase fordultak elő Nováknál, legfőlebb Fórisnál” (Kosztolányi 1925/2014: 289). „– **Óriás** – csúfolta Novák és végignézte –, **Achilles**. Csak a tudása is ekkora volna. **Hústorony**. – Ezt ne mondja nekem a **tanár úr** [...] Ne tessék engem bosszantani [...] Tessék? Azt hiszi, félek magától? Nem félek. Ön akar érett lenni? Éretlen” (Kosztolányi 1925/2014: 291). Az óra után távozó Novák Antalt, mikor már nincs jelen, újra tegező nyelvi elemekkel szólítja meg Vili, ekkor azonban már ki is mondva azokat: „No **megállj**, ezért még **szorulsz**. Csak letegyem az érettségit” (Kosztolányi 1925/2014: 293). A sikertelen érettségi után Vili a társas viszonyulást megsértve nem köszön Nováknak, következő találkozásukkor csak sapkájához érinti ujját, Novák pedig a bizalom legalább részleges helyreállítása céljából ugyanekkor a szervusz tegező köszönőformával viszonzja azt (Kosztolányi 1925/2014: 411), amely ugyan csak impliciten, de utalhat a megváltozott, intézményen kívülivé vált viszonyukra, és Novák közelítő viszonyulására.

A bukott diákok olyan túlzó és sértő minősítő kifejezéseket használnak Novák Antalra, mint a *piszok fráter*, a *közönséges gyilkos gonosztevő*, az Ostor nevű szennylap pedig a *sötét tanbetyár* megnevezéssel illeti.

A diákok egymás között leginkább a családnév + becenév alakokat használják, és ezek mennek át a narrációba is (pl. *Huszár Bandi*, *Liszner Vili*, *Glück Laci*, *Varjas Jóska*), de az is előfordul, hogy valamelyik diákszereplőt inkább csak a családnévén emlegetik (pl. *Jámbor*, *Zöldy*). Egy-egy diáknak ragadványneve is van, pl. a *Packa* és *Petőfi* néven emlegetett diákot csak ezen a két néven ismerjük meg. Feltételezhető, hogy az első is ragadványnév. Jellemző, hogy ifjabb Ebeczky Dezső, akit túlzottan komoly és eminens volta miatt nem kedvelnek diáktársai, semmilyen becéző nevet nem visel, implicit módon kifejezve ezzel a diákok

vele szemben tanúsított távolságtartását; egyedül az apja emlegeti a fiához való érzelmi viszonyulást bennfoglaló *Dezsőke* néven. Érdekes viszont, hogy egy fiatal tanárnak, aki közel áll a diáksághoz, van becéző neve is a társadalmi közelség és a pozitív társas viszonyulás nyelvi leképeződéseként: „**Biró Gyurka** volt, az áldott, angyali **Biró Gyurka**, minden diák pártfogója, ki az összekötő kapcsot alkotta tanári kar és ifjúság közt, a magyar nyelv tanárja” (Kosztolányi 1925/2014: 178). Ez a mondat jól tükrözi, hogy az író által alkalmazott említőforma alkalmas lehet például a közösség, jelen esetben a diákközösség rokonszenvének kifejezésére is. Gyakori az az eljárás, hogy az író nem beszélteti szereplőit, hanem a narrációban tükrözi véleményüket, gondolatukat, viszonyukat egy másik szereplőhöz azzal, hogy a társas viszony deiktikus kiindulópontját áthelyezi rájuk. A továbbiakban a megszólítás fontosságára irányítja a figyelmet az elbeszélő: míg a többi tanár magázza a diákokat, addig „Biró Gyurka mindenkit **tegezett**” (Kosztolányi 1925/2014: 179).

Hilda és Csajkás Tibor tegezik egymást, de a gyakori találkozők megszakadása után, amikor az utolsó találkoző alkalmával, az érettségit követően Tibor a végső búcsúra megy Hildához, a komolyság és a távolság érzékeltetésére magázják egymást, utalva kapcsolatuk megváltozására és a távolodás kifejezésére. Hilda így köszön el tőle: „Isten vele” (AS. Kosztolányi 1925/2014: 335). Amikor azonban Hilda kérlelőre fogja a dolgot, már újra tegező formát használ, utalva a kapcsolat bizonytalanságára, a helyzet el nem döntött voltára is: „**Ne menj el! Vigy magaddal!**” (Kosztolányi 1925/2014: 337).

Az érettségi eredmények kihirdetése után a főigazgató már az *uraim* megszólítást alkalmazza az érettségizett diákokra, és a narráció is kiemeli ennek a megszólításnak a kiérdeklését: „**Uraim, uraim**. Halljátok-e? Kéjes, borzongató érzés ez [...] Már **urak vagytok, urak** mindnyájan. Te is, Zöldy, hiába röhögsz ott, nyomorfi, te is úr vagy, az istenfádat” (Kosztolányi 1925/2014: 343).

10.12. A MEGSZÓLÍTÁSOK ÉS AZ EMLÍTÉSEK SZEREPE A SZEMÉLYKÖZI VISZONYOK MEGKONSTRUÁLÁSÁBAN AZ ÉDES ANNÁBAN

A nevek jelentőségét az Édes Anna című regényben mind a névtani, mind az irodalomtörténeti tanulmányok hangsúlyozzák. Szegedy-Maszák a történetben használt tulajdonneveket a regény nyelvi megmunkáltságának ékes bizonyítéaként említi (2010a: 315), a kritikai kiadásnak pedig a regény keletkezéséről szóló fejezete kiemeli, hogy az író névválasztásai kifejezetten tudatosnak mondhatók, és a regény tobzódik a „beszédes” nevekben (Veres 2010: 657–660). Ha a neveken túl a regény dialógusaira és az elbeszélőhöz köthető narratív szövegrészekre tekintünk pragmatikai szempontú megközelítéssel, hamar kitűnik, hogy a személyközi viszonyok megkonstruálására is nagy műgondot fordított Kosztolányi, élve az implicit jelentésképzés fiktív szövegbeli lehetőségeivel. Bónus Tibor jegyzi meg, hogy az elbeszélő tartózkodik attól, hogy a leírt látványt, az idézett szereplői beszédet, a dialógusokat vagy az elbeszélt cselekményt erős kommentárokkal lássa el (2007: 485). Az implicit jelentésképzéssel összefüggésbe hozható, hogy Bónus szerint a narrátor inkább a szereplők látható cselekedeteinek a rögzítésére törekszik. Különösen Édes Anna perspektívája kapcsán figyelhető meg, hogy a narráció az érzékletek fiziológiai ábrázolására korlátozódik (Bónus 2007: 482).

Az elbeszélői eljárással összefüggésben elmondottakkal, illetve az elbeszélő regénybeli implicit jelentésképzésével kapcsolatban összevetve figyelemre méltó, amit Szegedy-Maszák vet fel a regény kapcsán, hogy a narrációtól nem idegen a kevert beszédhelyzet: a szereplő nézőpontja keveredik a történetmondóéval, azaz nincs egyértelmű válasz arra, hogy ki is beszél (2010a: 303). A regény nézőpontját vizsgálva hangsúlyozza, hogy a regény sem nézőpont, sem elbeszélő helyzet tekintetében nem egységes. Ahogyan ő fogalmaz, az érzékelt és a beszélt nehéz azonosítani, így a viszonyuk sem mindig egyértelműsíthető: előfordul, hogy a szereplő hangja a történetmondóéba ékelődik (Szegedy-Maszák 2010a: 310–313). Ez pragmatikai szempontból a tudatosság szubjektumának az elbizonytalanításá-

val jár együtt, azaz nem egyértelműen jelölt, hogy az aktív tudat működése kihez köthető a megnyilatkozásban. Egyes mondatokban jelölt a perspektivizáció, míg más mondatokban a szabad függő beszéd alkalmazása miatt csak következhetünk arra, hogy a narrátor vagy Vizyné véleményét közvetíti-e az elbeszélő szöveg.

10.12.1. Tegezés, magázás, tetszikelés; méltóságos és fiam megszólítások

Megállapítható, hogy a tegezõ formák legáltalánosabban a bizalmasság, közvetlenség kifejezésének nyelvi jelei a személyközi viszonyok megalkotásában (Domonkosi 2002: 147), ezért nagyon szembetűnő, hogy Édes Anna és a többi szereplő személyközi viszonyából csaknem hiányzik ez a megszólítási változat. A gyilkosságot követő jelenetekben kiemelt fontossággal bír, hogy Édes Annát szinte alig illetik tegezõ formákkal a regényben, erre a narrációban megjelenő, korábban már említett metapragmatikai reflexiók is utalnak: „Miért tetted? [...] Föl fog-nak akasztani. [...] Anna tudta ezt. De most szívét, mely megfagyott az éjszakai halálos szorongásban, egyszerre mégis valami melegség járta át, mint a tavaszi szellő, hogy **tegezték**, hogy ez a paraszt rendőr, aki olyan volt, mint a legények a falujában, **tegezte őt**” (Kosztolányi 1926/2010: 501). Két olyan személyközi viszonyt találunk a regényben, amelyben tegeznek vagy éppen udvariasabb kifejezésekkel illetik Annát, viszont két eltérő jellegű viszonyt konstruál meg a szerző Anna és a két, továbbiakban említett szereplők között. Egyedül Jancsi próbálja rávenni a tegezésre Annát a szerelmi epizód alkalmával, és a kéményseprő, Báthory úr illeti őt udvariasabb kifejezésekkel (*Annuska, Annuska kisasszony*). Anna nem él a Jancsi kínálta tegezés lehetőségével, egyedül arra utal a narráció, hogy a közöttük lévő társadalmi távolságról elmélkedik: „A lány nem mondta. Ő azon a mérhetetlen távolságon tűnődött, melyet ez a kis szó áthidal” (Kosztolányi 1926/2010: 371).

A cselédek is magázzák Annát, és az úr-cseléd hierarchikus viszonyának megfelelően magázza Vizyné is, a társadalmi távolság kifejezésére. A magázó formák általában távolságtartást, különrangú viszonyt fejeznek ki (Domonkosi 2002: 50), valamint ezeknek a formáknak a távolra mutató térjelölése a távolságot konstru-

álja meg a személyközi viszonyokban (vö. pl. Tolcsvai Nagy 1999). Azt, hogy a cselédek is használják („Mit fáj az **magának?**”; Kosztolányi 1926/2010: 494), az indokolhatja, hogy egyenrangú partnerek között bizalmas szerepet is betölthet a magázás. Fontos viszont megjegyezni, hogy a regényben nem alakul ki igazán bizalmas viszony Édes Anna és a többi cseléd között, tehát a magázás ebben az esetben is egyfajta távolságot jelez.

A társadalmi rétegek szerint tagozódó respektusjelzők közül a *méltóságos* jelenik meg gyakran a szövegben, mely tulajdonképpen nem a beszédpartnerek viszonyát, hanem a megszólított attól független társadalmi rangját jelöli meg az *úr* és az *asszony* megszólító formák bővítményeként (Guszkova 1981: 73, 83; Domonkosi 2002: 118). Ezt az említőformát Anna és Vizyné kommunikációjában leginkább Vizynétől halljuk, amikor a társas viszonyulás deiktikus centrumát áthelyezi a beszédeseményen kívül eső Vizyre, illetve a narrációban is megjelenik a deiktikus centrum áthelyezése: „az **úr** finnyás a holmijára” (Kosztolányi 1926/2010: 175), „majd a fűrdőszobába küldte, hogy szóljon a **méltóságos úrnak**” (Kosztolányi 1926/2010: 187).

Édes Anna kommunikációjában jellegzetes formának tekinthető a tetszikelés, amely az alárendelt fél által használt forma, meghatározó érintkezési mód, az előzékenység érzékeltetője: „Talán nem **tetszik** az úrfinak szeretni?” (Kosztolányi 1926/2010: 347). Ebben a mondatban a *tetszik* és az *úrfi* közvetett megszólítás együtt jelzi a megszólaló Édes Anna társas attitűdjét, a társadalmi távolságot kétszeresen is érzékeltetve a két kifejezésnek köszönhetően (Kertész 1931/1996: 166–168; Domonkosi–Kuna 2015: 45; Tátrai 2017a: 973). A tetszikelés kimondottan udvarias, sőt udvariaskodó formának tekinthető, a kifejezést alkalmazó megnyilatkozások a nagyobb fokú nyelvi kidolgozottság miatt is fokozottan udvariasnak tűnnek (vö. pl. Tátrai 2017a: 918).

Tipikusnak nevezhető még Édes Anna és Vizyné érintkezésében a *fiam* megszólítás is Vizyné részéről: pl. „Ott az ablakban, **fiam**” (Kosztolányi 1926/2010: 466). A mai nyelvhasználatban ez a kifejezés a közlést távolságtartóvá, durvává teszi (Domonkosi 2002: 66). A regényben is köze van a társadalmi távolság és a hierarchia reprezentációjához: Vizyné valamivel később az udvariasabbnak,

közelítőbbnek ható *lányom* megszólítással illeti Annát, amikor már meggyőződik valamelyest az alkalmasságáról.

10.12.2. A metapragmatikai tudatosság

Csak röviden említem meg a regényben nem egyszer alkalmazott metapragmatikai tudatosságot, amelyre az imént tárgyalt témánál már utaltam. A következőkben idézett jelenet is a társas viszonyok szabályozásáról árulkodik, ezért érdemes röviden említeni. A jelenetben Vizyné Édes Anna nyelvi tevékenységére reflektál, érzékeltetve a regény szövegébe beágyazott megnyilatkozásnak a megnyilatkozó és a befogadó közötti hierarchikus viszonyt. Pragmatikai megközelítésből a társas szalienia fogalmával hozható összefüggésbe ez a jelenet. Ez a terminus azzal függ össze, hogy az alkalmazott nyelvi konstrukció mennyiben felel meg a diskurzus során elvárható szociokulturális normáknak, elvárásoknak. Mivel az idézett jelenetben Édes Anna által adott válasz kevésbé várható el, ezért feltűnőnek mondható. Tulajdonképpen nem is szóban válaszol a szereplő, hanem megvonja a vállát, a metapragmatikai tudatosság megnyilvánulásaként pedig Vizyné figyelmezteti, hogy szóbeli választ vár el tőle: „Tessék? [...] Nálam nem így szokás felelni. Beszéljen értelmesen és tisztességesen, ahogy úri házban szokás. [...] Már megint. Ez nem illik. Mi igennel és nemmel felelünk. No majd megtanulja” (Kosztolányi 1926/2010: 165, 167, 171).

Fontos megjegyezni azonban – röviden kitérve néhány jellegzetes kifejezésre –, hogy nemcsak a megszólítások és említőformák alkalmasak a személyközi viszony, a távolság és a távolítás ábrázolására, az attitűddeixis jelölésére a regényben. Vizyné megnyilatkozásaira kifejezetten jellemző, hogy személyes névmás helyett mutató névmással utal Annára vagy olyan, negatív kontextusban említett személyre, mint a kéményseprő: „Ez az?” (Kosztolányi 1926/2010: 149); „[...] ez ilyen.” (Kosztolányi 1926/2010: 255); „Mondja, Anna, hát magához jár ez?” (Kosztolányi 1926/2010: 466).

Emellett a tárgyiasító és távolságtartó személyjelölés mellett jellemző, hogy Vizyné és a ház többi asszonya is egocentrikusan szerveződő kiindulópontból, bir-

toklás-összetartozás viszonyban utal a saját cselédjére: „Igen, ez **az**. Az **én Annám**” (Kosztolányi 1926/2010: 241); „**Az enyém** – szólta Drumáné –, az én Stefim mozikik és politizál.” [...] „**Az enyém** pedig – mondta Moviszterné –, az Etel, parancsol.” (Kosztolányi 1926/2010: 251). Ezek a kifejezések nemcsak a viszonylag szűkszavú párbeszédekben jelennek meg, hanem a narrációban is: „Föltétlen bámulat volt ez, imádat, kritika nélküli istenítés, hogy a beszerzett portéka ilyen hasznos s némi büszkeség is, hogy ez az **övék**, csak az **övék**” (Kosztolányi 1926/2010: 229). Az *én Annám* kifejezés azért is érdekes, mert a kontextustól és az implicit jelentésképzéstől függően kifejezhet egy bizalmasabb, familiáris viszonyt, de a hierarchikus viszonyból fakadó tárgyiasító birtoklás is: „Nem gondolt arra, hogy Annának máshoz is van köze, máshoz is köze lehet az **ő Annájának**” (Kosztolányi 1926/2010: 465).

Szintén a társadalmi távolságot, a különbözőséget hivatott érzékeltetni, hogy bár Vizyné időnként közvetve dicséri is Annát a férjének vagy a vendégeknek, a cselédekre és konkrétan Annára vonatkozóan is gyakran él a magatartás és az érték stílusváltozók (vö. Tolcsvai Nagy 1996: 135) mentén durvának és értékmegvonónak mondható megnyilatkozásokkal: „Mit tört el? [...] maga **szerencsétlen**. [...] **Boldogtalan**. Látja, Katica sohase tört el semmit” (Kosztolányi 1926/2010: 203). Vizynéhez köthető nézőpont gyakran megjelenik a narrációban, ahol az elbeszélő őt jelöli meg a tudatosság szubjektumának, hozzá köthető a megfogalmazott vélemény: „Vizyné Anna értésére adta, hogy nem szereti, ha annyit van a cselédekkel. Etel nem hozzávaló, **az egy vén satrafa, szemtelen, szájas**” (Kosztolányi 1926/2010: 291). A gyilkosság előtti, Annához intézett megnyilatkozása is durvának mondható a magatartás stílusváltozója tekintetében, a hierarchia és a távolság érzékeltetése mellett: „**Úgy unom már, látni se szeretem. Az Isten áldja meg, ne zörögjön**” (Kosztolányi 1926/2010: 497). Az idézett megnyilatkozásban egyértelműen leképeződik a hatalom szempontjából aszimmetrikus viszony, amelyben a megnyilatkozónak nagyobb a hatalma, mint a beszédpartnernek. A Ruiz de Mendoza – Baicchi-féle összetett forgatókönyvi séma, a költség-haszon kognitív modell szerint az opcionális fogalmát tekintve a fenti megnyilatkozás végrehajtásával kapcsolatban nincs választási lehetősége Édes Annának, és az opcionális

mértékével összefüggésben a megfogalmazott parancs egyáltalán nem nevezhető udvariasnak (vö. Ruiz de Mendoza – Baicchi 2007).

10.12.3. A beszédaktusok

A beszédaktusok köréből egyetlen, de nagyon fontos jelenetet érdemes idézni a regényből, a sütemény visszautasításának epizódját. Vizyné a deklarációk körébe sorolható beszédaktussal nyújtja Anna felé a süteményt, tehát a beszédaktusának a célja, hogy azonnali változást hozzon létre a világban, hogy megjutalmazza a lányt: „**Ez a magáé**” (Kosztolányi 1926/2010: 255). Édes Anna, mint tudjuk, nem fogadja el a gesztust, az elutasítás beszédaktusával (Chen–Ye–Zhang 1995: 121) él: „**Nem. Köszönöm. Nem szeretem**” (Kosztolányi 1926/2010: 255).

Szili Katalin az elutasítás pragmatikájával foglalkozó tanulmányában utal rá, hogy a magyarban nemet mondani egy magasabb státuszban lévőnek udvariatlanságnak számít, és komoly arcfenyegető jelleggel bír mind a visszautasított, mind az elutasító szempontjából (Szili 2002: 204–205). Az elbeszélő mindezért egy indirekt szemantikai formával utasíttatja vissza Édes Annával a süteményt, amely stratégiáját tekintve magyarázkodás, okadás kategóriájába sorolható (Szili 2002: 206). Az alkalmazott kötőelem a köszönet, mely a beszélő kedvező arcát erősítő cselekedetnek nevezhető, mellyel jó benyomást akar tenni. Édes Anna nyelvi viselkedését tehát ebben a szituációban a szűkszavúság, a visszafogottság, a nyílt konfrontáció kerülése jellemzi.

Jellegzetes Vizynének a visszautasításra adott reakciója, melyben ismét felbukkan a *fiam* távolságot és hierarchiát jelző megszólítás, valamint a direktívummal, paranccsal való kommunikáció, ami a viszony jellegéből adódóan gyakori a két szereplő személyközi viszonyában a regényben: „Akkor, **fiam, szépen tegye vissza**” (Kosztolányi 1926/2010: 255).

10.12.4. Tanulságok

Az Aranysárkány és az Édes Anna esettanulmányait látva megállapítható, hogy a pragmatikai szempontú megközelítés termékenyen alkalmazható a nagyobb terje-

delmű fiktív szövegekben reprezentálódó személyközi viszonyok elemző megértéséhez. A személyközi viszonyok részletes interpretációja a szövegben alkalmazott említések, megszólítások miatt összefügg az írói névadást kutató vizsgálatokkal.

10.13. A MEGSZÓLÍTÁSOK ÉS EMLÍTŐFORMÁK A NOVELLÁKBAN

A továbbiakban a regényterjedelmű szövegek vizsgálata után áttérek a kisebb terjedelmű prózai szövegek megszólításainak és említéseinek vizsgálatára a névtani szempontok szem előtt tartásával. Ugyan a novellákban használt megszólítások és említőformák jellegükben nem térnek el a nagyobb terjedelmű szövegekben alkalmazott hasonló nyelvi elemektől, de az megállapítható, hogy a rövidebb szövegekben kevesebb az író lehetősége, hogy megszólításokkal és említőformákkal árnyalja a szereplők viszonyát. Ennek ellenére egy-egy ilyen kifejezés alkalmazása beszédes lehet a novellákban is.

Az Öregurak című novellában a narrációban használt említőnevek között hangsúlyosak az életkorra utalók, mint a „két félénk, különös **öregecske**” (KDE 204) vagy a „*két öreg*” (KDE. 205), harmonizálva a novella témájával, mely röviden leginkább a letűnt ifjúság keresésében, visszaidézésében ragadható meg. A két főszereplő, a filozófus Mózes és a botanikus Dániel a fiatalkoruk óta megszokott néven szólítják egymást. Ezt a történetelemet Kosztolányi az írásaira olyannyira jellemző névre vonatkozó megjegyzéssel, metapragmatikai reflexióval emeli ki: „**Furcsa, hórihorgas, kopott fiú volt ez a Dani, aki úgy viselte diákos nevét, mint egy kinőtt nadrágot. Csak ő öregedett meg, a neve nem.**” (KDE. 205). Az imént idézett mondatok a Pacsirta című regény szintén metapragmatikai jelzéssel élő szövegrészletét idézik meg: Azóta **a név rajta ragadt**, és viselte, mint kinőtt gyermekruhát” (Kosztolányi 1924/2013: 25). Ahogyan a novellákra jellemző, a mellékalakok ebben a történetben is foglalkozásuk alapján vannak megnevezve, keresztnévük sem a történet szempontjából, sem a főszereplők számára nem fontos. Csak jellemző társadalmi szerepük áll a név helyett, jelezve,

hogy nem közeli ismerősei a szereplőknek: *ősjogász, fűszerkereskedő, gyógyszerész*. A gyógyszerész kedvesének szekrénybe karcolt neve mellett (Malvin) kivételt képez ez alól az a Mari nevű lány, akit vendégségbe hívnak. Ebben az esetben a névazonosság, fiatalkori vendégük nevével való azonosság kelti azt az illúziót az öregurak számára, hogy sikerült megidézni fiatalságukat. „– És képzeld, **hogy hívják?** – Csak nem ... – De Igen. **Marinak hívják.** – Lehetetlen. Hisz ez mesés. Nem fért be a fejükbe, hogy **ezt is Marinak hívják.** Egy tündérrege minden bűbája szunnyadt ebben a névben.” (KDE. 213). A fiatalság-öregség kontrasztot erősíti a szövegben, hogy Mari leginkább *lányként* említődik a narrációban, míg a főszereplőket a fentebb már említett *öreg* megnevezéssel illeti az elbeszélő.

Hogy a történet mellékszereplőinek társadalmi szerepe, karaktere fontosabb a novellában, mint konkrét személye, azt az alábbi jelenet szemlélteti, amely egy újabb, névhasználatra vonatkozó, metapragmatikai tudatosságra utaló, reflexív kijelentést tartalmaz: „– Nézd csak a piros kislányt a piros labdával, a piros napernyővel – kiáltott Mózes. – Emlékszel még rá? Minden reggel meglestük egyszer, hogy nyitja ki liliputi napernyőjét a napsugarakban. Akkor kilencéves volt. Mostan is annyi. Ne keresd, hogy kicsoda, **ne kérdezd a nevét, nincsen is neve** és kora sincs, mindig volt és mindig lesz s mindig ugyanaz.” (KDE. 216).

A Verpeléty című szövegben az elbeszélő képzeletbeli megszólításokat intéz az általa a pályaúdváron kihallgatott két beszélgetőhöz, valamint a számára teljesen ismeretlen, a két beszélgető által említett Verpelétyhez (KDE. 274–279). Ahogyan a beszélgetést hallgatja az elbeszélő, az alábbi mondatot olvashatjuk mint gondolatbeli monológot: „Úgy döngette, hogy biztosan belefájdult a szegény-szegény, hektikás melle, zörgött is, mint valami rossz harmonika. Szerette volna megfogni a kezét: ne bántsa magát, **tanító úr.**” (KDE. 275). A Verpeléty felkeresésén gondolkodó elbeszélő egymással ellentétes lehetőségeket vet fel: hogyan jelenhetne meg nála, egyúttal hogyan szólíthatná meg. Gondolkodik az udvarias, ismeretlentől elvárható bemutatkozáson: „Leghelyesebbnek látszik az, hogy úgy, ahogy vagyok, felkeresem őt, megmondom **igazi nevem,** és

elárulom neki, mit láttam. **Igen tisztelt tanfelügyelő úr**, ismerem önt hírből, méltányolom pedagógiai érdemeit” (KDE. 277). Másik lehetőségként arra gondol, hogy ráront és megöli, esetleg újságíróként látogatja meg, és ráijeszt. Ehhez az elképzeléshez indulatos képzeletbeli megszólítások kötődnek, melyek az ismeretlenhez való lehetséges társas viszonyulásokat konstruálják meg újra és újra: „Halj meg, **zsarnok**. [...] **Vérszopó tirannus, özvegyek és árvák sanyargatója, ártatlanok hóhéra**, most elpusztulsz [...] kilyukad a hájad és szétfröccsen a véred, címeres gazember. [...] Mondd, **tata**, mi van azzal a szegény tanítóval? Kiírom a neved az újságomba, a tollamra tűzlek mint egy beteg legyet.” (KDE. 277–278). A történet végén az eszmefuttatást azzal zárja az elbeszélő, hogy tulajdonképpen nincs semmi köze a két tanítóhoz, így hát elbúcsúzik tőlük, lezárja az elképzelt lehetőségek latolgatását: „Isten veletek, **két tanító, te sovány és te is, kövér**” (KDE. 279). Az elbeszélő képzeletében különféle bizalmas pozitív és negatív minősítő, társas viszonyulás tekintetében távolító és közelítő megszólítások tarkítják a valóságban létre nem jövő beszélgetést. A valódi helyetti képzeletbeli bizalmasságot hangsúlyozza, hogy az elbeszélő számára a történet szerint nem derültek ki a beszélgetőtársak nevei, csak sovány és kövér tanító megkülönböztetéssel illeti őket.

Kosztolányi szépprózai szövegei között gyakran találunk olyat, amely a leírtakhoz hasonlóan valamilyen módon reflektál a szövegben felbukkanó névre vagy névviselésre, de olyan is akad az életműben, amelyben a tegeződés-magázódás kérdésköre mint szociokulturális megnyilvánulás, mint interperszonális kapcsolatteremtő funkció tematizálódik. Ilyen többek között a Hínár című novella, amelyben az egyik főszereplő neve már az első mondatban kiderül: „Ágoston, mikor bement a kávéházba, meglepődve látta, hogy a törzsasztalánál valaki ül.” (KDE. 394). A szöveg érdekessége, hogy a másik fél nevének hiánya, a karakter meghatározatlansága, idegensége végig megmarad a szövegben, leginkább *ismeretlen úrként*, *idegenként* említődik (KDE. 395), éreztetve Ágoston óvatos társadalmi távolságtartását, mely nyelvileg is leképeződik a történetben. A szöveg azzal, hogy Ágoston nem emlékszik az idegen úr nevére, mintha azt

sugallná, hogy a főszereplő igyekezne elfelejteni, figyelmen kívül hagyni a pusztá jelenlétével zavaró idegent, azaz a szerző egy fentebb már említett jellegzetes névhasználattal kapcsolatos, metapragmatikai tekintetben reflexív megjegyzéssel érzékelteti a szereplők személyközi viszonyát: „**Nevét** már elfelejtette, de egyáltalában nem fontos, soha életében sem akarta megjegyezni.” (KDE. 396). A távolságtartást és „az idegen” személyének kellemetlen voltát, valamint esetlegességét Ágoston szemében jól érzékelteti a magázódásból tegeződésre való átlépés nehézsége, mely utal a kapcsolat bizonytalanságára és Ágoston távolságtartó társas viszonyulására. Tolcsvai Nagy jegyzi meg a magázó formák kapcsán, hogy sajátos esetet képeznek, ugyanis egyszerre mutatnak közelre és távolra a beszélő és a megszólított közötti távolság érzékeltetésére (1999: 157). Egy alkalommal, amikor „az idegen” véletlenül letegezi Ágostont, a kialakuló kényszerű helyzetben az illem érdekében elkerülhetetlenné válik a tegeződés felajánlása: „Érzem, hogy *háborgatlak* – és itt elpirult a tegező nyelvbotlás miatt –, bocsánatot kérek, azt akartam mondani, hogy **háborgatom**. Kínos zavarukban mind a ketten elnémultak. Ágoston engesztelően nyújtotta feléje kezét: »– Én vagyok az idősebb. Este az ágyban, alvás előtt, dűhtől fulladozva gondolta el, mit tett.” (KDE. 397). A helyzet bizonytalan és kényszeredett voltára utal a történetben, hogy a tegeződést egyértelműsítő, felajánló beszédaktus nem olvasható a történetben, csak a kéznyújtás verbálisan meg nem erősített gesztusa utal rá. A narráció érzékelteti, hogy a magázódásról a tegeződésre való áttérés igen komoly lépés furcsa „barátságukban”, hiszen akit korábban észre sem akart venni Ágoston, most a tegezés gesztusa révén kell közelebb engednie magához: „Sokáig nem **tegeződtek**. A **tegeződés** olyan, mint a szerelmi vallomás. Elvben már minden megtörtént, csak arról van szó, ki nyújtja először csókra a száját. [...] röstellték a bizalmasságot, gyermekesnek találták, hogy minden mondatot »**te**«-vel vagy »**kérlek alálassan**«-nal kezdjenek, inkább óvatoskodtak [...] Ágoston most már csak azért is eljárt a kávéházba, hogy tisztázza a kérdést. Egy napon szint vallott. Nyíltan **tegezték** egymást, az összecsapó szerelmesek marcangoló hevével. Új korszaka volt ez barátságuknak.” (KDE. 398).

Szintén a megváltozott viszony illusztrálására szolgál a magázódás és tegeződés témája és annak dinamikus változása A rossz orvos című kisregényben. Vilma és István tegeznek egymást, majd válásuk után újra magázódásra térnek át a távolodás kifejezéseként. Amikor közös gyermekük halálának feldolgozása kapcsán többször találkoznak, újra tegezésbe válnak – felidézve korábbi viszonyukat és családi állapotukat –, melyet Vilma kezdeményez: „Istvánt hosszú idő múltán először **tegezte**, azóta.” (Kosztolányi 1920/2015: 331).

Számos megszólítást és említő nevet találunk az Alfa című novellában is. Ezúttal ezek a nyelvi elemek egy ember és egy állat negatív kimenetelű történetét illusztrálják, valamint a mellékszereplők hozzájuk való viszonyulását. Érdekes továbbá, hogy a kutya, Alfa nevét hamarabb tudjuk meg a történetből, mint az új lakóét, Wohl Ödön gyorsíróét, ezzel érzékeltetve utóbbi később érkezetttségét, emberi mivolta ellenére a kutyát övező népszerűség és közkedveltség miatti másodlagosságát (KDE. 773). A kutya minden találkozáskor hangosan ugat Wohlr a házba való költözésekor, de ekkor még a házmester udvarias, a társadalmi hierarchiának megfelelően tiszteletteljes a gyorsíróval való érintkezésben: *nagyságos úrnak* szólítja. A cseléd két epizóddal később így csitítja a kutyát: „Kussolj, **te bolond**. Mit ugatsz?” (KDE. 774). A gyorsíró azon van, hogy megnyerje a kutya és gazdája bizalmát: „– Haragszol rám, **kutyuka?** – becézte Wohl, idéetlen édeskedéssel. – No, mondd, miért haragszol rám, **kutyinkó?**” (KDE. 775). A gyorsíró idegenségét, súlytalanságát a lakóközösségben Kosztolányi a név szociokulturális beágyazottságára tett utalással, metapragmatikai jelzéssel érzékelteti, mégpedig úgy, hogy Alfa gazdája, Cirbusz, amikor szeretné megbékíteni a kutyát, tévedésből Wohl helyett Wolli úrnak nevezi a férfit. Ekkor még Cirbusz közelítő, pozitív érzelmi viszonyulást kifejező módon mutatja be Wohlt: „Wohl úr, **a mi kedves szomszédunk.**” (KDE. 778). Később a házban a gyakori ugatás kezd tarthatatlanná válni, és a lakók mérgesek lesznek Wohlr, inkább a kutya pártján vannak. A közösség Wohlhoz való negatív viszonyulását a beágyazott távolító minősítő említés érzékelteti: „– Az a szemtelen megint ingerli azt a szegény kutyát.” (KDE. 780). Ekkor már a gyorsíró is harcmodort vált, így jut

el a költözésig, majd a kutya megmérgezéséig: „Pipiskedve udvaroltam ennek a **ronda dögnek** s a **ronda gazdájának**, akiknek egy pillanatig se jutott eszükbe, hogy túladjanak a kutyán.” (KDE. 779).

A Sáríka és a Juliska című novellákban kifejezetten fontos szövegszervező elemek a megszólítások. A korábbiakban elemzett novellákhoz képest érdekesség ebben a két szövegben, hogy a történetbeli elbeszélő(k) gyakran említi(k) a két becéző női névalakot, ami az elbeszélő és a nevén nevezett személy közti kapcsolat erősségének, közvetlenségének az érzetét keltheti az olvasóban. Mindkét novella anekdotikus történetet mesél el, és a szövegben deiktikus, érzelemkifejező és empatikus, impliciten azonosulást, szolidaritást megjelenítő nyelvi kifejezések révén reprezentálódik az elbeszélő és a hallgató bizalmas viszonya: „Általában, **drágám**, sokat lehetne még beszélni a szegénységről. Mi csak szegények vagyunk. [...] Nekünk a szegénységből nincs sokunk. Nem vagyunk a szegénységnek se grófjai, se bárói, csak szürke polgárai. Szegény szegények vagyunk. [...] **Te**, most megint eszembe jut egy történet” (KDE. 937). A másik szöveg felütésében ezt olvashatjuk: „Bocsáss meg, **édesem**, tegnap nem jöhettem el hozzád. [...] Később vendégünk is érkezett. Juliska volt nálunk. [...] Ja, te még nem ismered őt. [...] **Te**, legközelebb majd összehozlak vele.” (KDE. 967).

Az utóbbi két szövegben használt megszólítások arra engednek következtetni, hogy az elbeszélő és a hallgató bizalmas barátnők vagy rokonok. Nemükre, illetve arra, hogy az elbeszélő férjnél van, a szövegekben használt említések is utalnak: „Az uram azt szokta mondogatni, hogy a szegénység is megtermi a maga grófjait, báróit, akár a túloldal...” (KDE. 937); „Egy tábla csokoládét hozott, meg ezt a kis rubin melltűt. Az uramnak egy ezüst cigarettatárcát.” (KDE. 967). Ezeknek a szövegeknek az az újdonsága az eddigi említett eljárásokhoz képest, hogy előbeszédszerűségük révén a megnyilatkozó is mintegy belép a történetbe, az alkalmazott kifejezések pedig közvetlenül, deiktikusan utalnak a hallgatóval való viszonyra és szövegvilágra, közvetlenül jelenítik meg a történet elmondásakor a másik jelenlétét, a hallgatóhoz való viszonyulást.

10.14. TANULSÁGOK

Az elemzett példaanyag jól igazolja, hogy a megszólítások és említőformák szocionomasztikai és pragmatikai szempontú megközelítése indokolt az írói névadás vizsgálatában a névadás és a névhasználat áttekintése mellett, hiszen ezek a nyelvi kifejezések jócskán árulkodnak az író által megjeleníteni kívánt szereplőkről, azok koráról, társadalmi állapotáról, neméről és nem utolsósorban egymáshoz való társas viszonyukról. A szerző írói névadásával foglalkozó tanulmányok mellett a Kosztolányi-regények és -novellák megszólításainak és említéseinek vizsgálata szükségszerűen fontos kiegészítő kutatást képez, ugyanis ezeknek az alkalmazása az író részéről, valamint figyelembevétele az olvasó részéről a nevekkel együtt egyértelműen árnyalja egy mű értelmezési lehetőségeit, a befogadói dinamikus jelentésképzést. Érdemes lehet alaposabban vizsgálni azt is, hogy a megszólításokhoz és említésekhez köthetőek-e műfajfüggő jellegzetességek, illetve érdemes lehet-e elvégezni más regények megszólításainak és említéseinek elemzését is, hiszen az azokban ábrázolt, az ebben a fejezetben elemzett regényekétől eltérő világ és a történetben megjelenő társadalmi viszonyok a megszólítások és említések alkalmazásának újabb aspektusait világíthatják meg.

11. ÖSSZEGZÉS, KITEKINTÉS

A munkám célja az volt, hogy Kosztolányi Dezső írói névadása kapcsán bemutassak néhány újszerű, de univerzálisnak mondható megközelítésmódot, amelyek általános jellegükből adódóan alkalmasak lehetnek egyéb írói életművek tanulmányozására is. Ezeknek a megközelítésmódoknak az a közös tulajdonságuk, hogy a tulajdonnév egyetemes jellegzetességei felől közelítenek a szépirodalmi művek felé. Így nem a nevek kategorizálása volt a célom, inkább a névhasználat természetes létmódját megfigyelve igyekeztem megérteni az írói névadás megoldásait. Törekedtem arra, hogy megmutassam, ezek a módszerek egy-egy szöveg kapcsán nem kizárólagosak: a személynév univerzális tulajdonságai révén egy regényhez többféle névtani szempontból is közelíthetünk. A szövegek terjedelme nyomán a névhasználatban is megállapíthatók műfajfüggő jellegzetességek, de számos olyan írói névadásbeli megoldást is megfigyeltem, amely a teljes írói életműre jellemző. Kosztolányi életműve nemcsak azért nyújtott jó lehetőséget egy ilyen vizsgálatra, mert szövegei bővelkednek az olvasói figyelem számára feltűnő nevekben, és gyakoriak a nevekre vonatkozó narrátori megjegyzései is, hanem azért is, mert a regények jegyzetelt kritikai kiadása révén kivételes lehetőség nyílik arra, hogy betekintést nyerjen a kutató az egyes szövegek keletkezési folyamatába, így a nevek közti válogatásba, az írói nevek megváltoztatásának mikéntjébe is.

A poliszémia jelensége kapcsán részletesen foglalkoztam az *Édes Anna* név által a regényben megvalósuló jelentéshálózattal, valamint említést tettem arról is, hogy a hasonló, közzsói jelentéssel bíró nevek mellett jelentéstani szempontból kisebb hatókörű neveket is találhatunk a regényben, ilyen például *Patikárius Jancsi* neve. A többjelentésű nevek, névelemek kapcsán hasznosnak bizonyult a kognitív szemantika jelentéselmélete, amely a szavak jelentésének szerkezetes voltát és dinamikus feldolgozását vallja (Tolcsvai Nagy 2013).

Az interkontextualitással foglalkozó fejezetben korábbi kutatásaim két nagy egységét foglaltam össze, ugyanis egyre inkább az volt a tapasztalatom, hogy a nevek alapvető tulajdonsága az intertextuális, illetve egészen pontosan a tulajdonnév jellemzőiből adódó interkontextuális jelleg. Jól vizsgálható ez a jelenség az Esti Kornél-novellák esetében, ugyanis egy olyan szövegcsopotról van szó, amelyben maga az *Esti Kornél* személynév köti össze a darabokat a legbiztosabban az értelmező figyelem számára. Így fontos szerepet tölthettek be az értelmezésben a szövegről szövegre újrakonstruálódó olvasói asszociációk, amelyeknek vezérfonala a történetek szereplőjének neve az egyes szövegek cselekménye során, valamint azok között.

Hasonló következtetésekre jutottam az életmű több darabjában felbukkanó *Sárszeg* helynevet illetően. A név, amint az látható volt, több, kisebb vagy nagyobb terjedelmű Kosztolányi-szövegben tűnik fel, ezáltal képes felidézni a többi, a befordító által ismert szöveggörnyezetet is, hatást gyakorolva az aktuális értelmezésre.

A novellák névtani szempontú elemzése kapcsán legalább három fontos írói névadási stratégiát találtam. Az első volt a nagyobb terjedelmű szövegek kapcsán korábban már felmerült stratégia, azaz a jellegzetes közzói jelentéssel bíró vagy a hangalakjuk révén közzót felidéző nevek használata. A második stratégia azokhoz a névvel kapcsolatos szöveghelyekhez köthető, amelyek a teljes életműből merítve kiterjedt jelenlétüknek köszönhetően igazolhatóvá teszik a név kiemelt szerepét Kosztolányi szépprózai műveiben. Ez a stratégia a név szociokulturális beágyazottságával kapcsolatos módszer volt. A harmadik kategória a névtelenség volt. Ennek a típusnak a későbbiekben külön fejezetet is szenteltem, mert a vizsgálataim során arra jutottam, hogy maga a névtelenség sem alkot homogén kategóriát, hanem többféle funkció köthető hozzá. Úgy találtam, hogy a névtelenség a kisebb terjedelmű írásokban szükségszerűen adódó megoldás a megnevezést illetően. Az elemzett szövegekből leszűrt tapasztalatok alapján megállapítható volt, hogy a névhasználati stratégiákban megfigyelhetők kisebb, a nyelvhasználat gazdaságosságra törekvő működésmódjából adódó, műfajfüggő jellegzetességek.

A kötet névtani vizsgálataihhoz készült egy empirikus, kérdőíves kutatás is.

Az ezt feldolgozó fejezet abból a szempontból hozott újat, hogy kérdőíves formában vizsgálta az olvasói asszociációkat. A kérdőíves kutatást azért végeztem, mert kíváncsi voltam, hogy a mai adatközlők milyen asszociációkat kötnek a Kosztolányi által választott nevekhez. A korabeli olvasói asszociációk és közvetlenül az írói szándékok sohasem ismerhetők meg, de az asszociációs kérdőíves vizsgálat lehetőséget adott arra, hogy valamelyest következtessek a mai befogadók névvel kapcsolatos képzetársításainak általános jellegzetességeire. A kérdőív első részében a válaszadók megadott szempontok szerint osztályozhatták a neveket. A kötetben a kérdőív második részéből kapott eredményeket dolgoztam fel részletesebben, kvalitatív módon: a befogadói reflexiók miatt ezek a válaszok kivételesen értékesek a névvel kapcsolatos asszociációk vizsgálatát tekintve. Ebben a részben az adatközlők tizennégy névről és a hozzájuk elképzelt névviselőről nyilatkozhattak, rendkívül értékes adatokat szolgáltatva arról, hogy miként alakulhatnak a befogadónak a névvel kapcsolatos asszociációi. A kérdőívre kapott válaszokat elsősorban kvalitatív módon vizsgáltam részletesen, azonban azt már a kiértékelés során éreztem, hogy ezek a már meglévő adatok is számos további feldolgozási lehetőséget kínálnak. Hogy csak egyet említek, a kérdőív első részében értékelt nevek kapcsán kapott válaszok összefüggésbe állíthatók a neveknek a mai lakosság körében előforduló gyakoriságával, illetve a névdivatbeli változásoknak a megkérdezett adatközlők általi érzékelésével. Úgy gondolom, hogy a későbbiekben a mentális lexikonnal kapcsolatos legújabb kutatások mentén fontos észrevételek és hipotézisek fogalmazhatók meg a névasszociációkat illető vizsgálatokra vonatkozóan is.

A névtelenség kapcsán vizsgált adatok feldolgozása alapján úgy tűnik, hogy a név hiánya számos funkciót betölthet, műfajfüggő is lehet. A Kosztolányi-művekben fellelhető esetek révén beigazolódott az az elgondolás is, hogy a név-névhasználó-névviselő relációk mentén több kategóriát érdemes megkülönböztetni a névtelenség alapeseteit illetően (vö. Farkas 2014: 133).

A kötetben egy nagyobb fejezetet szenteltem egy olyan megközelítésmódnak, amely jól kiegészítheti a névtani kutatásokat: a megszólítások és említések

pragmatikai szempontú megközelítésének. Ezeknek a nyelvi elemeknek a figyelembevétele azért fontos egy névtani tárgyú elemzés során, mert a megszólítások névvel vagy név helyett állnak, jelentésük és többletfunkciójuk van a pusztán névvel történő megnevezéshez képest, ezáltal a személyközi viszonyokról is információt szolgáltatnak a befogadó számára. Ebben a könyvfejezetben is a kvalitatív elemzés dominált, ahogyan a fent összegzett kérdőíves kutatásban is. A kognitív pragmatikai szemléletmód azért adott jó elméleti alapot ehhez a fejezethez, mert ebben a felfogásban a nyelv és a nyelvhasználat, ennek révén pedig a névhasználat is szociokulturális beágyazottságú, megnyilatkozásról megnyilatkozásra létrejövő társas közegben valósul meg. Ez a megközelítés jó kiindulópont volt, érdekes megfigyeléseket eredményezett a megszólítások és említések mindenkori lehetséges, aktuális jelentéseinek vizsgálatakor.

A továbbiakban érdemes lenne kiterjeszteni a kötetben alkalmazott módszereket egyéb novellaszövegekre is az újabb tendenciák megismerése, illetve a meglévők minél szélesebb körű adatokkal való alátámasztása céljából. Ezenkívül a további nevekkel történő kérdőíves asszociációvizsgálatok is érdekes eredményeket hoznának az írói életmű névhasználatával kapcsolatos eljárásainak felderítésében. Ebben a monográfiában elsősorban a személynevek vizsgálatára koncentráltam, de érdemes lenne megvizsgálni a *Sárszeg* néven túl egyéb, jellegzetes helyneveket is az életműből, mint amilyen a Sárszeghez hasonló konnotációjú *Tarkő* vagy a *Gombkötő utca*. Ugyanígy érdemes lehet figyelmet szentelni az egyéb névtípusok életműbeli előfordulásának egy kiterjedt vizsgálat keretében. Ha ezek nem is fordulnak elő olyan nagy számban a szerző munkáiban mint a személynevek, rendszerszerű vizsgálatuk további értékes adalékokat szolgáltatathatna Kosztolányi írói névadási szokásainak minél teljesebb körű feltérképezéséhez.

A megszólítások és említések kapcsán érdemes lenne más szövegek ilyen jellegű nyelvi elemeit is megvizsgálni, például a megszólítások szempontjából szintén figyelemre méltó Pacsirtát vagy az Esti Kornél novellafüzérekét. Ezzel lehetővé válna az ebben a munkában kapott eredmények kiterjesztése vagy az újonnan vizsgált szövegekkel kapcsolatban gyűjtött tapasztalatokkal való összehasonlítás.

12. FELHASZNÁLT FORRÁSOK

- Esterházy Péter 2010. *Esti*. Budapest: Magvető.
- Gál János 1924. Kosztolányi Dezső nyilatkozik legközelebbi terveiről: A mult héten városunkban járt. Tanulmányokat végzett egy készülő regényéhez, *A Fejérmegyei Napló vasárnapi melléklete*, 1924. márc. 30., 1–2.
- Halmi Tamás 2006a. Esti Kornél karácsonya. *Új Forrás* 38/9: 26–27.
- Halmi Tamás 2006b. Esti Kornél új esztendeje. *Új Forrás* 38/9: 27–28.
- KDE. = Kosztolányi Dezső 1965. *Kosztolányi Dezső elbeszélései*. Réz Pál (s.a.r.). Budapest: Magyar Helikon.
- Kosztolányi Dezső 1914/2008. Gőzfürdő. In Fráter Zoltán (szerk.): *Beteg lelkek. Válogatott novellák*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Kosztolányi Dezső 1920/2015. A rossz orvos: kisregények és elbeszélések. In Bartók István – Sárközi Éva (s.a.r.): *Béla, a buta; A rossz orvos: kisregények és elbeszélések. Kritikai kiadás*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Kosztolányi Dezső 1922/1998. Tolnai Vilmosnak. In Réz Pál – Kelevéz Ágnes – Kovács Ida (s.a.r.): *Levelek – Naplók*. Budapest: Osiris Kiadó. 470–471.
- Kosztolányi Dezső 1924/2013. Pacsirta. In Bucsics Katalin (s.a.r.): *Pacsirta. Kritikai kiadás*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Kosztolányi Dezső 1925/2014. Aranysárkány. In Bengi László – Parádi Andrea (s.a.r.): *Aranysárkány. Kritikai kiadás*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Kosztolányi Dezső 1926/2002. Fellegjáró és elképesztő. In Réz Pál (s.a.r.): *Nyelv és lélek*. Budapest: Osiris Kiadó. 62–63.
- Kosztolányi Dezső 1926/2010. Édes Anna. In Veres András (s.a.r.): *Édes Anna. Kritikai Kiadás*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.

- Kosztolányi Dezső 1927/2002. Indiszkreció az irodalomban. In Réz Pál (s.a.r.): *Nyelv és lélek*. Budapest: Osiris Kiadó. 357–358.
- Kosztolányi Dezső 1928/2002. Ábécé a prózáról és a regényről. In Réz Pál (s.a.r.): *Nyelv és lélek*. Budapest: Osiris Kiadó. 443–447.
- Kosztolányi Dezső 1930/2002. A magyar nyelv helye a földgolyón. Nyílt levél Antoine Meillet úrhoz, a Collège de France tanárjához. In Réz Pál (s.a.r.): *Nyelv és lélek*. Budapest: Osiris Kiadó. 84–98.
- Kosztolányi Dezső 1931/2002a. Hogyan születik a vers és a regény? Válasz és válasz egy kérdésre. In Réz Pál (s.a.r.): *Nyelv és lélek*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kosztolányi Dezső 1931/2002b. Tülvilági séták. In Réz Pál (s.a.r.): *Nyelv és lélek*. Budapest: Osiris Kiadó. 104–122.
- Kosztolányi Dezső 1931/2002c. Esti Kornél éneke. In Réz Pál (s.a.r.): *Nyelv és lélek*. Budapest: Osiris Kiadó. 370.
- Kosztolányi Dezső 1932/2002a. Használati utasítás. In Réz Pál (s.a.r.): *Nyelv és lélek*. Budapest: Osiris Kiadó. 155–160.
- Kosztolányi Dezső 1932/2002b. Nyelvtisztítók és nyelvpiszkítók. In Réz Pál (s.a.r.): *Nyelv és lélek*. Budapest: Osiris Kiadó. 134–143.
- Kosztolányi Dezső 1933/1964a. Esti Kornél éneke. In *Kosztolányi Dezső összegyűjtött versei*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó. 509–511.
- Kosztolányi Dezső 1933/1964b. Esti Kornél rímei. In *Kosztolányi Dezső összegyűjtött versei*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó. 773–777.
- Kosztolányi Dezső 1933/2002a. Bábel tornya. In Réz Pál (s.a.r.): *Nyelv és lélek*. Budapest: Osiris Kiadó. 173–178.
- Kosztolányi Dezső 1933/2002b. Nyelvművelés. In Réz Pál (s.a.r.): *Nyelv és lélek*. Budapest: Osiris Kiadó. 179–192.
- Kosztolányi Dezső 1933/2002c. A tudomány nyelve. In Réz Pál (s.a.r.): *Nyelv és lélek*. Budapest: Osiris Kiadó. 170–172.
- Kosztolányi Dezső 1933/2011. Esti Kornél. In Tóth-Czifra Júlia (s.a.r.): *Esti Kornél. Kritikai kiadás*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.

- Kosztolányi Dezső 1934/2002. Nyelvünk ügye. Nyílt levél dr. Nékám Lajoshoz. In Réz Pál (s.a.r.): *Nyelv és lélek*. Budapest: Osiris Kiadó. 219–228.
- Kosztolányi Dezső 1936/2002. Zweig István és Alexander Petőfi. In Réz Pál (s.a.r.): *Nyelv és lélek*. Budapest: Osiris Kiadó. 262–264.
- Népnylv. 1. = Népeségnyilvántartó. Statisztikák. Lakossági számadatok. Utónév statisztika az előző évben születettek körében. 100 leggyakrabban választott utónév az előző évben született gyermekek körében: https://www.nyilvantarto.hu/hu/statisztikak?stat=kozerdeku_ujszulottutonev2015.xls (Utolsó letöltés: 2020.09.24.)
- Népnylv. 2. = Népeségnyilvántartó. Statisztikák. Lakossági számadatok. Utónév statisztika. A nyilvántartásban előforduló 100 leggyakoribb utónév statisztikája: https://www.nyilvantarto.hu/hu/statisztikak?stat=kozerdeku_utonevek2015.xls (Utolsó letöltés: 2020.09.24.)
- Népnylv. 3. = Népeségnyilvántartó. Statisztikák. Lakossági számadatok. Családnév statisztika. A nyilvántartásban előforduló 100 leggyakoribb családi név statisztikája: http://www.nyilvantarto.hu/letoltes/statisztikak/kozerdeku_csaladnev2020.xls (Utolsó letöltés: 2020.09.24.)
- Schöpflin Aladár 1933. Nyelvművelés. Vita Kosztolányi Dezsővel. *Nyugat* 8: 481–485.
- Somlyó Zoltán 1926. Kosztolányi Dezső házatájáról. A költő nyilatkozik regényeiről, otthoni dolgokról, Milkó Izidorról, Fenyves szerkesztőről, a mai fiatalságról, fiáról: Ádámról, a moziról és a rádióról. *Bácsmegyei Napló* 1926. dec. 25., 40.
- UnJ. = Az MTA Nyelvtudományi Intézete által anyakönyvi bejegyzésre alkalmasnak minősített utónevek jegyzéke. Női nevek: <http://www.nytud.mta.hu/oszt/nyelvmuvelo/utonevek/osszesnoi.pdf> (Utolsó letöltés: 2020.09.19.)
- Utónévkereső = MTA NYTI Utónévportál. Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet. <http://corpus.nytud.hu/utonevportal/> (Utolsó letöltés: 2020. 10. 18.)
- Vathy Zsuzsa 2006. Bolgár kalauzom. *Tiszatáj* 60/4: 47–51.

13. HIVATKOZOTT IRODALOM

- Ádám Anikó 1992. Kosztolányi a nevekről. *Helikon Irodalomtudományi Szemle* 38 /3–4: 389–399.
- Aradi Gabriella 1991. Kosztolányi Dezső, Pacsirta. In Hajdú Mihály (szerk.): *Dolgozatok az írói névadásról*. Budapest: ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. 63–72.
- Arany Zsuzsanna 2017. *Kosztolányi Dezső élete*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Balassa = Balassa József 1940. *A magyar nyelv szótára* 1–2. Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata.
- Bauko János 2014. A tulajdonnév identitásjelölő funkciója. In Bauko János – Benyovszky Krisztián (szerk.): *A nevek szemiotikája*. Nyitra–Budapest: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság: 78–96.
- Bárdos László 1995. Utószó. In Kosztolányi Dezső: *Esti Kornél. Esti Kornél kalandjai*. Budapest: Unikornis Kiadó. 271–275.
- Bengi László 2010. Keretek költészet és valóság határán. Az Aranysárkány keletkezéstörténetéről. In Bednancs Gábor (szerk.): *„Alszik a fény”. Kosztolányi Dezső és Csáth Géza művészete*. Budapest: Fiatal Írók Szövetsége – Ráció Kiadó. 71–156.
- Bengi László 2012a. Hagyomány és viszonylagosság: Kosztolányi nyelvölfogásáról. In Kosztolányi Dezső: *Elbeszélt halál*. Budapest: Ráció Kiadó. 198–217.
- Bengi László 2012b. Az irodalom önállósága? Kosztolányi tudományölfogásáról. In Kosztolányi Dezső: *Elbeszélt halál: Kosztolányi-tanulmányok*. Budapest: Ráció Kiadó. 157–180.
- Bengi László 2012c. Az Aranysárkány regénye. In Kosztolányi Dezső: *Elbeszélt halál: Kosztolányi-tanulmányok*. Budapest: Ráció Kiadó. 91–92.

- Bengi László 2012d. Motívum és hatás. In Kosztolányi Dezső: *Elbeszélt halál: Kosztolányi-tanulmányok*. Budapest: Ráció Kiadó. 125–153.
- Bengi László 2013. Az önértés viszonylagossága. Az Aranysárkányt olvasó Kosztolányiról. In Bengi László – Hoványi Márton – Józán Ildikó (szerk.): *„Visszhangot ver az időben.” Hetven írás Szegedy-Maszák Mihály születésnapjára*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 328–336.
- Bengi László 2014. Keletkezéstörténet. In Bengi László – Parádi Andrea (s.a.r.): *Aranysárkány. Kritikai kiadás*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 1075–1101.
- Benyovszky Krisztián 2010. Konnotáció és fordítás. In Jeney Éva (szerk.): *Szó és betű szerint a világ. Pont fordítva 10*. Budapest: Balassi Kiadó. 13–30.
- Benyovszky Krisztián 2012. Dolce vita Sárszegen. Tolnai Ottónak. *Kalligram* 21: 32–39.
- Benyovszky Krisztián 2014. Dumas Poe-t olvas vagy fordítva? Egy irodalmi esettanulmány tanulságai. In Bauko János – Benyovszky Krisztián (szerk.): *A nevek szemiotikája*. Nyitra–Budapest: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság. 246–266.
- Benyovszky Krisztián 2018. Névtorzítás és alakpárhuzam a krimiirodalomban. *Magyar Nyelv* 114: 278–287.
- Benyovszky Krisztián 2020. Csodálatos halálkabaré. Elemzési szempontok a Hruszsz Krisztina csodálatos látogatása című novellához. *Filológiai Közöny* 2020/3: 89–106.
- Bényei Ágnes 2007. Helynévképzők a fiktív nevek körében. *Névtani Értesítő* 29: 57–63.
- Bíró-Balogh Tamás 2011. Tárgyi magyarázatok. In Tóth-Czifra Júlia – Veres András (s.a.r.): *Esti Kornél. Kritikai kiadás*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 555–566.
- Bíró-Balogh Tamás 2019. *Ha ti nem volnátok. Kosztolányi Dezső utolsó szerelmei*. Budapest: Jaffa Kiadó.
- Bónus Tibor 2007. A másik titok. Az Édes Anna értelmezéséhez. *Irodalomtörténet* 88: 476–518.

- Bucsics Katalin 2013a. Keletkezéstörténet. In Bucsics Katalin (s.a.r.): *Pacsirta. Kritikai kiadás*. Pozsony: Kalligram. 726–727.
- Bucsics Katalin 2013b. Szövegforrások és további kiadások. In Bucsics Katalin (s.a.r.): *Pacsirta. Kritikai kiadás*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 613–674.
- Bucsics Katalin 2018. „Minden szó egy világ.” Idegen szavak a Pacsirtában. *Studia Litteraria* 57: 131–143.
- Chen, Xing-Lei Ye – Yanyin, Zhang 1995. Refusing in Chinese. In Gabriele Kasper (ed.): *Pragmatics of Chinese as Native and Target Language*. Manoa: University of Hawai'i Press. 119–163.
- Csontos Nóra – Dér Csilla Ilona 2018. *Pragmatika a magyar mint idegen nyelv oktatásában*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan.
- Deme László 1946. Kosztolányi Dezső, az elméleti és gyakorlati nyelvtisztító. *Magyar Nyelv* 42: 34–42.
- Deme László 1960. Kosztolányi és a magyar nyelv. Születésének 75. évfordulójára. *Magyar Nyelvőr* 84: 136–148.
- Dobos István 2012. A filológus olvas. A Kosztolányi kritikai kiadás tanulságai. *Kalligram* 21: 22–26.
- Domonkosi Ágnes 2002. *Megszólítások és beszédpartnerre utaló elemek nyelvhasználatunkban*. Debrecen: Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézete.
- Domonkosi Ágnes – Kuna Ágnes 2015. A tetszikelés szociokulturális értéke. A tetszikelő kapcsolattartás szerepe az orvos-beteg kommunikációban. *Magyar Nyelvőr* 139: 39–63.
- Dömötör Adrienne 2005. Tegezés/nemtegezés, köszönés, megszólítás a családban. *Magyar Nyelvőr* 129: 299–318.
- Evans, Vyvyan – Green, Melanie 2006. Linguistic Relativity and Cognitive Linguistics. In Geeraerts, Dirk – Cuyckens, Hubert (eds.): *Cognitive Linguistics. An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press. 95–102.
- ÉKsz.' = Juhász József – Szőke István – O. Nagy Gábor – Kovalovszky Miklós (szerk.) 1972. *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

- ÉrtSz. = Bárczi Géza – Országh László (főszerk.) 1959–1962. *A magyar nyelv értelmező szótára* 1–7. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Fábián Pál 1986. Kosztolányi nyelvművelődés-történeti helye és szerepe. *Magyar Nyelv* 82: 257–263.
- Farkas Tamás 1999. A névválasztás szempontjai a magyar családnév-változtatásokban. *Névtani Értesítő* 21: 200–204.
- Farkas Tamás 2008. Szemlélet és terminológia a névkutatásban: a hivatalos magyar családnév-változtatások kérdései. In Bölcskei Andrea – N. Császi Ildikó (szerk.): *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Balatonszárszó, 2007. június 22–24.)*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék. 332–341.
- Farkas Tamás 2009. *Családnév-változtatás Magyarországon. A névváltoztatások tényezői és története a 20. század második felében*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Farkas Tamás 2011. Terminológiai munkálatok a névkutatás területén. *Névtani Értesítő* 33: 203–212.
- Farkas Tamás 2014. A névtelenség és a megnevezés alapkérdéseiről. In Bauko János – Benyovszky Krisztián (szerk.): *A nevek szemiotikája*. Nyitra–Budapest: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság. 124–138.
- Ferenczy Géza 1956. Kosztolányi, a magyar nyelv művelője és művésze. *Magyar Nyelvőr* 80: 401–409.
- Gardiner, Alan 1954. *The Theory of Proper Names*. Oxford: Oxford University Press.
- Givón, Talmy 2001. *Syntax. A Functional-typological Introduction*. Volume 1. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Gombocz Zoltán 1931. Nyelvhelyesség és nyelvtudomány. *Magyar Nyelv* 27: 1–11.
- Guszkova Antonijina 1981. *A társadalmi kapcsolatteremtés eszközei a magyar nyelvben*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Gyuricza Katalin 2016. Az intertextualitás vizsgálata nyelvészeti szempontból. *Magyar Nyelvőr* 140: 71–95.
- Hajdú Mihály 1998. A tulajdonnév „meghatározása”. *Névtani Értesítő* 20: 5–12.

- Hajdú Mihály 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Hajdú Mihály 2008. A tulajdonnév és a közszó határán. In Bölcskei Andrea – N. Császi Ildikó (szerk.): *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. (Balatonszárszó, 2007. június 22–24.)*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék. 13–20.
- Hegedűs Attila 1997. Mi a tulajdonnév? *Névtani Értesítő* 19: 5–8.
- Hegedűs Attila 1999. Mi a tulajdonnév? II. *Névtani Értesítő* 21: 314–317.
- Heltainé Nagy Erzsébet 2000. *Írói nyelvművelés Magyarországon a XX. század első felében*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete.
- Heltainé Nagy Erzsébet 2008. Jelentésspecifikáció és képiség a sinkai névvilágban. In Bölcskei Andrea – N. Császi Ildikó (szerk.): *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. (Balatonszárszó, 2007. június 22–24.)*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék. 548–556.
- Heltainé Nagy Erzsébet 2009. Nyelvi és stílusviták a Nyugatban. *Magyar Nyelvőr* 133: 29–42.
- Heltainé Nagy Erzsébet 2010. A tulajdonnév jelentése és stilisztikája kognitív megközelítésben – a sinkai személynevekben. *Magyar Nyelvőr* 134: 283–297.
- Hima Gabriella 1992. *Kosztolányi és az egzisztenciális regény: Kosztolányi regényeinek poétikai vizsgálata*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Hoffmann István 2010. Név és identitás. *Magyar Nyelvjárások* 48: 49–58.
- Hoffmann István 2014. Név és jelentés. In Bauko János – Benyovszky Krisztián (szerk.): *A nevek szemiotikája*. Nyitra–Budapest: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság. 5–21.
- Horváth László 2016. Egy józsefvárosi bérház női cselédeinek keresztnévei a 19–20. században. *Névtani Értesítő* 38: 79–84.
- Horváth Mária 1959a. *A nyelvi formák szerepe Kosztolányi prózájában. A Pacsirta című regény elemzése. A Kiadói Főigazgatóság stilisztikai évkönyve*. Budapest: Gondolat Kiadó.

- Horváth Mária 1959b. Sárszeg. Adalékok az irodalmi (írói) helynévadáshoz. *Magyar Nyelvőr* 83: 423–428.
- Humboldt, Wilhelm Von 1985. Az emberi nyelvek szerkezetének különbözőségéről és ennek az emberi nem szellemi fejlődésére gyakorolt hatásáról. In Humboldt, Wilhelm Von: *Válogatott írásai*. Budapest: Európa Kiadó. 69–115.
- Imre Rubenné 2003. Megszólításformák Móricz Zsigmond „A fáklya” című regényében. *Magyar Nyelvjárások* 41: 231–238.
- Józan Ildikó – Parádi Andrea 2011. Kézirat. In Szegedy-Maszák Mihály – Veres András (s.a.r.): *Esti Kornél. Kritikai kiadás*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 410–415.
- Kálmán Béla 1973. *A nevek világa*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Kemény Gábor 1986. Kosztolányi nézetei a nyelv esztétikumáról. *Magyar Nyelv* 82: 280–288.
- Kertész Manó 1931/1996. *Szállok az Úrnak. Az udvarias magyar beszéd története*. Budapest: K.u.K. Könyvkiadó.
- Kiss Jenő 2003. A nyelvjárások és a köznyelv. In Kiss Jenő (szerk.): *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris Kiadó. 44–45.
- KnE. = Fercsik Erzsébet – Raáts Judit 2009. *Keresztnevek enciklopédiája. A leggyakoribb női és férfinevek*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Korompay Klára 1999. Nevek hiánya, nevek sérülése (Irodalmi példák alapján). *Névtani Értesítő* 21: 290–293.
- Korompay Klára 2003. Helyesírás-történet. In Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar nyelvtörténet*. Budapest: Osiris Kiadó. 783, 785.
- Korompay Klára 2011. Az irodalmi névadás fogalmáról. *Létünk* 2011/3: 86–93.
- Kornyané Szoboszlai Ágnes 1999. A tulajdonnév hiányáról Németh László irodalmi (írói) névadása ürügyén. *Magyar Nyelvjárások* 37: 305–309.
- Kornyané Szoboszlai Ágnes 2002. Németh László névvilága. *Magyar Nyelv* 98: 321–329.
- Kornyané Szoboszlai Ágnes 2014. Németh László írói névadásáról. Visszatekintés és tanulságok. *Magyar Nyelvjárások* 52: 209–220.

- Kosztolányi Dezsőné 1938/2004. *Kosztolányi Dezső*. Budapest: ASPY Stúdió Kiadó.
- Kovalovszky Miklós 1934. *Az irodalmi névadás*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- Kovalovszky Miklós 1991. Nevek holdudvarában. *Névtani Értesítő* 13: 7–14.
- Kulcsár-Szabó Zoltán 1995. Intertextualitás: létmód és/vagy funkció. *Irodalomtörténet* 1995: 495–538.
- Ladányi Mária 1998. Jelentésváltozás és grammatikalizáció – kognitív és szerves nyelvészeti keretben. *Magyar Nyelv* 94: 407–423.
- F. Lánicz Éva 2011. A tulajdonságra utaló családnevek kognitív nyelvészeti megközelítésben. *Névtani Értesítő* 33: 29–38.
- Lánicz Irén 2003. Kosztolányi gondolatai a nyelvről. *Üzenet* 2003/nyár. <http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/80/lancz.html> (Utolsó letöltés: 2020.04.11.)
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar. Volume 1. Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Lanstyák István 2009. Nyelvi ideológiák és filozófiák. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 11: 27–44. http://web.unideb.hu/~tkis/li_nyviideolesfil.pdf (Utolsó letöltés: 2020.04.11.)
- Lanstyák István 2011. A nyelvi ideológiák néhány általános kérdéséről. *Nova Po-soniensia. A pozsonyi magyar tanszék évkönyve* 2011: 13–57. http://web.unideb.hu/~tkis/li_nyelvi_ideol_alt_kerd.pdf (Utolsó letöltés: 2020.04.11.)
- Lengyel András 2000. *Játék és valóság közt: Kosztolányi-tanulmányok*. Szeged: Tiszatáj.
- Lengyel Zsolt 2011. A szóasszociációs vizsgálatok újabb eredményei. *Hungarológiai Évkönyv* 12: 179–191.
- Lengyel Zsolt 2018. Lexikai csoportképzés a mentális lexikonban: generációs és kronológiai szempontok. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 13: 1–25.
- Magyarlaki Józsefné 1989. Kosztolányi névválasztása novelláiban. In Balogh Lajos – Ördög Ferenc (szerk.): *Név és valóság. A IV. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai Pais Dezső születésének 100. évfordulóján*. (Zalaegerszeg, 1986. október 8–10.). Zalaegerszeg Város Tanácsa VB Művelődésügyi Osztálya. 303–306.

- Ruiz de Mendoza, Francisco José – Baicchi, Annalisa 2007. Illocution Constructions: Cognitive Motivation and Linguistic Realization. In Kecskes, Istvan – R. Horn. laurence (eds.): *Explorations in Pragmatics. Linguistic, Cognitive and intercultural Aspects*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Mikesy Sándor 1959a. Írói névadás – irodalmi névadás. *Magyar Nyelv* 55: 110–112.
- Mikesy Sándor 1959b. Miért alakultak ki vezetékneveink? *Magyar Nyelvőr* 82–87.
- Mohay V. Lajos 2010. *A sárszegi regények és környezetük. Vonások Kosztolányi Dezső 1920-as évekbeli munkásságához*. Szombathely: Savaria University Press.
- Nicolaisen, Wilhelm F. H. 1986. Names as Intertextual Devices. *Onomastica Canadiana* 68/2: 58–66.
- Nicolaisen, Wilhelm F. H. 1995. Names in English Literature. In Ernst Eichler, Gerold Hilty, Heinrich Löffler, Ladislav Zgusta, Hugo Steger (eds.): *Namenforschung – Name Studies – Les nom propres. Ein internationales Handbuch zur Onomastik / An International Handbook of Onomastics / Manuel international d'onomastique*. HSK. 11.1–2. Berlin – New York. Walter de Gruyter. 560–568.
- NSzt. = Ittész Nóra (főszerk.) 2016. *A magyar nyelv nagyszótára*. 6. DI – EK. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Ördög Ferenc 1973. *Személynévvizsgálatok Göcsej és Hetés területén*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Páji Gréta 2012. *Kosztolányi Dezső írói névadása*. Szakdolgozat. Budapest: ELTE BTK.
- Páji Gréta 2014. Poliszém jelentésszerkezetek Kosztolányi Dezső Édes Anna című regényében. *Névtani Értesítő* 36: 159–167.
- Páji Gréta 2016a. A Sárszeg helynevek kontextuális hasonlóságai és különbségei a Kosztolányi-életmű szövegeiben. In Kocsis Zsuzsanna – Németh Luca Anna – Takács Edit (szerk.): *Találkozások Félúton. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskolájának 10. Félúton konferenciáján elhangzott előadások tanulmánykötete*. Budapest: ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet. 80–91.
- Páji Gréta 2016b. Írói névadási tendenciák és stratégiák Kosztolányi Dezső novellái alapján. *Névtani Értesítő* 38: 85–99.

- Páji Gréta 2017. Az írói névadásbeli változtatások (írói elnevezésváltoztatások) lehetséges okairól és az olvasói asszociációkról Kosztolányi Dezső szépprózai műveiben. In Gyói Renáta – Krizsai Fruzsina – Kocsis Zsuzsanna (szerk.): *Kérdések a Félúton műhelyéből, utak a megoldásokhoz. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskolájának 11. Félúton konferenciáján elhangzott előadások tanulmánykötete*. Budapest: Kalota Művészeti Alapítvány. 258–276.
- Páji Gréta 2018a. A név mint intertextuális nyelvi egység az Esti Kornél-novellákban. *Magyar Nyelv* 114: 288–301.
- Páji Gréta 2018b. Megszólítások és említőformák pragmatikai szempontú megközelítése Kosztolányi Dezső szépprózai szövegeiben az Aranyasárkány és novellák alapján. *Magyar Nyelvőr* 142: 22–44.
- Páji Gréta 2018c. Kosztolányi Dezső „névszemlélete” és névválasztással kapcsolatos eljárásai az újabb kutatások tükrében. *Studia Litteraria* 57: 144–157.
- G. Papp Katalin 2008. Személynevek szövegbe ágyazódása Lázár Ervin meseregényeiben. In Bölskei Andrea – N. Császi Ildikó (szerk.): *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. (Balatonszárszó, 2007. június 22–24.)*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék. 588–597.
- G. Papp Katalin 2009. „...én Alsórácegresből vagyok”. Írói névadás Lázár Ervin műveiben. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE BTK. Kézirat. <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/gecseysandornepappkatalin/diss.pdf> (Utolsó letöltés: 2020.03.23.)
- Parádi Andrea 2013. „Egy és más az írásról” az Aranyasárkány egy kéziratlapja kapcsán. In Bengi László – Hoványi Márton – Józán Ildikó (szerk.): *„Visszhangot ver az időben”. Hetven írás Szegedy-Maszák Mihály születésnapjára*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 319–327.
- Parádi Andrea 2014. Kézirat. In Bengi László – Parádi Andrea (s.a.r.): *Aranyasárkány. Kritikai kiadás*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 1028–1043.
- Radics Anita 2002. Kosztolányi Dezső helye és szerepe a magyar nyelv művelés történetében. *Üzenet* 2002/tavasz. <http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/65/radicsa.html> (Utolsó letöltés: 2020.04.11.)

- Reszegi Katalin 2009. A tulajdonnevek mentális reprezentációjáról. *Névtani Értesítő* 31: 7–16.
- Reszegi Katalin 2010. A köznevesülésről. *Névtani Értesítő* 32: 143–149.
- Réz Pál 1965. Jegyzet. In Réz Pál (s.a.r.): *Kosztolányi Dezső elbeszélései*. Budapest: Magyar Helikon. 1285–1289.
- Sitkei Dóra 2018. A név mint arc. In Bagyinszki Szilvia – P. Kocsis Réka – Szabó Gergely (szerk.): *Anyanyelvünk évszázadai 3. Az ELTE Benkő Loránd Nyelvtörténeti Hallgatói Műhelye által szervezett 2016. június 10-i nyelvtörténeti konferencia előadásaiból készült tanulmánykötet*. Budapest: ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék. 73–83.
- Slíz Mariann 2006. A beszélő nevek mint a posztmodern eszközei. *Magyar Nyelvőr* 130: 290–301.
- Slíz Mariann 2007. Név és névtelenség Italo Calvino „A nemlétező lovag” című művében. *Névtani Értesítő* 29: 161–165.
- Slíz Mariann 2008. Kognitív történeti névtan? A családnevek kialakulásának kérdése kognitív szemantikai keretben. In Kuna Ágnes – Veszelszki Ágnes (szerk.): *Az ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola 3. Félúton Konferenciájának előadásai*. Budapest: ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet. 228–241.
- Slíz Mariann 2012a. Tulajdonnév és kategorizáció. *Magyar Nyelv* 108: 282–291, 400–410.
- Slíz Mariann 2012b. Terminusok keletkezése és változása. *Névtani Értesítő* 34: 149–156.
- Slíz Mariann 2013. Rúth Rhonda és Phil O’Dendron. A névadás szerepe a paródiában. In Vargha Katalin – T. Litkovkina Anna – Barta Zsuzsanna (szerk.): *Sokszínű humor. A III. Magyar interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 81–89.
- Slíz Mariann 2014a. Az irodalmi nevek mint szignálok üzeneteinek kiválasztása. Bauko János – Benyovszky Krisztián (szerk.): *A nevek szemiotikája*. Nyitra–Budapest: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság. 217–226.

- Slíz Mariann 2014b. Kategorizáció személynevek alapján. Egy felmérés tanulságai. In Havas Ferenc – Horváth Katalin – Kugler Nóra – Vladár Zsuzsa (szerk.): *Nyelvben a világ. Tanulmányok Ladányi Mária tiszteletére*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 247–257.
- J. Soltész Katalin 1958. Az irodalmi helynévadás. *Magyar Nyelvőr* 82: 50–61.
- J. Soltész Katalin 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- T. Somogyi Magda 2003. Névtan és alaktan. *Névtani Értesítő* 25: 251–257.
- T. Somogyi Magda 2009. Családnév-változtatás az írói névadásban. In Farkas Tamás – Kozma István (szerk.): *A családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban*. Budapest: Gondolat Kiadó – Magyar Nyelvtudományi Társaság. 313–329.
- T. Somogyi Magda 2015. Az írói névadás vizsgálata. In Farkas Tamás – Slíz Mariann (szerk.): *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet.
- Szathmári István 1989. Új jelenségek nyelvünkben a XX. század fordulóján körül. In Fábián Pál – Szathmári István (szerk.): *Tanulmányok századforduló stílus-törekvéseiről*. Budapest: Tankönyvkiadó. 105–120.
- Szegedy-Maszák Mihály 1980. Az Esti Kornél jelentésrétegei. In „A regény, amint írja önmagát”. *Elbeszélő művek vizsgálata*. Budapest: Tankönyvkiadó. 103–151.
- Szegedy-Maszák Mihály 1994. Kosztolányi Dezső nyelvszemlélete. *Alföld* 8: 46–59.
- Szegedy-Maszák Mihály 2010. *Kosztolányi Dezső*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Szikszaíné Nagy Irma 1999. *Leíró magyar szövegtan*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Szilágyi Zsófia 2012. Lázás lobogás és előfizető-gyűjtő ívek. Kosztolányi Dezső pályakezdése és a *Boszorkányos esték*. *Kalligram* 21: 45–51.
- Szilágyi Zsófia 2017. Az érettségi mint átmeneti rítus (Aranysárkány). In *Az éretlen Kosztolányi*. Pozsony: Kalligram. 132–145.
- Szili Katalin 2002. Hogyan is mondunk nemet magyarul? *Magyar Nyelvőr* 16: 204–220.
- Szili Katalin 2003. A magázás-tegezés lélektanáról. In Hajdú Mihály – Keszler Borbála (szerk.): *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára*. Budapest: ELTE

- Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete – Magyar Nyelvtudományi Társaság. 366–370.
- Szili Katalin 2009. Kosztolányi a nyelvről (Kosztolányi nyelvszemléletének kérdéséhez). *Magyar Nyelvőr* 133: 14–28.
- Szili Katalin 2010. Kosztolányi nyelvművelődési tevékenységéről (Születésének 125. évfordulója kapcsán). *Magyar Nyelvőr* 134: 165–182.
- Szitár Katalin 2000. *A prózanyelv Kosztolányinál*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Doktori Tanácsa.
- Takács Judit 2007. *Keresztnevek jelentésváltozása. Egy tulajdonnévtípus közhelyválaszának modellje*. Debrecen: Debreceni Egyetem.
- Takács Judit 2008. A név mint kód. *Létünk* 38/1: 18–29.
- Tátrai Szilárd 1997. Az elbeszélés határai: Kosztolányi Dezső: Esti Kornél. *Magyar Nyelvőr* 121: 325–338.
- Tátrai Szilárd 2000. *Az 'ÉN' az elbeszélésben. A perszonális narráció szövegtani megközelítése*. Budapest: Argumentum Kiadó.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Tátrai Szilárd 2017a. Pragmatika. In Imrényi András – Kugler Nóra – Ladányi Mária – Markó Alexandra – Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó. 899–1058.
- Tátrai Szilárd 2017b. Esti Kornél és a beégés. Megjegyzések a műfajiság pragmatikai vonatkozásaihoz. *Magyar Nyelv* 113: 290–301.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1996. A tulajdonnév jelentéstanáról egy névcsoport kapcsán. *Magyar Nyelvőr* 120: 319–325.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1997. Posztmodern névadás. (A névjelleg változása.) In B. Gergely Piroska – Hajdú MIHÁLY (szerk.): *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.)*. Budapest–Miskolc: Magyar Nyelvtudományi Társaság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézet. 600–606.

- Tolcsvai Nagy Gábor 1999. Térjelölés a magyar nyelvben. *Magyar Nyelv* 95: 154–165.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2004. *Alkotás és befogadás a magyar nyelv 18. század utáni történetében*. Budapest: Áron Kiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2008. A tulajdonnév jelentése. In Bölcskei Andrea – N. Császi Ildikó (szerk.): *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Balatonszárszó, 2007. június 22–24.)*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék. 30–41.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2017. A nyelv kulturális, ideológiai értelmezései. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője*. Budapest: Gondolat Kiadó. 32–45.
- Tolnai Vilmos 1931. Beszélő nevek. *Magyar Nyelv* 27: 176–179.
- Tóth-Czifra Júlia 2010. Rész és egész. Kosztolányi Dezső Esti Kornél-történeteinek geneziséről. *Tiszatáj* 64/5: 64–76.
- Tóth-Czifra Júlia – Veres András 2011. Előszó a jegyzetekhez. In Tóth-Czifra Júlia – Veres András (s.a.r.): *Esti Kornél. Kritikai kiadás*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 406–407.
- Tóth-Czifra Júlia 2011a. Az Esti Kornél (1933) keletkezéstörténete. In Tóth-Czifra Júlia – Veres András (s.a.r.): *Esti Kornél. Kritikai kiadás*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 296–549.
- Tóth-Czifra Júlia 2011b. Szövegkritika. In Kosztolányi Dezső. Esti Kornél. Tóth-Czifra Júlia – Veres András (szerk.): *Kosztolányi Dezső összes művei. Kritikai kiadás*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 454–496.
- Tóth László 2014. *Elméleti és módszertani lehetőségek az irodalmi onomasztikában - Tulajdonnevek Szilágyi István műveiben különös tekintettel a Hollóidő című regényre*. Doktori disszertáció, Piliscsaba: PPKE BTK.
http://realphd.mtak.hu/312/1/T%C3%B3th%20L%C3%A1szl%C3%B3_disszert%C3%A1ci%C3%B3.pdf (Utolsó letöltés: 2020.04.22.)
- Tverdota György 1984. József Attila névszemlélete. *Irodalomtörténeti Közlemények* 88/5–6: 607–629.

- Van Langendonck, Willy 2007. *Theory and typology of Proper Names*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter.
- Vácziné Takács Edit 2009. A családnév-változtatás mint az írói névadás eszköze Vámos Miklós Apák könyve című regényében. In Farkas Tamás – Kozma István (szerk.): *A családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban*. Budapest: Gondolat Kiadó – Magyar Nyelvtudományi Társaság. 331–342.
- Vácziné Takács Edit 2018. *Az írói névadás sajátosságai Karinthy Frigyes művei alapján*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke.
- Veres András 2010. A regény keletkezése. In Kosztolányi Dezső: Édes Anna. *Kritikai kiadás*. Veres András (s.a.r.): *Kosztolányi Dezső Összes Művei*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 635–683.
- Veres András 2011. Az Esti Kornél befogadástörténete. In Kosztolányi Dezső: Esti Kornél. *Kritikai Kiadás*. Tóth-Czifra Júlia – Veres András (s.a.r.): *Kosztolányi Dezső összes művei*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 573–839.
- Vitányi Borbála 1983. *Justh Zsigmond írói névadása*. Budapest: ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszék Névkutató Munkaközössége.
- Vitányi Borbála 1985. *Thury Zoltán írói névadása*. Budapest: ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszék Névkutató Munkaközössége.
- Wahlberg, Matts 2005. Why do certain places get a name and others not? In Brozović-Rončević, Dunja – Cafferelli, Enzo (eds.): *Denominando il mondo. / Naming the world*. Societá Editrice Romana. 23–31.
- Zsilinszky Éva 2005. Szókészletlét-történet. In Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar nyelvtörténet*. Budapest: Osiris Kiadó. 804–823.

14. MELLÉKLET

Névasszociációs kérdőív

Életkor:

Nem: Férfi Nő (a megfelelő aláhúzendó)

Évfolyam:

Szak, szakirány/minor:

- Kérem, jellemezze a megadott tulajdonságok szerint a következő neveket! Első benyomása alapján mennyire érzi jellemzőnek azokat az adott név esetében?** Karikázza be a megfelelő értéket! (1 – egyáltalán nem érzem jellemzőnek; 5 – nagyon jellemzőnek érzem)

- Kárász István**

Jó név	1	2	3	4	5	Rossz név
Férfias	1	2	3	4	5	Nőies
Klasszikus	1	2	3	4	5	Modern
Formális	1	2	3	4	5	Közvetlen, informális
Különleges	1	2	3	4	5	Megszokott, unalmas
Komoly	1	2	3	4	5	Humoros, komolytalan

• Kárász János

Jó név	1	2	3	4	5	Rossz név
Férfias	1	2	3	4	5	Nőies
Klasszikus	1	2	3	4	5	Modern
Formális	1	2	3	4	5	Közvetlen, informális
Különleges	1	2	3	4	5	Megszokott, unalmas
Komoly	1	2	3	4	5	Humoros, komolytalan

• Karolin

Jó név	1	2	3	4	5	Rossz név
Férfias	1	2	3	4	5	Nőies
Klasszikus	1	2	3	4	5	Modern
Formális	1	2	3	4	5	Közvetlen, informális
Különleges	1	2	3	4	5	Megszokott, unalmas
Komoly	1	2	3	4	5	Humoros, komolytalan

• Jozefin

Jó név	1	2	3	4	5	Rossz név
Férfias	1	2	3	4	5	Nőies
Klasszikus	1	2	3	4	5	Modern
Formális	1	2	3	4	5	Közvetlen, informális
Különleges	1	2	3	4	5	Megszokott, unalmas
Komoly	1	2	3	4	5	Humoros, komolytalan

• Pepike

Jó név	1	2	3	4	5	Rossz név
Férfias	1	2	3	4	5	Nőies

Klasszikus	1	2	3	4	5	Modern
Formális	1	2	3	4	5	Közvetlen, informális
Különleges	1	2	3	4	5	Megszokott, unalmas
Komoly	1	2	3	4	5	Humoros, komolytalan

• Kornél

Jó név	1	2	3	4	5	Rossz név
Férfias	1	2	3	4	5	Nőies
Klasszikus	1	2	3	4	5	Modern
Formális	1	2	3	4	5	Közvetlen, informális
Különleges	1	2	3	4	5	Megszokott, unalmas
Komoly	1	2	3	4	5	Humoros, komolytalan

• Lujzi

Jó név	1	2	3	4	5	Rossz név
Férfias	1	2	3	4	5	Nőies
Klasszikus	1	2	3	4	5	Modern
Formális	1	2	3	4	5	Közvetlen, informális
Különleges	1	2	3	4	5	Megszokott, unalmas
Komoly	1	2	3	4	5	Humoros, komolytalan

• Alma

Jó név	1	2	3	4	5	Rossz név
Férfias	1	2	3	4	5	Nőies
Klasszikus	1	2	3	4	5	Modern
Formális	1	2	3	4	5	Közvetlen, informális
Különleges	1	2	3	4	5	Megszokott, unalmas
Komoly	1	2	3	4	5	Humoros, komolytalan

• **Lenke**

Jó név	1	2	3	4	5	Rossz név
Férfias	1	2	3	4	5	Nőies
Klasszikus	1	2	3	4	5	Modern
Formális	1	2	3	4	5	Közvetlen, informális
Különleges	1	2	3	4	5	Megszokott, unalmas
Komoly	1	2	3	4	5	Humoros, komolytalan

• **Nyerge Gusztáv**

Jó név	1	2	3	4	5	Rossz név
Férfias	1	2	3	4	5	Nőies
Klasszikus	1	2	3	4	5	Modern
Formális	1	2	3	4	5	Közvetlen, informális
Különleges	1	2	3	4	5	Megszokott, unalmas
Komoly	1	2	3	4	5	Humoros, komolytalan

• **Nyerge Lázár**

Jó név	1	2	3	4	5	Rossz név
Férfias	1	2	3	4	5	Nőies
Klasszikus	1	2	3	4	5	Modern
Formális	1	2	3	4	5	Közvetlen, informális
Különleges	1	2	3	4	5	Megszokott, unalmas
Komoly	1	2	3	4	5	Humoros, komolytalan

• **Klér Ernő**

Jó név	1	2	3	4	5	Rossz név
Férfias	1	2	3	4	5	Nőies
Klasszikus	1	2	3	4	5	Modern
Formális	1	2	3	4	5	Közvetlen, informális
Különleges	1	2	3	4	5	Megszokott, unalmas
Komoly	1	2	3	4	5	Humoros, komolytalan

• **Csajkás Tibor**

Jó név	1	2	3	4	5	Rossz név
Férfias	1	2	3	4	5	Nőies
Klasszikus	1	2	3	4	5	Modern
Formális	1	2	3	4	5	Közvetlen, informális
Különleges	1	2	3	4	5	Megszokott, unalmas
Komoly	1	2	3	4	5	Humoros, komolytalan

• **Malvin**

Jó név	1	2	3	4	5	Rossz név
Férfias	1	2	3	4	5	Nőies
Klasszikus	1	2	3	4	5	Modern
Formális	1	2	3	4	5	Közvetlen, informális
Különleges	1	2	3	4	5	Megszokott, unalmas
Komoly	1	2	3	4	5	Humoros, komolytalan

• **Rózi**

Jó név	1	2	3	4	5	Rossz név
Férfias	1	2	3	4	5	Nőies
Klasszikus	1	2	3	4	5	Modern
Formális	1	2	3	4	5	Közvetlen, informális
Különleges	1	2	3	4	5	Megszokott, unalmas
Komoly	1	2	3	4	5	Humoros, komolytalan

• **Lili**

Jó név	1	2	3	4	5	Rossz név
Férfias	1	2	3	4	5	Nőies
Klasszikus	1	2	3	4	5	Modern
Formális	1	2	3	4	5	Közvetlen, informális
Különleges	1	2	3	4	5	Megszokott, unalmas
Komoly	1	2	3	4	5	Humoros, komolytalan

• **Valeszka**

Jó név	1	2	3	4	5	Rossz név
Férfias	1	2	3	4	5	Nőies
Klasszikus	1	2	3	4	5	Modern
Formális	1	2	3	4	5	Közvetlen, informális
Különleges	1	2	3	4	5	Megszokott, unalmas
Komoly	1	2	3	4	5	Humoros, komolytalan

• **Anna**

Jó név	1	2	3	4	5	Rossz név
Férfias	1	2	3	4	5	Nőies
Klasszikus	1	2	3	4	5	Modern
Formális	1	2	3	4	5	Közvetlen, informális
Különleges	1	2	3	4	5	Megszokott, unalmas
Komoly	1	2	3	4	5	Humoros, komolytalan

• **Pacsirta**

Jó név	1	2	3	4	5	Rossz név
Férfias	1	2	3	4	5	Nőies
Klasszikus	1	2	3	4	5	Modern
Formális	1	2	3	4	5	Közvetlen, informális
Különleges	1	2	3	4	5	Megszokott, unalmas
Komoly	1	2	3	4	5	Humoros, komolytalan

• **Liszner Jóska**

Jó név	1	2	3	4	5	Rossz név
Férfias	1	2	3	4	5	Nőies
Klasszikus	1	2	3	4	5	Modern
Formális	1	2	3	4	5	Közvetlen, informális
Különleges	1	2	3	4	5	Megszokott, unalmas
Komoly	1	2	3	4	5	Humoros, komolytalan

• **Liszner Vili**

Jó név	1	2	3	4	5	Rossz név
Férfias	1	2	3	4	5	Nőies
Klasszikus	1	2	3	4	5	Modern
Formális	1	2	3	4	5	Közvetlen, informális
Különleges	1	2	3	4	5	Megszokott, unalmas
Komoly	1	2	3	4	5	Humoros, komolytalan

2. Kérem, határozza meg néhány szóban, hogy milyennek találja az alábbi neveket, milyennek képzei el viselőjüket, milyen hangulatot ébresztenek Önben:

• **Anna:**

.....

.....

.....

.....

.....

• **Ficsor:**

.....

.....

.....

.....

.....

• **Fűtő:**

.....

.....

.....

• **Nyers Szidónia:**

.....

.....

.....

.....

.....

• **Eper Erzsike:**

.....

.....

.....

.....

.....

• **Kása Ilona:**

.....

.....

.....

.....

.....

• **Sárvár:**

.....

.....

.....

.....

.....

- **Kiss Ákos:**

.....

.....

.....

.....

.....

- **Kornél:**

.....

.....

.....

.....

.....

- **Rohonczy Lajos:**

.....

.....

.....

.....

.....

- **Csajkás Tibor:**

.....

.....

.....

.....

.....

- **Vajkay Ákos:**

.....

.....

.....

.....

.....

- **Novák Hilda:**

.....

.....

.....

.....

.....

- **Sárszeg:**

.....

.....

.....

.....

.....

Szépirodalmi Figyelő Alapítvány

www.szepirodalmifigyelo.hu

Felelős kiadó: a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány elnöke

Felelős szerkesztő: Kocsis Zsuzsanna

Szöveggondozó: Krizsai Fruzsina

Borítóterv, tördelés: Vincze Judit

ISSN 2677-0407

ISBN 978-615-6617-35-4 (PDF)

